

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gilles Lipovetsky

üçüncü *K*adın

kadında
süreklilik
ve yenilik

VARLIK / DENEME

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Varlık Yayınları, Sayı: 558
Birinci Basım: 1999

© Gallimard, 1997 / Akçalı Ajans / Varlık Yayınları, 1998

ISBN 975-434-216-4

Dizgi, ofset hazırlık: Varlık Yayınları
Baskı ve cilt: Mart Basımevi
Kapak düzeni: Ekin Nayır

VARLIK YAYINLARI A.Ş.
Cağaloğlu Yokuşu 40/2, 34440 İstanbul
Telefaks: (212) 522 69 24 - 512 95 28
E-posta: varlik@varlik.com.tr.
Web sitesi: www.varlik.com.tr

Gilles Lipovetsky

ÜÇÜNCÜ KADIN

Kadında süreklilik ve yenilik

Türkçesi:
Filiz Nayır Deniztekin

VARLIK / DENEME

İçindekiler

Sunuş	7
I: CİNSELLİK, AŞK VE CAZİBE	
1. Sevmek, Dedi Kadın	13
2. Baştan Çıkarmanın Geleceği	37
3. Feminizm ve Cinsiyetler Arası Savaş	50
II: CİNSİ LÂTİF	
1. "Cinsi Lâtif"in İcadı	77
2. Güzelliğin Yükselişi	98
3. Estetik Aktivizm ve Kadın Dergileri	117
4. "Femme Fatale"nin Çöküşü	129
5. Cinsi Lâtifin Geleceği	143
III: EV KADINI SONRASI	
1. Evde Oturan Annenin Kutsanması	154
2. İş Kadını	165
3. Üçüncü Kadın	175
4. Olmayan Eşitlik	182
IV: İKTİDARDA BİR DİŞİLEŞMEYE DOĞRU MU?	
1. Yönetici Kadınlar	196
2. Siyaset Kadınları	196
3. İktidar ya da Erkeğin Sonsuz Dönüşü	216

Kızım Sandra'ya

SUNUŞ

Savaş sonrası kuşağından bir erkeği, çağının kadınları hakkında düşünmeye ve yazmaya iten nedenler hiç de gizemli değildir. Yaşadığımız yarım yüzyıl kadının durumunu önceki tüm binyıllardan daha fazla değiştirmişken, kadınların yeni konumu ve erkeklerle ilişkileri konusunda kafa yormamak mümkün müdür? Kadınlar doğum sürecinin "tutsağı"ydılar, artık bu ezeli kölelikten kurtuldular. Yuvalarının anası olmayı düşlerlerdi, şimdi profesyonel bir etkinlik istiyorlar. Katı ahlak kurallarına boyun eğmişlerdi, cinsel özgürlük hakkına kavuştular. Kadınlara özgü alanlara sıkışıp kalmışlardı, şimdi erkeklerin kalelerinde gedik açıyor, onlarla aynı diplomaları alıyor ve siyasal eşitlik istiyorlar. Çağımızda, kadınların özgürleşmesi kadar derin, hızlı ve gelecek vaat eden bir toplumsal karmaşa yaşanmadı. Bu yüzyılın bilançosu insan hakları konusunda pek görkemli olmasa da, kadınların gelişimi açısından alabildiğine olumlu boyutunu kim yadsıyabilir? 20. yüzyıl, kadınların yazgısında ve kimliğinde devrim yaratmıştır. Ufukta görünen gelişmeler ne olursa olsun, bu alanda, son otuz yıl boyunca demokratik toplumların tanık olduğu gelişmeleri aşmaları pek olanaklı görünmüyor.

Çağdaş Batılı toplumlarda, kadınlar yepyeni bir sosyal kişilik edindi; bu, "kadınlar tarihi"nde çok önemli bir dönüşüm ve kadınların sosyal statüsüyle kimliğinde nihai bir demokratik atılımın ifadesiydi. Bu sosyal-tarihsel kişiliğe, üçüncü kadın diyoruz. İlk kez, kadının konumu toplum kuralları tarafından belirlenmekten, doğal ve sosyal düzen tarafından baştan sona yönetilmekten kurtuldu. Bir zamanların kapalı dünyasının yerini, açık ya da sonu belli olmayan, sosyal belirsizlik ve bireyin özgür iradesi mantığına göre yapılanmış, prensipte erkeklerin evrenini yönetene benzer bir dün-

ya aldı. Cinsiyetlerin sosyal oluşumu konusunda demokratik devrimden söz etmenin bir anlamı varsa, cinsiyetler günümüzde öncelikle bu açıdan, özgür iradenin ve her türlü toplumsal zorlamanın ötesinde kendini yaratma gereğinin izini taşıyan aynı "yazgı"ya tabidirler.

Ancak özne-kadının ortaya çıkması, sosyal ayırım mekanizmalarının yok alması anlamına gelmez. Özgürlük ve eşitlik istekleri arttıkça, cinsiyetler arasındaki toplumsal ayırım yeni hatlar altında güncelleniyor. Cinsel ayrımlar her yerde daha az görünür, daha az öncelikli, daha belirsiz hale geliyor, ama hiçbir yerde ortadan kalkmıyor. Kısa bir süre öncesine kadar, kadınların koşullarında neyin kökten bir değişime uğradığı en dürtücü düşünceydi; günümüzde ise durum bir şekilde tersine döndü. En gizemli, kuramsal sonuçları açısından en zengin, eşitlikçi toplumlarda kadın kimliğinin yeni ekonomisini anlamamızı en iyi sağlayabilecek gibi görünen olgu, cinsel rollerin görece sürekliliğidir. Kadının "değişmezliği" düşüncesi, paradoksal olarak, sürekli hareketlilik ve geleceğe yönelmenin hükmettiği toplumlarda onun merkezi yerini anlamlı kılan anahtar sorun haline geldi.

Kadının yeri ve nitelikleri tehlike altında olsa da, bir dizi geleneksel işlev süregelmektedir ve bunun nedeni tarihsel durağanlıktan çok, bireysel özerkliğin yeni göndergeleriyle uyum sağlama olanağına sahip olmasıdır. Toplumumuzda cinsel ayrımların sürüp gitmesini, modern değerlerin özgürleştirici etkisi altında yok olmaya mahkûm bir arkaiklik ya da "geri kalmışlık" olarak yorumlamaktan vazgeçmenin zamanı geldi. Geçmişten bu yana devam eden şey durağan değildir; anlamın, cinsel kimliklerin ve öznel özerkliğin ivmesiyle taşınmıştır. Kadınlar hâlâ evcil, duygusal ya da estetik düzenle ayrıcalıklı ilişkilerini sürdürüyorsa, bunun nedeni yalnızca toplumsal baskı değil, bu ilişkilerin özgür irade ilkesini artık desteklememesi ve kimlik, anlam, özel kudret göstergeleri gibi işlev görececek şekilde düzenlenmesidir. Erkeklerle kadınları ayırt eden güzergâhlar, bireyselci-demokratik kültürün içinde yeniden belirlenmektedir.

Kökünün kazınması olanaksız olan kadın/erkek ayırımının sürüp gitmesinde, toplumsal etmenler dışında etki aramak gerekir mi? Hemen söyleyelim: Bu soru karşısında, olgunun biyolojik de-

gişkenlerini bilinçli olarak *parantez içine aldık*; bunu kültürcü bir anlayışla değil, öncelikle tutarlılık ve yöntem kaygısıyla yaptık. Biyolojik determinizmin toplumsal ve psikolojik düzen üzerindeki etkisine ilişkin soruyu yanıtlamaktan kaçındık, çünkü bize göre bilgi düzeyi sonuca varmaya yetecek kanıtlar getirmeye izin vermiyor. Ayrıca, hiçbir biyolojik açıklama, zaman içindeki çeşitli kültürel kalıpları ve bunların içerdiği anlamları hesaba katmıyor. Ne olursa olsun, burada sunulan çözümlemeler kesinlikle nihai bir gerçeği sergileme iddiası taşımıyor; yalnızca modern cinsiyet ayrımına ve cinslerin yazgisına, sınırları çizilmiş, toplumsal bir yorum getiriyor.

Hipermodernitenin tam göbeğinde, cinsel konumların benzersizliği yeniden düzenleniyor. Kadının kalıtımsal kodları, ancak varoluşçu anlamından sıyrılıp bireysel egemenlik ilkeleriyle yüz yüze çarpıştığında yok oluyor. Öte yandan, eski işlevler ve roller, modern rollerle benzeri görülmemiş bir şekilde kaynaşarak sürüp gidiyor. Modernitenin normlardaki cinsel ayrımları silip atmaya çalıştığı düşünüldü; oysa modernite aynı zamanda, yeniyile eskiyi uzlaştıran, "gelenek" kalıplarını bireyselci dünyanın içinde sürdüren şeydir. Buradan da, her iki cinse özgü rollerin ve konumların belirsizleşmesine doğru önüne geçilmesi olanaksız ilerleme sürecinde benimsenen varsayımları gözden geçirme gereği doğuyor. Cinsiyetler arası farklılığının eşitlikçi dinamiğiyle sosyal mantığını karşı karşıya getiren çatışmada, biri diğerine baskın çıkmıyor: Birlikte zafer kazanıyorlar. Demokratik modernite; cinsel rollerin birbiriyle yer değiştirebilmesi değil, daha ince, daha az sınırlayıcı, buyurucu olmayan, özgür irade ilkesini artık engellemeyen ayrımların yeniden yapılandırılmasıdır.

Günümüz toplumunda, iki cinsin sosyalleşme düzenekleri birbirine yaklaştı, ama farklılıklar, başlangıçta çok küçük de olsa, davranış, yön ve yol belirlemede güçlü ayrımlar yaratmayı sürdürüyor. Kaos kuramları için geçerli olan, çağımızdaki cinsiyet ayrımı düzeneklerinin çerçevesi içinde de geçerlidir. Başlangıç koşullarına duyarlı "sistemler" aynı yasaya uyarlar: Başlangıçtaki ufak değişikliklerin nihai yörüngeleri tamamen değiştirmesi gibi, küçük nedenlerin etkisi büyüktür. Dolayısıyla, cinsiyete göre farklılıklar yakında yok olmayacaktır; artık birinin yaptığını diğeri de yapabilse

bile, varoluşsal öncelikler, motivasyonların hiyerarşisi, yapısal ve kimliksel erkek/kadın ayrımı, küçücük boyutlarda da olsa tekrarlanmaktadır. Aşk, cazibe, fiziksel güzellik, iş, aile ve iktidar ilişkisi gibi farklı olgulara odaklanan ilerideki dört incelemeden aynı sonuca varılıyor: Demokratik dinamik kendi sonuna kadar gitmiyor. Cinsiyet karşıtlıklarını azaltmaya yarasa da, birleşmelerini pek hazırlamıyor: Cinsel kimlikler dağılmak yerine yeniden oluşuyor, kadın/erkek ayrımının ekonomisi, eşitlikçiliğin ilerlemesiyle batmadı. Erkek hâlâ öncelikle kamusal ve "araca yönelik" rollerle, kadın ise özel, estetik ve duygusal rollerle bağdaştırılıyor: Modernite, tarihsel geçmişten tamamen kopmak yerine, onun sürekli geri dönüşümü için çalışıyor. Özne-kadın çağı, süreksizlikle sürekliliği, determinizmle önceden bilinmezliği, eşitlikle farklılığı birleştiriyor: Üçüncü kadın, kökten farklı kadınla yepyeni kadını uzlaştırmayı başardı.

CİNSELLİK, AŞK VE CAZİBE

Sevmek, Dedi Kadın

Şiirsel yaratım, duyarlılığı, tavırları, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri, aşkın Batılı keşfi kadar derinden dönüştürmeyi asla başaramadı. XII. yüzyıldan bu yana, aşk sürekli baş tacı edildi, uğruna şarkılar söylendi ve idealize edildi; arzuları ve yürekleri tutuşturdu, varoluş tarzları ile erkek ve kadınların oluşumunu yeniden şekillendirdi, en çılgın düşlerini besledi. Aşk tutkusu retoriğiyle birlikte, cinsiyetler arasında yeni bir ilişki şeklinin yanı sıra, modern Batılı serüvenin en sıradan figürlerinden biri de oluştu.

Dokuz yüzyıllık tarihi boyunca aşk kültürü, yerçekiminde çeşitli kaymalar, söylem ve uygulamada kopukluklar, modaların yanı sıra geniş çapta süreklilikler, eşikler ve uzun vadede değişimlerle karşılaştı. Ortaçağ'da hayatın ağırbaşlılığından uzak, gösterişli saray oyunu olan aşk, kendini tamamen başkasına adayan aşırı kişiselleşmiş iletişime dönüştü. Aristokratik bir koddan, bütün sınıflarda benimsenen bir koda geçti; evliliğin değerini azaltırken, kendini onun kesin temeli olarak kabul ettirdi; cinsel coşkunun değerizliğiyle at başı giderken, şimdi Eros'la yeniden uzlaştı. Katedraler çağında aşk, sevgililerin kusursuzluğuna ve ender bulunan niteliklerine dayanırdı; modern çağlarda ise, artık kendisi dışında kanıtı bulunmayan¹, akıl dışı ve paradoksal bir tutku haline geldi. Ortaçağa özgü "ince aşk", değerli aşk, romantik aşk, XX. yüzyılın "serbest" aşkı²: Çok uzun süre boyunca aşkın tarihine damgasını vuran kilit dönemler, özellikle XVIII. yüzyılın sonundan itibaren bizatihi cinsel yaşamı etkileyen simgesel kurallarını altüst etti.³

Ancak ne derece derin olursa olsun, bu değişimler, aşkın Batılı keşfinin insan duyarlılığına bir biçem, bir tür yok olmayacak ideal devretmiş olduğunun gözden yitirilmesine yol açmamalıdır. Altüst olan davranışlar ve bozulan anlamsallıkların ötesinde, aşk

neredeyse kalıcı olan çizgilerini korumuş, özelemlerin ve değışken değil de istikrarlı ideallerin çevresinde gelişmiştir. Dolayısıyla cinsel cazibeden öte ve başka bir şeydir; dolayısıyla maddi, toplumsal ve evliliğe ilişkin çıkar hesaplarına karşı kayıtsız, onların dışında olmalıdır. Doğası gereği, âşıkların seçme özgürlüğü ve duygunun özerkliğinden başka bir şey tanımaz. Aşkı aşk yapan sadakat ve saltlıktır: Gerçekten seven kişi, aynı anda tek bir kişiyi sever. Son olarak, duyguların karşılıklı olmasını hedefler: Sevmek ve sevil-mek, karşılıklı aşkı sağlam ideal, "eşit ve paylaşılan" bir sevgi söz konusudur. Aşk tutkusunun bir yönü, tarihi değışimlerini aşar: "Aşk her zaman aşk olacaktır."

İdeallerin bu sürekliliğine koşut olarak, aşk kültürü hiç değış-meyen bir sosyal mantığa göre oluşmuştur: Erkek ve kadın rolleri-nin benzersizliği. Baştan çıkarma girişimini üstlenmek, kadına kur yapmak, onun direncini yenmek erkeğe düşer. Kadına düşen ise, kendine tapılmasını sağlamak, inleyen âşığı sabırla bekletmek, so-nunda da sevgisini sunmaktır. Cinsel ahlâk ise toplumsal bir çiftte standarta göre uygulanır: Erkek hilelerine karşı hoşgörü, kadın öz-gürlüğü karşısında katı tutum. Aşk, âşıkların eşitlik ve özgürlüğü-nü yüceltmek için, erkek ve kadın konumlarının yapısal eşitsizli-ğinden yola çıkarak kendini toplumsal açıdan yaratan bir düzen-den başka bir şey değildir.

Aynı türden bir ayrım, her iki cinsin bizzat duyguyla varoluş-sal ve kimliksel ilişkisini düzenler. Hiç kuşkusuz beklemenin sancı-ları, yıldırım aşkı, "billurlaşma", kıskançlık, her iki cinsin paylaştığı duygulardır. Bununla birlikte, tarih boyunca, erkeklerle kadınlar aşka aynı yeri tanımamanın yanı sıra, ona ne aynı önemi ne de aynı anlamı vermişlerdir. Byron'a göre, erkekler için aşk, diğerlerinin arasında bir uğraştan ibaret olduğu halde kadınların varlığını dol-durur. Stendhal ise kadınlara özgü düşünceler konusunda şu ekle-meyi yapar: "Her zamanki hayailerinin yirmi dokuzuncusu aşkla ilintilidir⁴." İdeal âşık kendini "eşit ve paylaşılmış olarak" verse de, olgunun toplumsal ve yaşanmış gerçekliğini yüzyıllardır yapılandı-ran şey, yatırımlardaki, düşlerdeki ve özelemlerdeki simetrisizliktir.

AŞK DİNİNDEN TUTSAK EDEN AŞKA

Kadının aşk tutkusu

"Aynı 'aşk' sözcüğü," diyordu Nietzsche, "kadın ve erkek için iki farklı şeyi ifade eder⁵. Ve şöyle devam ediyordu: "Kadında aşk, bir vazgeçme, kayıtsız şartsız bir amaç, beden ve ruhun tamamen teslim edilmesidir." Varsıllaşmak ve varoluş gücünü artırmak için kadına sahip olmak, onu elde etmek isteyen erkek içinse, hiç de aynı şey geçerli değildir: "Kadın kendini verir, erkek onunla çoğalır⁶." Simone de Beauvoir, tutku rollerinin cinsel ayrımı, aşkın her iki cins için eşit olmayan anlamı hakkında sayfalar dolusu güzel şeyler yazmıştır⁷. Erkeklerde aşk, gönülden bir çağrı, bir mistik, varlığın her şeyini yutabilecek bir yaşam ideali gibi verilmez: Salt bir yaşama nedeninden çok, olağan bir idealdir. Âşık kadının tavrı ise bambaşkadır, o yalnızca aşk için yaşar ve yalnızca aşkı düşünür, tüm yaşamı varlığının tek ve benzersiz amacı olan sevilen kişiye göre düzenlenir. "Sevmekten başka bir şey bilmem," diye yazmıştır Julie de Lespinasse. Germaine de Staël ise şöyle demiştir: "Kadınlar ancak aşkla varolur, yaşamları aşkla başlar ve biter." Simone de Beauvoir, kuşkusuz haklı olarak, kadınların yaşamında aşkın çoğunlukla çocuklardan, maddi yaşamdan ya da ev işlerinden daha az yer kapladığının altını çizer. Ancak şu da var ki, "büyük aşk"ın hayalini kurmamış, yaşamının herhangi bir anında aşka olan aşkını ifade etmemiş kadınlara ender rastlanır. Kadında, erkeğe oranla daha sabit, daha bağımlı, daha doymak bilmeyen bir sevmeye gereksinimi göze çarpar. Kadının aşksız yaşama ilişkin umutsuzluğu da buradan kaynaklanır: "Aşkın yüceliklerinden yoksun kalmaktan, kendimden de yoksun kaldım {...} artık sıradan bir kadınum," diye yazmıştır Constance de Salm⁸.

Kadın, yüzyıllardır ve XVIII. yüzyıldan bu yana gitgide, aşka mahkûm *duyarlı* bir varlık olarak değerlendirilir; aşk tutkusunun, mutluluk ve birincil aşkın en yüce ve somut örneğini temsil eden odur. XVIII. yüzyılda, Mme de Lespinasse, Mme de la Popelinière, Prens de Condé⁹ ve XIX. yüzyılda Juliette Drouet, taparcasına

aşka, ötekinin içinde yok olmaya, sevilen kişiye karşı tam bağımlılığa, mutlak bağlılık içinde sınırsız sevme gereksinimine örnek oluştururlar. XIX., sonra da XX. yüzyılda, kadınlara özgü bu gönülden aşk çağırısı kitle kültürü tarafından pek çok kez yüceltilecektir. "Bir tek aşkı bilirim, o kadar": Marlene Dietrich'ten sonra Edith Piaf unutulmaz sesini, kadınlara özgü aşkı, ötekine boyun eğen mutlak aşkı yücelten ezgilere adamıştır: "Her şeyi yaparım, yeter ki iste."

Modern toplumlarda aşk, kendini dışıl kimliği oluşturan bir ilgi merkezi olarak kabul ettirmiştir. Kaotik ve akıl dışı bir yaratığa benzetilen kadının, doğası gereği gönül tutkularına eğilimli olduğu varsayılmıştır: "Kadınlarda aşkın, kıskançlığın, batıl inancın, öfkennin, erkeğin asla hissedemeyeceği bir düzeye taşındığını gördüm¹⁰." Rousseau ise, Sophie'nin "yüreği çok duyarlı ve bu aşırı duyarlılık bazen onda durdurulması zor bir imgelem etkinliğine yol açıyor¹¹" der. Sevme gereksinimi, sevecenlik, duyarlılık gitgide kadınlara özgü nitelikler gibi görülür: "Kadında şefkat, merhamet, iyi yüreklilik, sevgi, en sık hissedilen ve uyarılan duygulardır¹²." Klasik çağdan itibaren, duygunun ifadesi erkekten çok kadına özgü olarak değerlendirilir: Erkekler mahrem itiraflarında kadınlara göre daha ihtiyatlı, daha ketum, daha denetimlidir. XIX. yüzyılda, Balzac "kadının hayatı aşktır" diye açıklar. Michelet'nin ifadesiyle, kadın erkeksiz ve yuvasız yaşayamayacağına göre, yüce ideali aştan başka bir şey olamaz: "Doğal amacı, misyonu nedir? İlk, sevmek; ikincisi, tek bir kişiyi sevmek; üçüncüsü, her zaman sevmek¹³." Kadını abartılı ve ölçüsüz varlık olarak değerlendiren geleneksel görüşlerin yanı sıra modern ideolojiler de, onu kendisi için ve kendi başına yaşayan özerk bir birey olarak ele almayı reddederek, dışıl kimlikle aşka bağlılığın sınırsız kenetlenmesine katkıda bulunmuşlardır. "Kadınların tüm eğitimi erkeklere yönelik olmalıdır. Onların hoşuna gitmek, onlara yararlı olmak, kendini onlara sevdirmek ve saydırmak, küçükken yetiştirmek, büyüdüklerinde bakmak, onlara danışmanlık yapmak, onları avutmak, onlara hayatı hoş kılmak, işte kadının her zamanki görevleri¹⁴", diye yazar Rousseau: Duygusal rollerdeki cinsel ayırım, özünde kendini vermek, öteki için varolmak, hayatını erkeğin mutluluğuna adamaktan ibaret bir dışılık betimlemesinden kaynaklanır. Duygunun kadın üzerindeki gücünü yücelten, onu aşkla tanımlayan modernler ise, dışı cinsin

özel alanda kapalı kalmasını meşrulaştırmışlardır: Aşk ideolojisi, doğası gereği erkeğe bağımlı, kendine hâkim olmaktan âciz kadının toplumsal betimlemesinin türetilmesine katkıda bulunmuştur.

Aşkın kimlik içindeki ayrıcalıklı yeri ile dişil düşler; kadının eş rolüne atanması, burjuva kadınların çalışmayıp hayallere sığınma gereksinimi gibi olgular bütününden ayrı tutulamaz. Buna ayrıca, bireysel mutluluk idealinin modern teşviki ve aşk evliliğinin gitgide meşrulaşması da eklenir. XVIII. yüzyılın sonunda, Shorter'in "ilk cinsel devrim" diye adlandırdığı şey meydana gelir ve kendi duygularına karşı daha fazla dikkat, aşk ilişkisinde kadının daha eksiksiz bir bağlılığı, kişisel gelişim, maddi değerler ve geleneksel kurallara boyun eğme pahasına romantik aşka, eşin özgürce seçimine ayrıcalık tanıyan bir "duygusal cinsellik" buna eşlik eder. Sonuçta, evlilik öncesi cinsel etkinlik artar ve gayri meşru doğumlarda sığrama olur¹⁵. Yavaş yavaş, genç kızlara zorla koca kabul ettirme âdeti geriledikçe, kızlar aşkı evlilik yaşamlarıyla bütünleştirmeyi düşlemeye başlayıp, özel ilişkilerde daha fazla yakınlık, aşktan söz edildiğini duyma, hislerini ifade etme isteğine kapılırlar. Bu dönemde âşık olmayı, büyük aşkla karşılaşmayı, beyaz atlı prensle evlenmeyi düşlemeyen tek bir genç kız yoktur. Kadınların aşka yaptıkları aşırı yatırım, mutluluk ve yakınlık ideallerinin sivri gücünün yansımasıdır; birbirine karşı bağımlılık ilişkisinin izini taşısa da, bu olgu aynı zamanda modern bireyselci evrenin ifadesidir.

Kadının duygusal romantizmi, XIX. yüzyıldan itibaren yüksek tirajlı hafif romanlar, kadın dergilerinde tefrika edilen ve birliktelik, tutku, zina üzerinde odaklanan metinlerle beslenen bir okuma çılgınlığıyla doruk noktasına ulaşır. Yüzyılın sonunda, bütün pazar gününü yatağının üzerine uzanarak bir gün önce çıkmış olan resimli romanları yutarcasına okuyan genç kızlar görülür. Eugénie Marlitt'in 1866'da yayımlanan bir romanı, Almanya'da yirmi yıl içinde yirmi sekiz kez yeniden basılır. Tutkuyu ve dişil düşleri ifade eden, aynı zamanda da yoğunlaştıran bir serüven kitapları oburluğu gözlemlenir. XIX. yüzyıl boyunca kadınların okumasıyla ilgili meseleye verilen önem de buradan kaynaklanır. Romanların, genç kızın imgelemine çarpıtıldığı, saflığına zarar verdiği, gizli düşünceleri ve bilinmeyen arzuları kışkırttığı için, okuduğu şeylerin denetlenmesinin zorunlu olduğu söylenir. Burjuva ailelerinde, an-

ne-babalar genç kızların Loti, Bourget, Maupassant, Zola gibi yazarların kitaplarını okumalarını yasaklar; gerek dindarlar gerekse kilise karşıtları, "Namuslu bir kızın asla aşk kitabı okumayacağı" düşüncesi üzerinde birleşir. Ahlakı aykırı olmayan romanlar bile kara listeye alınır, çünkü "'aşk', 'birliktelik', 'nişanlılık' gibi basit sözcükler," der M. de Lassus *Le Bréviaire d'une jeune fille*'de, "zihinsel açıdan bunlarla doyan çocuk için gerçekten açıklanması olanaksız bir tılsımdır"; Elisabeth de Gramont *Mémoires* adlı kitabında, şunu ilan edecek kadar ileri gider: "Roman okuyan kadın, artık tam anlamıyla namuslu bir kadın değildir"¹⁶."

Elbette ki bu hükümler, kadının okuma özlemini bastırmayı başaramamış, pek çok genç kız, anne-babasından gizli olarak ucuz duygusal romanlar okumayı sürdürmüştür. XX. yüzyılda, kadınların romantizm açlığı daha da artar; gönül edebiyatı, sabun köpüğü denilen metinler, İkinci Dünya Savaşı sonrası fotoromanların çıkışı bunun kanıtıdır. 1939'da, *Confidences*'ın baskısı bir milyonu aşar. 60'lı yıllarda, Dely'nin ve Max du Veuzit'nin romanları tekrar tekrar basılır ve büyük oranda genç kızlara satılır; ABD'de, duygusal romanlar pazarı müthiş gelişir, bazı kadınlar neredeyse yılda 80 kitap satın alır¹⁷. Aynı dönemde İtalya'da fotoroman okurları 12 milyona çıkar; 1946'dan 70'li yılların sonuna kadar piyasaya 10.000 başlık sürülür. Harlequin dizisi 1958'de başlar ve 1977'de 100 milyonluk bir tiraja ulaşır. Barbara Cartland'ın bu tür kitapları ise 400 milyonluk satışa erişir. Bu yapıtların tümü, kadının romantik idealini, sadakat ve bakireliğin erdemini, olağanüstü erkeğin gelmesini bekleyen "Külkedisi-kadın"¹⁸ imgesini büyük ölçekte yaygınlaştırır. Romantizmle ilgili basmakalıp düşünce, yıldırım aşkı klişeleri, iffetli kucaklaşmalar, iç çekmeler ve ateşli bakışlar, sevecen ve zengin erkek düşleri, XX. yüzyılda kadınlara özgü bir kaçamak etkinliği haline gelir. Böylece, aşırı bir romantizm ile kadın mutluluğunu sevdiğine kavuşmakla özdeşleştiren bir ideoloji, genelleşmiş olur.

Aşk yıkmak

"Aşk yeniden keşfedilmelidir," diyordu Rimbaud. Gerçekten de, bir yüzyıl sonra duygusal rollerdeki eşitsizlik, tam bir toplumsal karşı çıkışa yol açacaktır. 60'lı yıllar boyunca, oklarını aşkın kendisine değil de, daha çok kadınların sosyalleşme ve duygusallık idealine maruz kalma şekline doğrudan yeni bir feminizm ortaya çıkar. Ası yılların coşkusu içinde, kadınlar için bir çeşit afyon olarak irdelenen aşka tapınma, doğal bir şey değildir artık. "Onların aşkı, bir zindan gibidir," diye vurgular MLF (Kadın Özgürlüğü Hareketi) taraftarları, evlilik ise "evcil, cinsel, duygusal kölelik"le özdeşleştirilir.¹⁹ Kitle kültürünün taşıdığı aşk efsanelerinin geçersizliğini ilan eden bildiriler, düşselliğin kanını emen, kadını kendine yabancı kılan, erkeğe bağımlı geleneksel konumunu devam ettiren kalıplaşmış rollere karşı eleştiriler çoğalır²⁰. Kadınları köleleştirilen ve yabancılaştıran bir araç olarak görülen aşk, gizemden kurtulma ve yıkım çağında bocalar. Sözünü sakınmanın modası geçmiştir artık; Amerikalı feminist Ti-Grace Atkinson, "Aşk, bir tecavüz kurbanının verdiği tepkidir²¹." deme cüretini gösterir. O zamana dek kadını yücelttiği ve yetiştirdiği saılan aşk, artık nesne-kadının hizmetinde olmakla ve içtenlikli yaşamı yozlaştırmakla suçlanır. Bir gönül gizemiyle ilintilendirilen olgu, artık bir erkek politikası olarak çözümlenir.

Bu arada, baskın izlek, duygusallıktan cinselliğe kayar. Merkezi sorun artık "Aklını yitirircesine sevmek" değil, "engelsiz haz duymak"tır. Libido retorikine kıyasla gönül edebiyatı değer yitirir. Tek aşk ve bağlılık, burjuva değerleri olarak sorgulamaya tabi tutulur; modası geçmiştir, ateşli aşk ilanını, aşkla daimanın birlikte telaffuzunu belli belirsiz engeller. Bu tersine çevrilen perspektif, Barthes'ı, yeni bir edepsizliğin ortaya çıkışını anımsatmaya yöneltecektir: Duygusallık²².

Yanılıya yer yok: Karşı çıkma döneminin zirvesinde bile, kadınlar aşk düşlerinden asla vazgeçmedi. Üstü örtülü olan, aşkla ilgili beklentiler ve değerler değil, duygusal söylemdi. Romantik retorije ve söylemlerin cinselleşmesine karşı yeni kuşkuçuluk, aşk umutlarının gerilemesine değil, "sahte" uzlaşmaların reddine, ayrıca yakınlık ve samimiyet değerlerinin yükselmesine, daha içten bir

iletişim gereksiniminin yoğunlaşmasına karşılık verdi. Duygusal semantiğin geri çekilmesiyle, XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren ivme kazanan aşk tutkusunun bireyselleşmesi süreci, devinimini sürdürdü. Kadınlar romantik söylemle aralarına mesafe koyarak, iş ve mesleklerini aşk uğruna feda etmeyi gitgide daha az kabullenir oldular, ama aşk idealine ayrıcalıklı bağlılıkları hiç kopmadı; evlilik dışı olsa bile, büyük aşkı düşlemeye devam ettiler.

Bu durumda aşkın, benzeri görülmemiş bir kültürel siyasallaşma ve devrimcilik dönemine girdiği de yadsınamaz. İlk önce, cinselliği, kadın özgürlüğünün önünü tıkayan evlilik ve heteroseksüellikle ilgili tüm ahlaki engellerden kurtarmak; ayrıca dişil aşkı eve kapalıktan ve geleneksel kendini adama idealinden koparmak söz konusudur. Son olarak, en radikal hedefler, erkeklik ve dişiliğin yapay tanımlamalarıyla bireysellikleri ezen cinsel kalıpların yıkılması, "cinsiyet tutsaklığı"nın ortadan kaldırılmasıdır.

Elbette ki bu parolalar etkisiz kalmadı. Birkaç onyıllı içinde, kadınlar o zamana dek yadsınan haklarını elde etti. Meslek yaşamının kabulü, doğum kontrolünün ve kürtajın meşrulaşması, cinsel ahlakın özgürleşmesi; bu gerçekten bir devrimdi. Artık, kadınlar kişisel ve ekonomik bağımsızlıklarını onaylama, evlilik dışı bir cinselliği yaşama, "hamile kalmak"tan çekinmeden sevişebilme, utanmadan haz duyma, bir başka kadını sevmeye hakkına kavuşmuştu. Bu açıdan, cinsiyet farklılıklarının oldukça azaldığı yadsınamaz: Bekâret ahlaki bir zorunluluk olmaktan çıktı, ilk cinsel ilişkinin çok geç gerçekleşmesi pratikte ortadan kalktı, kızların ilk ilişkiye girme yaşı gitgide erkeklerinkine yaklaşıyor²³. Koşulları demokratik biçimde eşit kılma uğraşı, aşk yaşamını da kapsadı.

Evet, ama nereye kadar? Yarım yüzyılda, aşk konusunda cinsiyetler arası eşitsizlik hiç kuşkusuz azaldı, ama yok olmadı; şimdi daha az bariz, daha az katı, daha az engelleyici nitelikte, ama geçerliliğini kesinlikle yitirmiş değil. Koşulların eşitlenmesi gitgide ilerleme kaydediyor, ne var ki cinsiyet ayrımı, bu alanda, varlığını koruyor. Daha kısa bir süre önce –bu satırların yazarı da dahil olmak üzere– pek çok kişi, toplumlarımızdaki cinsel farklılıklar demokratik eşitlik akımıyla ilişkili yeni bir yere oturtulduğunda, bunları arkaik ve sonuçta ikincil olgularla ilintilendirmenin mümkün olacağını düşünüyordu: Geleceğin kapıları amansız bir ka-

dın-erkek benzerliğine açılıyor gibiydi. Bugün ise, cinsel rollerdeki simetrisizliğin sosyal türeyişi öylesine ısrarla sürüyor ki, bu şemayı benimsemek için çok saf olmak gerekir. Bu durumda hâlâ, cinsellikle ilgili sosyal ayrımları, er ya da geç yok olmaya mahkûm birer basit tarihi "geri kalmışlık" olarak yorumlayan kuramlarla nasıl yenebiliriz? Dolayısıyla, bugün üzerinde düşünülmesi gereken başlıca olgu, aşkla ilgili rollerin sarsılmasından çok, sosyal açıdan gerçekliği yadsınamayacak olan cinsel ayrımların korunmasıdır. Demokratik ve bireysel mantıkların işleyişinin, "gelenek" ve cinsiyetlerin sosyal farklılığı üzerindeki etkisini gözden geçirmenin zamanı geldi. Şu temel sorular sorulmalıdır: İnsanların eşitliği ve özgürlüğü idealine dayalı olan bir evrenin aşk kültüründeki cinsel ayrım nasıl ve niçin yeniden düzenlenmektedir? Erkeklerle kadınların özgür iradesini kutsal gören toplumlarda aşkın yazgısı nasıl düşünebilir?

YÜREK VE CİNSELLİK

Durum burada durmamızı gerektiriyor: "Cinsel devrim"in ve eşitlik isteklerindeki yükselişin yarattığı kargaşaya karşın, çağımız kadınların aşk özelemlerinin geleneksel baskın konumunu sarsmayı başaramadı. "Yeni erkekler" ve "yeni kadınlar"dan çok söz ediliyor, ama bizi hâlâ duygusal rollerin simetrisizliği yönetiyor: Eşitlikçi töreler ilerleme kaydediyor, aşk konusunda kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik geçmişe oranla çok daha az göze çarpan bir yoğunlukta olsa da, devam ediyor.

Bana aşktan söz edin

İkna olmak isteyenlerin yapması gereken tek şey, gönül sü-tunlarını, içten tanıklıkları, ünlü kişilerin duygusal yaşantısıyla ilgili söyleşileri içeren kadın dergilerini incelemektir. Hiç kuşkusuz, kadınların aşkla ayrıcalıklı bağları sürüyor; aşkı seviyorlar, gönül işleriyle ilgili sohbetlere, düşlere ve gizemlere erkeklerden çok daha belirgin bir ilgi gösteriyorlar. Yine sabun köpüğü denilen edebiyata bakın: Okurları tamamen kadınlardan oluşuyor. Duygusal ve

cinsel yaşamla ilgili sırdaşlara gelince, bunların çoğunluğu kadın oluyor: erkekler bile, kendilerine karşı cinsten sırdaş seçiyorlar²⁴. Günlük yaşamda, kadınlar kendi aralarında özel deneyimlerinden söz etmekten hoşlanıyor, bunları irdeliyor, yorumluyor, istedikleri gibi açmıyorlar. Erkekler arasında pek de yaygın olmayan bu tür sohbetler, kadınlar için geçer akçe sayılıyor. Kuşkusuz günümüzde, televizyon programlarında tutkunun yol açtığı sıkıntıları sergileyen erkeklere rastlanıyor ve belki de artık, duygusal sorunlarını yakınlarıyla tartışmaktan eskiye oranla daha çekiniyorlar. Ne var ki bu tür sohbet konuları sık ve düzenli olarak değil de, arada sırada açılıyor. Erkekler aşk sorunlarına çekinerek, kadınlarsa isteklice yaklaşıyor: Erkeklerin tutukluğuna karşılık kadınlar duygularına gem vurmuyor. Psikolojik kültürün öne çıkıp maço değerlerin gözden düşmesine karşın, Parsons'un önem verdiği klasik farklılık, bu açıdan, geçerliliğini aynen sürdürüyor²⁵: Erkekler kendilerini hâlâ araca yönelik, kadınlar ise anlatım işlevine yönelik olarak tanımlıyorlar. Özel deneyimleri dile getirmenin çağımızda meşrulaşmış olması, kesinlikle rollerin ters yüz edilmesine yol açmadı: Duygusal rollerin sosyal dağılımında gözlemlenenler tarihi bir kopuştan çok, yüzyıllardır süregelenin gücünü sergiliyor.

Duygusal yaşama ilişkin beklentiler ve zorunluluklar, kadının aşka yaptıkları aşırı yatırımın sürekliliğine bir başka açıklama getiriyor: İkili yaşamda, kadınlar sözcüklere ve sevgi gösterilerine erkeklere kıyasla daha duyarlıdır; gündelik yaşantının alışkanlıklarından doğan aşk gereksinimlerini, düş kırıklıklarını ve engellemelerini onlara göre daha sık dile getirirler. "Artık bana sevgiden söz etmiyor": Bu, kadınlara özgü bir söz, kadınlara özgü bir umutsuzluktur. Kadının sevgiye fazlasıyla değer vermesi, "kadınların aşk açısından uzun uzun yakınmalarını²⁶", erkeği bencillikle, romantik olmamakla, duygularını dışa vurmamakla, işleri uğruna duygusal yaşamı ihmal etmekle suçlamasını da beraberinde getirmektedir. Bu sızlanmalar kadınlardan geliyor, erkeklerde ise çok daha ender görülüyor. Erkekler hayalperest olmadıkları için, daha "sıradan" ilişkilere, duyguların asgari düzeyde sergilenmesine çok daha rahat ayak uyduruyor. Kadınlar sevgi sözcüklerinin, duygusallığın eksikliğini daha zor kaldırıyor; büyük aşkı yaşama hayalini daha sık kuruyor, erkekleri sık sık, korunmak, kaçmak, kendilerini tam

olarak vermemekle suçlarlar. Eşitlik kültürü her ne kadar güç kazanmış olsa da, iki cinsiyetin sevgi gereksinimini birbirine benzer kılmayı başaramadı.

Demek ki geçmişin düz uzantısı olarak, aşk hâlâ dişil kimliğin ana unsurlarından biridir. Demokratik değerlerin ivme kazanması, mesleki, ailevi ve cinsel yaşam konusunda gitgide daha güçlü bir kendine sahip çıkma isteğini doğurmakla birlikte, kadının tutkulu aşk arzusunu kesinlikle ortadan kaldırmamış olması, bu açıdan, bir ölçüde kendini yadsıma isteğini yansıtır. Bir yandan kadının sosyal bir varlık olarak kendine hâkim olma gereksinmesi artarken, öte yandan duygusal yaşam konusunda "hâkimiyetin elinden alınması" beklentileri çoğalmaktadır. Kadın artık, kendi yazgısına hâkim olma arzusuyla, zengin ve dopdolu bir yaşama uzanan soylu bir yol olarak yorumlanan duygusallık haklarından vazgeçme isteğinin birleşiminden oluşuyor.

Kontrol edilemeyen üreme kuvvetlerinin etkisi altındaki bir beden farklılığı nedeniyle, her zaman için kendine ait olmayan, özüne sahip çıkmayan cins olarak olarak tanımlanan kadının yeri, hâlâ binyıllık bir kültürün uzantısı içindedir²⁷. "Zihinsel sinir bozukluğu", nimfomani (aşırı cinsel istek), histeri: Bunlar hep kadına atfedilmiş ve klasik olarak, kendinden vazgeçmenin, bedenine ait olmamanın belirtileri olarak yorumlanmıştır. Aynı nedenlerle kadın, geleneksel olarak, erkekte daha tutkulu bir varlık olarak görülür: "Kadın kendi içinde, korkunç spazmlara maruz kalabilen bir organ taşır. Bu organ onu kullanır ve imgeleminde çeşitli hayaletler uyandırır"²⁸. Kendinden geçmiş, istikrarsız, yaşamın ve cinsiyetinin denetlenmesi olanaksız güçlerinin egemenliği altındaki kadın, histeriye ve kendini yadsıyan aşk tutkusuna mahkûmdur: "Haz, hayal, kehanet, ifşaat, ateşli şiirsellik kadar histerikliği andıran hiçbir şey yoktur."²⁹ Bu şema, bir anlamda günümüzde de tekrarlanmaktadır, şu farkla ki, kadının aşk isteminin ifade ettiği kendinden vazgeçme, artık doğal olarak katlanılan değil, psikolojik olarak arzu edilen bir şeydir. Kadının tutkulu aşk geleneğine bağlılığı artık özne-varlıkla çelişkili değil, bireysel egemenliğin modern değerleriyle uyumlu bir haldedir.

Dişil kimlikteki duygusal etki merkezinin kalıcılığı, kayda değer değişimleri dışlamaz. Son otuz yıldır kadınlar, aşkla evliliği ay-

rıstırarak çoğu kez nikâhsız birlikteliği yeğlemeye başladı. Ayrıca, kadının yaşamı artık aşk ve aile idealinden ibaret değil; erkeği bekleyerek ve onun gölgesinde yaşamak, uğruna öğrenimini, mesleğini, maddi bağımsızlığını feda etmek doğal olmaktan çıktı. "Aşk hayatta her şeydir" diyordu Lou Andreas-Salomé; hangi kadın kendini hâlâ bu cümleyle özdeşleştirir? Kendini kanıtlama ve özgür kılma değerleri, aşk dinini çökertip yerini daha az kayıtsız şartsız, varlığını her yerde daha az belli eden, kurban olmaya daha az boyun eğen bir sevgiye bıraktı. Kendinden vazgeçme *ethos*undan kurtulan dişil aşk, günümüzde artık bireysel özerklik istekleriyle birleşti.

Aşkın kutsal görev gibi addedilmesi sona ermekte olsa da, kadınların aşk beklentileri ve gereksinmelerinin gücü konusunda aynı şey söylenemez. Diğerleri arasında, ikinci cinsiyetin boşanmaya karşı takındığı yeni tavırlar da buna kanıt oluşturuyor. Boşanma ve ilişkiyi bozma girişimlerini, artık çoğunlukla kadınların başlattığı biliniyor³⁰. Ayrılma gerekçeleri hiç kuşkusuz çok çeşitli; evli kadının yaşantısındaki somut zorluklar (çift mesai, fiziksel şiddet, vb.) bu olayın birer parçası. Ancak salt "çıkar" mantığı, çoğunlukla eşini "kapı dışarı eden", çekip giden, ayrılmayı başlatanın kadınlar oluşunu açıklamaya yetmiyor. Başarısız birlikteliklerini zaten yıkılmaya mahkûm, "ötekinin yüzünden" yaşanan bir "trajedi", bir şekilde felaketle sonuçlanacağı belli olan bir evlilik gibi sunan kadın sayısının erkeklerden çok daha fazla olduğunun altını çizmek de ilginç geliyor. Erkekler daha çok, öykülerini bir "dram" olarak yorumlamaya yatkın oluyor ve boşanma sürecinin başlamasına şaşırıldığını belirten erkek sayısı kadınlardan daha fazla³¹. Evliliği yıkma girişimleri gibi, bu yorum farklılıkları da, diğer nedenlerin yanı sıra, erkeklerle kadınların evliliğe ve duygusal yakınlığa yaptıkları yatırımın farklı oluşundan kaynaklanıyor. Duyguya ve ilişkiye ayrıcalıklı bir yer tanıyan bir toplumsal kültürde sosyalleşmiş olan kadınlar, ortak yaşamın aksaklıklarını erkeklerden daha yoğun hissederek, sevgisizliğe, günler ve geceler boyu süren anlaşmazlığa karşı, artık yalnızlığı ve ayrılmanın hoyratlığını yeğliyorlar. Kadınlar özgürleştikçe, acı veren ve sevgi, anlayış, yakınlık beklentilerine uymayan bir evliliği daha az kabulleniyorlar. Bireyseli dinamik, kadınları kendi içine kapanmak bir yana, karşı cinsten daha fazla-

sını isteme, aşk ve özel iletişim vaatlerini artık yerine getirmeyen doyumsuz bir birliktelik yaşantısına daha az boyun eğme isteğini duymalarına yol açıyor. Kendine hâkim olmayı teşvik eden sosyal düzenin uzantısı, kadında duygusallık ve iletişim beklentilerinin baskınlığını ortadan kaldırmadı; bunları toplumun tüm katmanlarına yaydı.

Eros, duygu ve cinsiyetler arası farklılık

Cinsellik bağlamı da, aşk konusunda cinsler arasındaki farklılığın süregelmesine örnek oluşturuyor. Yakın tarihli anketlerden cinsel tutumlar hakkında ne öğreniyoruz? İlk olarak, kadınlar erkeklerden daha fazla sadık olduklarını belirtiyorlar: Evli erkeklerin %6'sı ve kadınların %3'ü, son 'on iki ay içinde evlilik dışı bir ilişkileri olduğunu itiraf ediyor³². Ayrıca, kadınlar ortalama olarak, erkeklere oranla karşı cinsten çok daha az kişiyle birlikte olduklarını kabul ediyorlar: Erkekler 11 kişiyle, kadınlar 3 kişiyle³³. Aradaki fark yalnızca erkeklerin böbürlenmesinden ya da kadınların ikiyüzlülüğünden kaynaklanmıyor, aynı zamanda erkeklerle kadınların cinsellikle duygu arasında nasıl farklı bir bağ kurduklarını gösteriyor. Kadınlar gerçekten de, erkeklere oranla, âşık olmadan çok daha az cinsel serüven yaşıyorlar: Birisiyle sevmeden cinsel ilişki kurulabileceği fikrini daha az kabul ediyorlar; kadınların 3'te 2'si ilk eşlerine fazlasıyla âşık olduğunu bildiriyor, yalnızca 10'da 1'i kayıtsız olduğunu belirtirken, bu oran erkeklerde 3'te 1. Ayrıca geçici sadakatsizliğin sevgiyi pekiştirdiğini düşünen kadın sayısı erkeklerden daha az. Erkekler çok eşli cinsel ilişki hayalini kurarken, kadınlar bu düşleme yabancı kalıyor³⁴. Açıkçası, erkeklerle kadınların cinsel yaşam, özellikle de bunun duygusal yaşamla bağlantısı hakkındaki görüşleri hâlâ birbirine benzemiyor. Çağımızın bir özelliği olan cinsel özgürlük, geçmiş bir kalemde silip atmadı, aşkı dişil erosun ayrıcalıklı temeli olarak sürdürdü.

"Ebedi kadın" düşüncesinden kendimizi sakınlım. Günümüzde, kadınlar libidoyu abartmaktan büyük ölçüde vazgeçti, cinsel serüvenleri artık büyük aşkı ima etmiyor ve her türlü gelecek tasarsından bağımsız olarak kendilerini verebiliyorlar. Tatil aşkları,

gönül eğlendirmeler, bir akşamlik kaçamak; bunlar artık kadınların aşına olduğu şeyler ve sıkıntıya ya da suçluluk hissine yol açmadan yaşanıyor. Bu durum, erkeklerle kadınların fiziksel aşka karşı tutumlarının artık farklı olmadığını göstermez. Aslında dişil erotizm hâlâ duygusal ifadeler ve imgelerle besleniyor. Cinsel ilişkiyi basit bir fiziksel çekicilik, başlı başına bir amaç, salt zevk alışverişi olarak gören kadınların sayısı çok az; cinsel özgürlüğü duygusal bağlılıktan ayırt etmeyenlerin sayısı ise oldukça fazla. Sevmeden sevişmek artık dişil bir tabu değil; günümüzde sık sık yarını olmayan serüvenlere giren kadın kahramanları gösteren romanlar ve filmler de bunu kanıtıyor. Yine de, heyecan veren basit eğlence gözüyle bakılan bir cinsel ilişkiyi benimseyen kadınlara ender rastlanıyor; salt ilişki peşinde olmaları, olsalar da bu durumun onlara tam doyum vermesi ise daha da ender. Cinsel "özgürlüğüne kavuşma"nın gücü ne olursa olsun, kadınlar duygusal bir erotizme bağlı kalıyor ve erkeklere oranla daha az "koleksiyoncu" davranışı sergiliyor. Geçmişe göre daha az belirgin olsa da, *duygusal rollerdeki* cinsel ayrım yok olmadı: Kadınlar hâlâ cinsellikle duyguyu bağdaştırmaya yatkın, erkekler ise bunları birbirinden ayrı tutmakta hiç sakınca görmüyor.

Geriye dönelim. 60'lı yılların karmaşası içinde, burjuva düzene kökten karşı çıkan toplantılarda ve kadın dergilerinde bir tartışma açılır. Kadınların cinsel özgürlüğünün erkekleri alabildiğine rahatlatmış görünmekle birlikte, kadınlarda rahatsızlık ve doyum-suzluğa yol açması nasıl açıklanacaktır? Militan kadınlar, içine düştüklerini itiraf ettikleri tuzak konusunda kendilerini sorgulayıp bunu dile getirirler. Tabu ve derin bağlılık tanımayan bir cinsel yaşama inanmışlar, ama sevgi hak ettiği yeri bulamadığı için, sonuç hiç de ferahlatıcı olmamıştır. Devrim konusunda yanılgıya düşmüşlerdir: Kopuk, duygusal yatırım gerektirmeyen cinsellik erkeklerle uygun olabilir, ama kadınların derin isteklerini karşılamaktan uzaktır. Aradan otuz yıl geçti, devrimci retorik dışında sorunun temeli hiç değişmedi. Kadınlar erkekleri duygularını engellemekle suçlamayı sürdürürken, filmler ve kadınlardan gelen itiraflar "gelişigüzel seks"in, romantizmden uzak erosun açmazlarını sergiliyor.

80'li yılların ortalarında yapılan bir anket, erkekler topluluğunu hayretler içinde bıraktı. Amerikalı bir kadın gazeteci, okurları-

na şu soruyu sordu: "Cinsel ilişkiye girmeden sevgiyle kucaklanmaktan tatmin olur muydunuz?" 10 kadından 9'u evet diye yanıtladı. Kısa bir süre sonra, Fransa'da, aşağı yukarı aynı oranda kadın, okşanmayı ve sevecenliği cinsel ilişkiye yeğlediğini açıkladı; üç Fransız kadından biri, yeterince sevilip okşanırsa cinsel ilişkiden vazgeçebileceğini bildirdi³⁵. Bir seks uzmanından gelen yorum ise şöyleydi: Bu, toplumlarımızda cinselliğin geçersiz ve zayıf, erkeklerin ise beceriksiz olduğunun göstergesidir. Ancak kadınların çoğu son cinsel ilişkilerinde orgazm olduğunu kabul ediyorsa ve büyük bir çoğunluk cinsel yaşamından hoşnut olduğunu açıklıyorsa, bu yoruma inanmak mümkün müdür? Sevecen okşamaları yeğleyen kadınlar, acınası bir cinselliği değil; duygusal yaşama, ilişkiye ve hislere ayrıcalık tanıdıklarını gösteriyorlar. Burada söz konusu olan, cinsellik konusunda bir düş kırıklığı değil, gönül bağına yapılan aşırı yatırımdır. Şehvetin getirdiği ölümcül bir sıkıntı değil, sevgisiz cinselliğin verdiği engellenmişlik duygusudur.

Cinsel devrim, duygusal rollerde süregelen cinsel farklılık... Yine de, aşk konusunda cinsiyetler arası farklılığın şu yarım yüzyıl boyunca alabildiğine azaldığına hiç kuşku yok. Kadınların serbest ahlak anlayışları artık yerin dibine batırılmıyor; dişil düşler artık yalnızca duygusal yaşam üzerinde odaklanmıyor; kadınlar, eşlerinin sadakatsizliğine karşı erkeklerden daha hoşgörülü olmaktan vazgeçti. Bu arada, erkekler de artık eşlerinden bekâret güvencesi istemiyor, duygusal yaşamlarından daha fazla söz ediyor, tıpkı kadınlar gibi onlar da sevgiye dayalı olmayan evliliği reddediyor. Ne var ki cinsiyetlerin birbirine bu derece yakınlaşması, duygusal rollerin yer değiştirebilirliği anlamına hiç gelmiyor. Daha az belirgin, daha az keskin olsa da, kadın-erkek farklılığı ortadan kalmadı: Kadınlarla erkekler sevgilerini aynı şekilde ifade etmiyor ve yaşamıyorlar. Burada, cinsiyetlerin genetik oluşumundan kaynaklanan bir olgu değil, sosyal normlar söz konusudur. Aşk tutkusundan uzak on binlerce yıllık tarih, kadınların duyguyla ayrıcalıklı ilişkilerinin rastgele bir biyolojik determinizme indirgenemeyeceğini kanıtlıyor. Kadının özgürleşmesiyle erkeğin psikolojik eğiliminin "cinsiyetlerin benzerliği modeli"ni³⁷ kurmadığını kabul etmek zorundayız: Bu model duygusal roller alanını ilhak etmedi.

Aslında cinsiyetler arası farklılık anlayışı, her şeye karşı ve karşın, devam ediyor. Tarihi demokratik eşitlik davasının, karşı tarafın işaret noktalarını tamamen altüst ettiği doğrudur. Bireylere ve cinsiyetlere derin bir kimlik kazandırmak uğruna premodern toplumların dayanak noktası olan cinsiyetlerin heterojenliği mantığını yıkan eşitlik, her iki cinsiyette de diğeri üzerinde bir gedik açma, karşı cinste kendini tanıma hareketini başlattı. Engelleyici cinsiyet ayrımlarının yapıldığı kapalı evrenin yerini, ötekinin temelde aynı olduğu hissedilen bir aidiyet topluluğu aldı³⁸. Yine de cinsiyetlerin birbirinden farklı algılanması, ötekinin saydamsızlığı, yok olmadı. Erkekler hâlâ kadınları gizemli ve çelişkili, tahmin edilmez ve "karmaşık", güdüsel ve "müdahaleci" buluyor; kadınlar ise erkekleri psikolojiden anlamamak ve duygusallıktan yoksun olmakla, bencillikle, duygularını "saklamak"la suçluyor. Koşulları eşit kılma süreci, iki cinsin birbirini özünde aynı gibi görmesini sağlayamadı, ne gizemleri yok edebildi ne de karşılıklı anlayışsızlığı: Biri diğerrinin ikizi olmadı, cinsiyetler arası benzersizliği aşındırma sürecindeki bu sınır, bugün anlaşılması en zor olgudur. Antropolojik olarak, birbirimizin benzeri olduğumuzu, psikolojik olarak ise birbirimize hiç benzemediğimizi hissediyoruz: İlan edilen "androjinal" (erdişil) uzlaşma gerçekleşmedi.

KADINLAR VE PORNOGRAFI

Kadınların pornografiye karşı genelde olumsuz tavrı, cinslerin aşk meselesine birbirinden farklı yaklaşımını kanıtlamak için yeni bir fırsat sunuyor. Bilindiği gibi, pornografik tüketim kadından çok erkeğe özgü bir olgudur: Pek az kadın bir *sex shop*'tan içeri adım attığı gibi, *hard* gösteriler bu cinste bir rahatsızlık, bazen de iğrenme ve tiksinti yaratır. Şehvetli oynaşmaların *hi-fi* görüntüsü erkekleri eğlendirir, oylar ya da uyarırken, çok sayıda kadına itici gelir.

Bu tepkiyi, duyuların istismarına karşı çıkan eski bir dişil ahlakçılık temeline bağlamak gerekir mi? Kesinlikle hayır. Tüm kadınların cinselliği sonsuza dek bastırılmış gibi, dişil erdem nakaratına yeniden dört elle sarılmak isteğiyle, hiç kuşkusuz işin özü göz-

den kaçırılıyor. Sorunun ilginç yanı şudur: Püriten ağırbaşlılığa alerjisi olan, aşk yaşamlarında alabildiğine serbest davranan şehvetli kadınlar bile, sık sık pornodan çekindiklerini, sıkıldıklarını, onunla ilgilenmediklerini ifade ediyorlar. Pornografide kadını rahatsız eden şey, cinselliğin kınanmasıyla değil, deyim yerindeyse onun dürtü-tepki türünden, kişiliksizleştirilmiş düzeniyle ilgilidir. Kadınlar erotik metinleri okumaya karşı hiçbir direnç göstermez ve şehvet içerikli filmleri izleme keyfine dudak bükmezler. Ne var ki, mekanik ve "jinekolojik" *hard*, kadınların düş dünyasında yer almaz. Kadın izleyicileri iten, duyuların aşırılığı değil; cinsellik düşsel, estetik ve duygusal tonlardan yoksun anonim işlevlere indirgendiğinde ortaya çıkan duyu *eksikliği*dir. Kadınların gösterdiği çekingenlik bir ahlakçılık kalıntısı değil, erotizmlerinde duygusallığın önemini ifade eder. Şiirsel ve duygusal boyutu eksik olduğunda, libidonun abartılması onlara bir zevke davet gibi değil, daha çok bir cinsel karikatür gibi gelir; erotik uyarıcıdan çok, itici işlev görür.

Ancak bütün bunlar kadınların porno izleyicisi olmalarını engellemiyor: Almanya'da ve ABD'de X işaretli kasetlerin % 40'ını kadınların kiraladığı söyleniyor. Bu durum, genelde pek de coşku olmayan kendi değerlendirmeleriyle nasıl bağdaştırılabilir? Bu inisiyatiflerde cinslerin kaynaşmasına doğru bir gidişat belirtisi görmekten kaçınmalıyız: Kadınların cinsellikle ilişkilerinde kesinlikle bir erkeksileşme söz konusu değildir. Porno izleyen kadınlar erkek izleyicilere hiç benzemezler; cinsel açıdan uyarılmaktan çok, ikili ilişkiyi uzatmak ya da yoğunlaştırmak, eşyle erotik bir birlik-telik yaratmak isteği onları bu davranışa yöneltir. Kadınlar genellikle X kasetleri yalnız başına değil, sevgili ya da kocalarının eşliğinde izlemek için kiralar. Birlikte seyredildiğinde, *hard*'ın kişiliksizliği biraz azalır; paylaşılan bir oyun, bir alışveriş ve ilişki aracı, ikili bir erotizm unsuru gibi işlev görür. Pornonun yıpratdığı kişiler arası öznel-duygusal boyut, birlikte seyredildiğinde kısmen onarılmış olur. Bu ilişkisel geri dönüşümle, porno artık kişilikten arındırılmış bir orgazm gösterisinden ibaret olmaz.

Kadınlar pornografiyi duygusallık içermeyen bir seks gösterisi olduğu için reddetmenin yanı sıra, kendilerine hakaret etmekle, itibarlarına zarar vermekle, tecavüz ve şiddete teşvik etmekle de

suçluyorlar: "Pornografi kuram, tecavüz, uygulamadır"³⁹. Hükme-dilmek isteyen, boyun eğen ya da tecavüze uğramış mağdur kadın klişelerini aktaran pornografinin, kadının aşağılanması girişimin-den ibaret olduğu söyleniyor. Bu perspektiften bakıldığında, pornografi ne anlama gelir? Bir zevk ahlakından çok; orospu kadın, köle ve savunmasız kadın, aptal, kullanılmış, erkeklerin elindeki nesne kadın imgesini sürdürerek, erkek egemenliğini benimseme-ye mahkûm bir erkek politikasıdır. Kadınların *hard* karşısındaki rahatsızlığı, ikinci cinsin bu küçük düşürücü ve alçaltıcı temsilleri-nin sonucu olsa gerektir.

Yine de, kadınların pornografiyi "yadsımaları", acaba gerçek-ten ahlaki özü olan bir yaradan kaynaklanıyor olabilir mi, diye so-rulabilir. Çünkü hoşnutsuzluk tepkisi, kadınların iğrenç görüntüle-ri algılamakten gösterdikleri ilgisizlik, sıkıntı ve kayıtsızlığa oranla ikincil görünmektedir. Baskın olan ahlaki açıdan hakarete uğrama değil, ilgili olmama, kendine en yakın şeye bir yabancı gibi ya da dışarıdan bakma duygusudur. Kadınlar bu beden gösterisinde ken-dilerini bulmazlar, hiçbir özdeşleşme oluşmaz ve bunun nedeni, pornografinin yapısal olarak kadın-erkek farklılığının cinsel açıdan yadsındığı bir ortamda kurulmasıdır. Dişil erotizmin özgüllüğünü oluşturan girizgâhlar, konuşma, beklenti, sevecenlik, okşamalar, yerini fallik ve nesnelci bir hazza bırakır. Hızlı ve eş değış tokuşla-rına hazır, etkili ve süperaktif bir cinsel aygıtı dönüşen kadın, pornografide "varolmaz"; sadece erkek cinselliğinin ve onun araçsal düşlerinin kopyası olur⁴⁰. Bir pornografik şiddet varsa, bu, kadınla-rın sözde küçümsenmesinden çok, ayrılık hakkının yitirilmesine, cins farklılığına karşı bu kayıtsızlığa dayanmaktadır. Özellikle dişil arzusunun yadsınmasını temel almaya eğilimli olan pornoya karşı ka-dınların olumsuz tutumuna şaşırma mümkün müdür?

Nesne-erkeğe doğru mu?

Günümüzde, çeşitli metinlerde kadınların pornografiye karşı direnişlerinin ifşa edildiğı doğrudur. Bunlar belki de, üstlerindeki kültürel baskının, ideal saf ve romantik kadın modeline uymama korkularının ortaya çıkmasından ibarettir. Kadın masturbasyonu-

nın hâlâ tabu olması, pornografinin reddine daha kesin bir açıklama getirebilir. Mastürbasyon yapmak için cinsel görüntülere bakan erkeklerden farklı olarak, karşı cins olmadan cinselliği hareketle geçiremeyen kadınlar, müstehcen sahneler karşısında "donup kalırlar"⁴¹. Kadınları cinselliği yok eden bu kuralcılıktan kurtarıp mastürbasyon yasağını kaldırırsak, onlar da pornoya erkekler kadar değer verebilir, deniliyor. Hiçbir temel erotik farklılığın iki cinsi birbirinden ayırmadığı, erkek libidosu ile dişi libidosu, görsel erotizmle duygusal erotizm, erkeğin nesnelleşmesiyle kadının duygusallığı arasındaki karşıtlıkların, aşılması gereken miras kalmış modellerden ibaret olduğu fikri öne sürülüyor.

Bu alanda erkeklerle kadınların eşitliğine işaret edecek çeşitli gelişmelerin altı çiziliyor. Feministler, fırsat buldukları anda kadınların erkeklere birer cinsel nesne gibi davrandığını belirtiyorlar; Hollywood'un kadın yıldızları, arkadaş olarak kendilerinden çok daha genç erkekleri seçiyorlar; anket sonuçları, kadınların filmlerde daha fazla çıplak erkek görmek istediklerini ortaya çıkarıyor; kadın okurlar, dergileri ereksiyon teşhirine davet ediyor; kadınlar için porno filmler ve dergiler çıkıyor ortaya; kadınlar artık kendi aralarında erkekleri "nesnelleştirmek"ten, onlara birer güzel nesne gibi davranmaktan, organlarının büyüklüğünü açıklamaktan, aşk fetihleriyle övünmekten çekinmiyor. Etkin, görsel ve nesnelleştirici dişil erotizmin canlı kanıtı gibi görünen, kadınlara zevk vermek için teşhir yapan kaçınılmaz *gogo boys*'u da unutmayalım⁴².

Yine de işin en ilginç yanı, bu olayların varlığı değildir. Aşırı marjinallikleri, içselleştirilmiş olmaktan çok talepkrâ ve "siyasi" olan görünüşleri çok daha anlamlıdır. Kadın dergileri, *playmates* tarzı çıplak nesne-erkekleri neden afişe etmiyor? Neden kadınlara yönelik "şehvet" sokakları yok? Pazar mantığına göre, talep olsaydı arz da olurdu. Bu pazarın eksikliğini, normların ezici gücüyle açıklamak çok yetersiz kalır. Temel özelliği süreklilik, yakınlık ve duygusallık gereksinimi olan dişil bir erotizmle pek az bağdaşan bu "nesnelci" eğilimlerin zayıflığı, gerçeğe kuşkusuz daha yakındır.

Kadınları porno görüntülerden uzaklaştıran gerekçeler, temelde anonim ve anlık "pas"lara sırt çevirmelerini sağlayan nedenlerle aynıdır; her iki durumda da, harekete geçirilen erotizm fazlasıyla anonim, kişinin bütününden fazlasıyla kopuktur. Dişil erotiz-

min, araca yönelmeye değil de duyguların ifadesine, libido alışveri-
şine değil de ilişkide yakınlığa dayalı bir gerçeklik olduğu doğruy-
sa, kadınların kendilerine mastürbasyon yasağı koymaması – halen
büyük ölçüde gerçekleşmiştir – onların pornografiye karşı tavrını
herhalde pek fazla değiştirmeyecektir. Kadınların artık başka im-
geler, başka erotik senaryolar yaratmaya başlamalarının nedeni,
hard’ın dişil erotizmi boşaltıp atmasıdır. Son zamanlardaki erkek
striptiz gösterileri bile, cinslerin birbirine yaklaşmasında yeni bir
zafer olarak yorumlanmamalıdır. İki cinsin arzuları ancak görü-
nüşte benzeşmektedir. Erkeklerin uyarılmak için küçük bir odada
tek başına izledikleri *peep show*’ların aksine, erkek striptizleri, er-
keklerle oyun oynayarak eğlenen kadın grupları tarafından izlen-
mektedir; bunlar erkeğin nesneleştirilmesinde kadınlar arasında
bir suç ortaklığı ve bir ilişki mekânı yaratmaktadır. Cinslerin ben-
zerliğinin belirtisi olarak sunulan şey, daha çok, dişil erotizmin sö-
külüp atılamayacak farklılığını ifade etmektedir.

AŞK, MODERNİTE VE BİREYSELLİK

Kaçınılmaz bir meseledir bu: Kadınların aşka yaptıkları aşırı
yatırımın sürekliliği nasıl açıklanabilir? Erkeklerle aynı rolleri ve
etkinlikleri gitgide daha fazla talep ettikleri halde, bu yatırım ka-
dınların kimlik tanımına neden hâlâ katkıda bulunmaktadır? Aşk-
la ilgili rollerdeki bu ısrarlı simetri bozukluğunu, eski bir öykünün
son bölümü gibi mi, yoksa demokratik toplumların dinamiğine ka-
zınmış olan geleceği parlak bir mantık olarak mı yorumlamak ge-
rekir?

Aşkın iki yüzü

Aşkın kadınların yaşamındaki önemi; bağımlılık, eve kapanıp
kalma, üst düzey projelerde kendini aşma olanaksızlığının izini ta-
şıyan bir toplumsal yazgıyla bağdaştırılır sık sık: Önerilerine heyecan
verici hiçbir toplumsal amaç sunulmadığı için, kadınlar düşlerini

gönül işleri çevresinde kurarlar. Diderot'nun yazdığı gibi, "yoğun ve dopdolu bir yaşamın meşgaleleri, tutkularımızı paramparça eder. Kadın kendi tutkularını düşünür: Bu, işsiz güçsüzlüğü ya da işlevlerinin önemsizliği yüzünden gözlerini hiç ayırmadığı sabit bir noktadır"⁴³. Bir yüzyıl sonra, Marie Bashkirtseff'in söylediği de farklı bir şey değildir: "Sanırım, sürekli çalışan ve kafası zafer düşünceleriyle meşgul olan biri, yapacak başka işi olmayan insanlar gibi sevemez"⁴³. Simone de Beauvoir bu perspektifi genişletmiştir. Dünya üzerinde gerçek bir etkisi bulunmayan önemsiz bir kişiden ibaret olan kadın, kurtuluşunu aşk ibadetinde arar. Kadınların tutku beklentilerinin kökeni, duygusal açıdan radikal bir bağımlılık konumunu özümseyerek sahip oldukları görelî olma koşulunu aşma isteklerine dayanır. Kadın boyun eğmeye mahkûm olduğuna göre, yapabileceği tek şey, tüm varlığını adadığı sevilen kişiyi mutlak bir varlık gibi görerek kendi kendini yok etmektir. Böylece, bir "yaşama nedeni", kadınların tekdüze ve aldatıcı yaşamına bir çıkış yolu bulunmuş olur"⁴⁴.

Kadınların "edilgen" ve evcil rollere uygun görülmesinin, aşkla dışıl kimliğin bağdaştırılmasına belirgin bir katkıda bulunduğu kuşku götürmez. Ancak, kadının aşka olan bağlılığı, temelde bir tür kölelik, kendine yabancılaşma ve kendini yok etme olarak yorumlanabilir mi? Aşk tutkusu kuralının, aynı zamanda, kadınlara daha olumlu bir toplumsal imgeden yararlanma, yeni özgürlük alanları ve sevgi alışverişinde, hatta daha sonra eş seçiminde yeni güçler kazanma olanağı tanıdığını vurgulamamak mümkün müdür? En azından kur yapma sürecinde, kadın erkeğin efendisi konumuna erişir: Artık ne elde edilir ne de teslim olur; kendini vermeyi seçen, sevgiliden saygı gören, oyunu yöneten ve istediği zaman lütufta bulunan kendisidir, ıstırap çeken âşık ise yalnızca kadının bağışlamaya karar verdiği kadarını elde edebilir. Aşk yasası, erkeğin kabalığını ve tepkiselliğini ortadan kaldırmış, sevdiği kadını yüceltmesini, ayrıca kadınlara karşı daha ince, daha saygılı davranmasını sağlamıştır. Bunlar, erkekler üzerinde belirli bir hâkimiyet hakkının kabulüne yol açtığı, erkeklere kadının duyarlılığını, zekâsını ve özgür kararını daha fazla göz önünde bulunduran davranışları salık verdiği için, aşkı daha da değerli kılmıştır"⁴⁵.

Kadının aşk ibadetini bir "kendini yok etme" ve "ortadan ta-

manen çekilip yerini efendiye bırakma"⁴⁶ isteğine indirgendiğçe, sorunun temel bir boyutu gizlenmiş oluyor. Bu durumda, kadının aşk aracılığıyla, yeri doldurulmaz bir birey olarak kendini kabul lenmeyi ve kendine değer vermeyi hedef aldığı gözden kaçırılıyor. Artık o yüceltilmekte, ötekilerden ayırt edilmekte, kendisi ve benzersiz "nitelikleri" için seçilmektedir. Kadının aşka yaptığı aşırı yatırımı destekleyen şey "kendini yok etme" isteğinden çok, yeri doldurulmaz bir öznellik olarak kabul görme ve değerlendirilme isteği, ayrıca bütün bunların yol açtığı narsist doyumlardır"⁴⁷. Kuşkusuz, kadının aşka bağlılığı "kendini yok etme" tarzlarına yol açmıştır; ancak bunun öznel katma değer isteklerinden, narsist değerlendirilme beklentilerinden ve egoyu gerçek yaşama ulaştırdığı varsayılan duygusal yoğunluk düşlerinden kaynaklandığı da doğrudur.

Buradan da, kadınla romantik tutku arasındaki ayrıcalıklı ilişkiyi düzenleyen iki çelişkili eğilim ortaya çıkar. Birisi, kadını ötekine bağımlılığa, kendine hâkim olamamaya, kendinden vazgeçmeye mahkûm eden geleneksel efsanenin devamıdır. Diğeri ise bir dişil özerkliğin kabulüne, kendine sahip çıkmaya yol açar. Bir yandan, bin yıllık bir özveri mantığı sürdürülmüş; öte yandan, çağdaş bir bireysel kabul, kendini değerlendirme, öznel yaşamın yoğunlaşması istemi ifade edilmiştir. Kadının aşka tapması, her şeye rağmen geleneksel cinsiyet ayrımı mantığına sadık kalan modern değerlerin boy göstermesi olarak yorumlanmalıdır.

Aşkın geleceği ve hayatın anlamı

Aşka verilen değer kadınlardan tarafından yeniden yorumlanması gerekir, çünkü bireyselci kültürün çağımızda yarattığı çalkantılar bile bu değer düşmesini hızlandıramamıştır. Artık kadınlar özveri değerlerini reddediyor, maddi özerklik kazanmaya, mesleki açıdan kendilerini kanıtlamaya, politik mercileri kuşatmaya çalışıyorlar: Yine de aşk beklentileri erkeklerinkine benzemiyor. Erkeklerle kadınlar arasındaki bu ısrarlı benzersizliğin nedeni nedir? Klasik ilerici düşüncenin getirdiği yanıt biliniyor: Kadının aşka yaptığı yatırımın doğal bir temeli olmadıkça ve eşitlikçi ideal eski

cins ayrımlarını geriletmeyi ya da yok etmeyi sürdürdükçe, binyıllık tarihin ağırlığıyla bağlantılı bir "varkalın"dan, demokratik devrimin amansız ilerleyişiyle çatıştığı için giderek gözden düşmeye mahkûm bir modelden başka bir şey söz konusu olamaz, deniyor.

Sözü dönüp doluştırmadan söyleyelim: Soruna bu tarz bir yaklaşım tatmin edici olmaktan çok uzaktır, çünkü "varkalın"ın kendisi bir sorundur. Kadının aşka yaptığı aşırı yatırımı, tarihten miras kalmış değerlerin hâkim olduğu bir sosyalleşmeyle ilintilendirme gereği doğal görülür. Ancak, kökleri geleneğe gömülü olan diğer normlar kalıtsız kalırken, neden bunda bir gerileme olmuyor? Temel sorun buradadır. Toplumlarımızda, cinsel rollerin artık dokunulmaz olmadıkları biliniyor: Eşitlik dinamiği, diğerlerinin yanı sıra cinselliğin "ikili ahlak"ını, bekâret zorunluluğunu, kadınların yuvaya uygun görülmesini, geleneksel olarak erkeklere ait çok sayıda kaleyi gözden düşürmeyi şimdiden başardı. Öyleyse neden aşk konusundaki simetri bozukluğu aynı akıma kapılmıyor? Neden yüzyıllık toplumsal ilkelerin bazen çöküşüne, bazen de sürdürülmesine tanık oluyoruz? Sürekli olarak o ünlü tarihi "geri kalınlık"ı öne sürmek, olguya getirilen bir açıklamadan çok, bir ayıbı örtme girişimini andırıyor. Şu anda, geçmişten kalan basit tortul şeklinde sunma eğilimi duyulan şeyi, bir sorunsala dönüştürmek söz konusudur. Yalnızca cinsiyet rollerindeki dönüşümleri değil, aynı zamanda farklılıkların eşitlikçi toplumların tam ortasında süregelmesindeki gizemi de sorun olarak ortaya koymalıyız.

Tam bir perspektif değişikliği zorunlu. Günümüzde, aşkla ilişkili rollerdeki eşitlikçi olmayan dağılımın süregelmesi, zihniyetlerin "tutuculuğu"ndan çok, aşkın, modern bireyselci kültürün başlıca göndergeleriyle bağdaşmasına bağlıdır. Aşk kültüründe kadının başatlığı, geçmişin bir dayatması olarak değil, daha ziyade özgürlük ve yakınlık özlemlerine uygun olması nedeniyle devam ediyor. Aşk deneyimine kuşkusuz "kölelik", bazen ötekine aşırı bağımlılık eşlik ediyor, ama bu deneyim aynı zamanda bireyselci "gerçek yaşam" tutkusunu, eğilimleri ve kişisel isteklerin serbestçe sergilenmesini temsil ediyor. Olanaklar açan, kurulmuş düzenleri altüst eden aşk, dopdolulı bir yaşamın yanı sıra, ben'in biricikliğini yoğun bir şekilde yaşama vaadidir. Buna ayrıca, dişil aşkın günümüzde, bireysel özerklik tasarıları ve mesleksel, toplumsal girişim olanak-

larıyla bağdaşır hale gelmiş olmasını da ekleyelim. Kadının aşk ibadetinin sürekliliği gücünü yitirmiş bir gelenek değil; eski bir yasanın, kendine sahip çıkan bireyseliğin yeni gerekleri uyarınca yeniden düzenlenmesidir. Yabancı normlara tâbi olmanın belirtisi değil, tamamen kendisi olma arzusu ve mahrem mutluluk ile duygusal yoğunluk önceliğinin doğrulanmasıdır.

Bu durumda, kadının aşkla ilgili geleneksel kimliği neden çöksün ki? Toplumlarımızda, gelişme ve kendine hâkim olma ideallerine karşı çıkan normlar geçerliğini yitirmektedir. Buna karşılık, aşk gibi, bireyselci göndergelerle uyumlu olabilenler ise, cinsler arasında simetrisiz ya da "geleneksel" bir mantığı sürdürse de, devam etmektedir⁴⁸. Bu açıdan, cins kimliği ve mahremiyetin hayata geçirilmesi gibi bertaraf edilemeyecek zorunluluklarla karşılaştırıldığında, eşitlikçi idealin ağırlığı zayıf kalır. Kimlik onayının ve özerk bir yaşama açılmayı artık engellemeyen tutkunun vektörü olan kadınlarla aşk arasındaki ayrıcalıklı bağlılık, eşitlikçi genel denetlemenin merdanesi altında ezilmeye mahkûm olan çağdışı etkiyle bir tutulamaz. Kadının aşka verdiği değer, modern özerklik kültürünün bağrında ve onun serbest, yoğun, kişileştirilmiş bir yaşam isteğiyle geliştiği için, aşk konusunda kadın-erkek simetrisizliğinin devam etmesi, dağılıp gitmesinden daha olasıdır.

Ayrıca aşka bağlılık, özne yaşamı, hoşnutsuz toplumlarımızın yitirme eğiliminde olduğu bir anlam ufkuyla zenginleştirme gibi değerli bir erdeme sahiptir. Aşkın kadınlar üzerindeki gücü, yalnızca özerkliğinin yeni koşullarına uyum sağladığı için değil, salt kendine dönük bir benliğin yalnızlığından kaçma olanağını tanıdığı için de devam ediyor. Varlığı bir ideal ve anlam boyutuyla dolduran aşk, ötekine doğru kendini aşarak daha güçlü bir varoluş umudu getiriyor. Kadınlarla aşk arasındaki ilişki, özne özerklikle karşılıklı tutku öznelliğini bağdaştırarak, sürekli benimsenebilen canlı bir gelenek, yaşamı yoğunlaştıran tükenmez bir anlam kaynağı işlevini görüyor. Bütün bu özellikler, daha uzun süre kadının aşkla özdeşleşmeyi sürdürmesini sağlayacaktır.

Baştan Çıkarmanın Geleceği

Baştan çıkarma, aşk hissine kıyasla, cinsiyetler arasındaki sosyal ayrımın izini daha fazla taşıyan bir mantıktır. Kırsal kesimin kibar çapkınlık modeline başvurmasıyla ilgili geleneksel kurallar arasında, baştan çıkarma, her zaman erkekle dışının ikili karşıtlığıyla yapılandırılmış bir sahne gibi görünmüştür. Yüzyıllar boyunca, yaklaşma ve "kur yapma" tarzları değişmiş olsa da, erkekle kadın arasındaki baştan çıkarma farklılığına ilişkin kural değişmemiştir.

XII. yüzyıldan itibaren, kibarlık modelinin yeni bir baştan çıkarma kültürünü yarattığı bilinir. O döneme kadar çok sık görülen kız kaçırmalar¹, şiddete başvurarak el koymalar, kadınlara karşı hızlı ve pek karmaşık olmayan tavırlar, toplumun üst katmanlarında yerini, erkeklere alçakgönüllü ve sakımlı, sabırlı ve yumuşak olmayı, sevgiliyi yüceltmeyi ve şiirsel övgülere boğmayı salık veren bir davranış kuralına bıraktı. Ancak, baştan çıkarma manevralarındaki bu "kadınsılaşma", çağlar boyu erkeklere ilk adımı atma gücünü, kadınlara ise bekleme rolünü veren simetrisiz düzenlemeyi hiçbir şekilde altüst etmedi. O dönemde Ovidius şöyle yazar: "İlk adımı kadından bekleyen bir erkek, fiziksel üstünlüğüne fazlasıyla güveniyor demektir. Başlamak, yalvaran sözler söylemek erkeğe, aşk yakarışlarını kabul etmek ise kadına düşer²." Kibarlık değerleri bu açıdan, sadece bu cinsel ayrıma şiirsel bir boyut katıp onu daha katı kurallara bağlamaya yaramıştır. İlk adımı atmak, güzel kadını övmek, yaktığı ateşi ilan etmek Erkeğe; erkeğin girişimini beklemek, isteğini belli etmemek, talibin sabırlı olmasını sağlamak, ih-sanlarını yavaş yavaş bağışlayarak oyunun yönetimini üstlenmek ise Kadına düşer.

Baştan çıkarma rollerindeki bu eşitliksiz dağılım, temelde erkeklerin unutulmaz savaş etkinliklerine atanmasıyla örtüşür. Baştan çıkarmada "saldırı" rolü erkeğe düşüyorsa, bir savaşçı olarak saldırganlık, cesaret ve cüret göstermesi gerekir. Baştan çıkarma inisiyatifi, savaşçıl değerlerle bağlantılı bir erkeksi zorunluluk olarak görünür. Kur yaparak baştan çıkarma, savaş ve savaşma sanatını³ örnek aldığı için, erkek "gözüpek âşık" (Brantôme) olduğunu göstermeli, kadını "kuşatmalı", baskına çıkmalı, utangaçlık savunmasını bastırıp onu elde etmelidir. Etkin ve fatih erkek, her yerde önceliğini ilan etmelidir: Erkek böylece, XVII. yüzyılın ortasına kadar, âşık olma önceliğine kadar hak talep edecektir.

Öte yandan, kadının payına bekleme ve direnme düşmesinin nedeni, hem ahlakın hem de erdemli olmanın getirdiği zorunluluktur ve bu, Pline'den bu yana ikinci cinsiyetin doğal bir özelliği olarak ilan edilmiştir. Kadın, seçtiği erkeği baştan çıkarmak için isteğini açıklayamaz, kendini bir av gibi göstermek zorundadır. Kadınlara düşen, kendilerine erişimi zorlaştırmak, engelleri çoğaltmak, erkeklerin yakarışlarına çabucak ya da kolayca boyun eğmemektir. Birisi girişimde bulunur, diğeri razı olmaz; birisi ısrar eder, diğeri kabul eder, sonra kendini toparlar ve en sonunda boyun eğer. Baştan çıkarma düzeni tamamen, kadınlara erkek arasında süregelen belirgin karşıtlıklar sistemi uyarınca kurulmuştur: Baştan çıkarmanın temel yapıları, diğer düzenlemelere göre daha köklü biçimde, devinimsiz bir tarihe dayanır.

YENİ HAVVÂ VE DON JUANLIĞA VEDA

Çok uzun süredir devam eden bu düzene hâlâ tâbi miyiz? Cinsiyet eşitliği tutkusuna kapılmış toplumlarda erkeklerle kadınların baştan çıkarma oyunları nasıl düzenleniyor? Çapkınlık ilişkisi alanını onyıllardır sarsan derin çalkantılar göz önüne alındığında, bu soruların yanıtlanması gerekir.

Erkeklerin baştan çıkarına manevraları uzun süre duygusal lirizme ve kadının yüceltilmesine dayalı olmuştur. Kadına kur yapmanın, ondan ihsan elde etmenin yolu, onu övgülere boğup duy-

gularının içtenliğiyle elde etmekte. Dolayısıyla, gözyaşları ve iç geçirmeler, coşkulu itirazlar, yalvarmalar ve kaçınılmaz evlilik vaatleri devreye giriyordu. Don Juan'ın yaptığı da sadece budur: Gelecekteki kurbanlarının güzelliğine övgüler düzmek, içtenliği hakkında onlara güvence verip evlenme vaadinde bulunmak: Don Juan ya da "insan türünün evlilik delisi"⁴. XIX. yüzyılda, halkın en serbest töreleri arasında, bu stratejiler oldukça yaygındır ve istismar edilen kadınlar tarafından sürekli ifşa edilir. "Evlenme vaadiyle beni baştan çıkardı": Bu suçlama bir nakarat gibi defalarca tekrarlanır⁵. Erkeğin baştan çıkarması şu üç anahtar ilke etrafında yapılanmıştır: Aşk ilanı, kadının yüceltilmesi, evlenme vaadi.

Rahatça baştan çıkarma

Yaşadığımız çağ, erkeklerin bu silah donanımını yerle bir etti. Duyguların yakıcılığını göstermek gerekirdi; artık bu gereksiz, hatta deyim yerindeyse ters etkili. Güzeli yüceltmek gerekirdi: Günümüzde aşırı övgüler kadına hoş görünmek yerine, taiibi gülünç düşürüyor⁶. Ya evlenme vaadi? Sevişmenin serbest ve kadınların maddi açıdan bağımsız olduğu bir zamanda, bu savaş hilesinin hiçbir anlamı kalmadı. Söz dağarcığı bile bu dönüşümleri kayda geçiriyor: 50'li yıllardan bu yana, artık kur kapılmıyor, "tavlanıyor". Kur düzeni bir oyunculuk yeteneğini, düzenli bir zamanlamayı, bir his retorikini gerektiriyordu. "Tavlama", patavatsız ve incelikten uzak oyun yananamlarıyla birlikte, bütün bunları silip atıyor. Kadınların özgürlüğüne kavuşması, cinsel devrim, eğlence, özerklik ve içtenlik kültürü gibi etkenler, artık ikiyüzlü, cinsiyet ayrımına dayalı ve yapmacık olarak görülen eski baştan çıkarma protokollerini yıktı. Sanat ve edebiyattan sonra, baştan çıkarma da artık demokratik kültüre özgü, meşruluğunu ve yüceliğini yitirme sürecine teslim oldu. "Seni seviyorum"ı abartmadan, klasik vaatlerde bulunmadan baştan çıkarmak gerekiyor. Sadece kendisi olmak yeterli: Kaygısız, minimal, postromantik baştan çıkarma çağında yaşıyoruz.

Bu çağda baştan çıkarmanın temelindeki yüceliğinden arındırılmış mantığı en iyi açıklayan şey, mizahın kapladığı yeni yerdir.

Eskiden kur yapmak için, tutkulu görünmek ve aşktan söz etmek gerekirdi: Şimdi ise güldürmek gerekiyor. Zamanla, baştan çıkarma da değişti: Mizah, abartılı duygulardan daha etkili bir baştan çıkarıcı oldu. 60'lı yıllardan bu yana, araştırmalar kadınların eşlerinde "mizah anlayışı"na verdikleri önemi ortaya koyuyor⁷. Otuz yıl sonra, bu eğilim doğrulanıyor: Kadınların bir erkekte en fazla hayran olduğu nitelikler arasında, mizah seçici bir yer kaplıyor⁸. Geçmişte, aşka şiirsel, kutsal, neredeyse dinsel bir yer verilir; şimdi ise canlı ve neşeli bir ortam yaratmak, komik ve sempatik olmak gerekiyor. Mizah anlayışı, hedonist ve gevşetici değerlerin yeni gücünü, "şimdi" ve "kaçış", "temas" ve "gevşeme" göndergesinin, kitlesel tüketim-iletişim çağına eşlik eden önceliğini dile getiriyor. Eğlence ve kişiliğin uzlaşmasız koordinatları baskın olduğunda, kadın-erkek ilişkisi ideali eski romanesk ciddiyetinden kurtulma eğilimi gösteriyor: Eğlence, kahkaha, mizah üstün gelebiliyor.

Kadınlar hiyerarşilerin ve cinsiyet ayrımının geçersizliğini ilan ettiklerinde, artık kur usulünün eşitlikli töreleriyle özdeşleşmeyip tam tersine, erkeklerle kadınlar arasında daha "eşitlikçi" bir ilişkiyi kurumlaştıran, dingin, komik bir ilişki şeklini yeğliyorlar. Baştan çıkarma oyununda mizahın benimsenmesi, kadınların yüceltilme beklentisinden çok, yakınlık gereksinmesi ve eşitliğin kabulüne dayalı özlemlerini dile getiriyor. Mizahın öne çıkmasında, gevsemeye verilen önemin ötesinde, kadınların erkeklerle daha az klasik ve daha serbest ilişkiler, daha *kolaylaştırıcı* bağlantılar kurma isteği var. Bu nedenle de baştan çıkarıcı mizah, kadınlara özgü yeni demokratik tutkuların tipik bir belirtisi olarak öne çıkıyor.

Duygusal retorik zorunluluğundan kurtulan baştan çıkarma, yepyeni bir zamanlama anlayışı sergiliyor. Eski usulde kadınların ele geçirilmesi, çoğu kez "sabır ve zaman" gerektiren bir askeri kuşatmaya benzetilirdi. Cinsel yaşam üzerinde ağırlığı olan toplu baskıların yok olması, bu birkaç yüzyıllık düzeni büyük ölçüde geçersiz kıldı. Günümüzde, aşkın başlangıcını "sonucu"ndan ayıran zaman aralığındaki azalmanın gösterdiği gibi, baştan çıkarma bir hızlanma sürecine girdi. Baştan çıkarmanın hızlanması ve ideal olmaktan çıkması, "uzaklığın çöküşü"ne⁹, "içtenlik"e, kültür kalıplarının yapmacıklıktan kurtulmasına yönelik aynı eğilimi gözler önüne seriyor. Aşkta özgürlük ve doğallık isteyen kadınlar, artık arzuları-

nı gerçekleştirmeyi geciktirme, tutkuyu tatmin etmeksizin uyarma, taliplerine aşırı sıkıntı çekirme zorunluluğunu hissetmiyorlar: Kendilerini fethedilecek kalelerle özdeşleştirmekten gitgide vazgeçiyorlar. Uzun süre tipik olarak kadınlara özgü bir davranış olarak görülen "koketlik"¹⁰, daha doğrudan, daha âni, erkeklerinkine daha yakın davranışlara yol açarak, yok olma eğilimi gösteriyor.

Baştan çıkarma düzeninin çekirdeği, yani erkek etkinliği/kadın edilgenliği karşıtlığı bile, bir aşınma sürecinden geçiyor. 40'lı yıllardan bu yana, filmlerde baştan çıkarmanın geleneksel şemasını ters yüz eden yeni kadın tavırları sergileniyor: *Kayı Lima-nı*'nda Lauren Bacall, Humphrey Bogart'a "Ateşiniz var mı?" diye sorduğunda, törelerin tersine, aşk buluşmasında inisiyatifi ele geçirir. Bu dinamik giderek yaygınlaştı. Kadın kahramanların ilk girişimlerde bulunduğu sayısız Amerikan filmi ve televizyon yapımı var; kitle kültüründe, yakın ilişkilerin başlangıç aşamasında kadınların etkin rolü gitgide öne çıkıyor. Ayrıca kadın dergileri, içinden geldiği gibi ilk adımı atan kadınları suçluluk duygusundan kurtarmakta artık tereddüt etmiyor. Kadınlar artık mahrem bildirilerde bulunmaktan çekinmedikleri gibi, ilk adımı atmış olmayı kabullenmekten de utanmıyorlar. Övgü, eskiden erkeklere özgü baştan çıkarma araçlarından biriydi: Şimdi ise fiziksel cazibeleri ya da zariflikleri için erkekleri kutlayan kadınlar görülüyor. Bir "sürtük" davranışı olarak damgalanan şey, görece bir toplumsal meşruluk kazandı: "Kadınların pas vermesi" artık çirkin ya da kabul edilmez bir şey gibi görülüyor. Eşitlik dinamiği, kısmen de olsa, çapkınlık ilişkisinin merkezi yapısını, yani erkek etkinliği ile kadın edilgenliğinin belirgin karşıtlığını kısmen de olsa bulandırmayı başardı.

Yorgun Don Juan

Erkeklerin baştan çıkarma yaklaşımını etkileyen başka değişiklikler de var. Şimdi artık kadınları elde etmenin değerinde ve anlamında, önemli bir kayma gözlemleniyor. Kadın dergilerinde erkeklerin çöküşünü bildiren başlıklar çoğalıyor: "Artık erkek kalmadı", "Erkekler nereye gitti?". Yergi yazıları, erkeklerin yeni "irade yitimi"ni¹¹ alaya alıyor. Filmlerde, av koleksiyonlarını genişlet-

meye her zaman hazır olan utkulu "ayartıcı", "kadın düşkünü" karakterler eskiye oranla çok daha az görülüyor. Konuşmalarda, genç kadınların ayartılmamaktan yakındıkları duyuluyor, erkeklerin görmezlikten gelmesine ya da kaçmasına üzülenler de var. Tavlamanın daha ender, daha tek tük ve erkeksi "refleksler"e daha az bağlı olduğu hissi yaygınlaşıyor.

Ya boş sözler? Ya medyatik klişeler? Araştırmalara inanılacak olursa, bunlar da geçersiz¹²: Bugün "kız peşinde koşmak" eskiye oranla belki de daha fazla sorun yaratıyor. Kısa süre önce, tavlama hâlâ erkeksi bir iddia ve sosyalleşme tarzıydı. O dönem, sezdirmeksizin, bizden uzaklaşıyor. Tavlamanın en "saldırgan" biçimleri aşağı sınıflara özgü bayağı davranışları andırmaya başladı. Bir kızın arkasından ısıklık çalmak, görünüşü hakkında yorum yapmak, sokakta ya da toplu taşıtlarda bir kadına yanaşmak, bunların tümü uygunsuz, alt sınıflara özgü maço davranışlar oldu. Gece kulüplerinde, erkekler artık kızları dansa kaldırmıyor; bir kadına "laf atmak", "sokulmak" gibi davranışlar elbette ki yok olmuyor, ama artık doğal bulunmuyor; bunlar güçlü bir cinselliğin delili olmaktan çıktı. Erkeklerin tavlama kültürü, gerileme eğilimi gösteren bir döneme girdi: Diğer modern kahramanlar gibi, Don Juan da son derece yorgun.

Erkeklerin bu "dönekliği", hazen geleneksel cinsel rollerin altüst olmasına bağlı psikolojik ve kimliksel bir hüznün belirtisi olarak yorumlanıyor. Kadın özgürlüğünün yanı sıra "yumuşak erkek" modelinin teşvik görmesi, erkeklerde benzersiz bir şaşkınlığa yol açmış olabilir¹³. Artık serbest kadınlara cinsel partner olarak erişmek erkekler için daha kolay, ama aynı zamanda daha ürkütücü ve daha tehlikeli. Çok sayıda erkek, kadınların kendilerinden ne beklediğini anlayamıyor. Koruyucu görünmeye ve tavlamaya çalışsalar, maço olarak damgalanıyorlar; geri çekilseler, kadınlar "erkeklerin yokluğu"ndan yakınıyor. Erkeklerin gölgesinde yaşamaya karşı çıkan "yeni bağımsız kadınlar" karşısında ne yapacağını bilemeyen bu insanlar, kendi kimliklerinde kaygılı, hassas, dengesiz görünüyorlar. Her türlü saldırganlıktan vazgeçen, kibar ve "alıcı" olan "yumuşak erkek"te kadınlara sunulacak ne enerji kaldı, ne de canlılık. Bu durumda erkek edilgenliğinin "kat kat" hızlanarak artmasına tanık olunabilir¹⁴.

Kadınların takıntısı mı? Oysa filmlerde ve romanlarda, dehşet verici kadın görüntüleri ve *femme fatale*'ler hiç bu kadar az olmamıştı. Erkeklerin kimlik sıkıntısı mı? Gençler artık erkeğin baskınlığı ve üstünlüğü kültüründe sosyalleşmedikleri halde, bu inanılabilecek bir şey mi? Aslında erkeklik krizi, kitlesel bir sosyal fenomen olmaktan çok uzak. Maço davranışların gözden düşmesi ve kadınların yeni bağımsızlığı kesinlikle erkek kimliğinde aşırı bir hassaslaşmaya yol açmadı. Erkeğin yeni durumunu kaldıramayanlarsa, özellikle en marjinal sınıflardan gelen, diğer bir deyişle geleneksel erkek gücünün kanıtlanmasına en fazla "bağlı" kalan kişiler. Diğerleri, kendini öne sürmenin ve kendine değer vermenin yeni yollarını çoktan buldu¹⁵. Erkeklerin yaşadığı büyük karmaşa, merkezi değil, merkezden uzak bir fenomen; bu, hiç kimlik sıkıntısı belirtisi göstermeyen kişilerde de az çok gözlemlenen, çağımız erkeğine özgü "durgunluğu" açıklamakta yetersiz kalır. İncinmiş ve dertli erkeğin daha fazla bunahım yaşadığı, yanıltıcı bir fikirdir. Erkeklik işaretleri bulanıklaşmış olsa da, çoğu erkek kimlik rahatsızlığı değil, kadınlar gibi ilişki ve meslekle ilgili zorluklar yaşıyor. Mahrem ilişkilerin psikolojik sorunlarını kimlik yaralarıyla bir tutmaktan kaçınmalıyız.

Erkeklerin baştan çıkarma konusundaki "vurduıduymazlığı", kadının caydırıcı terörüyle değil de, ilişkiye, içtenliğe, kendini dinlemeye ayrıcalık tanıyan bir kültürün yükselişle bağdaştırılmalıdır. Önceki çağlarda, kadınlar ganimet gibi değerliydi; erkeklere, caka satma, başkalarında kıskançlık ve hayranlık uyandırma, izleyicileri şaşkına çevirme olanağını tanırlardı. Erkeklerin baştan çıkarma girişimlerine destek veren şey, Veblen'in deyişiyle, bir "saygı, kışkırtıcı karşılaştırma yarışı"¹⁶, bir prestij rekabetiydi. Elde ettikleri kadınlar bir bakıma değerli eşyalar gibi, "üstünlük kazanma amacı"na hizmet ediyordu. Erkeklere özgü olan bu ilan etme ve gözle görülür başarı gereksinimlerinin yanı sıra, onay ve saygı görme isteği de elbette ki yok olmuyor. Ancak, kadınlarla ilişkilerinin, tüketime karşı ilgileri kadar değişmiş olduğu savını ileri sürebiliriz. Artık kendisi için tüketmek, saygınlığını ilan etmekten daha önemli¹⁷. Bu eğilim, *mutatis mutandis*, erkeklerin kadınlarla olan ilişkilerinde de gözlemleniyor. Gönenc hedonizmi, ruhbilimcilik, beden kültürü gibi göndergeler, çok sayıda erkeksi tutkuda, ilişkinin nite-

liği ve bir özel anlam arayışının yararına gerilemeye yol açtı. Bunun bir kanıtı da, gençlerin gitgide daha erken yaşta "yerleşik" ve birbirine sadık bir çift halinde yaşama özlemleridir. Duygusal niteliğe ve ikili yaşama verilen değeri, nicelik coşkusuna üstün geldi. Don Juan'ı paramparça eden Tanrı'nın kılıcı değildi, özel anlam ve iletişim gerekliliğinin artışıdır.

Kuşkusuz, bir erkeğin fetihlerini gözler önüne serebilmesi hâlâ itibar getiriyor. Ne var ki erkek, fazlasıyla anonim, fazlasıyla tekrarcı, Kendi'ne ve duygusal titreşimlerine fazlasıyla yabancı donjuanvari bir idealle, eskiye oranla daha az özdeşleşiyor. Bu da, cinsiyetler arası farklılıklarda yeni bir azalmanın belirtisidir. Erkekler koleksiyoncu olmak ve serüvenlerinin "dışında kalmak" isterlerdi; kadınlar ise bozulması olanaksız aşk düşleri kurardı. Donjuanvari modellerle aralarına belli bir mesafe koyan erkekler, kadınlara özgü süreklilik ve duygusal içerik değerlerine doğru bir adım atmış oldular. Erkeklerin yeni tavırları erkek kimliğinin iflasını ya da kadınlara karşı sıkıntıyı değil, aşk hayatında iki cinsin koşullarının eşitlenmesinde kaydedilen ilerlemeyi yansıtır.

Donjuan zihniyetindeki gerilemeyi, cinselliğın yeni sanal-toplumsal anlamıyla bağdaştırmamak da olanaksızdır. 60-70'li yılların kültürel ve libidinal devrimciliğıyle karşılaştırıldığında, çağımız, cinsellik göndergesinde kuvvetli bir göreceleşme yaşıyor. Cinsel özgürlük ve erotik haz sorunları, toplu tartışmaların merkezini işgal etmiyor artık; "sekse hayır", iffet ve ılımlılığı eski saygınlığına kavuşturma gibi yeni eğilimler beliriyor. ABD'de "cinsel istekte azalma" fenomeni gündeme getirilirken, Alman basını "haftada bir kez yeterli"¹⁷ diye düşünen gençlerin çeşitli ifadelerine yer veriyor: Libidoyla ilgili meselelerin tutku ve idealizasyondan arınmasına tanık oluyoruz. Giderek her türlü aykırı kuvvetler ve her türlü dini yanılgı bağından kurtulmuş bir alan olarak algılanan cinsellik, eski üstünlüğünü ve gerek kolektif gerekse bireysel yatırım nesnesi olarak önemini yitirdi. Seksin büyüündeki bozulmanın kökeninde aids korkusu değil, dini ve ahlaki tabuların gerilemesi, cinsel özgürlüğün bayağılaşması, karşı çıkma sanrısının çökmesi yatıyor. Erkeğin baştan çıkarma stratejilerini geriletmeye yaptığı yatırım, şehvetin artık bozguncu, özgürlükçü ya da aşırı bir sosyal anlam taşımadığı şu tarihi anla örtüşüyor. "Her şey mümkün" olduğunda,

kadınların elde edilmesi erkeksi bir ayrıcalık olmaktan çıkıyor; seksin kolektif bir anlamı kalmadığında, erkeğin mahrem yaşantısının anlamına ilişkin arayışı yoğunlaşıyor; Eros "kutsallığını yitirdiğinde", Don Juan imgesinin büyüğü bozulmaya başlıyor.

BAŞTAN ÇIKARMA VE EBEDİ KADIN

Bir yandan kadınların aşk ilişkisini başlatma hakkı ve "koketlik"in gerilemesi; öte yandan erkeklerin "daldan dala konma"sının görece değeri yitimi: İşte bu, Evelyne Sulierot'nun 60'lı yıllarda öne sürdüğü baştan çıkarma rollerinde değişiklik olmadığı savını destekleyebilir: "Baştan çıkarma konusundaki gerekli değişiklikler, dişi ve erkek toplulukları düzeyinden gitgide çıkıp her çiftin kendi mahremiyetinde yerini bulacaktır"¹⁸. Binlerce yıllık cinsiyete göre düzenlemeden sonra, baştan çıkarma nihayet cins normlarından kurtulup "her koyun kendi bacağından asılır" ilkesine uygun bir düzene sokulabilecektir. Kaçınılmaz kuramsal nüanslarıyla birlikte, bu düşünce baskın geldi: Erkeklerin dişileşmesinden ve kadınların erkeksileşmesinden, cinsel rollerin homojenleşmesinden, "baştan çıkarma eşitliği"¹⁹ndan söz edildi. Konformizm sona erdi, ikili halkalar ve cinsiyete göre ayrımlar sona erdi: Baştan çıkarma rollerinin tersine çevrilebilme zamanı geldi. Bu düşüncenin akla yakın olmadığı kesinlikle söylenemez; geriye sadece, toplumlarımızda geçerli olan hareketle ne derece örtüştüğünü anlamak kalıyor.

Baştan çıkarma farklılığı

İşe tüm olguları bir yana ayırarak başlamalıyız. Günümüzde, çok sayıda kadının yaklaşma manevralarına giriştiğini sıkıntı duymaksızın kabullendiği doğru olsa da, bunların, erkeklerin uyguladığı manevralarla karşılaştırıldığında ender, hafif, seçici kaldığını görmek zorundayız. Kadının girişimi üstlenmesi yabancılara değil, neredeyse her zaman önceden tanıdığı erkeklere yöneliktir. Bir

norm olmayan dişil inisiyatif, erkekler çok edilgen ya da çekinken göründüklerinde, deyim yerindeyse umutsuzca, son bir çare olarak devreye girer. Kadınlar isteklerini daha açıkça ifade etme hakkını elbette elde etmişlerdir, ancak baştan çıkarma sahnesinde pek fazla eşitlik olduğu söylenemez. İnisiyatif hâlâ erkeklerin elinde, ve dikkat çekici bir fenomen olarak, kadınlar öyle olmasını yeğlemeyi sürdürüyor: Diğer çeşitliksizci normlardan farklı olarak, baştan çıkarma rollerindeki cinsel ayrımın kadınlar tarafından sorgulandığı söylenemez. Erkeklerin katlanılmaz "pas verme" ayrıcalığından yakan bir üstü örtülü yergi, tek bir kadın demeci yok.

Kadınlar artık elbette ki "saldırı"ya geçmeyi yakışsız bulmuyor. Ancak bu özgürlük hemen bir ton farklılığını da kapsıyor: Erkeklerle düşen rolü, yalnızca partner "gerçekten" hoşlarına giderse üstlenmeye hazır olduklarını belirtiyorlar. Erkeklerle aralarındaki farklılık göze batacak kadar belirgin. Erkeklerin attığı adım çoğu kez duygusal bağılıktan, hatta kuvvetli bir cinsel çekicilikten ayrışıyor; bazen bir kadının eşsiz cazibesinden çok, scrüven zevki, yenilenme ya da elde etme keyfiyle güdüleniyor. Sonuçta, "fırsat" şansı, "deneyim"in çekiciliği ya da heyecanı, erkeğin yaklaşma manevralarını başlatmasına yeterli olabiliyor. Oysa kadın için durum hiç de öyle değil; o, inisiyatif olasılığını dışlamamak için, arzusun üstünlüğüne, daha zorlayıcı, daha kişilikli, daha ayırt edici bir tercihe bağlı kalıyor.

Ayrıca, kadınlarla erkekler baştan çıkarma girişiminde aynı silahları kullanmıyorlar. Kadınlarda, baştan çıkarma görüntüye, estetik değerlendirme stratejilerine dayanıyor. Erkeklerde ise çok daha geniş bir yöntem çeşitliliği söz konusu: Sosyal mevki, iktidar, para, itibar, saygınlık, mizah, baştan çıkarma araçları olarak işe yarayabiliyor. Bunların kadınlarda her zaman aynı işlevi yerine getirdiği söylenemez. Françoise Giraud'ya göre, iktidar erkeklerin baştan çıkarıcılığını artırırken, kadınlarınkini azaltmaktadır. Kadınlar kuşkusuz, dış görünüşten eskiye oranla daha az etkileniyor, erkekler de sorumluluk üstlenen kadınları artık itici bulmuyor. Yine de, baştan çıkarma konusunda iki cinsiyetin konumu ve beklentileri kesinlikle örtüşmüyor. Görünüşün güzelliği ve çekiciliği, baştan çıkarma açısından her iki cinsiyet için aynı değeri taşıyor: Bunlar kadınlarda stratejik, erkeklerde ise yalnızca ihtiyari nitelikte. Üste-

lik kadınlar, bir erkeğe karşı hayranlıklarının, eğilimlerinde önemli bir rol oynadığını saklamıyorlar. Baştan çıkmayla hayranlık duyusunun iki ayrı fenomen olduğu erkeklerde ise durum aynı değil. Gözlenebilir tüm değişikliklere karşın, iki cinsiyet arasındaki baştan çıkma simetrisizliği hâlâ baskın durumda.

Mizaha karşı ilgi de, baştan çıkarma konusunda cinslerin birbirinden ısrarlı ayrılığına gayet güzel bir örnek oluşturuyor. Görüldüğü gibi, günümüzde kadınlar mizahı erkeğin baştan çıkarıcılığı açısından çok önemli bir etken olarak değerlendiriyor. Ancak bu, karşılıklı değil²¹: Kadınların fiziksel nitelikleri, baştan çıkarıcılık açısından zekâ niteliklerinden daha büyük bir değer taşıyor. Mizahın farklı değerlendirilmesi, cinsel rollerin geleneksel dağılımını yeni bir kisve altında sürdürüyor. Mizah anlayışını göstermek zorunda olan erkekler, baştan çıkarmada kendilerini yeniden *etkin* ya da "saldırgan" rolde buluyorlar; kadınları eğlendirmek, göze çarpmak, kendini kabul ettirmek, bunun yanı sıra saygısızlık ve densizlik, açık fikirlilik, gerçekten uzaklaşma kapasitesini mizah gözle görülür hale getirdiği için, belirli bir bireysel *kuvvet* sergilemek de hâlâ onlara düşüyor. Bunlar geleneksel olarak erkeklerden beklenen nitelikler. Erkeğin mizah anlayışının kadınlar üzerindeki çekiciliği, yeni bir açıdan, cüret, güven, egemenlik, üstünlük gibi erkeksi erdemlerin süregelen geçerliğini yansıtıyor. Mizah yasasının işleyişi kadınlarda daha "eşitlikçi" bir ilişki isteğini ifade etse de, hâlâ eski erkeksi idealler ve klişeler mantığına oturuyor.

Buna benzer başka fenomenler de var. Flörtün en mahrem aşamalarında inisiyatifin hâlâ erkeklerde olduğunu vurgulamamız gerekiyor: "İlk kez", öpmek, okşamak, ötekini soymak, öncelikle erkeğe özgü "fenomenler"dir. Ayrıca, bu erkeksi sevi serüveninin getirdiği zorunluluklar da yok olmadı. Bu kurallar eskiye oranla daha ihtiyari olsa da, hâlâ erkekler kadınlara çiçek veriyor, restorana onlar davet ediyor, otelde geçirilecek geceyi onlar düzenliyor. Bir kadının talibini biraz kabaca geri çevirmesi yadırganmıyor. Duruma tersinden bakacak olursak, erkeklerin bu tavrına "hödüklük" ya da "hıyarlık" deniyor. Bütün bunlardan çıkan sonuç şu: Uygulamalar kadar beklentiler açısından da, baştan çıkarma dünyası sürekli olarak çift cinsiyetli bir niantığa göre düzenleniyor. Yukarıdan bakıldığında, rollerin belirsizliği sürüyor; yakından, ayrıntıları

da görerek bakıldığında ise, her iki cinsiyetin konumlarındaki yapısal ayrılık devam ediyor. Ne var ki, serbestlik marjları, rollerdeki dalgalanmalar artık sistemin bir parçası oldu. Cins ayrımlarındaki kesinlik azaldı, daha esnek hale geldi: Yine de eşitlikçi dinamik, baştan çıkarma farklılığının bin yıllık düzenini yıkmayı pek başaramadı.

Kadınlar var oldukça

Baştan çıkarma rollerindeki eşitsizliği tortul ve can çekişen bir şekle benzetmek son derece yanlış olur. Aslında, fenomenin en dikkat çekici yanı, kadınların bu simetrisiz düzeni tamamen benimsemesidir: Söz konusu düzenin korunmasını isteyen erkekler değil –onlar ilişkiyi başlatma rollerinin tersine çevrilmesini reddetmek yerine coşkuyla kabulleniyor– kadınlardır. Çapkınlık oyununda kadınların rolü, onlar istediği için sürmektedir. Bunu istemelerinin nedeni ise, kendilerine düşen "bekleme" rolünün, özveri ve bağımlılık değil, daha ziyade bir çeşit özdeğer getirmesidir. Kadın rolünün edilgenliği, onlar için bir tür ödül ve onurdur; ayrıca cinselliğin ilk ve tek hedefleri olmadığını, yatak odasına geçmekten çok, duygusal bir yakınlık yaşamak için sabırsızlandıklarını ifade etmenin bir yoludur. Kadının durağanlaşması, dayatmacı ve küçük düşürücü bir düzene boyun eğmesi değil, oyunu yönlendirme gücü, son sözü söyleme hakkı, dikkat merkezi olma keyfi söz konusudur. Edilgenlik rolü kuşkusuz aktarılan bir gelenekten kaynaklanır, ancak bu gelenek kadının özgür ve egemen bireyselliğiyle ilgili temel gereksinimlerin ve özelemlerin gerçekleşmesine olanak tanır. Aşk oyununda cinsel rol ayrımının toplumsal türeyişine destek veren, bireyselci tutkuların ta kendisidir. Baştan çıkarma farklılığı toplumsal durağanlıkla değil, modern değer kazanma ve özgür irade tutkularıyla uyumlu oluşu nedeniyle süregelmektedir.

Çağlar boyu, kadın baştan çıkarıcılığı temsil etmiştir. Bu konuda da, henüz bir değişiklik olanağı yoktur. Kadınların erkeklerle ilişkilerinde elde ettikleri yeni özgürlükler bile, baştan çıkarmayla geleneksel özdeşleşmelerini değişik bir biçimde yeniden gündeme getirir. Eşitlik ve özerklik yetkesinin kadınları erkeksileştirebilece-

ği fikri dayanaksızdır: Kadın hâlâ "kara bölge", kalıtsal rolleri altüst etme pahasına erkeği baştan çıkaran belirsiz ve gizemli cinstir. Aşk ilişkisinde rollerin tersine dönmesiyle baştan çıkmamış erkek var mıdır? Bir kadın tarafından kışkırtılma fikriyle allak bullak olmamış erkek var mıdır? Erkek "gibi" davranan, etkin bir rol üstlenen kadınlar, kendilerine özgü olan erkekten vazgeçme gücünü kaybetmiş olmuyorlar. Kuşkusuz kadının özgürleşmesi erkeğin biraz paniğe kapılmasına neden olabilir, ama bu özgürlük yeni bir baştan çıkarıcı tılsım da içermektedir. Kadın inisiyatifi ele aldığında bile, erkeğinkine eşdeğer bir konuma erişmiş olmaz, burada baştan çıkarma açısından bir normdan uzaklaşma, küçük bir yaratıcı ilerleme ortaya çıkmaktadır. Yeni bir kâğıt dağıtımı yapıldı: Dişi cins artık hem "edilgen" kadına, hem de "ustabaşı"lığa oynayabilir. Kadının gizemi, ezeli belirsizlik ve tahmin edilmezlik boyutu, rollerinin açılımı ve etkisinin artması aracılığıyla yeniden oluşmaktadır. Eşitlik ve içtenlik kültürü ne kadar güçlü olursa olsun, kadın anlaşılmazlığını, değişmeyen baştan çıkarıcı gizemini korumaktadır.

Feminizm ve Cinsiyetler Arası Savaş

"Kişisel, siyasidir": XX. yüzyılın ikinci yarısında feminizmin en önemli inançlarından birisi, kuşkusuz budur. 60'lı yıllarda, cinselliği artık özel bir alanın kapalı mekânı olarak değil de, cinsler arası bir güç ilişkisi, ataerkil düzeni oluşturan *siyasî* kökenli bir düzen olarak düşünen yeni bir sorunsal gündeme geldi. Erkeğin kadın üzerindeki gücü, cinsellik aracılığıyla uygulanır: Doğal bir işleve indirgenmesi olanaksız olan cinsellik, erkek üstünlüğünü kanıtlayan gücün etkisi ve aracı olarak, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği için bir geçiş-noktası olarak ortaya çıkar. Yasalar, temsiller, ahlak, psikoloji, cinsel roller; bunların tümü, erkeklerin üstünlüğünü ve kadınların ikinci planda kalmasını sağlamak için bir araya gelir¹. Yüzeyden bakıldığında, cinsiyet alanının zevk ekonomisiyle çıkar ortaklığı vardır; derinlere inildiğinde ise, kadının aşağılanması ve "içeriden sömürülmesi"ne yönelik bir güç ekonomisine göre kurulduğu görülür. 68 Mayıs'ında feministler, "Güç, fallusun ucundadır" diyeceklerdir.

Dolayısıyla, kadın bedeniyle ilgili sorun yeni feminist akımın sürdürdüğü savaşımın merkezinde yer alır. Psikanalitik erkek üstünlüğünü kınayan, kadınların tam anlamıyla cinsel özerklik hakkını savunan yazılar hızla çoğalır. Kürtaj yasağına ve tecavüzle ilgili yürürlükteki yasalara karşı büyük seferberlikler düzenlenir. Tüm demokrasilerde, doğum kontrol ve bedenini serbestçe kullanma hakkını elde etmek, ayrıca şiddetin kadınların yazgısı olduğunu reddetmek söz konusudur. Bedenle ilgili yeni hakların kabulü için savaşımları veren, ceza yasalarının ataerkil doğasını eleştiren, kürtaj, evlilik içi tecavüz ya da şiddet gibi konuların etrafındaki sessizlik duvarını yıkan kadınlar, cinsellikle ilgili sorunları siyasallaştırarak yakın ilişkilerde yaşanan dramları gözler önüne serdiler. Özel ya-

şamın kamulaştırılması, siyasal yaşamın özelleştirilmesi: Feminizm, "siyaset savaşını özel yaşama... cinsiyet savaşını ise kamusal alana soktu"²ⁿ.

Hâlâ bu noktadayız. Kuşkusuz, devrimci retorik artık ön planda değil, feminizm de sosyal akım olarak yerinde sayıyor. Yine de, cinselliğin siyasallaştırılması süreci devam ediyor. Demokrasilerde, cinsel taciz, ensest ve tecavüze karşı yeni yasalar yürürlüğe giriyor; feministler tarafından pornografinin yasaklanması için yeni öneriler sunuluyor; Atlantik ötesinde, cinsiyetler arası savaş izleği benzersiz bir ilgi görüyor. Ancak, kadınlara yönelik şiddet, tecavüz ya da cinsel taciz pek çok ülkede sorgulamalara ve yeni yasaların çıkmasına yol açsa da, her yerde aynı yankıyı uyandırmıyor. Hiç kuşkusuz, cinsiyetler arası düşmanlığın farklı yansımalar ve yoğunluklarla ortaya çıktığı Amerika ve Avrupa, bu açıdan aynı görüntüyü sunmuyorlar. Bu nedenle, çağdaş demokrasilerde cinselliğin siyasallaştırılmasının anlamı ve yolları hakkında kendimizi sorgulamamız gerekir. Yeni feminist savaşımına hangi statüyü tanımalıyız? Ufukta hangi cinsel demokrasi görünüyor? Amerikanvari bir senaryoya mı yöneliyoruz, yoksa Eski Dünya cinsiyetler arası savaşın olur olmaz vaatlerinden ve psikodramlarından kaçmayı başara-bilecek mi?

MAĞDURİYET SAPLANTISI

Yeni feminist kampanyalar ve Amerikan istisnası

Yeni Dünya, benzeri görülmemiş nitelikte ve şiddette bir salına yakalandı: Mağduriyet ateşi. Bu fenomen öncelikle, gitgide daha fazla yurttaşın ve tüketicinin hizmet, ürün ve çeşitli eylemlerin mağduru olarak ortaya çıkmasına, bireysel ya da kurumsal suçluları ve sorumluları belirlemesine, mahkemelere başvurmasına, uğradığı doğrudan ya da dolaylı hasarlar için tazminat talep etmesine yol açan sorumluluk hakkının çığrından çıkışıyla bağlantılıdır. Aynı zamanda, kadınların çektiği ıstırapı vurgulayan ve maruz kaldıkları cezai saldırılar sarmalını ilan eden yeni bir feminist duyarlı-

lğa da işaret eder. Şu ürkütücü tablo, durum hakkında bir fikir verebilir. Amerika'da yaklaşık olarak 2 kadından 1'inin tecavüze uğradığı ya da bir tecavüz girişimine maruz kaldığı bildiriliyor; % 40'ı, cinsel tacize uğramış; zayıflık işkencesi yüzünden, her yıl 150.000 kadın anoreksiya hastalığından ölüyor; çiftlerin % 28'i şiddet içeren ilişkileri olduğunu itiraf ediyor ve kadınların % 50'si, birliktelik yaşamlarında en az bir kez dayak yiyor; 7 kocadan 1'i üstünlüğünü göstermek için zorbalığa başvuruyor; cinsel cinayetler 1976 ile 1984 arası % 160 oranında arttı; bildirilen tecavüz vakaları dünya çapındaki suç oranından dört kat hızlı artıyor. Bütün bu veriler, aşırı feministlere, nüanslara pek fazla aldırış etmeksizin, "kadınlara karşı savaş"⁴tan söz etme yetkisini veriyor.

Tecavüz sorunu, çağımızdaki mağduriyet kompleksine örnek oluşturuyor. Dehşet verici araştırmalar, 4 öğrenciden 1'inin tecavüz ya da tecavüz girişiminin kurbanı olduğunu bildiriyor. O zamana kadar safça, tecavüzlerin yabancılar tarafından karanlık köşelerde yapıldığı sanılırdı. Büyük bir yanlış: Araştırmalar, tecavüzlerin % 60 ila 80'inin kurbanın "yakınları" tarafından gerçekleştirildiğini⁵ ve kampuslarda, 10 vakanın 9'unda, saldırganın genç kız tarafından tanındığını⁶ bildiriyor. Bu tür tecavüzün bir de adı var: *Date rape*, yakınlar arası tecavüz. Bu, yeni mağduriyet anlayışının merkezini oluşturuyor. Üniversitelerde yapılan araştırmalar, yazılan makale ve kitaplar sorunu dikkatle inceliyor; öğrenciler, tecavüze uğrayan genç kızların kalabalık tarafından yüreklendirilerek ve alkışlanarak bireysel dramlarını gözler önüne serdiği mitingler ve gösteriler düzenliyor. Saldırıya uğrayan kadınlar "ayakta" olduklarını açıklarken, dayanışma işareti olarak tişörtler ve posterler yapıyor. Eskiden, yaşamı değiştirme projesi genç isyancılara coşku verirdi; şimdi ise bedenlerinde aşağılanan dertli kadınlara candan alkış tutuluyor.

Mağduriyet histerisinden söz etmek, kadınlara karşı şiddetin hayali olduğu anlamına gelmez. Kötü muamele ve cinsel saldırıların yadsınması olanaksızdır. Feministlerin gözler önüne serdiği ürpertici istatistikler için ise aynı şey söylenemez. Rakamların yanlışlığı yanlışlığına yol açmamalı: Görünürdeki nesnelliklerinin ardında, gerçeğin yeniden yazılmasına ilişkin ideolojik bir girişim gizlidir. Cinsel saldırı kavramının istismarı ile normallik ve suçluluk

kıstaslarının yeniden oluşturulması, tecavüz sarmalını erkeklerin uyguladığı şiddetteki artıştan çok daha iyi açıklamaktadır. Tecavüz artık gerçekten fiziksel şiddet kullanımı ya da tehdidiyle değil de, "sözlü zorlamalar ve ısrarlar"la, psikolojik baskı ve manipölasyonlarla tanımlanıyorsa, cinsel saldırganlıkların hızla artmasına şaşır-mak mümkün müdür? İşyerinin duvarına bir çıplak kadın fotoğrafı ilıştirmek bir tür cinsel taciz sayılıyorsa, olayın alevlenmesine kim şaşırabilir ki? Şiddetin tanımlarını genişleten, hoşgörü eşiklerini düşüren, ortak bilincin "normal" olarak addettiği edimleri suça dönüştüren aşırı feminizm, artık gerçeği aydınlatmak yerine iblisleştiriyor, erkek egemenliğinin gizli bir yüzünü gün ışığına çıkarmak yerine hayali bir mağduriyet ve sansasyon yaratıyor. Bunun kanıtı, "tecavüze uğrayan" öğrencilerin dörtte üçünün anket sorularını yanıtlarken kendini o şekilde tanımlamamasında bulunabilir. Kısacası, farkında olmadan tecavüze uğramışlar! Zaten 10 kızdan 4'ü, kendisine sözde saldıran kişiyle cinsel ilişkisini sürdürmüş! Bu rakamların, söz konusu tecavüzün tecavüz olmadığından başka bir anlamı olabilir mi? Bu yalnızca, saçmalığa varacak kadar genişletilmiş yeni bir tanımlamanın empoze edilmesinden ibarettir⁷. Sözde tecavüz salgını, cinsel zorlamanın "yeniden kavramlaştırılması"nın bir sonucudur. Feminist araştırmalarda öne sürülen rakamlarla resmi olarak kayda geçmiş şikâyetlerin sayısı arasındaki muazzam uçurum da buradan kaynaklanıyor. 4 öğrenciden 1'inin tecavüz ya da tecavüz girişiminin kurbanı olduğunu bildiriyor anketler; oysa aslında bir üniversite kampusunda, bir yılda 1/2 tecavüz kayda geçiyor! "Gizemleştirilen kadın"dan sonra, şimdi sıra gizemleştirici feminizmde.

Mağduriyet kültürü, katı bir manicilik uyarınca oluşuyor: Her erkek potansiyel olarak bir tecavüzcü ve tacizcidir; her kadın, bir mazlumdur. Erkekler ne kadar kösnül, edepsiz, şiddet düşkünüyse, kadınlar o denli masum, iyi, saldırganlıktan muaf varlıklar olarak sunulur. Bütün kötülük erkektedir. Cinsel ilişkinin kendisi de bu kurgudan kurtulamaz: Catherine Mac Kinnon ve Andrea Dworkin, tecavüzle normal cinsel ilişki arasında bir sigara kâğıdından daha ince bir ayırım olduğunu belirtirler. Fallus bir silahtır ve kadına bir erkek tarafından yapılan her türlü müdahale tecavüzü andırır. Ya kadın rıza göstermişse? Savaşçı "fetih" suçu aynen de-

vam eder. Üstelik iddialara göre, tecavüzün kendisi de erkekler tarafından gitgide normal bulunmaktadır: Erkek öğrencilerin % 50'si, kendilerini uyaran kadının ırzına geçmeyi normal addederken, 7'de 1'i birlikte olduğu kadının "hayır" demesini kabullenmiyormuş⁸. Neofeminizmin mahşerî düşünce tarzı, aynı hareketin içinde, kadının hayali mağduriyetini ve erkeğin iblisleşmesini oluşturmaktadır.

Bu salgın şimdilik Eski Dünya'nın kıyılarına ulaşmadı. Kuşkusuz, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Fransa'da da, tecavüz şikâyetlerinin sayısında net bir artışa tanık oluyoruz⁹. Aynı zamanda, evlilikte tecavüz yasaca tanındı ve cinsel taciz bir suç haline geldi. Ancak Avrupa, bugüne kadar, feminist aşırılıktan görece olarak korundu. Yakınlar arası tecavüz konusu hiçbir yankı uyandırmıyor; cinsel taciz yasası hiçbir polemik, hiçbir temel bölünme yaratmadı, bu konuyla ilgili yayınlar çok az ve pek tartışılmıyor. ABD'de ise tam tersine, bu sorun hakkındaki uyarıcı araştırmalar sayılamayacak kadar çok; makalelerin sayısı yüzleri ya da binleri buldu; yargıç Thomas'a karşı Anita Hill davası tutkuları körükleyip 120 milyon televizyon izleyicisini soluk soluğa bıraktı. Paula Jones, cinsel taciz nedeniyle Bill Clinton'dan 700.000 dolarlık tazminat isteyerek gazetelerin gündemine oturdu. Kocasının penisini kesmekle suçlanan Lorena Bobbit ise amlandı ve 10 Amerikalıdan 6'sı bunu onayladı. Hiç kuşkusuz Amerika, feminizmin en saldırgan ve en fazla kurumlaşmış olduğu ülke: Ayrıca, kadınların mağduriyet konumuna en fazla sahip çıktığı yer de orası. Kadınla erkek arasındaki cinsel ilişki başka hiçbir ülkede tecavüzle karşılaştırılmıyor; cinsellik başka hiçbir yerde bu denli bir bedel içermiyor, bu kadar şaşırtıcı araştırmalara yol açmıyor, tutkuları ve medyayı bu denli coşturmuyor. Güçlü kalemler, kadın-erkek ilişkilerinde Fransızların "benzersiz", hatta "istisna" olduğunu¹⁰ vurguladı. Yine de, olayların büyütülmesi ve cinsel mağduriyetin karşılaştırılmaz bir hal aldığı *Amerikan istisnası*'ndan söz etmek daha doğru olmaz mı, diye sorulabilir. Bu açıdan, Amerika'nın benzersizliği bugüne ve kimbilir, belki de yarına özgüdür; Fransa'ninki ise, diğer Avrupa ülkelerinden ancak nüanslarla ayırt edildiğinden, gitgide daha az belirgin oluyor. Temel ayrım Fransa ve diğerleri arasında değil,

toplumbilimsel modeliyle Amerika ve cinsiyetler arası düşmanlıkla ilgili betimlemelerinde görece ılımlılığıyla Avrupa arasındadır.

Ne olursa olsun, mağduriyet saplantısı, eşitlik ivmesinin iki cins arasındaki ayrımları ve başlıca çatışmaları kesin olarak gidereceğine ilişkin iyimser görüşü en azından kısmen düzeltmeye zorluyor. İki cinsiyetin toplumsal koşulları birbirine yaklaştıkça, ötekinden duyulan korku ve kuşku bariz bir şekilde sürerken, farklılık duygusu devam ediyor. Artık demokratik dinamiğin cinslerin benzersizliği fikrinin yıpranmasına mekanik bir biçimde uyduğuna inanmak olanaksız: Bu, dışarıdan değil, demokratik kültürün bağrından doğuyor. Bir tarafın yaptığı her şey diğerine açık olduğunda, kimlik onaylanmasının vektörleri olarak farklılık hakkı ve özerklikçi kùltler geliyor; tarihin büyük ideolojileri öldüğünde, ayrımcı feminizm belirli bir toplumsal yankı bulabiliyor, bunun nedeni ise özerklik ve kimlik gibi çağdaş özlemlere karşılık verebilmesidir. Aşırı feminizm, kadının erkeğe karşı özerkliğinden başka neyi öne sürüyor? Erkek egemenliğinden kurtulan dişil arzunun, duyarlılığın, söylemin kabulünden başka neyi amaçlıyor? İnsan haklarının evrenselliğine karşı saldırılarına ve kadınların geleneksel olarak doğal bir öz içinde kapanıp kalmalarına karşın, ayrımcı feminizm gizlice kişinin modern ideallerinden besleniyor. Bu nedenle "kùltürel" feminizm hem eşitlik başarısızlığı olarak –iki cinsi yalıtılmış evrenlere kapatıyor– hem de özdeşlik iddiaları dinamiğinin başlatıcısı olan, koşulları eşit kılma ivmesinin bir "ürünü" olarak ele alınmalıdır. Ayrımcı kùlt, cinsiyetleri bugün gerçekten de birbirine yaklaştıran şeylerle karşılaştırıldığında, birçok açıdan kuşkusuz yüzeysel kalır; üstelik radikal kalıplarıyla bu olay, yalnızca azınlık gruplarını ilgilendirmektedir. Ancak "eşitsizlikçi" ve özcü niteliğinin onu kaçınılmaz bir sona mahkûm ettiğini sanmayalım. Büyük özgürlükçü ideolojilerin çöküşü, eşcinselliğin toplumsal açıdan meşrulaşması, kimlik, saygı ve bireysel güvenlik istemleri, çağımıza özgü yönelimler ve duyarlılıklardır; cinslerin farklılığını, çeşitli düzeylerde de olsa, eşitsizlikçi toplumların içine yeniden yerleştirecek olan da onlardır.

Mağduriyet çalkantısı bazen, modern fetihçi değerlerdeki geri çekilmenin bir işareti olarak yorumlanıyor. Ezilen konumuyla özdeşleşmenin ötesinde, bireyselci ve demokratik idcillerde bir gerileme, bireysel özerklikten ve kendi varoluş sorumluluğundan bir vazgeçme ifadesi seziliyor¹¹. Modernlerin gözüpük ve yapıcı idealinin yerine "güçsüzlük istenci", kaderin kurbanı olan kadının itibarı geçmiştir, deniliyor. 60-70'li yıllarda feminizm, cinselliği ahlaki normlardan kurtarmaya, özel yaşam üzerindeki toplum baskısını geriletmeye çalışıyordu; günümüzde ise tam tersine, feminizm özel yaşam üzerinde gitgide artan bir kamusal denetimi gerekli buluyor: Cinsel taciz yasaları, düzgün davranış ve söylem kuralları, pornografinin yasaklanması istekleri gibi müdahaleci yönelimlerin, toplumlarımızın liberal düzenini tehdit eden yeni bir entelektüel ve ahlaki terörizm olduğu öne sürülüyor. "Her şey siyasi" diyen neofeminizmin totaliter girişimle çıkar ortaklığı olduğu, özelin devlet tarafından ilhakına, bireyin özel yaşam hakkının iptaline, bireylerin tam anlamıyla kamusal normların kısılcasına alınmasına ağırlık verdiği söyleniyor¹². En büyük düşmanlığı besleyenler, işi "feminaziler"den söz etmeye kadar varđırıyor (Ruhs Limbaugh).

Çağımızın, özel davranışların kamu tarafından denetlenmesine yönelik taleplerin artışına tanık olduğu kuşku götürmez; mağduriyet paranoyasının içinden, kadınlar çoğunlukla yazgılarına kendi başlarına hâkim olmak yerine korunma istekleriyle, kendilerini savunmaktan âciz bir görüntü sunuyorlar. Ancak bu, bireysel özerklik idealinin çöküşünden söz etme yetkisini verir mi? Çağımızdaki tecavüz ve cinsel taciz takıntıları, yalnızca ve basit bir şekilde "mağduriyet konumuna özenme"yle, özerklikte geri adım atmayla bir tutulabilir mi? Burada bir başka yorum önermek isteniliyor. Aslında mağduriyet feminizmi, keskin bir bireysel hak isteğinin yanı sıra, âdetleri ve yasaları değiştirmeye, erkeklere yeni bir şekil verme ya da onları yeniden eğitme, hareketlerine ve güdülerine varana kadar onları farklı kılmaya yönelik eylemci bir iradeden başka ne ifade ediyor? "Şikâyet kültürü", gerçekten de maço geleneklerinin reddine ve erkeklerle kadınlar arasında yeni ilişkileri teşvik etmeye yönelik gönüllü girişimin eşliğinde ilerliyorsa, bu olgu

güçsüzlük ve edilgenliğin değer kazanmasına indirgenemez. Cinsel taciz ya da yakınlar arası tecavüzle ilgili aşırı protestolar elbette eleştirilebilir; *political correctness* (siyasi açıdan doğruluk) sayesinde hüküm süren cadı avı, sindirme, hatta terörizm ortamı kınanabilir. Yine de kendilerini ezilen varlıklar olarak gösteren kadınlar, özerklik ideallerine sırt çevirmek yerine, daha fazla saygı ve güvenlik isteğini geçerli kılarak, erkeklerin uyguladığı şiddeti açıklayarak, kabul gören sosyalleşme normlarına baş kaldırarak, cinsiyetler arası yeni davranış tarzlarına yürekten çağrıda bulunarak, bu idealleri sürdürüyorlar. Mağduriyet feminizmi hâlâ, kendine sahip çıkma ve bireylerin özerk eylemiyle toplumsalın kendi kendini üretmesi idealini temel alan yeni bir dünya düzeni kurmaya yönelik demokratik tutkuya dayanıyor, ayrıca yeni hakların elde edilmesi ve topluluğun kendisi üzerindeki egemenliğiyle ilgili modern bireyseli projeye katkıda bulunmayı da sürdürüyor.

"Cansız" totaliterlik hayaletini, bu konuda tehdit aracı olarak kullanırken çok ihtiyatlı olmak gerekir. Özel alana kamusal denetim çağrıları çoğalsa da, ortalıkta yapısal olarak totaliter girişime bağlı bir şey görünmüyor: Ne toplumla erkin özdeşleşmesi, ne de muhalefetlerin ve toplumsaldan kaynaklanan heterojen dileklerin yok olması gündemde. Tam tersine, sivil toplumun siyasal iktidara kıyasla karmaşadan demokratik biçimde kurtulması, yerleşik normların yeniden sorgulanması, yeni hakların elde edilmesi, azınlıkların özelemlerinin kabulü devam ediyor¹³. Totaliter diriliş değil de, sosyal hak talebindeki patlama ve artan sayıdaki mahkeme başvurularıyla örtüşen *hukuka dayalı demokrasilerin* öne çıkması söz konusu. Devlet nüfuzundan çok, dava ve hukuki işler piyasası, bireysel hakların korunması, adalet isteyen kadınların özerk eylemi geliyor. Mağduriyet kavramının uzantısı, kadınları her yerde sivil taraf olmaya, davalar açmaya, tazminat cezaları talep etmeye yöneltiyor. Mağduriyet kültürünün çok sayıda tezahürü çocuksu ve güçsüz bir dişilik görüntüsü taşısa da, bu durum fenomenin diğer yüzünü, yani dava açma eylemlerindeki, hukuka dayalı bir bireyciliğin tam da geleneksel boyun eğme tavırlarının karşısı olarak gelişimini hasır altı etmemeli. Kaderine hâkim olma idealinin muğlaklığından söz etmekten kaçınalım: Aslında bu yalnızca, öfkeli karşı çıkışlar ve hak taleplerinin içinde, söz konusu idealin yeni bir bi-

çimde somutlaşmasını sağlar. Siyasal ideoloji vaatlerinin yerini, hukuk yoluyla özerklik vaatleri aldı: Özerklik gerilemedi ama kadın hakları davası abartılı bir hal aldı.

Çağın zihniyetini, acı ve güçsüzlüğün savunmasına indirgemek olanaksızdır. İncinmiş kadınların onurlarına, saygınlık ve özdeğerlerine kavuşmak dışında ne gibi hedefleri var? Kendini mağdur göstermeyi destekleyen, güçsüzlük istencinden önce, kendini yeniden onaylama ve yaratma istencidir. Yeniden kendine yönelik olumlu bir bilinç yaratmak, kendini küçümsemeye mücadele etmek, kendine karşı güven, sevgi ve saygıya kavuşmak, kimliğinden yeni ve olumlu bir anlam kurmak: Cins göndergesi ne kadar güçlü olursa olsun, mağduriyet düzeni hâlâ bireyselci özlemlerin, kendini geliştirmenin, üretim teknolojilerinin ve kendini yeniden fethetmenin yörüngesinde dönüyor. Bir yandan, yakınma retoriği bireysel sorumluluğun değerini düşürür gibi görünürken; diğer yandan, verileni reddedişi, bireyi saygın ve değerli kılma isteğiyle, bireyselci ethos'u sürdürüyor. Kendini yaratan insan, bir hiçten yaratıyordu; bugün ise yaralarından yola çıkarak "kendini yeniden inşa etmek" söz konusu¹⁴. Kendine sahip çıkma, kendi kendini var etme ideali gerilemiyor, psikoloji ve yargılama mekanizması aracılığıyla özsaygı alanını ilhak ediyor. Erkeklerle yönelik hınç ve suçlama enflasyonunda, kadının kendini oluşturma süreci devam ediyor.

CİNSEL TACİZ VE DEMOKRASİ

Bir tabunun yok oluşu

Gelişmiş demokrasilerde yeni bir suç çıktı ortaya: Cinsel taciz. ABD'de, cinsel taciz ilk kez 1977'de kabul görüp onaylandı. Amerikan tanımlamasını resmen benimseyen 1991 Kasım tarihli Avrupa Toplulukları Komisyonu tavsiyesinin ilk maddesi, gerek şantaj gerekse "ürkütme, düşmanlık ya da aşağılama ortamı" olarak tanımlanan cinsel tacizin kabul edilemez olduğunu açıkladı. Belçika, 1992'den bu yana, işyerinde seksist saldırılarla mücadele etmeye

yönelik özgöl metinlerle donandı. Aynı yıl, cinsel taciz kavramı Fransız ceza yasasına girdi.

Cinsel tacizi bastırma isteği artık çeşitli uluslarda yaygınlaştı, ama oldukça farklı tanımlamalar ve hukuksal düzenlemeleri de beraberinde getirdi. Fransa'da cinsel taciz, hukuk nezdinde sadece, cinsel çıkarlar elde etmek amacıyla otoritenin kötüye kullanılması olarak kabul gördü: Yasa yalnızca üst düzey bir yetkiliden gelen emirleri, tehditleri, zorlamaları, baskıları hedef aldı. Eşit düzeydeki iş arkadaşları arasındaki cinsel taciz, Fransız hukukunda adli bir gerçeklik taşımıyor. Atlantik ötesinde cinsel taciz kavramının yalnızca bir kişiyi doğrudan ya da dolaylı olarak cinsel isteklerle kullanma tehdidini değil, çok daha geniş olarak, amacı ya da sonucu "iş yükümlülüğüne somut biçimde zarar verme ya da ürkütücü, saldırgan veya düşmanca bir ortam yaratma"¹⁵ olan her türlü davranışı ima ettiği düşünülürse, Amerikan yasalarıyla arada gözle görülür bir fark bulunuyor. Amerika'da, cinsel taciz, seksist ayrımcılık olarak yargılanıyor; Fransa'da ise insan saygınlığının ve cinsel özgürlüğün ihlali olarak. Burada yasa, cinsel özgürlüğü koruyor; orada ise işyerinde cinsiyetlerin eşitliğini güvence altına alıyor¹⁶.

Bu durumda, yasal düzenlemelerdeki farklılığın ötesinde, o güne kadar "kabul edilen" davranışları artık hoş görmeme, hem disiplin hem de hukuk bağlamında cezalandırma istenci ifade buluyor¹⁷. Önceki çağlara kıyasla belirgin bir değişiklik söz konusu. Geçen yüzyılın sonundan itibaren işçi kurultayları ve sendikalar bıkıp usanmadan "derebeylere özgü gelinle ilk geceyi geçirme hakkı"¹⁸ yok edilmesini istediler elbet, ama bu istek hiçbir zaman sendika ve işçi savaşımının temel hedefi olmadı. Erkek cinselliğinde saldırganlığın doğal ve bastırılmaz nitelikte olduğu ve kadınların erkekleri kışkırtmaması gerektiği fikri baskındı. "Kadınlar hayır derse, başlarına hiçbir şey gelmez": Tüm sorumluluk kadın davranışlarına yüklenmişti. "Bu ancak kadın isterse olur": Bu tür bir kültürel ortam kadınlarda ancak suçluluğa, ayrıca sessizliğe ve suskunluğa yol açabilirdi.

Bu temsil ve tavırlar bütünü, derin bir dönüşüme uğradı: Eskiden saklı kalan cinsel taciz, görünür bir toplumsal sorun haline geldi. Günümüzde, kadınlar kendilerini daha az suçlu hissediyor, mahkemelere çıkıp tanıklık yapıyorlar; tartışma ve kolokyumlar

düzenleniyor, basın ve televizyon "skandal" peşinde; konuyla ilgili yapıtlar ve makaleler çoğalıyor. Sessizlik duvarı yıkıldı: Kadınların suçlanması süreci, yerini erkeklerin ele verilmesine bıraktı. Günümüzde, saldırgan ortaya çıkarılıyor, cinsel taciz bir şiddet, iş ilişkilerinde yetkinin kötüye kullanımı, kadının özgürlüğüne ve saygınlığına saldırı haline geldi. Eskiden işyerinde erkekten gelen tehdit ve baskılar "törelerin bir parçası"ydı: Şimdi ise cezayı hak eden bir suç olarak görülüyor.

Tersine çevrilen bu eğilimin temelinde, insanların özgür iradelerini kullanmalarına, özel yaşamlarını serbestçe sürdürmelerine dayalı tarihsel ivmenin bulunduğu kuşku götürmez. Tüketim ve refah kültürü, psikolojik ve ilişkiye dayalı sosyalleşme, kadınların cinsel özgürlüğü, akademik ve mesleki niteliklerinin gelişmesi gibi etkenler özel yaşama yeni bir hak, şiddetli bir saygı ve özerklik isteği, ötekinin kendisine el koyma biçimlerine karşı giderek artan bir hoşgörüsüzlük kattı. Aynı zamanda, eşitlikçi duyarlılığın gelişmesi kadının ikincil rollerinde ve erkeğin kadından üstün olduğu fikrinde bir gerilemeye ya da karşı koyuşa yol açtı. Maço gösterilerin değer yitirmesi ve kadınlara itaatle edilgenlik rollerini uygun gören geleneksel sosyal kimliklerin yıpranmasının göze çarptığı bu bağlamda, istenmeyen erkek ısrarları doğal görülmeğe çıktı. Erkekliğin doğal bir ifadesi olarak görülen şey, bir erkek egemenliği; eşitlik idealleri, saygınlık, bireysel özgürlükle bağdaşmayacak şekilde iktidarın kötüye kullanımı haline geldi. Cinsel tacizin topluca kınanması, kadın özerkliğinin toplumsal açıdan meşrulaşması ve cinslerin hiyerarşik kültürünün gayri meşrulaşmasıyla aynı zamana denk gelir.

Fransa'da, cinsel tacizle ilgili yasaların büyük toplu savaşlar sonucu elde edilmediği bilinmektedir: Önemli bir çatışmaya yol açmadan, kamuoyunda tartışılmadan, erkeklerin yaygın kabulüyle benimsendi. Eşitlikçi göndergeden ayrı tutulamayan bu uzlaşma, demokrasilerde kadınların çalışmasının yeni yerini ve toplumsal anlamını, mesleki etkinliklerle karşılaştırılan bir toplumsal kimlik hakkının yakın zamanlarda kabulünü yansıtıyor. Kadının kimliği ailede üstlenilen işlevlerle tanımlandığı sürece, işyerindeki cinsel saldırganlıkların anlatılması, kadının gerçek yeri şirket değil yuva olduğu için, kısmen de olsa dedikodu evresini aşamıyordu: Kadı-

nın geleneksel olarak değersiz bulunan çalışması, mesleki konumunda onu inciten davranışların göz ardı edilmesine katkıda bulundu. Kadının çalışması özerk bir toplumsal kimliğin onaylanması için bir çare olarak kendini kabul ettirdikçe, bu tavır da değişti. Kadınların mesleki kimliği toplumda yaygın bir meşruluk kazanır kazanmaz, işyerindeki cinsel saldırılar, hem kişisel saygınlığa hem de kadınların mesleki eşitliğine ve saygınlığına zarar verdiği için, katlanılmaz görülmeye başladı. Cinsel tacize yöneltilen yeni suçlamalarda, cinslerin konumlarını tanımlama zorluğunun belirtisinden çok²⁰, kadın kimliğinin oluşumunda çalışmanın kapladığı yeri kabullenmenin ifadesini görmek gerekir.

Bu yeni suçun yaratımından toplumlarımızın ne beklediği çok açıktır: Kadınları erkeklerin kötü davranışlarından korumak. Ancak bu gerçeğin ötesinde, cinsel taciz kültürünün, kadının savunulmasından çok, "kadının hem erkekte hem de kendisinde arzu uyandırmak için yaptığı bir hile²¹"yi yansıttığı fikri öne sürüldü. Cinsel şefkatsizliğin, erkeğin güçsüzlüğünün ve özgürleşmenin yarattığı düş kırıklığının damgasını taşıyan bir çağda, cinsel taciz meselesinin bir "yasak nostaljisi"nin ifadesi olabileceği ve cinselliğin bayağılaştırılmasını engellemeye, kendi özgürlüğünün tehdidi altındaki cinsel işlevi savunmaya yönelik bir strateji olarak anlaşılabilirdiği söylendi. Bu kışkırtıcı yorum, ikna edici değildir. Cinsel tacize karşı aşırı saldırılar, yeni bir şey yaratmıyor, herhangi bir söylenceyi yeniden harekete geçirmiyor, cinsellik düzenine hiçbir değer ya da anlam katmıyor: Erkeğin uzaklaşmasının çağdaş dinamizmini biraz daha genişleterek, onu kadının fethinden başka nesneleri arzulamaktan *caydırıyor*. Cinsel taciz etkisi, donjuanlık kültürünün gerilemesine, kadınlara karşı zaferden çok kendisi üzerinde odaklanan bir erkek kimliğinin oluşumuna eşlik ediyor. Cinsel taciz karşıtlığının aşırı değer kazanmasındaki hazin ironi şudur: Kadınları erkeklerin yersiz yaklaşımlarından kurtarmak söz konusuysen, erkekler kadın "ihtiyacı"ndan, onun yaşamlarındaki merkezi konumundan biraz daha kurtuluyor.

Bu nedenle, cinsel tacizi abartan düşüncelerde "sanat yeteneği"ni uyatabilecek bir hareket, "Batı'da aşkın yenilenmesine ilişkin dikkat çekici vaatler" içeren bir devinim gören "iyimser" bakış açılarını paylaşmak da olanaksızdır²¹. Yeni sevme sanatı mı? Kadın-

lar belki de daha sık ve daha becerikli girişimlerde bulunacaktır, ama bu eğilim zaten gündemdedir ve ne olursa olsun, bir sınırı vardır. Sosyal ve kültürel koşullar, sofistike bir *ars amandi*, yani sevme sanatının yeniden oluşumunu sağlayacak şekilde bir araya gelmedi. Ortaçağda saray aşkı, kuşkusuz "verimli güçlükler"den yola çıkarak gelişti: Erkeklere saldırganlığı ve aceleciliği yasaklayan kibarlık modeli, cinsel coşkunun, inceliğin ve lirizmin yüceltilmesinden oluşan yeni bir aşk görüşünü ortaya çıkardı. Ancak hiperfeminizmin yarattığı "güçlükler"in, "fin'amor"un yarattığı güçlüklerle hiçbir ilgisi yoktur. Ortaçağda kur retorigi, hiyerarşik düzen ve her iki cinsin sosyal konumundaki radikal ayrımla yapılanmış bir toplum temeli üzerinde gelişti. Saray aşkı, derebeylerinin köylülerden uzaklığını vurgulamasını sağladı, cinsel rol dağılımlarına biçim vererek bir toplumsal ayırım işlevini gördü. Eşitliğin gözetilmediği o dönemlerden bizi ayıran şeyleri görmemek mümkün müdür? Sözler ve hareketlerle sıradanlığı aşma gereği, Hanımefendi'ye boyun eğme, duyguların aşırı ifadesi, ezeli yeminler; bunların yerini öznelerin eşitlik ve özerkliğini yücelten, cinsel özgürlüğü, doğal ve içten tavırları yücelten bir kültür aldı. Modern kültür, işaretleri deforme edip onları yapmacıklıktan kurtarmaya çalışma eğilimini taşıyor; özel yaşama mesafenin reddi her yerde egemen, baştan çıkarıcı değerler kendiliğindenlik ve arzunun "gerçekliği" karşısında her yerde geriliyor. Bu koşullar altında, yeni bir erotik sanatın ortaya çıkabileceğini hayal etmek mümkün müdür? Teca-vüze ve cinsel tacize karşı savaşım, bu ezeli demokratik dalgayı değiştirmeyecektir. "Aşka bir biçem vermek": Hizingra, saray aşkı edebiyatını işte böyle nitelendiriyordu. Zaman onulmaz bir biçimde değişti: Hâlâ aşk idealinde kendimizi buluyoruz, ama gelenekler ve estetik oyunlarla pek ilgimiz kalmadı.

Taciz edilen kadından ironik kadına

Amerika'da cinsel taciz fobisine eşlik eden çarpıtılmış aşırılıkları bilmiyor değiliz. Güncel tanımlaması ıslıkları, ısrarlı bakışları, cinsel imaları ve şakalaşmaları, seksist ya da sarsıcı görüntüleri, kaba saba sözleri içerecek kadar ileri gitti. Princeton'da "taciz edilen" % 88 oranındaki kız öğrencilere ve Catherine Mac Kinnon'un

Amerikalı kadınların yalnızca % 8'inin hiç taciz edilmediğini bildiren açıklamalarına açıklık kazandıran, elbette ki kavramın bu uzantısıdır²².

ABD'de bugün, saldırgan, şehvet düşkünü erkek ve erdem taslayan, hassas kadın klişelerini sürdüren, erkeğin doğal kurbanı olan kadın imgesini kurumlaştıran, hocaların öğrencileriyle ilişkilerini yeniden resmileştiren, cinsiyetler arası ilişkileri kısırlaştıran abartılı cinsel taciz tanımlarına karşı sesler yükseliyor²³. Üstelik cinsel taciz kavramının aşırı uzantısı kadınları uygulamada değil, daha çok kuramsal olarak koruyor. Amerikan üniversitelerinde, "suçlular" nadiren cezalandırılıyor ve yaptırımlar gerçekten çok simgesel kalıyor²⁴. Federasyona bağlı memurlar dünyasında, bir dava açmış olan kadınların üçte biri, o zamandan bu yana işlerin iyice çetrefilleştiğini düşünüyor²⁵. Illinois'te, cinsel taciz şikâyetinde bulunan kadınların % 65'i işinden atılmış; davayı kazanmış olan üçte birden az sayıdaki kadının eline, maddi tazminat olarak mütevazı miktarda bir para geçmiş (ortalama 3000 dolar)²⁶. Cinsel taciz suçu düşmanca bir ortamı da kapsadığında, kadınlar elbette şikâyetinde bulunabiliyorlar, ancak sonuçlar beklentilerinin düzeyinde olmaktan çok uzak: Çoğunlukla ücretlerinde bir artışa yol açmadığı gibi, ne davanın stresini ne de olumsuz etkilerini gideriyor. Kadını "aşırı koruyan" yasal düzenlemeler, sanki ters etki yapıyor. Cinsel şantajın ötesinde, cinsel taciz suçu bulanıklaşıyor, saldırganlara ceza verilmesi artık eskisi gibi çantada keklik değil. Bu da çeşitli Amerikan gözlemcilerini, cinsel taciz tanımlamasında "düşmanlık ortamı" kategorisinden vazgeçiş övmeye yöneltiyor²⁷.

Cinsel tacize karşı savaşımalar yalnızca cinslerle ilgili geleneksel klişeleri benimsemekle kalmayıp paradoksal olarak, kadınların erkeklerle gündelik ilişkilerde silahsızlanmasını teşvik ediyor. Bir yandan, mağduriyet feminizmi kadınları sessizliği bozmaları, mahkemelere başvurmaları, erkek şiddetinin kaçınılmazlığına karşı çıkmaları için yüreklendiriyor. Öte yandan, kamuoyunun müdahalesini, mevzuatları, caydırıcı ve engelleyici önlemleri gitgide daha fazla gerekli bulan bir kültür, kaçınılmaz olarak gerilimler, cinsel saldırılar ve savunmalarla dokunmuş cinsiyetler arası bir sosyalleşmenin öğrenilmesine zarar verecek şekilde geliyor. Sürekli daha fazla tüzel ve kurumsal korunma istemek, en ufak bir cinsel imayla

aşağılandığını öne sürmek, uzun vadede kadınların aleyhine oluyor; çünkü bu davranış tarzı, onları aşamalı özsavunma mekanizmalarından, erkeklerle yüz yüze görüşmelerinde doğrudan karşılık verme gücünden yoksun bırakıyor. Kadınlar artık dava açma olanağına daha fazla sahip, ama bu, erkeklerle gündelik sorunlarını kendi başlarına aşma ya da çözme yetenekleri pahasına olmuyor mu?

Kadın haklarının korunmasında yasaların benzersiz rolünü yadsımak bir an bile aklımızdan geçmez. Ancak kurumsal ve tüzel dış dünya, ne kadar mükemmel olursa olsun, tüm hassas durumları yok edip erkeklerin kadınlara karşı can sıkıcı, saldırgan ya da kaba biçimde davranmalarını engellemek için asla yeterli olmayacaktır. Aslında, mağduriyet kültürünü destekleyen şey, erkeklerin katlanılmaz yaklaşımlarına ancak yasaların, davaların ve eğitim programlarının son verebileceği fikridir. Cinsler arası sosyalleşmenin geleceği için yanlış ve uzun vadede tedirgin edici bir konumdur bu. Erkeklerin kabul edilmez gasp ve ısrarlarını püskürtmek için kullandıkları silahların, mahkeme ve mağduriyet korunmalarından ibaret olmadığına kendilerini ikna etmek, kadınların yararına olacaktır. Dışıye özgü bir özsavunma pedagojisini değerlendirmek gerekir: Erkekler kadınların duyarlılığına ve iradesine saygı duymak zorundaysa, kadınlar da erkekleri yerine oturtma yeteneklerini geliştirmeli ve onlarla doğrudan yüzleşmekten vazgeçmemelidir. Kavgacı feminizm yeterli değildir: Karşılık verme kudreti, taşı gedğine oturtma ve ironi gücü, kadınların erkeklerle aralarındaki en azından birtakım çatışmalarda kendilerini ifade etmek için nişan almaları gereken hedeflerdir. Erkeklerle alay etmek, onları kendinden uzak tutabilmek; bunlar, kadının içinde bulunduğu koşullara verilen bireysel tepkileri güçlendirmek değil, feminist kültürün ironik gücü daha fazla benimsemesine doğru yeni bir yönelimi yürekten istemektir.

Kamusal düzenlemeler, yasalar ve seferberlikler ilerleme kaydedebilir; bu, kadınların kaçınılmaz olarak maruz kaldığı belirli riskleri ortadan kaldırmayacaktır. Ayrıca, feministlerin "her şey siyasisdir" inancını baştan sona desteklemek de tehlikelidir. Yasaların ve yaptırımların gelecekteki yapısı ne olursa olsun, ihtiyat, sağduyu, bireysel sorumluluk, aşılması olanaksız tavırlar olarak kala-

caktır²⁸. Kadınlardan gelen isteklerin siyasallaşması gereğini kesinlikle yadsımadan, bunun sınırlarını belirtmek doğru olabilir. Kadının özgürlüğü ne militancılığa, ne çatışmaların mahkemeye taşınmasına, ne de erkeğin iblisleştirilmesine indirgenebilir. 'Her şey siyasadır'den sonra, kadının sosyalleşmesi sorununa değinmek gerekir: Mağdur kadından sonra, kararlı ve ironik kadını beklemek ütöpik mi olur?

İroni diyordu Proudhon, "felsefi ve liberal dehanın varlığı, insan zihninin kaynağı, ilerlemenin dayanılmaz aracıdır"; bizim kuşağımızda eksik olan, diye ekliyordu, "ne bir Mirabeau, ne bir Robespierre, ne bir Bonaparte'dır: bir Voltaire'dir"²⁹. Bu görüş, "erkeğin mizah üzerindeki tekeli" ile kadınların "ahlak yükseltici maniciliği"nin³⁰ izini taşıyan eski bir geleneği sürdürmekten başka bir şey yapmayan hiperfeminizme pek de zorlanmadan uygulanabilir. Kadınların ekonomik, sosyal ve tüzel fetihleri, özgürlüğe doğru önemli aşamaları temsil eder; ama özgürlük, bağımsız ve alaycı akıl, kahkaha ve ironi olmaksızın soyut kalır. İktidar feminizmi³¹ mi? Elbette. Kadının gülme olanaklarına, erkeklerden gelen ima ve saldırılara mesafeli yaklaşma yeteneğine zarar vermemesi koşuluyla. Kendini öne sürme, savunma, dalga geçme, hatta maço tavırları gülünç kılma kudreti olmadıkça, gerçek özgürlükten kesinlikle söz edilemez. Siyaset, kadın egemenliğine giden yollardan sadece biridir: Erkek "üstünlüğü" konusunda ne kadar alaycı bir tavır sergileyebilirse, bu yol o kadar kolay açılır.

Üstelik bu tavır, pornografiye karşı feminist kınamalardan kaçınma avantajını sunacaktır. Saldırıya ve tacize uğradığını açıklamaktansa, mizah yeteneğini kanıtlamakla, kadın yine kazançlı çıkacaktır. Uygulamayı yasaklayacak kadar ciddi bir konu mudur bu? Hiç de değil. Aslında, feministlerin pornografiye yönelttikleri eleştirilerin büyük bir bölümü kabul edilebilir nitelikte değildir. Cinsel şiddeti teşvik mi etmektedir? Daha mantıklı olarak, erkeğin cinsel sefaletine yakı işlevi gördüğü düşünülebilir. Kadınların itibarını mı düşürmektedir? Hangi konuda kadınları erkeklerden daha fazla aşağılayabilir ki? Boyun eğen kadın klişelerini sürdürerek onun ilerlemesini mi engellemektedir? Oysa pornografinin daha serbest olduğu yerlerde, kadınlar sosyal ve mesleki açıdan daha yüksek konumlara erişmektedir. Pornografi doğal olarak, kadınla-

rın özgürlüğüne hiçbir katkıda bulunmadı, ama ilerlemesini de kesinlikle engellemiyor. Kadınlara karşı öldürücü ve sadist bir saldırı³² oluşturmak bir yana, neticesiz bir yapmacık oyun işlevi görüyor; cins hiyerarşisini güçlendirmek yerine, "siyasi" baskınlık ilişkilerine ancak kuramsal akrobasiyle indirgenbilecek bir erkek hayalini sergiliyor. Porno sahnelerden zevk duyanlar da, kadınların itibarına ve özgürlüğüne pek güzel saygı gösterip sosyal ve siyasi yaşamın tüm alanlarına erişmelerine yardımcı olabilirler. Pornografî, erkek üstünlüğüne düzülen bir övgü değil, erkeklerin libido hayalleriyle ilgili abartılı bir oyun gösterisidir; mantığı maço saplantıdan değil, modern gerçek saplantısından, tüm sınırları aşma, her şeyi görme, her şeyi gösterme, her şeyi araştırma isteğinden kaynaklanır. Cinselliği abartan *hard*'a verilen aşırı değere karşı ergin bir feminizmin vereceği uygun tepki, kesinlikle, halihazırda birçok erkeğin de paylaşabileceği kakhaha ya da alay olmalıdır.

CİNSELLİK, AMERİKA VE BİZ

Püriten cinsellikten, siyasi cinselliğe

Cinsellik konusunda Amerika'nın istisnai durumu, çoğunlukla püriten geçmişiyle bağdaştırılır. Atlantik'in her iki yakasında da basın, Amerikan kültürünü sık sık Hacı Baba'ların ve Protestan çileciliğinin aşırı sıkılganlık kalıtının bir ürünü olarak sunmakta; çeşitli analizler, her türlü kösnül ve duygusal öğeye karşı çıkan bir dinle, Amerika'da hüküm süren "cinsiyetler arası savaş" arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışmaktadır. Tanrı ile birey arasındaki her türlü aracının reddi, topluluk önünde günah çıkarma geleneği, dünyevi zevklerin ve her türlü batıl inancın değerini yitirmesi, dünyanın seçilmişle seçilmemiş arasında bölünmesi: Bunların tümü, ABD'ye özgü baştan çıkarmanın iblisleştirilmesini, feminist maniciliği, cinselliği yücelikten arındırmayı, devlet adamlarının yaşamalarının saydam olması gerekliliğini, cinselliğin şiddeti çağrıştırmasını açıklayabilecek Protestan köktencilğin belirleyici özellikleridir³³.

Dini geleneklerin cinsellik kültürünü uzun vadede derinden etkilediği, hiç kuşku götürmez. Yine de, burada çakılıp kalamayız: Hatta Amerikan özgüllüğünü püriten köktencilüğün uzun soluğuyla açıklamak da bir o kadar yetersiz kalır. Öncelikle, Protestan çileciliğinin yalnızca Amerikan topraklarında gelişmediğini anımsatmalıyız. Yine de, doğduğu yer olan Avrupa'da cinsellik üzerindeki etkileri, Atlantik ötesinde gözlemlenebilen etkilerle kesinlikle eşdeğer değildir. Ayrıca, püriten hipotez şu olgunun anlaşılmasını sağlamaz: Yerin dibine batırılan artık kösnül istekler değil, iktidar ilişkisi olarak, kadının köleleştirilmesi ve bastırılması olarak, cinselliktir. Kösnül zevklerin püriten anlayışla kınanmasını, cinsellik alanında erkeklerin kadınlar üzerindeki her türlü egemenlik ilişkilerinin aforoz edilmesi izledi. Cinselliğin bu şekilde siyasallaştırılması, yüzyıllardır süregelen bir Protestan çilecilik kalıntısına indirgenemez.

İzleğin tenden iktidara kaymasına örnek oluşturacak iki fenomen var. İlk önce, yargıç Thomas'a karşı Anita Hill davasını ele alalım. Bu vakada suçlamaların, kösnül isteklere değil, yalnızca iktidarın bir ast üzerinde kötüye kullanımına yönelik olduğu göze çarptı: Libidonun yerin dibine batırılması değil, üst düzey bir yetkilinin tekrarladığı müstehcen sözlerin yarattığı "düşmanlık ortamı"nın gözler önüne serilmesi söz konusuydu³⁴: *New York Times*'in başlığı, "Arzu değil, iktidar sorunu" diyordu. Bir de şu ünlü Antioch kuralıyla ilgili olay var. 1993 sonbaharı: Ohio'da Antioch Koleji'nin öğrencileri, bir erkekle bir kadın arasında her türlü cinsel davranıştan önce bir sözlü anlaşma yapılmasını, mahrem ilişkide her yeni adımın kadının açık onayına tâbi olmasını zorunlu kılan bir kuralı benimsediler. Bir erkek, bir kızı öpmek, bluzunu çıkarmak, göğüslerini okşamak istiyorsa, her seferinde izin isteyip eyleme geçmeden önce olumlu bir yanıt beklemek zorundaydı. Bu konu üzerinde zaman zaman yazılanların aksine, burada bir düşmanlık ya da cinsel zevkin suçlanması değil, her türlü tâbi kılma, baskı, belirsizlik boyutundan uzak, "saydam" bir cinsel ilişki arayışı ifade bulunmaktadır. Amerika cinselliğe karşı savaş ilan etmedi; kabaca, cinsiyetler arası ilişkileri siyasallaştırıp tüzelleştirdi.

Bu da püriten gelenekten çok, modern hak ve sözleşme kudretinin yükselişini doğrulamaktadır. ABD'de siyaset ve iş ilişkileri-

nin temelini oluşturan sözleşmeye dayalı mantığın, şimdi de kadın-erkek ilişkilerine uzandığını görüyoruz. Cinsler arasındaki belirsiz ilişkilerin yerine açık, biçimini tüzel mantıktan almış, sözleşmeye dayalı bir ilişkinin geçmesi amacını taşıyan cinsel tacize karşı önlemlerin anlamı budur: Amerika, Françoise Gaillard'ın iyimser ifadesine göre, "cinsellik hakkından, cinsellikle ilgili hukuka" geçti³⁵. Saydamlık ve demokratik sözleşme idealine uyan yeni "kural-lar", yeni davranış tarzları üretmek için uğraş veren çağımızın yeni zihniyeti, geçmişi sürdürmekten çok, kadın-erkek ilişkilerini yepyeni "eşitlikçi" temellere oturtmaya çalışıyor. Liberal dünyanın tüzelleştirilmesi yeni bir alanı ilhak etti. Demokratik toplumlardaki eğilimlerden biri belirsizlik, cinslerin konum ve rollerinde bir bulanıklık yaratıyorsa, bir başka eğilim de, açıkça, kadın-erkek ilişkilerinde her türlü belirsizliği azaltmaya, hatta yok etmeye uğraşıyor.

Sözleşmeye dayalı ilişkiyle ilgili ilkeler kuşkusuz salt Amerika'ya özgü değildir. Ancak başka yerlere oranla, bu ilkeler orada daha büyük bir öneme, belirleyici bir simgesel ve kuramsal ağırlığa sahiptir. Bilindiği gibi, Amerika kendini daha en baştan, tüm ilgililerin onayına sunulmuş bir sözleşmeyle birbirine bağlı eşit bireylerden oluşan bir birlik olarak kabul etmiştir³⁶. Dolayısıyla da sözleşmeye dayalı eşitlik ve tüzel kalıplara saygı, Amerikan toplumunun kurucu aktini ve çimentosunu oluşturmaktadır. Sözleşmeye dayalı özgürlüğün bu üstünlüğü yalnızca siyasi alana damgasını vurmakla kalmayıp Amerikan şirketlerinde yönetimin tam merkezinde yer almaktadır; Philippe d'Iribarne, bunun herkesin hak ve görevlerini özenle belirleme kaygısı, kuralların, kesin ve ayrıntılı mevzuatların, tüzel uygulamalardan esinlenmiş prosedürlerin sıkı sıkıya uygulanmasıyla belirginleştiğini gayet iyi gösterdi³⁷. Günümüzde cinsellik siyasetlerinde de, tamamen bu sözleşmeye dayalı korunmanın, "güçlü" ile "güçsüz" arasındaki ilişkileri dengeleyecek "doğruluk" değerlerine karşı bu bağlılığın gündemde olduğu görü-lüyor. Şirket içindeki iş ilişkilerinin belirsizlikleri ortadan kaldırması gerektiği gibi, cinsler arası ilişkilerde de her türlü haksız uygulamanın, her türlü oyunun, her türlü kaypaklığın yasaklanması gerekir. Şirketlerde ya da üniversitelerde cinsel tacize karşı yasalar, işi cinsel imaları ve şakalaşmaları yasaklamaya vardırıdığında, kadınlarla erkekler arasında her şeyin açıkça geçmesini, belirsizlik

alanlarının, baştan çıkarmanın eşitsizlikçi ve "manipülatör" biçimlerinin yok olmasını sağlamak söz konusudur. Baştan çıkarmaya karşı tüzelleşme: Sözleşmeye dayalı modern özgürlük ideali, artık cinselliği ahlaki açıdan yükseltmeye çalışıyor. Çağdaş *sexual correctness*, (cinsel açıdan doğru davranmak) yüzyıllık cinsiyet saplantısından çok, modern eşitlik tutkularının şiddetlenmesini ifade eder.

Sözleşmeye dayalı kültürün önemi, Amerika'nın cinsellik anlayışını tek başına açıklamaz: Daha geniş açıdan bakıldığında, fenomeni destekleyen, siyaset kültürünün özgüllüğüdür. Fransa'dan farklı olarak, Amerika çok sayıda çıkar grubuna, çeşitli topluluklara ve "azınlıklara" karşı çıkmayıp bunları kabullenmeye dayanan siyasal birliğiyle tek ve farklı bir ülke olduğunu doğruladı. Amerikan feminizminin geleneksel gücü ve özellikle de, kadının siyasi haklarının Fransa'dan daha önce benimsenmiş olması, en azından kısmen, bu özel çıkarların kabulüyle, kadın haklarını evrensel haklardan çok, belirli bir grubun hakları olarak kavrayan yararcı bir gelenekle açıklanabilir: İkinci cinsiyet, Amerika'da oy hakkını eşit ya da soyut birey olarak değil, kadın olarak elde etti³⁸. Çıkarların çokluğunu göz önünde bulunduran bu siyasi gelenek, otuz küsur yıldır Amerikan demokrasisini etkileyen değişikliklerin yorumlanmasında gözden kaçırılmamalıdır: Ne kadar yeni olursa olsun, "azınlıkların devrimi", her şeye karşın Amerika'nın siyasi kültürünün sürekliliğine açıklama getirmektedir³⁹.

Yine de bir eşik aşılmıştır. O zamana kadar ideal, ünlü *melting pot*, yani çeşitli ulusların bir potada kaynaşması, farklılıkların özümlemesi ya da kendi içinde eritilmesiyle örtüşüyordu; bu perspektifte, kolektif kimliklerin savunulması görece bir gizlilik içinde gerçekleşiyordu. Günümüzde ise tam tersine, Amerikan toplumuna kültürel bölünme mantığı, azınlık haklarının ve kota siyasetlerinin anti-evrenselciliği, çokkültürcü farklılığın şiddetli retoriği hâkim. Amerika kendini gitgide, karakter ve çıkarları bağdaşmayan gruplardan oluşan bir mozaik, bir "azınlıklar demokrasisi", etnik, kültürel ve cinsel çoğulculuğun teşviki üzerine kurulmuş bir cumhuriyet olarak sunuyor. Amerikan feminizminin abartısı, cinsiyetler arası savaş üzerine demeçler, cinsel şiddetle ilgili baş döndürücü istatistikler, erkeğe karşı acı eleştiriler; bunların tümü bu

kimlik siyasetleri çerçevesi içinde kalmalıdır. Kendisini toplulukçu aidiyet, heterojen ırk ya da cins farklılıkları gibi terimlerle düşünen bir toplum, ayrımları abartır ve derinleştirir, kırınlık ve uyuşmazlıkları şiddetlendirir, tüm gruplarda mağduriyet davranışlarını, gerilimleri ve suçlamaları teşvik eder. Bu anlamda, Amerika'daki cinsel sorunların sosyal yoğunluğu, dini gerekçelerden çok siyasi gerekçelere, toplulukçu isteklerin ve kimlik siyasetlerinin gelişmesini artıran bir kültüre, hoşgörüsüzlük ortamına ve grupların kendi içine kapanmasına dayanmaktadır. Feminizm cinselliği siyasileştirmişse, Amerika'nın siyasal geleneği de, bunun topluca dramatize edilmesini mümkün kılmıştır: "Cinsiyetler arası savaş"ın toplumsal yankısına büyük ölçüde açıklama getiren işte bu gelenektir. Cinsellik konusunda Amerikan kültürü istisnası, çoğulcu siyasi felsefesinin oluşturduğu istisnaya tekabül eder.

Amerikan imparatorluğunun çöküşü mü?

Amerika'nın gerçek ve simgesel ağırlığı, dünya üzerindeki etkisi nedeniyle şu soruları sormamız kaçınılmazdır: Yeni Kıta'da geçerli olan kadın-erkek ilişkilerinin tartışmalı modeli kültürel bir tepkiyi mi işaret etmektedir, yoksa demokrasilerin geleceğinin mi habercisidir? Amerika'da geleceğimizin aynasını mı, yoksa demokratik tutkuların, öyle kalmaya mahkûm olan benzersiz bir versiyonunu mu görmek gerekir?

Öncelikle, cinsiyetler arası farklılığa ilişkin aşırılıkçı kültürün pek ihraç edilemediğini belirtelim. ABD'de cinsiyetler arası savaş konusu büyük ilgi görürken, burada dehşet yaratıyor; Amerika dışında, *political correctness* akımının gerçek bir etkisi yok; benimsemekten çok, kahrkaha ve alaylara yol açıyor. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Fransa'da da, kadınların protestoları erkeği aforoz etme yoluna ancak marjinal olarak başvuruyor; cinsellik, bir kuvvet ve iktidar ilişkisi olarak düşünülüyor; erkek doğuştan saldırgan ya da "kalıtsal" düşmanla bir tutulmuyor. Fransız kadınlar kendilerini feminist olarak tanımlamaktan hoşlanmaz, onların gözünde bu sözcük saldırganlık ve erkeğin reddiyle yüklüdür. Amerika'nın "önde" oluşuna oranla Avrupa'nın "gecikmesi" ni söz

konusudur? Bu yola sapılmayacaktır. Ötekine göre daha "arkaik" bir model fikri kabul edilemez: Gözlemlenen şey, ilerlemeyle tutuculuğu, avangardcılıkla anakronizmi birbirine karşıt kılan bir doğrusal kuram çerçevesinde düşünülmesi olanaksız olan, demokratik kültürün iki postmodern değişkeninin birlikteliğidir.

Amerikan modeline, cinsiyetlerin suç ortaklığını, baştan çıkarma ritüellerini ve kadın-erkek ilişkilerini yöneten yasaların belirsizliğine karşı çıkan saldırgan bir köktencilik hâkimdir. Buna karşılık, Avrupa modeli eşitlikçi ideallerle geçmişten miras kalan normlar arasında bir orta yol gibi görünmektedir. İki cinsiyet arasındaki eşitlik istemlerinde ilerleme kaydedilmekle birlikte, baştan çıkarma oyunları ineşirliğini yitirmemektedir: Avrupa'da eski yasalar aforoz edilmemiş, demokratik bireyseliğin gerekleri uyarınca yeniden düzenlenmiştir. Cinsler arası ilişkinin benzer bir versiyonu bir modernite eksikliğini yansıtmak yerine, demokratik toplumların geçmişi rehabilite etme, şimdiki zamanın bellekle diyalogu, eski kalıpların postmodern geri dönüşümü eğilimine örnek oluşturur. Avrupa modelinin geçmişçilikle hiç ilgisi yoktur, geçmiş kökünden silip atmadan cinsiyetler arası ilişkileri değiştirmenin postmodern şeklini temsil eder. Aşırı feminizm baştan çıkarma ilişkilerinde yalnızca kadınlara karşı önyargılı kuralları görür; Avrupa kültürü ise burada her zaman olumlu bir yan, bir oyun fırsatı, farklılık ve kadınların kendi kendilerini yönetme hakkına kesinlikle karşı çıkmayan bir kimlik bulur. Amerikan modeli cinsiyetler arasında her şeyin açık, eşit, saydam olmasını gitgide daha fazla gerekli bulurken, bizim modelimiz eşitliğin oyunlarla ve cinsiyetler arası sosyalleşmenin geleneksel belirsizlikleriyle birlikte barınmasını sağlar. Birinde geçmişin normları sosyal hoşnutsuzluk damgasını taşımakta; diğesinde ise yeni dişil beklentilere uyarlanmak koşuluyla değerlerini korumaktadır.

Amerikan modelinin ihraç edilme şansı nedir? Zaman zaman söylenenlerin aksine, çok zayıf görünmektedir. Avrupa'da kuşkusuz, "hak isteği"nin, cinsel taciz üzerine yasaların, pornografinin yasaklanması taleplerinin, kadınlarla erkekler arasında tam eşitlik gereklerinin geliştiği görülüyor. Ancak aralarındaki ilişki hiçbir yerde Amerika'nın cinsiyetler arası savaş modelini benimsemiyor. Görüldüğü gibi, bu kültür Amerikan siyasetinin benzersizliğinden

kaynaklanıyorsa, böylesi bir modelin yayılması pek olası değildir. Amerikan versiyonu kendince, demokrasilerin düzenleyicisi olarak hakkın teşviki, saydamlık istemi, kadının ikincilliğinin reddi, biçimlerin bozulması gibi çağımızın derin akımlarıyla aynı evreden geçmektedir. Ancak aynı zamanda bu modelin polemik aşırıcılığı, onu bir bakıma demokrasilerin "ilkel" bir dönemine, büyük savaşlar ve ideolojik-politik manicilikler çağına indirgemektedir. Bir yandan, Amerikan modeli yeni tüzel demokrasilerle uyum halindedir; diğer yandan ise siyasal dinlerin postmodern çöküşüne göre gecikmiştir.

Avrupa-Amerika: Bu iki kıtayı durağan özerklik istemlerinde dondurmaktan kaçınmak gerekir kuşkusuz. Avrupa'da, kadınların eşitlik savaşımı sürmekte ve yeni bölgeleri kuşatmaktadır. Amerika ise tek parça olmaktan çok uzaktır: Pek çok feminist, pornografinin aforoz edilmesine ve cinsel tacizin "düşmanlık ortamı" sözleriyle tanımlanmasına karşı çıkmakta; birçoğu ayrımcılığın yanı sıra, erkeklerin iblisleştirilmesini ve mağduriyet saplantısını da kınamaktadır. Feminizm öteden beri heterojen eğilimlerle bölünmekte; en çatışmalı görüşler, kuşkusuz uzağıp gidecek bir parçalı bohça içinde birlikte barınmaktadır. Bu nedenle Amerika kendisini cinsiyet savaşına, kadın-erkek ilişkilerinin iktidar ilişkilerinde özümlenmesine çaresizce mahkûm etmiş değildir: Amerika'yı Avrupalılaştırabilecek kuvvetler mevcuttur. Üstelik kadın-erkek ilişkilerindeki her türlü belirsizlik biçimlerine karşı yöneltilen saldırıların bir sınırı vardır: ABD'de bile, saydamlık ve sözleşmeye dayalı özgürlük istemi belirli bir dönemden sonra erotik oyunun kendisine kadar uzanan bir engel oluşturmaya başladığından, Antioch kuralına karşı bir birlik oluşmuştur. Yine de, iki dünya arasında büyük bir sentez ya da nihai bir uzlaşma yanılgısını paylaşmaktan kaçınalım. Tocqueville'in yazdığı gibi, "halklar kendilerini hâlâ kökenlerine bağlı hissediyorlar" ise, "ulusal mizaçlar", yüzyıllardır süregelen gelenekler, dini ve siyasal kültürler hiç kuşkusuz, cinsiyetler arası ilişkilere damgasını vurmaya sürdürecektir. Modern kültürün homojenleştirici kuvvetlerine karşın, gerek siyasal gerekse kültürel kalımların, şu ya da bu şekilde, Amerikan modelinin özgünlüğünü sürdürmesi mümkündür; ama aynı nedenlerle, kimilerinin kendisine vaat ettiği karşı konulmaz yayılıma engel oluşturması da son

derece olasıdır. İyi haber: Cinsellik gezegeni yarın Amerikanvari olmayacaktır, Eski Dünya kadın-erkek ilişkilerinin gelecekteki oluşumunda son sözünü henüz söylemedi.

II

CÎNSI LÂTIF

"Cinsi Lâtif"ın İcadı

Görüntülerin gösterdiği, davranışların kanıtladığı, beklentilerin doğruladığı gibi, güzellik erkek ve kadın nezdinde aynı değere sahip değildir. Reklam afişleri ya da dergi kapakları, konuşma dili ya da şarkılar, moda ya da mankenler, erkeklerin bakışı ya da kadınların arzusu, bunların tümü ısrarla bize kadın güzelliğinin ayrıcalıklı konumunu, onun "cinsi latif"le özdeşleştirilmesini anımsatır.

Güzel bir roman, eski bir öyküdür bu. Masalları, kraliçeleri, yakalarını hiç bırakmayan endişelerini hatırlayalım: "Ayna ayna, en güzel kim, söyle bana." Yüzyıllar boyunca ozanlar güzel kadının çekiciliğine hayran kalmış, ressam ve heykeltıraşlar Venüs'ün yumuşaklığına görkem katmış, "gizem" kitapları baştan çıkarıcı kadın reçetelerini yaygınlaştırmıştır. Günümüzde hâlâ, moda fotoğrafları, güzellik kurumları ve yarışmaları, kozmetik tavsiyeler ve ürünler dişil güzelliğin önceliğini, dişil kimlikte görünüşün önemini yineleyip duruyor. Hangi kadın güzel olmayı, hangi erkek güzel kadınları düşlemez? Bir kadın asla çok güzel değildir: Ne kadar güzelse, dişiliği o kadar ışıltı saçar. Erkekler için böyle bir şey yoktur: Erkeklik imgesi güzelliğe bağlı değildir. Dün olduğu gibi bugün de, güzellik beklentileri ve ona biçilen değer, kadınla erkek için eşit değildir. Bize göre denklem çok açıktır: İkinci cinsiyet ve "cinsi latif", bir bütündür.

Oysa her zaman böyle olmamıştır. İnsanlık tarihinin en uzun bölümünde, kadın kesinlikle güzelliğin yüce temsili olarak görülmemiş, albenileri ona ne çok seçkin bir konum getirmiş, ne de ayrıcalıklı bir ince muamele görmesini sağlamıştır. En eski geçmişe uzanan benzersiz bir ders: "Cinsi latif"ın tarih içinde sürekliliği ya da gerekliliği kesinlikle yoktur. Bu, bir yandan diğerine uzanan ta-

rihi bir fenomen, toplumsal bir kurum, kökeni modern çağların gündeğümüne kesinlikle ulaşmayan bir "yapı"dır.

KADINLARIN CİNSİ LATİF OLMADIĞI ZAMANLAR

Tüm sosyal oluşumlarda, dişil güzellik az çok değışken ölçüt-
lere göre kabul görmüş ya da takdir edilmiştir. Buna karşılık tüm
toplumlar, cinsler arasında kadının en üst sıraya yerleştiğı bir este-
tik hiyerarşi oluşturarak dişil güzelliğı zirveye taşımamıştır. Evren-
sel tarih ölçeğinde, kadının bu şekilde kutsanması açıkça istisna
oluşturur. Tarih öncesi ve vahşi toplumların incelenmesinden çıkı-
rılabilen bilgi budur.

Koca kalçalı Venüsler ve vahşi kadınlar

Paleolitik çağ sanatı, bilindiğı gibi, hayvan resimlerinden çok
daha az sayıda olsa da, birtakım dişî tasvirler ve işaretler sunar.
Aurignacien döneminden itibaren, kireç taşına kazınmış dişilik or-
ganı tasvirleri, kasık üçgenleri, oval işaretler görülür. Ayrıca ünlü
çıplak kadın heykelcikleri, pörsümüş ve sarkık göğüslü, koca gö-
bekli ve kalçalı, yusuvarlak Venüsler de vardır (Willendorf'un
Venüs'ü, Dolni Vestonice'nin Kadını). Dolgun kalçaları ve gövde-
leri, ince kollar ve nokta şeklinde sona eren bacaklarla çelişki oluş-
turur. Küçük, anonim başlarda, genellikle hiçbir hat belirtisi yok-
tur¹. Bu figürlerin beden, kalçalar ve karın üzerinde odaklanmış
olması, çoğunlukla cılız kafalar sunması, birer doğurganlık simgesi
olarak görülmelerini sağlar. Gerçekçi ya da soyut, önden ya da
yandan, çizilmiş ya da yontulmuş olsun, dişî bedenin yalnızca tü-
rünün devamına yönelik bölümlerini vurgulayan bu tasvirlerin ortak
yanı, ikinci cinsiyete estetik bir tapınmayı kesinlikle ifade etmeme-
leridir.

Yakın Doğı'da İÖ 8000 yıllarında başlayan neolitik çağ sana-
tıyla birlikte, çok önemli bir değışiklik gerçekleşir ve kadın tasvir-
leri hayvan tasvirlerine kıyasla baskın hale gelir. Hacimli kalçalar

ve göğüsler, çok belirgin bir cinsel organ, pek az işlenmiş bir yüz sunan, pişmiş toprak ya da taştan yapılmış olan ve örneğin Mureybet'te bulunan dişi şekiller, temelde paleolitik Venüslerden farklı değildir. Çağımızdan yaklaşık 6000 yıl önce, boyalı resimler ya da doğal camdan kakmalarla belirlenmiş gözleri olan dişi heykelticikler yapılmıştır: Dişi imge yüze ve bakışa yönelik yeni bir dikkatle "insanlaşır". Yakın Doğu'nun her yerinde etli butlu, bazen korkutucu bir görüntüye sahip dişi şekilticikler yayılır, bu şekillerdeki abartılar ve bozukluklar yalnızca doğurganlık kültürünün değil, aynı zamanda hiyerarşiye dayalı gerçek bir sistemin, insanın "üzerindeki" bir kutsallığın ifadesidir. Kocaman ve görkemli görüntüleriyle, doğum yapmakta olan, panterlerden yapılma bir tahtta oturan bu dişi şekiller, ilk ana tanrıçaları, tapınılan ilk şeyleri temsil eder². Burada da vurgulanan nitelik dişil güzellik değil doğurganlık, yaşam ve ölümün üstün gücüdür. Tanrıça, güzelliği için değil, hayvanların ve denetlenemeyen kuvvetlerin efendisi, yaşam ve ölümün ilahi kudreti olarak kutsanır.

Vahşi olarak adlandırılan topluluklarda gözlemlenen şey de bizi dişinin estetik üstünlüğüne götürmez; "cinsi lâtif" fikrini ne sanat yapıtları, ne söylevler, ne de şarkılar dile getirir. Söz geleneğe dayalı masallar ve anlatılarda, kadının güzelliği erkeklerinkinden daha coşkulu, daha iyi tanımlanmış, daha hayranlık verici değildir, kadının belirleyici bir özelliği olarak görünmez. Süslemeler, dövmeler ve bedensel deformasyonlar, zaman zaman kadınlarda erkeklere nazaran daha göz alıcı ve daha zengin olabilir ama bu işaretler simgesel, söylensel, kimliksel, tılsımsal, ritüel değerlerle öylesine yüklüdür ki, kesinlikle dişil bir estetik dinin kanıtı sayılmaz. Halen, çeşitli kabilelerde, erkeksi süs işaretleri kadınlarınkinden daha fazla göze çarpmaktadır. Margaret Mead'ın gözlemlerine göre, Okyanusya'daki Chambuli'lerde, en güzel süs eşyalarını takip görüntüleriyle en fazla uğraşan erkeklerdir³. Afrika'daki Massa ve Moussey'lerde "erkek, bedensel estetiğin hedefidir"⁴; Maori'lerde, erkekler kadınlardan daha yüklü, daha yoğun dövmeler taşır⁵; Nijeryalı Wodabe'lerde, bir kutlama yapılırken, kadınlar kabilenin en yakışıklı erkeğini seçer⁶. Yazısız topluluklarda, her iki cinsin güzelliği sosyal kabul görür ve kutsanır, bedensel imgeler ve

işaretler erkekle kadında farklıdır ama kadın, güzelliğin üstün temsili olarak göklere çıkarılmaz.

Dişil güzelliği kutsallaştırmaya bu toplumsal "karşı çıkış"ın, insanlığın "ilkel" çağlarına özgü bir şey olduğunu sanmayalım. Aslında bu tavır, tarihte devletin ortaya çıkışından çok sonra ve XX. yüzyılın başlarına kadar kırsal kültürlerde sürdürüldü. Dişi güzelliğine ilişkin sayısız atasözü, geleneksel kırsal dünyada "cinsi lâtif" kültünün bulunmayışına kanıt oluşturur: Her yerde dişil albenileri küçümseme eğilimi egemendir. Her şeyden önce erkek çocukları güzelliğin geçici ve tehlikeli tuzaklarına karşı uyarmak söz konusudur: "Güzel gül itburnuna dönüşür" (Languedoc Atasözü); "Güzel ve iyi diye bir şey olamaz" (Aube); "Güzellik ne yenir ne de içilir" (Gaskonya)⁷. Bu eski atasözleri hiç kuşkusuz dişil güzelliğin çekici gücünü ortaya koyar, ancak kırsal zihniyet buna hayran kalıp göklere çıkarmak yerine, küçültmeye hatta iblisleştirmeye çalışmıştır: "Güzel ve uzun boylu bir kız yarı şeytan gibidir" (Büyük Britanya).

İlkel topluluklarda dişil güzelliğin konumunu hangi toplumsal mantıklar destekler? Böylesi bir düzeni, dişi kimliğinin bu bağlamdaki kurgu biçimine bağlamaksızın anlamak olanaksızdır. Vahşi toplumsal oluşumlarda, kadın olmak yalnızca doğal düzene değil, her zaman bunun yanı sıra simgesel düzene bağlıdır; özellikle genç kıza kadınlık konumunu kazandıran şey ne anatomik cinsiyettir, ne bekâret kaybı, ne de evlilik; temelde doğurganlıktır⁸. Kısır olduğu bilinen kadına gerçek bir kadın gözüyle bakılmaz: Bu konuma ancak doğum yaptıktan sonra ulaşır. Samo'larda, çocuksuz kadın, onursuzca çocuklar mezarlığında toprağa verilir. Nuer'lerde ise kadın, sermaye edininip bir "dişi eş" bile alabilir: Bu kadının doğuracağı çocuklar, erkeksi bir öze sahip olduğuna inanılan kısır kadına "baba" diyeceklerdir. Doğurgan olmayan kadın, yarım ve eksik bir varlık olarak küçük görülür, çünkü "soyu sürdürme görevi"nin yerine getirilmesini ve ata konumuna erişimi olanaksız kılar⁹. Kadının konumu doğurganlıkla özdeşleştirildiği sürece, iki cins arasındaki farkı yalnızca doğurganlık oluşturduğundan, güzelliği özel övgülere layık görülüp belirleyici bir özellik olarak ortaya çıkamamıştır.

İlkel toplulukta ayrıca, görevlerin cinsel dağılımının da, her yerde erkeğin üstünlüğünü doğrulayacak şekilde düzenlendiği bi-

linmektedir. Soylu ve değer verilen etkinlikler erkekler tarafından gerçekleştirilir; küçümsenen ikincil işlevler ise kadınlara layık görülür. Kısacası erkek kadından üstün görülür ve kendini öyle görür. Kuşkusuz kadınlar da kabul edilen güçlere sahiptir ama bunların hiçbirini onları iktidarın simgesel biçimlerini ve toplumsal itibarı kendine mal edecek bir konuma getirmez: Görkem belirtirleri, övgüler, prestij salt erkeklere aittir. Bu bağlamda, dişil güzelliğin toplumsal açıdan putlaştırılması söz konusu olamaz; çünkü bu, erkeğin prestij ve toplumsal üstünlük tekeli ilkesiyle çatışacak şekilde, dişinin kutsandığı bir ortam yaratacaktır. Evrenin tüm boyutlarıyla sistematik ve tam bir eşduyum halinde olmakla belirginleşen¹⁰ ve her türlü alt kümeye özerkliği yasaklayan bir kültürde, hâlâ ast ve olumsuz değere sahip sınıflandırma sistemleriyle bağdaştırılan kadının pohpohlanmasına izin verecek bir sosyal yasa düşünülemez. Erkeğin zorlayıcı siyasal iktidar isteğinin ortaya çıkmasını engellemek gerektiği gibi¹¹, kadınlara yüksek bir prestij verip onları erkeğin "efendileri" düzeyine çıkarabilecek bir normun çıkışını da önlemek gerekir. Yabansıl topluluklar "cinsi lâtif'in kutsallaştırılmasına karşı çıkarlar çünkü bu, kadınlara özgü bir onur rütbesi yaratarak erkekler üzerinde söz sahibi olmalarının yanı sıra, kolektif düzenin denetiminden kaçabilecek bireysel amaçların izlenmesine de olanak tanıyacaktı.

Kadınlarla ilgili estetik dinin olmayışı, iş örgütündeki yerlerinden de ayrı tutulamaz. İlkel toplumsal düzende ne varlıklı sınıf vardır, ne de aylak kadınlar: Reislerin eşleri bile ekonomik etkinliklere katkıda bulunmak zorundadır, tüm kadınlar sosyal normlar tarafından saptanmış belirli işleri yerine getirmekle görevlidir. Tüm kadınlar üretken bir rol üstlenmek zorunda olduğu sürece, dişinin belirleyici özelliği olarak güzelliğin değer kazanması gerçekleşememiştir. "Cinsi lâtif" kültürünün ortaya çıkması için –gerekli ama kesinlikle yetersiz bir koşul olarak– zengin sınıflarla yoksul sınıflar, soylu sınıflarla işçi sınıfları arasındaki toplumsal bölünmenin ve bununla bağlantılı olarak işten muaf tutulan bir kadınlar kategorisinin oluşması gerekmiştir. Bu yeni toplumsal koşullar, dişilikle güzellik uygulamaları arasında daha sıkı bir bağ kurulmasını sağlamıştır: Bundan böyle, üst sınıflara mensup kadınlar, sahip oldukları uzun boş saatler süresince, oylanmak ve kocalarına hoş

rörünmek için makyaj yapıp süslenmeyi, kendilerini güzelleştirmeyi iş edinirler. İlkçağlarda önce Grekler sonra da Romalılardan itibaren, çeşitli metinler kadınların gözlerini boyama alışkanlıklarını dile getirir ama bu elbette ki "cinsi lâtif" kültürü anlamına gelmeyip kadını güzelleştirmeye arayışı arasında daha sıkı bir bağdaşmayı ifade eder. Aynı dönemde, yalnızca üretici bir iş yapma zorunluluğundan kurtulmuş kadınları güzel addetmeye götüren ölçütler ortaya çıkar. Beyaz ten merakı, Çin'de küçük ayaklar kültü, gözlerin boyanması, sofistike saç modelleri, takıp takıştırmalar, korseler ve yüksek topuklar: Bunların tümü, toplumda üst sınıfı işaret etmeye yönelik ve dişil güzellik kültürüyle aristokratik değerler arasındaki bağları ortaya koyan kurallar ya da hilelerdir. Güzel kadınlar, aylak kadınlar: Bundan böyle güzelliğin, kadının çalışmasıyla bağdaşmadığı düşünülecektir. Estetik bulunanla onurlandırılmaya layık görülenin bölünmezliğini vurgulayan Tohrstein Veblen, "sonuçta ideal dişilik unsurlarının yerini tutan parasal ve kültürel güzellik malzemeleri vardır"¹² diye belirtir. "Cinsi lâtif" kültürü, toplumsal eşitsizliğe, lüks ve zengin sınıfların üretkenliği küçümsemesine yol açmıştır.

Afrodite, Havva ve Şeytan

Devletin ve sosyal sınıfların ortaya çıkmasıyla birlikte dişil güzelliğin toplumsal kabulü, tarihinin yeni bir evresine girer. Buna ikna olmak için, meşru ve yaygın erkek eşcinselliğini öne çıkarsa da, Yunan kültürüne bakmak yeterlidir.

Grek şairler dişil güzelliği göklere çıkarmış, harika ve kuşku verici gücünün altını çizmiştir. Güzelliğin özü olarak betimlenen Panteon tanrıçalarından (Hera, Artemis, Athena, Afrodite) başlamak gerekir¹³. Öte yandan Hesiodos, *İşler ve Günler*'de, Hefaistos tarafından "ölümsüz tanrıçaları andıran arzu verici güzel bakire bedeni"yle yaratılmış ve Athena tarafından görkemli bir biçimde süslenmiş olan ilk kadın, Pandora mitosunu gözler önüne serer: Kadın "soyu" oradan çıkar. Kadın bir kötülükse, güzel ve baştan çıkarıcı olduğunda daha da büyük bir kötülüktür. Pindare ve İspartalı şair Alcman, genç ve güzel kadınlara adlarıyla övgüler düzen

partenonlar , "bakire koroları için şarkılar" güftelemişlerdir. Sappho kadın bedenini yücelten tutkulu şiirler yazmıştır: "Bazıları karanlık dünyadaki en güzel şeyin, bir süvari ya da piyade birliği olduğunu; bazıları da bir deniz filosu olduğunu düşünür. Bana göre dünyadaki en güzel şey, kişi neye tutkuna odur"¹⁴. Bu lirik şiirlerde Sappho'nun aşık olduğu kadınların adı görülür. Güzelliğe düzül en övgüler artık kişisiz değildir, canlı kadınlara gönderme yapar: Perikles'in vurulduğu ve bir oğul sahibi olduğu yosma Aspasia, güzelliği ve zekâsıyla göklere çıkarılmıştır. Ayrıca Lesbos'ta, Tenedos'ta, Elis'te, kadınlar için güzellik yarışmalarının düzenlendiği de bilinir¹⁵.

Aynı zamanda, heykeltıraşlar da kadının fiziksel formlarını daha önce hiç görülmemiş biçimde yüceltirler. Önce örtülü, sonra çıplak olarak, kadın bedeni ideal boyutlarına kavuşur ve bu, XIX. yüzyılın sonuna kadar sanatçıların çalışmasına rehberlik edecektir. Bölümlerin bütünle uyumu, dolgun göğüsler, ince bel, beden ağırlığının tek bir ayak üzerinde taşınmasını sağlayan kalçanın dengesi: Grek yontu sanatı, kadının fiziksel mükemmelliğini yaratma tutkusuna kapılmıştır. Pline, artık doğurganlık kudretinin dini bir kutsanması değil de, bedenin biçimsel artırılması olan ideal güzellik hedefinin, çok sayıda model arasından adı en güzele çıkmış olanların seçilmesiyle gerçekleşmesi gerektiğini belirtir. Dişil güzellik sanatçıları için bir esin kaynağı, özellikle Praxitèle ve ünlü Cnide *Afrodite*'inden itibaren, ilkçağ sanatına merak duyan herkeste coşku yaratabilecek başlı başına bir amaç olarak kendini kabul ettirir.

Ancak Grekler dişinin çekiciliğini övmüş olmak birlikte, kadının güzelliğinin doruğuna asla yerleştirmediler. Kadınlara yönelik güzellik yarışmaları yapılırsa da, karar verip ödülleri dağıtanların erkekler olmadığını belirtmek gerekir. Greklerde, erkeğin fiziksel mükemmelliğine duyulan hayranlık, kadınlara duyulan hayranlıktan daha sık ifade edilmiştir. Bunu kanıtlayan eşcinsellik şiirleri, Platon'un diyalogları, eşcinsel iğnelemeler, duvar yazıları ve başka destekler de vardır¹⁶. Plastik sanatlar da bu eğilime örnek oluşturur. Çıplak dişilerin Praxitèle'e kadar gecikmeli ve ender görülmesine karşın, arkaik çağdan itibaren sanatçılar çok sayıda çıplak atlet yontuları gerçekleştirmişlerdir. Cnide kenti tarafından ele geçirilen Praxitèle'in ünlü çıplak *Afrodite*'i, skandal yaratmış ve Kos sa-

kinleri tarafından reddedilmiştir. Çıplak erkeğin çıplak kadın üzerindeki baskınlığı, vazo resimlerinde de ortaya çıkar: Kadınlar çoğunlukla, ancak süslenme sahnelerinde çıplak sunulur. Üstelik, V. yüzyılın ortasına kadar, kadın tasvirleri erkek bedeni modelinin güçlü bir damgasını taşır: Kaslı, erkeklerle aynı boy posta, geniş omuzlu ve erkeksi bir üst gövdeye sahip görünürler; dişi kimliğinin belirtisi yalnızca göğüslerdir¹⁷.

Peşinde koşulan, kışkırtılan, ya da sevişmekte olan genç insanlarla ilgili pek çok görüntü, erkeksi güzellik modellerinin dişi modellere göre daha değerli olduğunu gösterir. Vazo gravürlerinde görülen ve bir kişinin güzelliğini ilan eden yazılarda, kadın adları erkek adlarından çok daha enderdir. "Zeus tarafından, Theognis yakışıklıdır", "Sostratos son derece yakışıklıdır": Hayranlık ifade eden ünlemler özellikle yakışıklı delikanlılara yöneliktir¹⁸. Bütün bunlar, genç oğlanların güzelliğine verilen aşırı değeri, beden eğitimi okullarında ve oyun alanlarında cırılçıplak sergilendiği bilinen erkek bedeninin estetik üstünlüğünü ortaya koyar.

İlkçağ dişi güzelliği elbette fark etmiştir, ancak oğlancılık kültürü genç erkeklerin güzelliğine öncelik vermeye, kadınların "cinsi lâtif"le özdeşleştirilmesini dışlamaya, dişinin hâkimiyeti altındaki bir cins hiyerarşisi estetiğini yadsımaya yol açmıştır. Grek toplumunda erkek, güzelliğe kadından daha parlak bir örnek oluşturur ve güzelliğiyle bizzat Zeus'u yakan Ganymeda, hiç kuşkusuz tanrıça yontularından daha çekici bir estetik idealini temsil eder. İşte bu nedenle, güzelliği yaklaşık yarım yüzyıl dillerde dolanan Atinalı Leagre örneğindeki gibi, en ünlü seks sembolleri erkekler olmuştur¹⁹. Erkek güzelliğinin aşırı değer görmesi bedenle sınırlandırılmaz. Vazo desenlerinde, erkeklerin kadınlardan farklı olarak beden eğitimi yaparken görüldüğü ve aynanın tamamen dişilere özgü bir nesne olduğu doğrudur. Ancak bu, "yakışıklı delikanlıların tüm güzelliği bedenlerindedir" ve "atletin beden bakımına, kadının bakışındaki kaygı tekabül eder"²⁰ diyebilme yetkisini vermez. *Charmide*'in şu bölümü bunun kanıtıdır: "Bu genç adam hakkında ne düşünüyorsun Socrates? dedi Chéréphon bana. Yüzü güzel, değil mi? – "Harika, diye yanıtladım"²¹. Erkekler için beden, kuşkusuz güzelliğin baskın ölçütüdür. Ne var ki ünlü bir anekdot, genç Alci-

biades'in, yüzünü deforme ettiği bahanesiyle *aulos* (obua) öğrenimini reddettiğini gösterir²².

Eşcinsel kültür tek başına, dişil güzelliği üstün kılan bir kült eksikliğini açıklamaz. Diğer antik uygarlıklarda olduğu gibi Greklerde, dişil güzellik her zaman olumsuz yansımalarla yüklüdür. "Lanetli kadın soyu" Pandora'dan çıkmıştır ve Truva'ya karşı savaş açılmasının nedeni Hélène'in güzelliğidir. Greklere göre kadın, "ölümlü erkeklerin ortasındaki korkunç bir afet", hile ve yalanla bezenmiş bir varlık, baştan çıkarıcı özelliklerin ardında gizlenen kuşkulu bir tehlikedir. Kadını kalles ve zararlı varlık gibi gören bir kadın düşmanlığı egemen olduğunda, uğursuz bir tuzağa benzetilen dişil güzelliğin övülmesi mümkün müdür? Dişil kötülükleri sayıp dökerek, kadınların erkekleri baştan çıkarmak için başvurdukları savaş hilelerine sitemlerde bulunan çok sayıda metin vardır. Özellikle de süs merakları ve düzgün sürme alışkanlıkları sistematik olarak suçlanır²³. İÖ VI. yüzyıldan itibaren, dişiye özgü şeytansı hileler, namusla bağdaşmayan kurnazlıklar olarak değerlendirilen "koketlik oyunları"nın, "makyaj sanatı uyuşturucuları"nın yerilmesine dayanan sağlam bir gelenek oluşur²⁴.

Yahudi-Hristiyan geleneğinin belirleyici özelliği de dişil güzelliğin mimlenmesidir. Tekvin'de Havva'nın güzelliği hakkında bir şey belirtilmemiş olsa da, Adem'i albenisi sayesinde günaha yöneltmeyi başardığı düşünülebilir. İncil'de, kadın kahramanların (Sarah, Salome, Judith) güzelliği tuzak, yalan ve hileyle ilintilidir²⁵: Aldatıcı bir güç olarak, hayranlıktan çok, kuşku uyandırması gerekir. Ortaçağ boyunca ve ötesinde, dişil görüntüye karşı bu düşmanlık ve kuşku geleneği devam etmiştir. "Şeytanın kapısı", baştan çıkarıcı güç olan dişil cazibe, kilisenin şimşeklerine maruz kalır. Cluny rahibi Odor'un (X. yüzyıl) saldırılarındaki şiddeti anımsamamız yeterlidir: "Fiziksel güzellik tenin ötesine geçmez. Erkekler tenin altındakini görselerdi, kadınların görüntüsü yüreklerini kaldırırdı. Bir balgama ya da dışkıya parmağımızın ucuyla bile dokunamazken, bu pislik torbasına sarılmayı nasıl isteyebiliriz²⁶?" Saray aşkıyla ilgili kurallar bir yana, ortaçağ kültürü, Şeytan tarafından kurulmuş bir tuzakla özdeşleştirilen kadının kutsanmasını tamamen yadsır. Din adamları kadınların kurnazlığına, kendini beğenmişliğine, koketliğine karşı acımasız suçlamalar yöneltir. Yalnızca,

kültü, heykel ve resim tasvirleri XII. yüzyıldan itibaren çoğalan Meryem Ana bundan muaftır ve o zararsız bir güzelliğe sahiptir. Ancak bir bakire ve İsa'nın anası olarak Meryem, kesinlikle kadının simgesi olamaz. Ona yöneltilen övgüler, kötülüğün kökeni, "Şeytan'ın silahı" olmaya devam eden dişi cinsin saygı duyma isteği anlamına gelmez.

Ortaçağ sanatı, dişil güzelliğe vurulan bu Hristiyan damgasını görüntülere yansıtmıştır. Birtakım fresklerde, Şeytan'ın güzel bir genç kıza dönüştüğü görülür. Başka yerlerde kadın, insan biçiminde yılan suretleri, şeytan yüzlü yaratıklar halinde görünür; aynı zamanda erkekleri ölümcül albenilerinden vazgeçirmek için iğrenç canavarların yanında da temsil edilir. Ortaçağ sanatı baştan çıkarıcı bedene karşı hayranlık uyandırmaya çalışmaz: Amacı, dişil güzellik korkusunu aşmak, düşüş ve Şeytan'la ilişkilerini dile getirmektir. Sanatın kendisine biçtiği misyon cinsi lâtifî övmek, görülebilir imgeler dünyasını tasvir etmek değil, Yazı'nın gerçekliğini yansıtmak, görülemeyen ilahi unsuru simgelemektir. "Cinsi lâtif" in kutsallaştırılması için, kadın güzelliğine yeni bir olumlu anlam yüklenmesi, ayrıca sanatın da, katı bir dinbilimsel söylem olmak dışında, kendine bir amaç edinmesi gerekmiştir.

DİŞİL GÜZELLİK KÜLTÜ

"Cinsi lâtif'e tapınma, bir Rönesans icadıdır: Güzelliğin üstün temsili olarak kadının doruğa ulaştırılması için, gerçekten de XV. ve XVI. yüzyılları beklemek gerekir. Bu çağlarda tarihte ilk kez, iki mantık birleşerek "cinsi lâtif" in kültürel saltanatını kurar: Kadının estetik üstünlüğünün açık ve "kuramlaşmış" kabulü, fiziksel ve tinsel vasıflarının aşırı yüceltilmesi.

Tanrı'nın başyapıtı

Firenzuola, *Kadınların Güzelliği Üzerine Söylevler*'de (1548), "Güzel bir kadın, görülebilecek en güzel nesne; güzellik ise Tan-

rı'nın insanoğluna şimdiye kadar bağışladığı en büyük nimettir", diyordu. Rönesans Avrupası'nda, ikinci cinsiyet "cinsi latif"e, güzelliğin ayrıcalıklı temsiline, upuzun ve ateşli övgülere esin kaynağı olan bir mükemmelliğe dönüşür. Fransa'da Liébaud, *İnsan Bedeninin Güzelleşmesi Üzerine Üç Kitap*'ta (1582) şöyle der: "Anlaşılan, Tanrı kadın bedenini yaratırken, tüm dünyanın anlayabileceği bütün incelikleri onda toplamış." Bir süre sonra, le Chevalier de l'Escaie, çok güzel ifadelerin yer aldığı bir yapıtta Tanrı'ya şöyle dedirtir: "Gerek biçim gerekse özdek açısından siz, kendi ellerimle yarattığım bir başyapıtsınız²⁷." O zamana kadar kadın, "şeytanın silahı" olarak görülürdü, güzelliği kötülükten ayırt edilemezdi. Artık, aydın ve soylu çevrelerde, ilahi güzellik olarak benimsenip gerek güzelliği gerekse erdemleriyle erkekten üstün "melek"²⁸ düzeyine yükseltilir: "Kadınlar, güzellikleri nedeniyle kutsallığı bizden daha fazla andıran yaratıklardır; çünkü güzellik, Şeytan'a ait olan çirkinliğe göre, güzel Tanrı'ya daha yakındır", diye belirtir Brantôme, *Dames galantes* adlı yapıtında. Güzel kadın, "kutsal" kadın: XV. ve XVI. yüzyıllarda, bizim doğrudan mirasçısı olduğumuz, dişi görüntünün olağanüstü bir saygınlık kazanması ve estetik üstünlüğünün kutsanması²⁹ başlamıştır.

Baskın kadın düşmanlığı kesinlikle yumuşamış değildir: İkinci cinsiyeti bir "tapınma elçisi"yle, "tehlikeli ve yılışık hayvan"la bir tutan yergiler sürmektedir. Ancak aynı zamanda kadınları öven bir edebiyat da gün ışığına çıkar. *Cantique des cantiques*'ten bu yana, dişi cinsin fiziksel erdemleri zengin metaforlarla dile getirilmiş olabilir, ancak XVI. yüzyıldan itibaren şair ve yazarlar, onların onuruna gitgide daha göklere çıkarıcı övgüler düzmüşlerdir. "Siz Tanrı'nın başyapıtı, mükemmelliğin modeli, kutsallığın imgesi, doğanın mucizesi, gökyüzünün özeti ve yeryüzünün övünç kaynağısınız," diye coşar Chevalier de l'Escaie. Baif, Francine'i, "bundan bin yıl sonra tanıklık edecek ... daha yüksek bir biçimle" kutsama tutkusuna kapılır (*Amours de Francine*). Ronsard, Kadın'ının mükemmelliğine hayrandır: "Hoşluğuyla Kralları dize getirebilecek güzellik" (*Le Bocage*). "Cinsi lâtif"in zaferi, dişi cins düzülen övgülerdeki bu artışla, kadınların albenisinin göklere çıkarılmasıyla örtüşür: Dişi güzelliğe yöneltlen suçlamaları vurgulayan aynı aşırılık, şimdi de onu yüceltmeye koyulmuştur.

Rönesans hümanizmi, geleneksel şeytansılığından uzaklaşan dişil güzelliğın yeni anlamını beraberinde getirmiştir. Erasmus, More, Montaigne, "kudretli ve üstünlük getiren bir nitelik olan güzellik"³⁰ karşısında duydukları saygı ve hayranlığı dile getirirler. Ancak güzelliğın kazandığı yeni saygınlığın yükselmesine, Ficcin'den daha fazla katkıda bulunmuş biri yoktur. Platoncu felsefeyi Hristiyan dogmasıyla uzlaştırmak ve gerek dünyaya gerekse evrene, Tanrı'yı dünyaya, dünyayı da Tanrı'ya götüren bir "insel çevre"nin hâkim olduğunu kanıtlamak isteyen Ficcin, güzelliğın "evrenden geçen ilahi edim ya da ışınlı"³¹ olarak tanımlar. Salt alımlanabilir görünüş olmak bir yana, güzellik, "tanrısal yüzün görkemi", onun mükemmelliğinin ve bilgeliğinin belirtisi olarak sunulur. Thomas d'Aquin'le birlikte, yitirdiğın bir metafizik boyutu kazanan güzellik, yeniden Tanrı'ya uzanmak için bir yöntem, Yaradan'a götüren bir yükselişin ilk aşaması haline gelir. Alımlanabilen güzelliğın kazandığı bu ilahi soyluluktan, "cinsi lâtif"in kutsanması ortaya çıkar. Hristiyan bağlamda, gençlerin sevgisi yüceltilemediğinden, neoplatoncu *Weltanschauung*'dan, (dünya görüşü) yararlanan, dişil güzellik olmuştur. Söylem ve sanatlar neredeyse erkeğın tekeline olduğundan, kadın kendisini güzelliğın özü, ilahi yaratımın en güzel varlığı olarak kabul ettirmiştir. Bu, dişil güzelliğın görkem kazanmasını sağlayan kutsallıktan uzak bir özerkleşme hareketinden çok, kutsalla kutsal olmayan arasındaki her türlü sınırı yok etme istencine dayanan yeni bir dinsel yorumdur. Söz konusu olan kesinlikle düşüncenin Hristiyanlıktan arındırılması değil, güzelliğın tanımını "ilahi ışığın görkemi" olarak genişleten yeni bir gizemciliğdir.

On dördüncü yüzyıldan itibaren neoplatoncu hümanizmanın izini taşıyan sanat çevrelerinde, dişil güzellik eski günah çağrışımından uzaklaşır. O döneme kadar baştan çıkarıcılığın şeytansı kudretinden yana olan bu güzellik, artık ilahi iyiliğın yansıması ve içsel güzelliğın belirtisi olarak görülür. Ficcin'den sonra, 1528'de çıkan ve yaygın bir kabul gören *Livre du courtesan* adlı kitabında Castiglione, güzelliğın kusursuz ahlakın güvencesi olarak yüceltir: "Dış güzellik, iç güzelliğın gerçek göstergesidir... tıpkı ağaçlarda çiçeklerin güzelliğın, meyvelerin iyiliğinin teminatı olduğu gibi"³². "Tanrı'nın lütfunu barındıran, aşkın esin kaynağı, iyiliğın güvencesi

olan, Tanrı hakkında derin düşüncelere yönelten güzellik, özellikle de kadınların güzelliği, ressamların betimlemeye çalışacağı bir tinselliğe bürünen soyluluk unvanlarına erişir. XV. yüzyılda, Venüs tasvirleri ahlaksal ve tinsel bir mükemmelliğin aynası, ideal bir dünyanın yansıması, bir yükseliş yolu olur: Boticelli'nin *Venüs'ün Doğuşu* tablosu, dişil güzelliği günah çağrışımlarından arındırıp Venüs imgesini Meryem Ana'ninkine yakınlaştıran bu neoplatoncu anlayışa örnek oluşturur. Francastel, bu tablonun yeni bir kutsallığın doğuşunu, Güzelliğin zaferini, kadının kutsanmasını izlememizi sağladığını belirtir; çıplak kadın artık tek başına bir imgedir: "Venüs, Meryem Ana'nın yerine geçti"³³. Bunun dışında, belirli özelliklerini, saflığını, yüce yumuşaklığını da ona borçludur. Floransalı ressamın hava gibi hafif, doğrusal ve akışkan bir zarafete sahip olan Venüs'ü, erdemin, iç dünyanın, etkileyici bir canlı ifadenin damgasını taşıy, yüzü antik tanrıçalardan çok, bir Madonna'ninkini andırır³⁴; kadının tinselleştirilmiş güzelliği edepsiz ya da bayağı yananamlarından kurtulmuş ideal bir olumluluk sergiler. Aynı şekilde daha sonra, Titien'in *Kutsal Aşk ve Kutsal Olmayan Aşk* adlı tablosunda zengin giysilere bürünmüş olan doğal Venüs, yüce çıplak Venüs kadar saf görünecektir. Ficin doktrininin doğrudan uzantısı olarak, her iki Venüs de "kendi alanında saygın ve övgüye layıktır"³⁵.

Geçmişte dişil güzelliği bu derece betimleyen, yorumlayan, doruğa taşıyan, ona bu kadar önem veren başka bir dönem yoktur. Dişinin albenileri felsefi tartışmaları besler, ressam ve şairleri esinlendirir; güzelliğe düzülen ateşli övgüler çoğalırken, aynı zamanda onu tanımlamak, normlaştırmak, sınıflandırmak için büyük bir çaba harcanır. Dişiye özgü çekiciliklerin ölçütlerini belirleyen estetik kurallar listesi 12'den 18'e, sonra da 33'e çıkarak uzayıp gider. Yazarlar kadına tutkulu bir dikkat yöneltip sevilen kadının albenilerini övgü dolu şiirlerle yüceltir. XVI. yüzyılda yeni bir edebiyat türü yaygınlaşır: "Blason"lar dişi bedeninin bir bölümünü yüceltir. Clément Marot'nun *Beau Tétin*'le (Güzel Meme Ucu) öne sürdüğü bu modeli, dişinin diğer çekici yanlarına odaklanan aynı türden pek çok şiir izler. 1536'da, bir blason turnuvasında bu yeni şiirsel etkinliğin başarısı kutlanır. Kadının "ufak tefek bedeni" Fransız Rönesansı'nın temel bir izleği haline gelirken, ünlü şiirler kadınları

gençliklerinden ve geçici güzelliklerinden yararlanmaya davet eder. Kadınlar da kaleme sarılıp güzelliklerini takdir ederler: "Şu diş bedene yoktur bir model, onu oluşturan tenin özdeği hepsinden güzel", diye yazar Marie de Romieu. Marguerite de Navarre ise yüksek sosyeteden bir kadına şöyle dedirtir: "Severim bedenimi, sorun bana neden. Onu güzel ve hoş gördüğümden"³⁶. Brantôme'un hâlâ, "Kadinsız bir yürek, içinde tek bir güzel çiçek bulunmayan bir bahçedir," diyebildiği bir dönemdir bu.

Plastik sanatlar bu yeni duyarlılığı, dişil güzelliğe verilen bu yeni değeri geniş ölçüde yansıtır. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, preslerin ve derebeylerinin çıplak kadın resmine duydukları beğeni gelişir. Grek yontusunun etkisi altında, Rönesans, Venüs'ün inceliklerini yeniden keşfeder; Avrupa'da çıplak dişiler çoğalarak sanatçıların soylu bir izleği olarak benimsenir. 1500'lü yıllarda, önce Giorgione sonra da Titien, Venüs şekillerinin klasik idealine bir cinsel haz ve kösnül coşku soluğu katarlar. Grek tanrıçaları yalın ve görkemlidir: XVI. yüzyılda ise, dişil güzellik daha yapmacık, daha "şatafatlı", daha lirik olur; poz veren bedenler, bunların kendinden geçmiş hali haz düşlerini daha iyi ifade eder. Fontainebleau ekolünün tabloları, zarif, ince uzun hatlara sahip sofistike figürlerin, saydam tüllere bürünmüş, değerli takılarla bezenmiş ve bakışında zaman zaman ikircillik eksik olmayan kadınların (*Sabina Poppaea*) içinden buz gibi bir kösnüllük havası yaratırlar. Özentili sanatla birlikte, ister mitolojik, ister kutsal kitapla ilintili ya da tarihi olsun, tüm izlekler kadınları soyup hatlarının güzelliğini yüceltmek için birer vesile haline gelir³⁷. XVI. yüzyıldan itibaren, alegorik kalıp da, en fazla moda olan soyutlamaları temsil etmek için daha esnek, daha dekoratif bulunan kadınların betimlenmesine öncelik tanır: Yüzyılın bütününde, alegorik gravürlerin üçte ikisi ikinci cinsiyete adanmıştır³⁸.

Grek sanatında güzelliğe gösterilen saygı, kadın bedeninden çok erkek bedenine yöneliktir. Rönesans ise bu eğilimi açıkça tersine çevirmiştir. XVI. yüzyılda Venüs'lere, Diane'lara ve diğer Esin Perileri'ne karşı aşırı, hatta bazen her türlü mitolojik bahane-den arınmış bir beğeni gelişir. Giorgione'nin *Le Concert champêtre*'nin tek özelliği hiçbir öykü anlatmaması değildir: Klasik kuralı altüst eder, öyle ki giyinik olan erkekler, çıplak olan ise kadınlar-

dır. Resim sanatında Manet'nin kapatacağı bu bölümde, çıplak di-
şinin çıplak erkek üzerindeki baskınlığı daha o zamandan kendini
belli eder.

Kadınların hareketleri, duruşları ve konumları da, aynı şekil-
de dişil güzelliğin üstünlüğünü yansıtır. Aynada kendine bakan bir
kadının görüldüğü tablolar böylece çoğalır. *Tuvalet Masasında
Genç Kadın* (Bellini), *Suzanne ve Yaşlı Adamlar* (Tintoret), *Tuvalet
Masasında Venüs* (Fontainebleau ekolü): Kadın öncelikle kendi
görüntüsüne hayrandır. Hem kendine bakar hem de erkekler tara-
fından bakılır. Tintoret'nin tablosunda, dört bir yanında tuvalet
malzemeleri bulunan Suzanne, kösnül bakışlı iki yaşlı adam tara-
fından gözlenmektedir; Titien, *Org Çalan Venüs*'te, arkasına döne-
rek, şatafatlı örtüler üzerine uzanmış tanrıçanın bedenine bakışla-
rını dikmiş hayran bir erkeği çizer. Güzelliği mükemmelen temsil
ettiği için, kadın "bakılacak" bir şey, narsistçe kendini izleyen ya da
erkekler tarafından açgözlülükle izlenen bir manzara olarak göste-
rilir.

Yatan çıplak, "cinsi lâtif'in kutsanmasına bir başka örnek
oluşturur. Floranten güzellik ideali dikey çizgilerle ifade edilirken,
Venedik idealinin yatan Venüs tablolarında somutlaştığı bilinmek-
tedir³⁹. İlk *Uyuyan Venüs* tablosu Giorgione'nindir (1505); İlkçağ
sanatçılarının habersiz olduğu bu arketip, tüm resim sanatı tarihi-
ne model oluşturacaktır⁴⁰. Bu yatay kadın hazinesi, üzerinde du-
rulmayı hak etmektedir. Yatan kadının betimlenmesi, "cinsi lâtif'e
aşırı anlam yükleme şekli olmuştur. Uyuşuk ya da uyur durumda
kendinden geçmiş kadın, seyredilmeye ya da arzu edilmeye her za-
mankinden daha yazgılı görünür. Uzanmış, düşleriyle baş başa kal-
mış olan güzel, aynı zamanda bir peri düşünde olduğu gibi, kendi-
sini izleyicinin bakışına bırakır. Uyuyan Venüs dişil güzelliği me-
lekleştirir, ona hem dinginlik hem de fazladan bir kösnüllük yük-
ler. İçi geçmiş, her türlü tasarıdan arınmış olan yatan kadın, her
türlü istençli devinimden, enerji gerektiren her türlü yararlı edim-
den arınmış bir şekilde tam anlamıyla gerçekliğine kavuşan bir gü-
zelliği ifade eder⁴¹. Michel Angelo'nun çıplak erkekleri tarafından
ölümsüzleştirilen enerjik güzelliğin aksine, kadının güzelliği gevş-
me, kendinden geçme, hareketlerin yumuşaklığıyla uyak oluşturur.
Yatan Venüs, kadının "dekoratif" rolünün baskınlığını gösterme;

dişil güzelliği edilgenlik ve aylıklıkla bağdaştırma; dişî cinsin gizemini estetikleştirip geleneksel erişilmezliğini yumuşatma; son olarak da düş kuran, kendine sahip çıkmaktan vazgeçip erkeklere sahip olma düşlerine dalan kadını sunma biçimidir.

Cinsi lâîf kültürü, modern kültür

Dişil güzelliğin bu tarihsel yükselişine, kendini modern Batı uygarlığının kalıcı bir özelliği olarak kabul ettirmeyi başarmış olan bu yeni kültürel düzene ne tür bir sosyal anlam vermek gerekir? Arthur Marwick'in, bu yolda ilerlemek için önerdiği sorunsal ilginçtir. Öne sürülen fikir, çok uzun bir süre boyunca güzellik tarihinin başat bir karşıtlık çevresinde oluştuğudur. Bu ise, geleneksel görüşe *karşı* modern görüş şeklinde ifade edilebilir. XVIII. yüzyıla kadar ilk görüş baskındır ve bunun temel özelliği, fiziksel güzelliğin ahlaki erdemlerden ayrı tutulmamasıdır. Ahlaki iyiliğin yansıması olan güzelliğin, geleneksel kültürlerde özerk bir konumu yoktur, fiziksel güzellik ruh çirkinliğini dışlar ve çirkin görüntü içsel bir kötülük anlamına gelir⁴². Modernite öncesi görüşünü temsil eden iki özellik daha vardır. İlk önce, insanların güzelliği toplumsal açıdan pek fazla değer taşımayan bir nitelik olarak görünür: Örneğin, anaerkiel birlikte, güzelliğin hemen hemen hiçbir rolü yoktur, yalnızca kadının serveti, düzeyi, sosyal konumu önemlidir. Daha sonra –antik Grek bir yana– dişinin ve dişil güzelliğe verilen başat toplumsal değer hâkimiyeti altındaki iki cinsiyetin estetik hiyerarşisi benimsenir⁴³. Bu model ancak klasik çağdan itibaren yavaş yavaş çözülür ve yerini, güzelliği tamamen fiziksel bir özellik, her türlü ahlaki değerden ayrı özerk bir değer olarak tanımlamaya dayanan modern görüşe bırakır. Bundan böyle, güzellik kendisinden başka hiçbir şeye gönderme yapmaz, yalnızca estetik ve cinsel değeri olan fiziksel bir nitelik olarak düşünülür⁴⁴. Görünüşün konumundaki bu özerklik dinamiği daha sonra, aslında 60'lı yıllardan itibaren⁴⁵, erkek güzelliğine daha fazla değer kazandırma, fiziksel görüntüye verilen değer açısından iki cinsi birbirine eşit kılma eğilimine yol açar.

Bu yorum izlenirse, Rönesans dönemi temelde güzelliğin ge-

leneksel dünyasının içinde kapalı kalır. Güzelliği gözle görülemeyen bir iyiliğin yansıması olarak kabul eden neoplatoncu felsefe, bin yıllık bir geçmişin doğrudan uzantısı olarak, fiziksel görünüşün her türlü özerkliğini yadsımıştır. Dişil güzelliğin kutsallaştırılması ise, iki cinsin güzelliği konusundaki geleneksel eşitliksizlik modelini ancak pekiştirmeye yaramıştır. Çok büyük sanatsal çalkantılara karşın Rönesans, güzelliğin premodern zihinsel çerçevesini sürdürmüştür.

Açıkça söyleyelim: Güzelliğin özerkleştirilmesinin anlamını fazlasıyla sınırlayan ve cinsi lâtife tapınmanın tarihi anlamı konusunda yanılgıya düşen, güzelliğin tarihi hakkındaki bu yoruma karşı kökten yanlış bir tutum benimsiyoruz. Rönesansa meydan okuyan, geleneksel bir görüşün tekrarından çok, *modern* güzellik evreninin ortaya çıkışıdır. Özerk bir fiziksel özellik olarak tanımlanan güzelliğin, modern görüşü geleneksel görüşten ayıran ölçüt olduğu fikri kabul edilemez. Yüzyıllar boyunca, estetik boyut ahlaki boyut karşısında özgürlüğüne kavuşmuştur elbet, ancak bu fenomen, dişil güzelliğin toplumsal açıdan değer ve saygınlık kazanması sürecini temsil eden şeyle karşılaştırıldığında, tarihi bakımdan ikincil bir öneme sahiptir. Modern çağda güzellik, ahlaki anlamdan arınmış saf bir fiziksel özellik olarak görüldüğünde değil, güzelliğin üstün temsili olarak kadının soyunmaya zorlanmasıyla sendeler. Dişinin estetik kutsanışını yapısal olarak düzenleyen eşitliksizci mantık ne olursa olsun, geleneksel bir düzene ancak yüzeysel olarak yaklaşır: "Cinsi latif" kültü esasında, modern bir kültür ve hiyerarşiyi ifade eder.

Dişil güzellik ilk kez soylu bir mesele, bir inceleme ve özgül düşünme konusu olur. O zamana dek salt dişil güzelliği konu eden yazılar enderdir; XVI. yüzyıldan sonra ise, kadının çekici yönleri "ihtisaslaşmış" zengin bir edebiyat kaynağı olur; kadının özel olarak anıldığı çok sayıda yapıt bunun kanıtıdır⁴⁶. Aynı zamanda güzelliği anlatmak için kullanılan terimlerin sınıflandırılıp tanımlanması işi devreye girer: Firenzuola sayfalar boyunca *leggiadria*, *grazia*, *vaghezza*, *aria*, *maestà*, *venusta* terimlerini açıklar. Kitaplarda dişil güzelliğin ölçütleri daha özenli bir şekilde belirlenir, kadınların mükemmel addedilmek için sergilemeleri gereken nitelikler bir sistem anlayışıyla sayılıp sınıflandırılır, güzelliğin kuralları

genel olarak değil de, en küçük ayrıntılarına kadar saptanır. Petrarco ve Boccaccio'da, dişi bedeninin yalnızca "soylu" kısımları şiirin odağı olur: Sonradan, anatomik "blason" modasıyla birlikte, kadın bedeninin her bir parçası yazınsal yüceltme girişiminden payını alacaktır. Rönesans, doğrusal perspektifle resim sanatını sonsuzun derinliklerine açmanın yanı sıra, kadın bedeninin tüm yönlerini de şiirsel övgülere boğmuştur. Belirleyici değişiklik, dişi güzelliğin modern anlayışa özgü bir sorgulanma, kavramlaştırılma ve değerlendirilme dönemine girmesidir. Cinsi lâtif kültürü hiyerarşik eşitsizlik ilkesinden yola çıkarak gelişmiş ve Rönesans döneminde kadınların güzelliği hâlâ bir erdem belirtisi olarak düşünülmüş olsa da, bir sürü gözlem ve kuralcı tanımlamalara, övgülere, öğütlere, talimatlara yol açarak kendi başına bir inceleme nesnesi olarak oluştuğu da doğrudur. "Cinsi lâtif'in modernitesi işte budur.

Modern cinsi lâtif kültürü, onu genel uzmanlaşma, ussallaşma ve sosyal işlevlerden açıkça farklılaşma süreciyle birleştiren bağlarla daha da modern olur⁴⁷. Asker ve polis gücünün tekelleşmesi ve merkezileşmesi, ticari işlemlerde muhasebenin düzenli kullanılması, "törelerin uygarlaşması", öklid geometrisinden yola çıkılarak uzamın tasarımı gibi fenomenler, cinsi lâtif kültürünün bağlı olduğu sosyal ve modern ussallaşmadan kaynaklanır. Modern çağların tan vaktinde, cinsi lâtif kültürü sistematik bir uzmanlaşma ve normalizasyon mantığı içinde dengesini yitirir. İki cins, fiziksel görünüşe göre birbirinden hiyerarşik olarak ayrılır, kadın güzelliğin doruğuna taşınır, her iki cinsiyetin estetik normları yöntemli ve kesin biçimde ilan edilir. Cinsel roller ve estetik konumlardaki benzer bir ayrım da, XIV. yüzyıl ortamında erkeklerle kadınların dış görünüşündeki bariz farklılığı ortaya koyan kıyafet devriminin boyutunu genişletir: Kadın uzun elbise, erkekse kısa ve vücuduna oturan bir kostüm giyer⁴⁸. Daha sonra, XVI. yüzyılda, kadınların giydiği balenli sert korseler ortaya çıkar ve böylece etli butlu, dolgun kadın modeli, dış görüntü açısından cinsel ayrımın gözler önüne serilmesini sağlar. Kibarlık üzerine yazılmış kitaplar da kadınları dişiliklerini ortaya koymaya teşvik eder. *Courtisan*'ın üçüncü kitabında Castiglione şöyle yazar: "Kadının biçem, tavır, konuşma, hareket ve davranış açısından hiçbir şekilde erkeğe benzememesi gerektiğini öne sürüyorum." Hiç kuşkusuz, hiyerarşik cinsi lâtif

kültürü, modern ussallaşma sürecine özgü, cinsel rollerdeki bu şiddetli ve sistematik uzmanlaşma hareketinin bir parçasıdır.

Dişi cinsin estetik zaferinin, kadını erkeğe tâbi kılan gerçek hiyerarşi ilişkilerini kesinlikle altüst etmediği çok açıktır. Birçok bakımdan, narin ve edilgen, daha az zeki, erkeklere bağımlı olmaya mahkûm kadın klişesini pekiştirmeye katkıda bulunduğu söylenebilir. Üstelik güzelliğe düzülen övgüler yalnızca kurgu ürünü bir kadını yüceltmıştır. Alegorik oymabaskılarda, bireyleştirmek yerine idealize edilmiş ifadeleriyle ikinci cinsiyeti gerçek bir varlıktan çok, bir meleğe ya da peri masallarındaki bir yaratığa benzeten yarı saydam kadınlar tasvir edilmiştir⁴⁹. Öte yandan, anatomik blasonlar dişi bedeni, sofistike ve zarif bir oyunun nesnesiymiş gibi dilediğince bölümlere ayırır. Küçücük parçalar halindeki güzellik, keyif için değil, sanatçının şanı şöhreti için çözülüp tekrar bir araya getirilen güzelliktir. Aslında, bu övgü dolu şiirler kadını kişi olarak değil, daha çok yaratılış ediminin kendisi olarak, dişi bireyselliği değil, daha çok kadın bedenini istediği gibi değiştirip güzelleştirebilen sanatçının gücünü yüceltir: Şair için öncelikle, yazınsal bir şöhret kazanmak için kendini ortaya koymak söz konusudur⁵⁰. "Cinsi lâtif", erkek egemenliğinin ve kadını başka yöntemlerle yadsımanın süregelmesi demektir.

Ancak burada söz konusu olan, kadınları durağanlaştıran bir yazınsal tuzak değil midir? Çok uzun bir tarih süreci açısından bakıldığında, "cinsi lâtif" in ortaya çıkışı "bahane kadın" ı oluşturan bir harekete indirgenemez. En eski çağlardan bu yana, kadınlar her zaman özgül güçlerle, ritüel ve tılsımlı güçlerle, yaşam ve ölüm güçleriyle, mahvetme ve iyileştirme güçleriyle donatılmışlardır. Ancak tüm bu güçlerin özelliği, kadınlar için hiçbir sosyal saygı ya da kabul değeri taşıyamamalarıdır. İkinci cinsiyetin etkinlikleri her yerde erkek etkinliklerinden küçük görülmüş, kadınlar her yerde soylu ve tehlikeli kaos güçlerini çağrıştıran işlevlerden uzak tutulmuştur. Üreme işlevi kültürel değerini yitirmese de, övgüler ve saygın değerlerle karşılanmaz. Sosyal düzen değişmez bir biçimde eril güçlerin üstünlüğünü ve erkeklerin prestij tekeline kurumlaştırır. Bu toplumsal yasaya karşı, "cinsi lâtif" in kutsanması başat bir değişiklik getirir: Bundan böyle tamamen kadına özgü bir güç saygınlık kazanır, yüceltilir ve tumturaklı övgülerle donatılır. "Her gü-

zel kadın bir kraliçedir", der Balzac: Binlerce yıl boyunca değeri düşürüldükten sonra, bir dişi güç kaide üzerine oturtulup hayranlıkla seyredilmiş, kralların kudretine erişmiş, hatta onu bile aşmış gibidir. Bu yenilik, dişi cinse özgü bir niteliğin kadınlara soylu unvanlar, prestij, simgesel bir servet getirebilecek hale gelmesiyle ilintilidir. Dolayısıyla da "cinsi lâtif"e düzülen övgüler yalnızca dişiyi yabancılaştıran bir araçla bir tutulamaz; bunlar, dişil ayrıcalıkların benzeri görülmemiş kabulünü ve değerlendirilmesini somutlaştırarak, aynı zamanda, Kral'ın Güzel Kadınlar'ı ve diğer gözdeleleri örneğinde olduğu gibi istisnai bir durum olsa da, kadınların toplumsal ve simgesel yükselişine de olanak tanımıştır⁵¹.

Kadının bu yükselişi kuşkusuz toplumsal olmaktan çok, yazınsaldır. XVI. yüzyılda, erkeğin üstünlüğü değişikliğe uğramaz: Kadınlara her türlü ciddi entelektüel eğitim yasaktır, evli kadın beceriksizleşir, o zamana dek kadınlara ait olan pek çok meslek erkeklerin tekeline girer. Yine de güzellik kuralları aracılığıyla kadının, cinsiyetler arası farklılığı algılama biçiminde bir bocalamayı ifade eden yeni bir simgesel konuma eriştiği doğrudur. Bir yandan, cinsi lâtif kültürü, cinsiyetler arası eşitsizlik ve kökten farklılık temeline oturan "arkaik" türden bir mantığa dayanır. Erkeklerin payına kuvvet ve akıl; kadınlarınkine ise zayıf zekâ ve beden güzelliği düşer: Her iki cinsiyet de unutulmaz bir geçmişin doğrudan uzantısı olan niteliklerin heterojenliği işareti altında kavranır. Öte yandan, böylesi bir kutsama, cinslerin geleneksel benzersizliği ekonomisindeki bir dengesizlikle örtüşür. Kadınlar her zaman toplumda kabul gören rollere ve konumlara sahip olmuş, ancak vahşi doğa ya da kaos düzeninde dışlanmış, dolayısıyla da kültürün soylu işlevlerinden muaf tutulmuştur. Cinsi lâtif dönemiyle birlikte, bu sürgün cezası mutlak olmaktan çıkar: Kadınlar saygı görme ve toplum içinde tanınma hakkını kazanırlar. Bu değişiklik, kadının mutlak heterojenliğinin doğal olmaktan çıkmasıyla mümkün olmuştur: Cinsi lâtifin saltanatı, yani kadının insanlığın "yarı tehlikeli" ve "lanetli soyu" olduğu görüşünün yıpranması da bunu desteklemektedir. Estetik kutsama, cinsiyetler arası mutlak ayrımın gelenekselliğini sürdüren bir hareketten çok, dişinin engel oluşturan farklılığındaki gerilemenin modern başlangıcıdır⁵². Cinsiyetler arasındaki yaratılış ayrımını vurgulayarak yeniden kayda geçiren bir estetik kurala karşın,

kadın artık daha tanıdık, daha yakın, daha az tuhaftır: Güzel kadın artık Şeytan tuzağı değil, "mükemmel dost", "hoş tür"ün harika bir somut örneğidir. Dişinin estetik üstünlüğü, ancak özündeki farklılığın azalması sürecine dayalı olarak benimsenir. Cinsiyet ayrımı belirtilerinin sürmesinin ötesinde, dişinin tehlikeli dışa dönüklüğüne son verme hareketinin yanı sıra, kadınların insan kültürünün soylu düzeninde özümsemesi de gerçekleşmiştir. Bu nedenle cinsi lâtifin tarihi baskını, dişinin yeni bir sürgünü olarak değil, daha ziyade kadının insani ve sosyal saygınlığının kabulüne yol açan modern dinamiğin ilk adımlarından biri olarak yorumlanmalıdır.

Güzelliğin Yükselişi

XIX. yüzyılın sonuna kadar cinsi lâtife tapınma dar bir toplumsal çerçeve içinde gerçekleşmiş, kadına karşı sanatsal saygı ve estetik uygulamalar zengin ve eğitilmiş insanlar sınırını asla aşmamıştır. Toplumun üst katmanlarının dışında, güzelliğe verilen şiirsel ve kozmetik değerlerin yanı sıra, dişinin ısıtılı imgeleri de toplumda pek yaygın değildir. Kırsal toplulukta, Birinci Dünya Savaşı'na kadar, dişil güzelliklere yöneltilen geleneksel suçlamalar, övgülere fazlasıyla baskındır. Yaklaşık beş yüzyıl boyunca, Güzeli Kadın'ın kutsanması seçkin boyutunu korumuştur: Cinsi lâtif tarihinin başlangıcını belirleyen, aristokratik türden bir kültür bu.

Bizi yöneten mantık artık bu değildir. XX. yüzyıl boyunca kadın dergileri, reklamlar, filmler, moda fotoğrafları, ilk kez dişinin normlarını ve imgelerini büyük ölçüde yaygınlaştırdı. Yıldızlar, mankenler ve dişiliğin abartılı örnekleri olan çıplak kadın görüntüleri nadir olmaktan çıkıp gündelik yaşamı kuşattılar. Kadın dergileri ve reklamlar kozmetik ürünlerin kullanımını tüm kadınlara açtı. Aynı zamanda güzellik ürünlerinin karşı konulmaz bir sanayileşme ve demokratlaşma dinamiği baş gösterdi. Bir yüzyıldır, cinsi lâtif kültü benzeri görülmemiş toplumsal bir boyut kazandı: Kitlelere mal oldu. Endüstriyel ve medyatik kültürün ortaya çıkışı cinsi lâtif tarihinde yeni bir evrenin ortaya çıkmasına olanak tanıdı: Ticari ve demokratik evre.

Cinsi lâtifin yükselmesini engelleyen eski sınırların tümü yavaş yavaş yıkıldı. Sosyolojik sınırlar: İmgeler ve uygulamalar, güzellik öğütleri ve kuralları tüm çevrelere yayıldı. Üretim şeklindeki sınırlar: El sanatı yerini kozmetik ürünlerin sanayileşmesine bıraktı. İmgelem sınırları: Dişil güzellik her yerde ölüm ve günahla bağlarından kurtuldu. Yaş sınırları: Güzellik uygulamaları gitgide da-

ha erken ve geç yaşlarda meşru oldu. Doğal sınırlar: Fiziksel kusurlar ve zamanın bıraktığı izler estetik ameliyat ve bakım ürünleriyle giderilebilir hale geldi. Sanatsal sınırlar: Yüzyıllar boyunca, cinsi lâtif şairler ve sanatçılar tarafından göklere çıkarılırken, artık bu işi basın, film endüstrileri, moda ve kozmetikler üstlendi. Güzelliğin *son* aşamasındayız, elbette ki öyküsünün sona erdiği anlamında değil, yayılmasının önündeki tüm sınırların yıkılmış olduğu anlamında. Tarihte, ideal estetiğin (yıldızlar ve mankenler) ve güzellik imgeleriyle ürünlerinin kitlesel tüketimi temeline dayanan yeni bir dönem başladı. Güzelliğin sanayileşmesi ve ticarileşmesi, kadına özgü estetik kuralların ve imgelerin genel dağılımı, güzelliğe açılan yeni meslekler, ölümcül güzellik izleğinin yok oluşu, yüz ve vücutla ilgili estetik bakım ürünleri enflasyonu; dişil güzellik tarihinde yeni bir dönem fikri, bu fenomenlerin tümünün birleşiminden doğdu. Seçkin dönemden sonra, demokratik dönem; el sanatı döneminden sonra, sanayi devri; sanatsal dönemden sonra, ekonomik-medyatik çağ. Modern demokrasiler cinsi lâtif kültürünü çökertmiyor, onun tarihsel zaferiyle örtüşüyor.

GÜZELLİK ATEŞİ VE BEDEN PAZARI

Cinsi lâtif kültürünün yeni demokratik seyrini, güzellik bakımı ve uygulamalarından daha iyi hiçbir şey açıklayamaz. İlk çağlardan bu yana kadınların daha iyi görünmek ve bazı kusurlarını örtbas etmek için göz boyası gibi malzemeler kullandıkları biliniyor. Ancak binyıllar boyunca, hatta Eski Düzen’de de, kozmetik bakım, toplumun seçkin kesiminin tekelinde kalmıştır. Bu aristokratik şekma ancak XX. yüzyılda bozulur: İlk kez, güzellik ürünleri ve uygulamaları bir sınıf ayrıcalığı olmaktan çıkar. Güzelliğin demokratik çağından söz edeceksek, öncelikle estetik bakım ürünlerinin toplum tüm katmanlarına yayılışına değinmemiz gerekir.

Kozmetik tüketim Birinci Dünya Savaşı’na kadar ölçülü olarak artar ve 20’li ve 30’lu yıllarda hızlanır. Dudak boyası 1918’ten itibaren çok büyük bir kabul görür ve tırnak cilaları 30’lu yıllarda aşırı tutku yaratır. Ancak kozmetik ürünlerin kitlesel tüketiminde-

ki tam gelişme, yüzyılın ikinci yarısına denk düşer. Fransa'da, parfüm ve güzellik ürünleri endüstrisinin cirosu, 1958-1968 arası 2,5 kat artar; 1973'ten 1993'e kadar 3,5 milyardan 28,7 milyara çıkar. Bu süre içinde kişi başına tüketim 196 franktan 840 frank'a yükselir. Bilimsel ilerlemeler, sanayi yöntemleri ve yaşam düzeyindeki yükselme nedeniyle güzellik ürünleri, toplumlarımızda gündelik tüketim malzemeleri, herkesin erişebileceği bir "lüks" olur.

Son onyıllarda, bu demokratlaşma büyümekle kalmayıp, aynı zamanda önceliklerde bir yer değişimini, *bedene* karşı ilgiyi başat hale getiren dişil güzellik uygulamalarında yeni bir ekonomiyi de beraberinde getirir. Kadının genç görünme kaygısı son zamanlara özgü bir fenomen değildir kuşkusuz. Ancak uzun süre, görünüşe yönelik dikkate, yüz saplantısının yanı sıra, makyaj ürünleri kullanımında, moda ve saç bakımında somutlaşan *dekoratif* bir mantık baskın olmuştur. Şimdi ise eğilimimiz değişti: Kadının tutkularını ve estetik enerjisini harekete geçiren, daha çok beden ve onun bakımı oldu. Günümüzde güzellik uygulamaları göz aldatici bir görünümden çok, vücudun gençliğini ve inceliğini korumaya çalışıyor; dış görünüşün sofistikasyonundan çok, tenin tazeleşmesi, sıkılaşması amaçlanıyor. Yaşlanma ve kilo almaya karşı bir çağda ağırlık merkezi, örtbas etme tekniklerinden önlem alma tekniklerine, yüz ritüellerinden vücut bakımı uygulamalarına, hilelere başvurmaktan beslenme sınırlarına, barok aşırılıklardan teni canlandırma işlemlerine geçti.

Yeni güzellik gezegeninde zayıflık estetiğinin elbette ki baskın bir yeri var. Kadın dergileri gitgide zayıflık rehberleri, dengeli beslenmenin nimetlerini gözler önüne seren sütunlar, hafif reçeteler, formu koruma egzersizleriyle doldu. Zayıflatıcı ürünlere yönelik reklamların yanı sıra, rejim kitapları da çoğaldı: 1984'te, Amerika'da rejim konusunda yaklaşık 300 kitap yayınlandı ve bir düzine kadar "best-seller" oldu. Fransa'da, Montignac'ın *Yiyerek Zayıflamak* kitabı 1,5 milyon sattı. Jane Fonda ya da Victoria Principal gibi yıldızlar, güzel ve zinde bir yaşam sürmek için kendi yöntemlerini yayımladılar. Obesite üzerine bilimsel ve teknik yayınlar binleri buldu. Güzellik kültürüyle zayıflık reçeteleri artık ayrılmaz bir bütün oluşturuyor.

Zayıflık, büyük bir pazar haline geldi. 1989'da, ABD'deki re-

jim sanayileri 33 milyar dolarlık bir ciroya ulaştı ve uzman kliniklerde konaklamaya harcanan para 10 milyar doları buldu. Hipokoristik diyet hazırlıkları, yemek yerine geçecek şeyler ve diğer iştah kesiciler çağındayız. Fransa'da yaklaşık 5000 hafifletilmiş ürün bulunuyor ve her yıl dünyada 1500 yeni *light* ürün ortaya çıkıyor. 80'li yılların sonunda, 100 milyona yakın Amerikalı, hafifletilmiş ürünleri tüketiyordu; bu ürünler halen belli başlı Avrupa ülkelerinde besin pazarının % 10'unu kaplıyor.

Günümüzde ince olmayı hayal etmeyen kadın var mıdır? Kilo fazlalığı olmayanlar bile bazen zayıflama hevesine kapılıyor. 1993'te, 10 Fransız kadından 4'ü, % 70 oranında estetik nedenlerle zayıflamak istiyordu. ABD'de, kadınların % 75'i kendini çok şişman buluyor, bunların sayısı 70'li ve 80'li yıllarda iki katına çıktı. Sylvester Stallone *Time*'de "iştahsız" görümlü kadınlardan hoşlandığını belirtirken, göz ardı edilemeyecek sayıda Amerikalı kadın, dünyada en çok şişmanlamaktan korktuğunu söylüyor⁵³. Zayıflama çabalarında baş döndürücü bir gelişme yaşanıyor: 2 Fransız kadından 1'i ve 10 Amerikalı kadından 8'i en az bir kez zayıflama girişiminde bulunmuş. Çok genç yaştakiler de buna dahil: Amerikalı kız öğrencilerin % 63'ü rejim yapıyor; 10-13 yaşlarında ki kız çocuklarının % 80'i zayıflamaya çalıştığını açıklıyor⁵⁴.

Bir de zayıflatıcı kremler var. Rejimler "gereken yerleri" inceltmediği için, kadınların büyük bir kısmı selülitte karşı kremler kullanıyor ve tüketici derneklerinin gerçekleştirdiği karşılaştırma deneylerine inanılacak olursa, bunlar kesin bir sonuç yaratmıyor: 1993'te, Fransız kadınlar 1,5 milyon tüp satın almış, 7'de 1'i de yağlanmayı azaltan bir krem kullanmış, bu ise Avrupa ortalamasının iki katını oluşturuyor⁵⁵. Kadınlar artık fiziksel etkinlik ve antrenmanlara gitgide daha fazla katılıyor: Fransa'da spor yapan 2 kişiden 1'i, kadın. Toplumlarımızda formu koruma etkinlikleri, jimnastikler, tonikler ya da kremler, kas geliştirme ve etleri sıkılaştırma egzersizleri çoğalıyor. Zayıflığı, beslenme sınırlarını ve beden egzersizlerini içermeyen bir güzellik artık düşünülemez.

Aynı zamanda, ince olma zorunluluğu da gitgide kesin bir hal alıyor. Mankenlerin ve Amerika güzellik kraliçesi adaylarının ölçüleri de bunun kanıtı: 20'li yılların başlarında, ilk Amerika güzellerinden birinin boyu 1,73 metre, ağırlığı 63,5 kiloydu; 1954'te, ya-

rişmacıların boyu ortalama olarak 1,71 metre, ağırlığı 54,9 kiloydu. 1980-1983 arasında ise 1,76 metre boyundaki bir yarışmacının ortalama ağırlığı 53 kiloydu⁵⁶. Bu gelişmeye göre, 50'li yılların Venüs'leri bugün bize biraz "sarılıp sarmalanmış" gibi görünebilir. Kadının zayıflık idealinin sınırlarına vardığı doğrudur: Bugünün top modelleri "sıksalık" estetiğinden uzaklaşıp dişi "form"larının dönüşüne örnek oluşturuyor. Ancak, aynı zamanda, kadınlar sarıkık, yağlı, yumuşak görüntülere hiç bu kadar karşı çıkmamışlardı. Şişman olmamak yeterli değil artık; sıkı, kaslı ve canlı, her türlü gevşeklik ve yumuşaklık belirtisinden kurtulmuş bir beden geliştirmek gerekiyor.

Güzelliğın yeni evrenine iki norm egemen: Kilo almaya ve yaşlanmaya karşı koymak. Kozmetik ürünlerin tüketimindeki gelişme bu eğilimi yansıtıyor. Bakım ürünleri en yüksek satış rakamlarını oluşturuyor. 1995'te, bu ürünler koku ve güzellik malzemeleri endüstrisindeki toplam cironun % 23,6'sını temsil ederken, makyaj ürünleri % 11,4'ünü, kokular % 14,2'sini, güzellik malzemeleri ise 16,2'sini oluşturuyordu. Yaşlanma ya da kırışıklığa karşı bakım ürünleri, dudak, göz ya da yüz makyaj ürünlerini geçerek, tek başına 1,2 milyarlık bir ciro gerçekleştirdi. 80'li yıllarda, bakım ürünlerinin satışı dört katına çıktı. Bakım ürünleri satışının makyaj malzemelerinininkini geçtiğı ABD'de de aynı gelişme yaşandı.

Yaşlanma ve kırışıklık saplantısı estetik ameliyatının demokratlaşmasında da ortaya çıkıyor. 1981-1989 arası, ABD'deki cerrahi müdahaleler % 80 oranında arttı: Bazı değerlendirmelere göre yılda 1,5 milyon müdahale yapılmakta ve 60 Amerikalı kadından 1'i göğsüne silikon taktırmış⁵⁷. 60'lı yıllardan bu yana, Amerikalı pratisyen hekimlerin sayısı beş katına çıkmış; Fransa'da ise on yılda iki kat artmış. Bu ülkede yılda 100.000 civarı müdahale gerçekleştiriliyor. Fransa'da yılda yaklaşık 50.000, ABD'de ise 400.000 ameliyatla, *liposuccion* en fazla talep gören müdahaleler arasında. Bir zamanlar tabu olan estetik cerrahi, gitgide basit bir teknik, meşru bir gençleşme ve güzelleşme yöntemi olarak görülüyor. Kırışıklıklar ve istenmeyen kilolarla mücadele, rejimler, fiziksel egzersizler ve makyaj hileleriyle sınırlanmıyor artık: Bundan böyle kendini "baştan yaratmak", zamanın izlerini yok ederek dış görünüşüne yeni bir biçim vermek söz konusu.

Bir saptama yapmak zorundayız. Giyim kuşam modasının yönerge olmaktan gitgide çıkıp bütçelerin daha az bir bölümüne el koymasına karşın, estetik beden ölçütleri kat kat üstün bir güçle saltanatını sürdürüyor. Modanın homojenliği azaldıkça, incecik ve sıkı beden, üzerinde uzlaşmış bir norm haline geliyor. Giyim kuşamın abartılması azaldıkça, estetik amaçlı bedensel uygulamalar artıyor; kişilik ve özgünlük idealleri ortaya çıktıkça, beden kültürü daha fazla teknik bilgi ve irade gerektiriyor; bireysel özerklik ideali ağırlık kazandıkça, bedenle ilgili sosyal modellere uyma gereği artıyor. Paradoksal olarak, dışı bireyselleşimin yükselişi ile beden normlarındaki sosyal baskıların şiddetlenmesi birlikte ilerliyor. Bir yandan, kadın bedeni gerek cinsel, gerekse üreme ya da giyinmeyle ilgili eski tutsaklıklarından büyük ölçüde kurtulurken, diğer yandan eskiye oranla daha düzenli, daha zorunlu, daha bunaltıcı estetik engellere tâbi kalıyor.

BEDEN HATLARI ESTETİĞİ VE DEMOKRATİK KÜLTÜR

Merkezi zayıflık olan bu estetik engeller sarmalı nasıl açıklanabilir? Kadınların süs eşyası rolüne atanmayı topluca reddettikleri bir dönemde, bu güzellik "zulmü" hangi anlama bürünür?

Söz konusu fenomenin, sayısız dallara ayrılan yeni bir pazar gibi bedeni kuşatan endüstriyel ve ticari siyasetlerle bağdaştırılması gerektiği hiç kuşku götürmez. Ancak, arz ve "yönlendirilen tüketim" in bu ekonomik boyutuyla yetinmek kadar basite indirgeyici bir şey olamaz. Bedeni pazarlama saldırılarının ötesinde, fenomenin sosyal anlamını, cinslerin farklılaşmasıyla arasındaki ilişkiyi çekip çıkarmaya çalışan feministler bunu gayet iyi anlamışlardır. Bu perspektifte, güzellik-incelik-gençlik coşkusu, hem bir güç ve ekonomik arzın benzeri görülmemiş bir uzantısı, hem de kadınların eşitliğe doğru ilerleyişine karşı sosyal ve kültürel bir tepki, kadınları mağdur eden ve 70'li yılların sonundan bu yana belirtileri artan geri tepmenin oluşturucu bir parçası anlamına gelecektir. "Estetik rövanş"⁵⁸: Eski evcil, cinsel, dini ideolojilerin kadınları toplumsal

açından denetleyemez hale geldiği bir dönemde, güzellik buyrukları, cinsiyetlerin geleneksel hiyerarşisini yeniden kurmanın, "kadınları yerlerine oturtma"nın, onları toplumsal "eylem"leriyle değil de, daha ziyade dış görünüşleriyle varolan varlıklar konumuna yeniden yerleştirmenin son çaresi olarak görülecektir. Güzellik kültürü, kadınları psikolojik ve fiziksel açıdan parçalayarak, kendilerine olan güvenlerini yitirmelerini sağlayarak, onları estetik-narsist uğraşların içine çekerek, toplumsal ilerlemelerini durduracak bir silah işlevini görecektir. Ev tutsaklığının ardından estetik tutsaklık, kadınların geleneksel bağımlılığının üretimini sağlayacaktır.

İncelik-gençlik kültürü, kadınları sosyal ve psikolojik yönden ezme aracı mıdır? Bu normların günümüzde cinselliğe bile hükmettiği gözlemlendiğinde, bunun yorumu çok kısadır. Kadınlar hiç kuşkusuz erkeklerden daha fazla "zulme uğramış", yağsız beden idealiyle onlardan çok daha fazla meşgul olmuşlardır. Yine de toplumlarımızda, erkekler de zayıflamak istemekte, kilolarını ve beslenmelerini denetlemekte, vücut hatlarını ve formlarını korumak için egzersiz yapmaktadırlar. Yağ fobisi kültürünün kazandığı gücü kabul eden yalnızca kadınlar değildir: 80'li yıllarda, Fransa'da kendisini çok şişman bulan erkeklerin oranı, % 24'ten % 43'e çıkmıştır.

Güzellik-incelik gizemini, kadınların sosyal alanda attıkları yeni adımlara karşı fırlatılan bir savaş aygıtı olarak yorumlamak olanaksızdır; çünkü bu, modern kültürün uzun sürecinde iz bırakan bir eğilimin şiddetlenmesi gibi görünmektedir. Yüzyılın başlangıcından itibaren, etli butlu vücutlara karşı ilk kınamalar baş gösterdi. İki savaş arası dönemde, Windsor düşesi şu ünlü "Hiçbir kadın fazlasıyla ince ya da fazlasıyla zengin olamaz" sloganını ortaya atarak, otuz yıl öncesinden Twiggy siskalığının habercisi oldu. Yüzyıl boyunca, yıldızlar ve mankenler, narin, ince uzun modern kadının estetik idealini yaydılar. 60'lı yıllardan itibaren, yeni gençlik kültürü ergen estetik modellerini benimsetti; genç, ince, rahat görünümlü idoller dehşet yarattı. Egemen sözcük artık "varsıllaşmak" değil, "gençleşmek"ti; yaşı, "ihtiyarlığı", burjuva ağırlığını simgeleyen tüm işaretler değerini yitirme eğilimi gösterdi. Bugün gördüklerimiz öncelikle, modern toplumlarda yüz yıldır kitle kültürü, moda ve eğlencelerdeki dönüşümlerle ilintili bir dinamiğin doruk

noktasına işaret ediyor. Bu bakımdan, plaj ve eğlence etkinliklerinin, gelişen sporların, çıplaklaşan bedeninin (şort, bikini, monokini), önce 20'li sonra da 60'lı yıllarda modadaki değişikliklerin oynadığı önemli rolün altını çizmek gerekir: Dar elbiseler, pantolon, bacak ve baldırları ortaya çıkaran kısa etekler, bedene yapışık giysiler. Tüm bu değişikliklerin ortak noktası, kıvrak, ince ve genç bedene değer verilmesine katkıda bulunmaları ve kadınlarda şişmanlığa yol açan hareketsizlik, yerleşiklik belirtilerini gözden düşürmeleridir.

Modern sanattaki dönüşümler, bir yüzyıldır "ince hatların" toplumsal yükselişine de katkıda bulunmuşlardır. "Ayrı" bir estetik olmak bir yana, narin güzelliğin, süslemeleri, şişirmeleri ve diğer biçimsel abartıları reddetme gibi bir eğilimi olan modern sanatla çıkar ortaklığı vardır. Yassı figürler, kübist açılar, soyut yüzeyler, yaratıcı doruk çizgiler, işlevselcilik tasarımı, sanatsal şekilleri basitleştirmekle kalmayıp gözü abartmasız şekillerin güzelliğine alıştırmıştır. Dekoratif abartının reddi, aşırı kiloya karşı nefretle örtüşür. "*Less is more*" diyordu Mies van der Rohe. Ayıklama ve soyutlama modern sanat için neyse, vücut hatları estetiği de kadın için odur. Tombul kadın modelinin değer yitimi, tumturaklı ve abartılı yapmacılığa karşı çıkan demokratik özlü bir sanatın gelişmesiyle aynı zamana denk düşer. Güzellik-incelik, bir maço siyasetten çok, XX. yüzyılın demokratik sanatındaki "minimal" estetiğin zaferini ifade eder.

Ancak kadınların incelik estetiğine bağlılığını, doğum kontrol yöntemlerindeki ilerlemelere ve yeni mesleki motivasyonlara dayalı olarak toplumsal kimliklerinin altüst oluşu kadar iyi açıklayabilecek bir şey herhalde yoktur. Bizden önceki topluluklarda, dişinin iri yarılığı makbuldü, çünkü dişi cinsin geleneksel yazgısı olan doğurganlığı çağrışıyordu. Doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi ve kadınların yeni mesleki etkinlikleri, yalnızca dişil yaşam koşullarını değil, hemen ardı sıra, dış görünüşle ilişkilerini de kökten değiştirdi. Bireyselci değerlerin yükselişi, kadının ücretli çalışmasının meşrulaşması, doğumların denetlenmesi, anneliğin toplumsal ve bireysel yaşamda eski konumunu yitirmesini sağladı. Günümüzde, çocuk sahibi olup onları yetiştirmek, kadının yaşamındaki tek amaç olmaktan çıktı; dişi kimlik annelik işleviyle oluşmuyor artık.

İnceliğin saltanatı bu değişiklikleri yansıtarak, dışı bedeninin annelikle özdeşleştirilmesinin reddini, anne-kadına gösterilen toplumsal saygının zayıflamasını⁵⁸ ve buna bağlı olarak etkin, bağımsız kadının kazandığı toplumsal değeri gösteriyor.

Kadının yağlara karşı alerjisinin kökeninde, fazlasıyla abartılı dişilik belirtilerini yok etme isteği ve beden olarak değil de, daha çok kendine hâkim kişi olarak değerlendirilme istenci yer alıyor. İncelik tutkusu, estetik açıdan, geleneksel cinsel nesne ve annelik yazgılarından kurtulmanın yanı sıra, kendini denetleme isteğini de yansıtıyor. Günümüzde, selülit, kırışıklıklar, gevşeme ve pörsümenin kadınlarda olumsuz tepkilere yol açmasının nedeni, narin ve sıkı görünmenin kendine hâkim olma, başarı ve *self management* (özyönetim) gibi değerler taşımasıdır. İnce olmayı isteyen her kadın, bedeni aracılığıyla, genellikle erkeklere atfedilen irade, özerklik, etkililik, özdenetim gibi niteliklere sahip olma istencini dile getirir. İncelik kuralı kadınlarla erkekler üzerinde aynı ağırlığa sahip olmasa da, dışı cinsi ezme vektörü olarak değil, daha ziyade koşulların eşitlenmesinin işareti olarak düşünülmelidir.

EVRENİ DÜZENLEYEN BİR GÜZELLİK KÜLTÜRÜNE DOĞRU

Dişil güzellik, artık salt kadınlarla erkeklerin özel yaşamı açısından değil, bizatihi sosyal düzenin işleyişi açısından da ciddi bir şey olarak değerlendiriliyor. Kimi feministler cinsi lâtif kültürünün günümüzde, hoşnutsuz liberal toplulukların kendi içindeki bir *din* kültürünün, bir dini tören düzeninin tüm özelliklerini sergilediği fikrini öne sürüyorlar. Güzellik mitinin temelden yıkılışı, yolun sonunda şu ürpertici sonuca varıyor: Çağımızda kadının güzellik tutkusu, dinin başka araçlarla sürdürülmesidir.

Kim Chernin, zayıflık saplantısında, çilecilikle ilgili bin yıllık değerlerin uzantısını, Ortaçağ din adamlarının öğrettikleriyle özdeş olan, tene karşı bir nefret ifadesini görüyor⁵⁹. Susan Bordo, ortaçağ yaşamında ermişlerin nefsini köreltme alıştırmalarıyla çağımızdaki kadınların benimsedikleri şiddetli rejimler arasında süre-

lilik olduğunu öne sürüyor⁶⁰. Naomi Wolf, geleneksel din otoritelerinin yerini alan "yeni Kilise"den, hipermodernitenin merkezinde arkaik kuralları yeniden düzenleyen, "müminleri" hipnotize ve manipüle eden, güzel yemeklerin keyfinden kaçınmayı salık veren, semirme günahını lanetlemeye dayalı bir din dersi aracılığıyla kadınları suçlayan "yeni İncil"den söz ediyor. Artık, seçilenler top modeller, seçilmeyenler ise şişman ve kırıksık tenli kadınlar oldu. Bütün din kültürleri gibi, güzelliğin de bir öğretim sistemi (kozmetik ürünlerle ilgili reklamlar), kutsal metinleri (zayıflama yöntemleri), arınma dönemleri (rejimler), guruları (Jane Fonda), ritüel grupları (Weight Watchers), ölümden sonra dirilmeye olan inançları (canlandırıcı kremler), melekleri (güzellik ürünleri), kurtarıcıları (plastik cerrahlar) var⁶¹. Güzellik "dinbilimi", kadınların özgüvenlerini yok ederek, arzularından ve bedenlerinden duydukları nevrotik korkuyudeşerek, psikolojik ve toplumsal açıdan küçük düşürücü bir durumda kalmalarına katkıda bulunmuştur.

Açık konuşalım, bu uyarıcı çözümlemeler ikna edici olmaktan uzaktır. "Hatları" koruma yöntemleri kamu önünde tartışılırken, tüketici dernekleri zayıflatıcı kremleri sınarken, yazılı ve görsel medya halkı sahtekârlıklara ya da mucize programların tehlikelerine karşı uyarırken, güzelliğin çağdaş "töreleri"ni yeni bir "köktencilik"le bir tutmak mümkün müdür? Burada, "ortaçağa özgü batıl inançlar"dan çok, bilgi ve karşılaştırmaya dayalı modern mantık söz konusudur. Dört bir yanda, ürünlerin markaları ve etkililiği konusunda kuşkular başgösteriyor; kozmetik ürünlerini tüketen kadınlar bile, güzellik malzemeleri satıcılarının göz kamaştırıcı vaatleri hakkındaki çekincelerini sık sık dile getiriyorlar. Güzellik ürünleriyle ilgili bir gizem değil de, uzaklığı ve şaşkınlığı asla tam olarak yok etmeyen bir iyimser irade gündemdedir. Toplumsal yaşamın diğer alanları gibi güzellik dünyası da, serbest inceleme, eleştirel sorgulama, toplu tartışmanın modern dinamğine tâbidir.

Kadınların yeni güzellik programlarına düşkün görünmeleri, yaygın bir çocuksuluğu ya da hipnotizmayı değil, bedeni üzerinde az çok etkin olma istencini yansıtır. Bunun çağlar boyu yalnızca ruh mükemmelliğini hedefleyen çilecilikle hiç ilgisi yoktur: İncelelik-güzellikle ilgili etkin yöntemlerinin tek ereği, bir fiziksel mükemmellik idealidir⁶². Cinsel isteğin doğaötesi yadsınması, yerini işlevselci bir beden aktivizmine, eski formuna kavuşma merakına,

piyasada satılan sıkıştırıcı ve yeniden yapılandırıcı ürünlere duyulan tutkuya bıraktı. Çağdaş güzellik sistemi "ilkel" bir mantığı sürdürmek yerine, modern tüketim mantığını genişletmektedir. Kutsal bir niteliği olan anlam ve kesinlik evreninin aksine, güzellik dünyasına piyasa mekanizmalarının ve ürünlerin geçersizleşmesi egemendir. Mantığı, bir inanç zorlamasından çok dünyanın meta-laşmasını, dinsel törenlerin mutlakiyetinden çok bedene uygulanan "amaca yönelik yönetim"i, dogmatik anlayıştan çok "deneysel" anlayışı çağrıştırır.

Arkaik bir zihniyetin dirilmesi mi? Köktencilikleri ve diğer "ilkel" din kültlerini andıran sonsuz inanç mı? Konu hakkında bundan daha yanlış bir yorum düşünülemez. Kadınların güzellik deneyimlerinin ardında olup bitenler, eyleme ve insana inanan aklın zaferini, etkililik kültürünün ve modernlere özgü teknik ustalığın yükselişini ortaya çıkarır. Modern çağların başlangıcından bu yana, Batılı toplumlar gerçeğin baskınlığı ve teknikleşmesi için sınırsız bir uğraş verdiler. Bu mantık artık dış görünüme uygulanıyor. Yeni güzellik törelerinde, bedenin "efendisi ve sahibi" olmak, doğanın yapısını düzeltmek, ilerleyen zamanın neden olduğu tahribatı yenmek, verilen bedeni inşa edilen bedenle değiştirmekten başka bir şey söz konusu olabilir mi? Genç ve narin kalmak: Estetik mantığın altında, yine evreni düzenleyen modern mantık, yani yazgıya karşı çıkma, olanaklarımızı ussallaştırma ve olabildiğince iyileştirme süreci öne çıkıyor. Teknobilim Dünyasına sahip çıkmaya çalışmanın yanı sıra, şimdi de bedenin görünüşünü genel denetimden geçirmeyi hedefliyor. Arkaik bir düzenlemenin tersine, çağdaş güzellik kültü, alın yazısını kabul etmemenin, dünyaya ve kendine hâkim olmak gibi gönülleri fetheden yükselen değerlerin modern belirtisi olarak anlaşılmalıdır. Dişil bireysellik kendini, artık dış görünüşün abartılı yapaylığından çok, onarıcı ve yapıcı bir irade gücünde, organizmayı salt doğa yasalarına bırakmayı reddetmekte, aşırılıkçı *body management* (beden yönetimi) projelerinde ortaya koyuyor. Narsis ve Promete artık benzersiz yazgıların simgesi olmaktan çıktı: Birlikte, aynı dönüştürücü iş ethos'una, doğanın elinden alınana aynı sınırsız hâkimiyet girişimine örnek oluşturuyorlar. Güzelliğin yükselişi ilkesinde, bedene karşı bin yıllık nihilist nefret değil, modern bireyselci kültürü oluşturan dünyaya hâkim olma ve kendine sahip çıkma ideallerinin uzantısı yer alıyor.

Güzellik sarmalını bireyselci kültürle bağdaştırmak için bazı belirlemeler yapmak gerekir, çünkü beden normlarına olağanüstü yaygın bir konformizm eşlik eder. Zayıflık saplantısı, rejimlerin ve formu koruma etkinliklerinin çoğalması, "poturlar"ı küçültme ve küçük kalkık burunlara bile şekil verme istemleri, modellerin standartlaştırıcı gücünün, bireyselci ideale ve onun öznelere bireyselleşmesi gereğine aykırı düşen sivri bir estetik benzerlik isteğinin kanıtıdır. Ancak bunu sosyal modellerin reddi ve kişilerin içten olma zorunluluğuyla özümlemek, çok indirgeyici bir bireyselci görüşe sahip olmak demektir. Temelde bireyselci kültür, din ve geleneğin türedışı kurallarının yerine insana özgü sosyal dünyanın özerk kurallarını geçiren şeydir. Aynı zamanda verilenin sınırsız reddi ve yapıtlarıyla kazanılan saygınlık, alın yazısı ile sahip olunan konumları kabullenmenin önüne geçmiştir. Günümüzde gördüğümüz şeyler, dişi bedene karşı bu yapmacık saygınlığa dayalı mantığın genişlemesidir. Bedensel görüntüye boşverme ve olurlarına bırakmanın yerine, şimdi hâkim olma istenci, türedışı zaman ve beden kuralına karşı savaş yer alıyor. Bedene gösterilen ilgide, modern özyönetim ve kendisi üzerindeki iyelik haklarına tam anlamıyla sahip çıkma ideali yaygınlaştı. Bireysel saygınlık değerlerine uygun olarak, beden de, benliğin kendisi üzerinde sürekli çalışmayla saygınlık kazanan bir nesne olma eğilimini taşıyor. Dolayısıyla da estetik benzerlik istekleri, bireyselci kültürün yükselişiyle ancak görünüşte bir çelişki oluşturuyor. Çünkü sıkı, ince ve genç bedene sahip olma zorunluluğu pekiştikçe, formu koruma gereği kendini daha fazla belli ediyor; estetik normların buyurucu gücü kendini kabul ettirdikçe, kadınlar sorumluluklarını üstlenmeye, kendilerini denetlemeye, kendi rollerini oynamaya daha fazla çalışıyor; güzelliğe ilişkin sosyal reçeteler çoğaldıkça, beden bir özyönetim ve bireysel sorumluluk mantığına daha fazla bağlı oluyor.

DİŞİPLİN SONRASI GÜZELLİK

Dişi bedenle ilgili ideal görüntülerin medyada aşırı sergilenmesi, zayıflık zulmü, güzellik tavsiyeleri ve ürünlerinin hızla çoğalması: Tüketim ve kitlesel iletişim kültürü, estetik beden normları

nın gücündeki artışla örtüşüyor. Bekleneceği gibi, bu fenomen de kaçınılmaz olarak modern yaptırımcı güce sahip teknolojilerin harika bir uzantısı olarak yorumlandı. Çağımızdaki güzellik kültürü, gündelik olarak kendini gözetleme davranışları, zorlayıcı mikrofizik önlemleri, dış görünüşleri homojen ve standart hale getiren düzenekleri, bedenin genç ve ince kalmasını hedefleyen sürekli egzersizleriyle, kendi gerçekliğini bedeni sürekli programlama girişiminde keşfedecektir.

Çağımızın, bedeni standartlaştırma ve "ussallaştırma"ya yönelik yeni bir sosyal güce tanık olduğu pek kuşku götürmez. Ancak bu sosyal mantığı disiplinler çağının uzantısına yerleştirmek, kör olmak demektir. Çünkü tekdüze buyruklar ve yönetmelikler, yerini artık tercihe, bireysel inisiyatifte, seçmeli programlara yer açan dayanışmalara, ürünler ve talimatlardan oluşan bir belirsizliğe bıraktı. Otoriter ve yönlendirici güvenlik önlemlerinin yerini, tüketim ve sporun çılgından çıkması ve onu izleyen formu koruma etkinlikleri, diyet reçeteleri ve zayıflatıcı yöntemler, kırıksıklıklara ve fazla kilolara karşı ürünler pazarı aldı. Disipline yönelik *one best way*, yani "en iyi tek yol"dan çok uzaklardayız: Uçuşan reçeteler, çoksesli dayanışma ve zayıflama rehberleri çağındayız. Zayıflık idealinin dış görünüşün homojenleşmesi sürecine yol açtığı yadsınamasa da, buna açılan yollar gitgide heterojenleşiyor.

Disiplin düzenekleri, bilinç ve istencin müdahalesini, prensipte bedene karşı kör ve mekanik bir itaat, bireylerin otomatik uysallığı adına yok edici bir şekilde işliyor: Dimdik beden, ideal olarak düşüncesiz ve tepkisiz bir şekilde, mükemmel bir aygıtın çarkları gibi işliyor. Ancak enformasyon ve çeşitli arzların neredeyse kaçınılmaz olarak bireylerin seçimini, kararını, katkısını içerdiği bir dönemde, bizi yöneten mantık artık bu değildir. İnce ve genç beden normu artık kendini zorla kabul ettirmiyor ve öznel "yenilikler"den haberdar olmak, kendilerine sunulan diyet ve spor seçenekleri arasından tercih yapmak zorunda değil: Etkin birey, maki-neleşmiş bireyin yerine geçti. Çok sayıda rejim hâlâ katılığını ve sertliğini korusa da, bunlar gitgide damak tadına ve bireysel yaşam tarzına uyarlanan kişiselleştirilmiş programlar, esnek planlamalar, beslenme konusunda sorumluluğu üstlenme yöntemlerine göre değerlendiriliyor⁶³. Seçenekli rejimler, beslenmeye yönelik davran-

nışlarda etkin bir özyönetim: Makineleşmiş beden ereklelerinin batıp gitmesi gibi, zayıflığa dayalı güzelliğin fethi de disiplin sonrası döneme işaret ediyor; mekanik çerçeve yerini özdenetim mekanizmalarına bırakıyor ve bunlar da, inisiyatifi, bilinci, bireysel motivasyonu harekete geçirmek açısından onun kadar zorlayıcı görünüyor.

Disiplin "itaatkâr ve talimli bedenler, uysal bedenler üreten"⁶⁴ şeyse, postmodern güzellik normlarının bu hırsla baş edebilecek düzeyde olmadığını belirtmek zorundayız. En dikkat çekici olan şey de, zayıf kalma zorunluluğunun özdenetimli, düzenli, estetiğe uygun bedenler yaratmayı başaramamasıdır. Zayıflık kitlesel bir saplantı haline gelmiş olsa da, Metropolitan Life Insurance Company'nin (Metropolitan Hayat Sigortası Şirketi) gerçekleştirdiği araştırmalar, 20-29 yaş arası Amerikalı kadınların % 12'sinin normlardan % 20 oranında daha kilolu olduğunu gösteriyor; 30-39 yaş arası kadınlar da aynı durumda; 40-49 yaş arası kadınlar grubunda ise, bu oran % 40'a kadar çıkıyor⁶⁵. Toplamda, 3 kadından 1'inin fazla kilolara sahip olduğu anlaşılıyor. Kadınlar kuşkusuz, gün geçtikçe beslenme tarzlarını değiştirip zayıflamak için rejim yapıyorlar, ancak bir süre sonra, bunlardan % 85 ila 90'ı verdiği kiloları geri alıyor⁶⁶. Zayıflık ideali içselleştirildikçe, kalıcı bir şekilde zayıflama başarısızlığı daha fazla ortaya çıkıyor. Disipline dayalı denetimlerin güçlenmesi mi? Bu hipotezde, obezite vakalarının artışı nasıl anlaşılabilir? Sürekli rejim yapıp sonra da kiloları geri alma, "yoyo kilolar", kendini kısıtlamakla çılgınca yemek arasında gidip gelme gibi çağımıza özgü fenomenler nasıl açıklanabilir? İnce beden normunun pek çok kişinin kendini daha fazla zorlamasına ve gözlemesine yol açtığı doğrudur. Ancak aynı zamanda, yeme tarzlarında bozulma, sapkın davranışlar, kendini tutamama, *junk food*, beslenme tutumu ve alışkanlıklarında düzensizlik gibi gelişmeler de görülüyor. Kültürümüz zayıflık zulmünün zaferine tanık olmakla birlikte, aynı zamanda beslenme güdülerinin çığrından çıkışı, "yemek"le ilgili kolektif zorlamalar gibi izler de taşıyor. Bunun sonucu ise, "gastronomik" kültürümüze özgü düzensizlik, kargaşa içinde yiyip bitirme, gelişigüzel ve bozuk beslenme oluyor⁶⁷. Bu nedenle disipline dayalı düzenlemelerin şiddetlenmesi tezini savunmak zordur. Beden yadsınmaz bir biçimde daha zorlayıcı es-

tetik kurallara tâbi olsa da, beslenme gibi diğer kolektif baskıların yok olması, kilo almayı sağlayan güdüselle ya da düzensiz davranışlara yol açmaktadır.

Beslenme gibi, sportif etkinlikler de, bedenleri disiplin altında standartlaştırma çağının bitişine örnek oluşturuyor. Gitgide daha fazla kadının fiziksel ve sportif faaliyetlerde bulunduğu biliniyor: Joging, tenis, kayak, jimnastik kadınlara özgü etkinlikler haline geldi. Ancak bunlar, düzenli olmaktan çok ihtiyari; birçoğu, yöntemli antrenman yerine arada bir egzersiz yapmayı yeğliyor. Zayıflık estetiği kuşkusuz üstün geldi, ama disiplinli bir usamlama içermek yerine eylem ve eylemsizlik, kısıtlama ve aşırılık, seferberlik ve soğukluk, ustalık ve boşverme arasında gidip gelen istikrarsız ve sarsıntılı bir uygulamaya dayanıyor. Zayıflık kuralı suçluluk duygusu ve kaygı yaratıyor, ancak kendine hâkim, düzenli bedenler üretmekte pek başarılı olamıyor.

Kültürümüzü yapılandıran çatışmalı mantıklarla ilişkilendirildiğinde, bu "başarısızlık" hiç de şaşırtıcı değildir. Bir yandan, toplumlarımız bedenle ilgili yönergeleri yoğunlaştırıp spor ve diyet normlarını pekiştirerek fazla kilolara karşı savaşmayı emrediyor. Diğer yandan ise tüketim dünyası, arzuları ve "hepsi, hemen şimdi"yi körükleyip içgüdüleri ve geçici hayranlıkları kamçılıyor, düzenli ve çetin uğraşlara karşı tiksintiyi artırıyor. Rejimler bile artık zevk, hızlılık ve yöntem kolaylığı vaatleriyle satılıyor. Öyle ki ince beden normları, tüketici ve hedonist dayanışmalarla, refah içinde yaşama isteklerinin aşırı artışıyla, beslenme güdümlenmesinin üzerinde ağırlığı olan kolektif baskılardaki yapısal bozulmalarla birlikte barınıyor. Kalıcı bir şekilde zayıflama başarısızlığı, aşırı tüketimle kısıtlama arasında gidip gelmeler, beslenme kargaşası, arada bir yapılan spor faaliyetleri; bunların tümü, kendine hâkim olmayı ve kendini gözetim altında tutmayı salık vermenin yanı sıra, beslenmenin toplumsal yapılarını çökerten, tüketme güdülerini uyararak, "baştan çıkma"yı sisteme oturtan çatışmalı bir kültürün belirtileridir.

GÜZELLİK POLİTİKASI

Güzellik çoğunlukla, kadının özgül gücü olarak sunulur. Erkekler üzerinde saltanat kurma, en büyük nimetleri elde etme, dünyanın en büyük adamlarını kaçırmaklarla etkileme olanağını tanıdığından, bu müthiş bir güç sayılır. Gerçek mi, yoksa hayali güç mü? Günümüzde, feminist düşünce dişil güzellik mitini alabil-
diğine eleştiriyor; erkeklere bağlı olduğuna göre bunun ast bir güç, yaşlandıkça kaçınılmaz olarak solacağına göre geçici güç, büyük ölçüde doğa tarafından "verildiği"ne göre değersiz ve engelleyici güç olduğunu söylüyor⁶⁸. Güzellik miti ikinci cinsiyet imparatorlu-
ğunu kurmak yerine, "zayıfların gücü"nü ve kadınların erkeklere tâbi oluşunu onaylıyor. Bu nedenle dişil güzellik sorunu, temelinde siyasi bir anlama bürünüyor. Çağdaş feminizm için güzelliği yıkmak, onu erkeklerin kadınlar üzerindeki bir egemenlik aracı olan, erkeklerle kadınları, ırklarla ırkları, kadınlarla kadınları birbirinden ayırmayı amaçlayan bir *siyasi* düzen olarak çözümlemek anlamına geliyor⁶⁹.

Cinsi lâtif kültürü kadınları birbirine karşı ayaklandırmaya çalışmıyor, her kadını kendi içinde bölüp yaralıyor. Görsel ve yazılı basın tarafından öne çıkarılan gösterişli kadın imgeleri, yaşlanma izlerinin korkunçluğunu vurgulayıp aşağılık kompleksi, kendinden utanma, vücutundan nefret etme gibi hislere neden oluyor. Günümüzde, 3 Amerikalı kadından 1'i ve 18 yaş üzerindeki 10 kadından 8'i, vücutundan hiç hoşnut olmadığını belirtiyor⁷⁰. Kadınların çoğu kendisini fazlasıyla şişman bulurken, % 95'i beden ölçülerini yaklaşık dörtte bir oranında abartıyor⁷¹. Toplumlarımız estetik tavsiyeleri ve görüntüleri yaygınlaştırdıkça, kadınlar fiziksel görünüşlerini kaldıramaz hale geliyor: Cinsi lâtif genellikle kendini güzel bulmuyor. Dişil güzellik uzun süre erkekleri tehdit eden bir tuzağa benzetildi; bugün ise, feministler onu kadını ezen bir araç olarak irdeliyor. Kilo saplantısı olan pek çok kadın dayanılması güç rejimler yapıyor ve beslenme alışkanlıklarının sıkıntısını çekiyor: İştahsızlık çekenlerin % 90'ını kadınlar oluşturuyor; genç öğrencilerin % 12 ila 33'ü, kilosunu kendini kismaya zorlayarak, bağırsak yumuşatıcı ya da idrar söktürücü ilaçlar kullanarak kontrol altına alı-

yor. Birtakım araştırmalara göre, 13-22 yaş arası 250 kadından 1'i, anoreksiya denilen iştahtan kesilme hastalığından mustarip⁷²; bu-
gün Amerika'da, 7 ya da 8 yaşındaki kız çocuklarının bile rejime
girdikleri görülüyor. Dişil güzelliğin gerçek bir güce sahip olduğu
kesinlikle söylenemez, bu güzellik tam tersine, kadınlar üzerinde
korkunç bir zulüm uygulanıyor.

Yiyecekleri zorla kısıtlayan, yuttukları kalorilerden kurtulmak
için her türlü çareye başvuran kadınlar, fiziksel ve psikolojik saç-
lıklarını bozuyorlar. Rejimlerin, bağırsak yumuşatıcıları ve kusma-
ların sonucu, kronik yorgunluk, kızgınlık, âdet bozuklukları, cinsel
isteğin azalması, mide ve yemek borusu hasarları, bağırsak sorun-
ları, sinir krizleri oluyor. Ayrıca, zayıflama yöntemlerinin sık rast-
lanan başarısızlığı moral bozukluğu, depresyon, suçluluk, utanç,
kendini küçük görme ve kendinden iğrenme gibi hislere yol açıyor.
Dış görünüş kültünün ardında, kadınları psikolojik bakımdan yıka-
ma, yani kendilerine karşı güven ve saygılarını azaltma girişimi ol-
duğu syleniyor⁷³. Dişil güzellik yasasının siyasal işlevi buna daya-
nıyor. Kendi gözünde değerini yitiren kaygılı ve kompleksli kadın-
lar, sosyal ve siyasal savaşımlarından vazgeçip ast görevlerle yetini-
yor, erkeklerinkinden daha düşük maaşlara razı oluyor, toplumsal
piramit yarısına onlardan daha az giriyor, daha az sendikalı oluyor,
kadınlardan çok erkeklere saygı gösteriyor, kamusal olaylardan
Çok dış görünüşleriyle ilgileniyorlar. Dişil güzellik fetişizimi, kadın-
ların iktidar alanlarına yaklaşmaya başladığı bir dönemde, pek az
dayanışmalı, istek ve talepleri fazla olmayan uysal bir emekiliği
türetme vektörü olarak işlev gryor⁷⁴. Kadınların sosyal hiyerarşı-
nın zirvesine doğru ilerleyişini nleme aracı olan dişil güzellik mi-
ti, toplumlarımızda öncelikle, başlıca hedefi erkek egemenliğini ve
kadının boyun eğişini sürdürmek olan siyasi bir karşı saldırı olabi-
lir.

Güzellik meselesinin erkeğe kıyasla kadın için daha önemli,
daha özdeş, daha sıkıntı verici olduğundan bir an için olsun kuşku
duymak mümkün müdür? Ancak bu, kendinden nefret etme ve
kendini küçük görmeye yol atığını söyleme yetkisini verir mi? Ba-
zı araştırmalara göre, dış görünüşle özsaygı arasında doğrudan bir
ilişki bulunmadıęını⁷⁵ belirtmek yararlı olacaktır, çünkü güzel ka-
dınların kendilerini diğerlerinden daha fazla kabul ettikleri kesin

değildir. Özgüven eksikliği, yalnızca güzellik etkeniyle tek yanlı olarak açıklanamayacak kadar karmaşık bir fenomendir. Dergiler ve reklamlar tarafından yaygınlaştırılan zayıflık kültürüyle düş im-geleri kadınların bedenlerinden duydukları hoşnutsuzluğun artma-sına katkıda bulunsu da, kendilerine karşı güvenlerinin gerilediği fikrini doğrulamak olanaksızdır. Bu durumda, kadınların daha yüksek diplomalara ve mesleki kimliğe ulaşma, toplumsal ve birey-sel açıdan kendini ortaya koyma isteğini her zamankinden daha fazla belli etmelerini anlamak mümkün müdür? Estetik imgeler ve istekler çoğaldıkça, bir zamanlar salt erkeklere ait olan ve sorum-luluk gerektiren görevleri kadınlar daha fazla arzulamakta ve elde etmektedirler. Güzellik normları bakımından her iki cinsiyetin ko-numundaki eşitsizlik, kadınların çalışma özelemlerinin erkeklerin-kine gitgide yaklaşmasını kesinlikle engellemiyor. 80'li yılların so-nunda iş ortamında yapılan bir Kanadalı araştırma, çalışan erkek-lerle kadınların özsaygı düzeyinin birbirinden farklı olmaktan çok birbirine benzediğini, her iki cinsin de kendine olumlu bir gözle baktığını gösteriyordu⁷⁶. Toplumsal gelişmeler gözlemlendiğinde, kadınların bulundukları yerle ilgili olumlu duygularının azalmasın-dan çok, mesleki ve entelektüel hırslarının yükselişi göze çarpıyor. Güzellik kültürünün yarattığı psikolojik sıkıntılara karşın, en dik-kat çekici olgu, Matina Horner'ın sözünü ettiği şu ünlü "başarı korkusu"nun zayıflayışı ve güzellik isteğiyle meslek sahibi olma istenci arasındaki geleneksel ayrımın gerilemesidir. "İyi" bir evlilik yapabilmek için güzel olmak, artık dişil tutkuların iskeletini oluş-turmuyor: Kadınlar artık güzel olmayı ve mesleki açıdan başarıya ulaşmayı istiyorlar.

Ancak güzellik artık kadınların özerklik, meslek yaşantısı, üst düzey eğitim gibi özelemlerini bastırmayı başaramasa da, iktidarın en yüksek düzeylerini fethetme girişimlerini gemlemenin hâlâ mümkün olduğu düşünülebilir. Kadın, Başkan kimliğiyle değil Gü-zel kimliğiyle göklere çıkarıldı. Kadınların çoğunlukla görüntünün önemli bir rol oynadığı meslekleri yeğleyip otorite içeren meslek-lere daha az itibar etmelerinin nedeni bu olsa gerek. Elbette ki çok önemli değişimler oldu: Kadınlar şimdi siyasi alanda güçlü konum-lara ulaşmak istiyor ve erkeklerin hoşuna gitme arzusuna artık ba-şarı korkusu eşlik etmiyor. Hatta Amerika'nın eski güzellik krali-

çelerinden Irene Saez'in, Karakas'ta üst düzey bir belediye görevlisi olduğu görülüyor. Bu arada, tüm araştırmalar kadınların iktidara gelişini erkeklerin onayladığını gösteriyor; ve erkeklere özgü olmakla ün salan görevlere el atan genç kadınlar, artık diğerlerinden daha az dışı olarak algılanmıyor⁷⁷. Yine de kadınların kudret istenci, otoriter ve saldırgan tavrı, egemen davranışları, hâlâ erkeklere göre daha olumsuz tepkiler uyandırıyor, çünkü çekici görünme gereğine, zarafet ve duyarlılık klişesine ters düşüyor. Bu nedenle, deneysel bir ortamda ekip halinde işbirliğine girmesi gereken karma bir grubun lideri, istatistiksel olarak her zaman, bir erkektir; bu tür durumlarda kadınlar her yerde, alt konumda yer alan "dış kadın" imgesini yeniden üreten davranışlara girerler⁷⁸. Dişil cazibeyi erke karşıt kılan klişeler yıpranmış olsa da, kadınların örgütlerin hiyerarşisi içinde yükselmesi açısından bir engel oluşturmaya sürdüüyor.

Estetik rollere layık görülen kadınlar, güçlerini örgütlerin dışında "kanıtlamaya", rekabet gücünden çok baştan çıkarma gücüne öncelik tanımaya itiliyor. Dişil güzelliğe verilen toplumsal değer, özel kutbun kamusal kutba baskın çıktığı dişil bir dünya görüşünü pekiştirmeye katkıda bulunuyor. İşte bu nedenle, örgütlerde özel "erk" arayışı kadınlarda üstün konum arayışından daha özdeş bir anlama sahiptir. Güzellik kuralı, kesinlikle kadınların özsaygısını ve özgüvenini yıkarak değil; dişil düşleri, beklentileri ve tutkuları kamusal başarıdan ziyade özel başarıya, resmi erkten ziyade gayri resmi erke, kurumlarda elde edilen güçten çok ilişkilere yönlendirerek, siyasi bir aygıt işlevini görüyor. Kadınların profesyonel, girişimci ve siyasi hırslarının gitgide arttığı kuşku götürmez. Yine de, dişil güzelliğe verilen değer, hâlâ örgütsel başarıdan çok özel ilişkide başarıya ağırlık vermeyi, erkeklerle rekabetten çok cinsel ilişkide baştan çıkarmayı önemli kıldığı doğrudur. Güzelliğe düzülen övgüler, günümüzde artık kadınların bireysel ve toplumsal onaylanma istencini yıkmaya yeterli değildir; ancak bu övgüler, baştan çıkarma gücüne hiyerarşik güç pahasına değer kazandırdıkları ve özel kadın/kamusal erkek ayrımını yeniden oluşturmaya eğilimli oldukları için, günümüzde hâlâ, kadınları zirveleri kuşatmaktan vazgeçiriyorlar.

Estetik Aktivizm ve Kadın Dergileri

Cinsi lâtifin demokratik dönemi yalnızca güzellik ürünlerinin kitlesel bir üretimine ve tüketimine tekabül etmekle kalmayıp, temel taşı bir yüzyıldır kadın dergilerinin oluşturduğu yeni bir iletişim ve estetik normlar sistemini de beraberinde getirdi. Modern kadın dergileriyle, estetik modellerin toplumsal dağılımı ölçek değişti, dişil güzellikle bağlantılı temsiller ve mesajlar zamanla ender rastlanan göstergeler olmaktan çıkıp her türlü koşul altındaki kadınların gündelik yaşamını kuşattı. Uygarlık hiçbir zaman güzellik bakımlarına ilişkin bunca söylev üretip yaygınlaştırmadı; cinsi lâtifin görüntüleri asla böylesi bir toplumsal ışıltı saçmadı. En azından burada, "teknğin zincirinden boşanması" sürüp giden estetik yoksulluğa uyum sağlamadı. Modern toplumlar kendilerini "müthiş bir mal birikimi" olarak sunmanın yanı sıra, bambaşka bir açıdan da, dişil güzele ilişkin temsillerin dağılımına örnek oluşturdular. "Cinsi lâtif"in son aşamasında, güzellik öğütleri, bilgileri ve imgeleri kitlesel bir üretim-tüketim-iletişim mantığına girdi.

Yüksek tirajlı kadın dergilerinin boy göstermesiyle birlikte, dişil görüntüden söz etmenin yeni bir biçimi belirdi. O zamana dek dişil güzellik hakkında söylenenler, ya şairlerin, romancıların ve hekimlerin eseri idi, ya da kadınlar arasında fısıldanan sırlardı. XX. yüzyıldan itibaren, kadın dergileri estetik tekniklerin toplumsal dağılımının temel vektörleri haline geldi. Çok sayıda kişiye hitap ederek, güzele tüketimi birleştiren, keyifli ya da mizah içeren bir ton, doğrudan ve dinamik bazen de reklamı çağrıştıran bir söylem benimseyen yeni bir retorik gün ışığına çıktı. Ayrıca buna,

kadın dergilerini diğer yayınlardan ayırt eden demecilerin öne çıkarılması, metin ve görüntülerin estetik sunumu da eklendi. Bu dergilerde biçim de içerik gibi güzelliği yüceltiyor, mesajlar kadar görüntüler de kadının tanımını güzelliğe indirgenmiş cins olarak ortaya çıkarıyor. Kadının üstün görüntülerinin yaygınlaşması, estetik bilgilerin kitlesel dağılımı, güzellikle tüketimin bağdaştırılması, beden bakımlarının toplumsal değer kazanması, reklama yönelik retorik, mesajların istençciliği; bunların tümü cinsi lâtifin demokratik dönemini oluşturan düzenlemelerdir.

KADIN DERGİLERİ VE MODERN GÜZELLİK KÜLTÜRÜ

XIX. yüzyılın son onyıllarında kadın dergileri yüksek dağıtım-
lı bir yayın organı haline geldi. Tirajlar hızla arttı: 1879'da kurulan *Le Petit Echo de la mode*, 1893'te 200.000 baskıya ulaştı ve 1930'da 1 milyonu geçti. ABD'de, *McCall's Magazine* 1870'de, *Harper's Bazaar* 1867'de, *Ladies Home Journal* 1883'de, *Vogue* 1892'de çıktı: tirajlar birkaç milyona yükseldi. Kuşkusuz 1900 yılına dek, bu dergiler yalnızca giyim kuşam konusunda tavsiyelerde bulunuyordu: Ahlak kuralları gereği, makyaja ilişkin öneriler enderdi ve güzellik ürünlerinin reklamları 1920'ye kadar gizliden gizliye yapılıyordu. Yine de, bu dergiler yüzünden, dişil güzellik kültürü kitlesel bir demokratlaşma döneminde sendeledi, geniş halk katmanları "son moda" modellerden çoktan haberdar olmuştu, patron kalıplar sayesinde modaya uygun giyinebiliyor, tasarımcılar ve fotoğrafçılar tarafından sunulan zarif kadınların çekiciliğine hayran kalabiliyordu. Moda fotoğraflarının ilk baskıları 1892 yılında *La Mode pratique*'te çıktı. 1901'de, hâlâ atölyelerle çekilen fotoğraflarla resimlendirilmiş olan *Les Modes* dergisi doğdu. Bir süre sonra, Seeberger kardeşler şık giyimli aristokratların fotoğraflarını çekti ve Paul Nadar, 1913'e doğru, Jeanne Lanvin'in mankenlerini öne çıkarttı.

İki savaş arası dönemde, kadın dergileri gitgide artan bir popülerlik kazandı, çeşitli kesimlere hitap eden başlıklar çoğaldı. *Le*

Jardin des modes 1918'de, *Modes et Travaux* 1919'da çıktı. Bu dönem, kadın dergileri tarihinde bir dönüm noktasına işaret eder. Kozmetik sanayiinin ortaya çıkışı, gençliği, mutluluk arayışını, güzellik bakımlarını yücelten yeni dergilerin yaratılmasına yol açtı. 1937'de, Prouvost grubu haftalık *Marie-Claire* dergisini öne sürdü ve Amerikan dergilerinden esinlenen bu yayın olağanüstü bir başarıya ulaştı. 800.000 baskıyla başlayarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce milyonu geçti. Fransa'da bu yayın devrim etkisi yarattı ve kendisini "şimdiye kadar görülmemiş nitelikteki haftalık kadın dergisi" olarak sundu. Ucuz fiyatıyla, geniş bir kitleyi hedef aldı ve kararlı bir şekilde modern olmak istedi: Sayfaları ferah-tı, grafik tasarımı ve hurufatı sık sık yenileniyordu, ayrıca özenli bir sayfa düzenine sahipti. Önemli bir yenilik olarak, kapak sayfasının büyük bir kısmını genç, gülümseyen, güzel, makyajlı bir kadın yüzüyle süsledi. Böylece, iyimser ve tüketici bir güzellik felsefesini yayarak baştan çıkarma araçlarını demokratlaştırmayı hedefleyen "yoksulun *Vogue*'u" doğmuş oldu¹.

XIX. yüzyılda da devam eden makyaja karşı çıkma geleneğinin tersine, iki savaş arası dönemdeki, özellikle de 30'lu yılların kadın dergileri kozmetik ürünlerin kullanımını yüceltti, koşulları ne olursa olsun kadınları, mümkün olan her çareye başvurarak yüz ve beden güzelliklerini artırmaya teşvik etti. Fiziksel görünüşle ilgili öğütlerin çoğalmasına tanık olundu: Dergiler kadınlara her sabah jimnastik yapma, zayıf kalmak için hafif yemekler yeme, bronzlaşmak için güneş yağları kullanma, göz ve dudaklarını boyama, kaşlarını alma, el ve ayak tırnaklarına cila sürme talimatını verdi. Koket ve yarı sosyetiklerin görüntüsüyle artık bağdaştırılmayan kozmetik hileler, güzellğin meşru başarısı olarak sunuldu: Bunlar artık kınanılacak bir pratik değil, kocasını elinde tutmak isteyen her kadın için tamamlayıcı bir unsur; zevksizlik belirtisi değil, bir uygarlık gereği-ydi. 1932'de Colette, *Beauté* dergisinde makyaja değinerek, "başkalarına karşı kesin bir nezaket görevi, bir kibarlık ve neredeyse edep meselesi" olduğunu söyledi.

Estetik bilgiler, moda fotoğrafları, görüntü ve baştan çıkarmayla ilgili öğütlerle gitgide genişleyen bir kadın okur kitlesi arasında yayılan kadın dergileri², film yıldızlarının yanı sıra, kendisini kadının estetik rolünü demoklaştırma aracı, modern kadın güzelli-

ğinin büyük kurucularından birisi olarak kabul ettirdi. "Moda ve güzellik" sütunları önemli bir yer işgal etti: *Marie-Claire*'in, *Elle*'in, *Marie-France*'in reklam dışındaki sayfalarının yaklaşık beşte biri, 60'lı yıllarda bu konulara ayrılmıştı³. Bunlara bir de, görsel unsurlar, mükemmel beden ve yüzlerin fotoğrafları, 30'lu yıllardan itibaren daha "doğal", daha hareketli, daha hayalci, dolayısıyla da modellere öykünme akımlarını teşvik eden bir tavır yararına eski donuk karakterlerini yitirmeye eğilimli manken görüntülerinin ağırlığı da eklendi. Fotoğraflar ve basın aracılığıyla, her türlü koşul altındaki kadınlar, en güzel ve en çekici modelleri görüp bunlara hayran kaldı: Dişil güzellik, parlak kâğıt üzerinde yaprakları çevrilecek bir manzara, düş kurmaya, genç kalmaya ve güzelleşmeye sürekli bir davet haline geldi.

Kadın dergilerini baştan aşağı kaplayan reklamların yerini ve rolünü göz ardı etmek de olanaksızdır. 1939'da, *Ladies Home Journal* sayfalarının % 44'ünü ilanlara ayırıyordu ve 60'lı yıllarda, *Vogue*, *Elle*, *Jardin des modes* dergilerindeki sayfaların % 50 ila 70'ini reklam metinleri işgal ediyordu. Hâlâ bu mantığa sahibiz: Günümüzde, Fransa'da, kadın dergilerinin mali dengesi, yarıyı aşan oranda ilanlara dayanıyor. Bu reklam metinleri arasında, hijyen ürünleri, moda ve güzellik önde geliyor⁴. Reklama yönelik röportajlar, pratik tavsiyeler, araya atılan ilanlar; kadın dergilerinde her şey kadının güzelleşmesini teşvike, dişilikle güzelliği bağdaştırma-ya, tüketici bir güzellik anlayışını körüklemeye yönelik.

Kadınlar, geleneksel olarak güzellik reçetelerini arkadaşlar arasında ya da anneden kıza, elden ele geçirirlerdi. Sır adını taşıyan ve kısıtlı bir okur kitlesine hitap eden metinler de, evde üretilecek koku ve farlarla ilgili reçeteler önerirdi⁵. Kadın dergileri bu gizli ve "tılsımlı" kültürü yıktı. Kadınların birbirine fısıldadığı "hileler"in yerini, "Güzellik hijyen sağlık" başlıkları, reklama yönelik röportajlar, marka isimlerinin sergilenmesi, keyifli ve reklama yönelik, doğrudan ve yaratıcı bir kitlesel iletişim aldı. Yeni ekonomik ve medyatik bağlam, birkaç yüzyıllık sır gelenegini silip süpürdü: Demokratik dönemde, cinsi lâtif kültürü çarpıcı reklam gücü ve tüketici uyarım yararına eski gizemlerinden kurtuldu. Dolayısıyla kadın dergilerinde iki heterojen eğilim görülür. Bir yandan, diş evrenle erkek evren arasındaki geleneksel bir bölünmeyi yeniden

düzenler: Açılan sırları, estetik tavsiyeleri, kadınsı söylemleriyle harem dairesinin bir dengi yeniden yaratılır. Öte yandan, atalar-
dan kalma kadın sırları kültürünü yıkar. Tüm kadınlara seslene-
rek, baştan çıkarma yöntemlerini öne çıkaran, sırların yerine bilgi-
yi yerleştiren kadın dergileri, modern kitlesel eğitim ve uzman
kadrolar aracılığıyla, güzellik dünyasının kozmetik tüketimi teşvik
çağına girmesini sağlamıştır. Kadın dergilerini seferber eden man-
tık, bu açıdan, XIX. yüzyılın yarısından itibaren *haute couture*'ü
kuran mantıkla aynıdır. Her iki durumda da, özerk toplumsal dü-
zen, yerini uzmanlaşmış profesyonel kadrolara bıraktı⁶. Kadın der-
gileriyle birlikte, güzellik gezegeni geleneksel - aristokratik düze-
nden, medyatik - reklama yönelik - demokratik bir düzene geçti.
Kadın dergilerindeki düş atmosferi, güzellik dünyasını *ussallaştır-
ma* işini üstlendi.

Kadın dergileri ile ilanlar aynı yönde uğraş verdiler. 20'li yıl-
lardan itibaren ilanlar, kadınlara özgü geleneksel alışkanlıkları de-
ğiştirmeye, tüketim saltanatını engelleyen "önyargıları" yok etmeye
girişti. Yeni ilanlar baştan çıkarmayı, gençlik zevkini, narsist tutku-
ları, tüketici güzellik arayışını meşrulaştırmak için üretiliyor. Gü-
zelleşmek, makyaj yapmak, genç kalmayı ve kendini beğendirmeyi
istemek, artık az çok utanılacak bir lüks gibi değil, kocasının sada-
katını koruma ve birlikteliğini sağlamlaştırma kaygısını güden her
kadının *görevi* olarak görülüyor. 20'li yıllarda yapılan bir parfüm
reklamı, "Kadının ilk görevi, çekici olmaktır", diyor. Geleneksel
kadın hilelerinin yerini tüketime yönelik talimatlar aldı: 1000 ka-
dından 999'u gibi, pudra ve ruj sürmelisiniz⁷. "Güzelliğin satın alı-
nabileceği fikrini vurgulayan reklam dünyası, kadınları tüketici bir
güzellik vizyonu konusunda eğitti.

Kadın dergilerinin tüketici güzelliği teşvik etme eylemi yalnız-
ca kozmetik sanayilerinin çıkarlarıyla örtüşmez: Daha gizliden giz-
liye, eyleme ve insanlara inanmak gibi modern değerlerin gücün-
deki yükselişi ifade eder. Güzellik, geleneksel olarak "ilahi bir lu-
tuf"la ya da insana özgü yöntemlerle ulaşılması olanaksız olan bir
doğa yapıtıyla özdeşleşirdi⁸. Bu düşünce evreninde, yalanla, koket-
lik kusuruyla bir tutulan yüz boyalarının kullanımı mahkûm edil-
di: Bilgelik ancak, bize verilenin kabulünden ibaret olabilirdi.
XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bu düşünce sistemi, benzeri görül-

memiş saldırıların altında paramparça oldu. "Makyaja övgü"de Baudelaire, yapmacık sanatını yeniden saygınlığına kavuşturur: "Tatparcasına sevimlik için kadın süslenmeli [...], makyaj gizlenmemeli [...], tersine, gösterişli biçimde olmasa da, en azından saflıkla sergilenelmeli⁹." Kadın hilelerinin bu şekilde değerlendirilmesi tek başına kalmış olsa da, buna karşılık kadınların koketliğini, fiziksel görünüşle uğraşmayı ve ona özen göstermeyi meşrulaştıran güzellik yapıtları ve rehberleri çoğalır. Kitapların çoğunluğu, güzelliğin yalnızca kadınların doğal hakkı değil, aynı zamanda *görevi* olduğunu belirtir. Baudelaire şöyle yazar: "Kadının en doğal hakkıdır, hatta büyüğü ve doğaüstü görünmeye çalışarak bir tür görevi yerine getirir¹⁰." Hemcinslerine dış görünüşlerini mükemmelleştirmenin çarelerini, doğal yeteneklerine ulaşmayı, yani güzel olmayı ve kendilerini beğendirmeyi öğretmeye yönelik yapıtlar yazan kadınların sayısı giderek artar¹¹. Blanche de G  ry'ye göre, "kendine hiç   zen göstermeyen bir kadın dünyayla temas halinde yaşamayı hak etmez... [...] Güzel olunmayabilir, ancak tamamen   rk  n olmak yasaaktır¹²". Erkeklerin ailelerini ge  cindirmek için çalışmaları nasıl ahlaki bir zorunluluksa, kadınların da güzel görünmeleri, gen  liklerinin parıltısını korumak için her şeyi yapmaları şarttır. Kendine   zen göstermemek, estetik kusurlarını düzeltmeye ya da iyileştirmeye çalışmamak neredeyse bir kusurdur. Bunun bir nedeni, kadının doğal olarak beğenilmek ve cezbetmek için yaratılmış olması, bir diğeri ise güzelliğin yaşam mücadelesinde kayda değer bir avantaj, kadınlar için mutluluğa, mevki ve servete ulaşmanın bir yolu olmasıdır. Hiç kuşkusuz, Rönesans'tan bu yana, güzel olmak üst sınıflardan kadınlar için bir zorunluluk olarak görünür, ancak demokratik moderniteyle birlikte, bu gereklilik bir bütün olarak dişi cinse uzanır. Artık "güzel olmak için acı çekmek" ne hoşunadır ne de kınanılacak bir şeydir,   kicili  ini korumak ve m  kemmelleşmek amacıyla durmaksızın çaba harcamak şarttır.

Bu arada, estetik kusurlar eskiye oranla daha az engelleyici görünür. Fiziksel güzellik hâlâ ahlaki güzelliğin aynası olarak görülse de¹³, görünüşü değiştirecek uygulamaların meşruluğu ve mümkünlüğü gitgide onaylanır. Harriet Hubbard Ayer, kadının Tanrı'nın inayetine boyun eğmesi gerektiği yolundaki saçma ve moral bozucu fikri kınar; Staffe baronu "burun estetiği bilimi"ne

duyduğu inancı ifade eder; Annie Wolf, bilimin fiziksel mükemmelliği mümkün kılacağını savunur¹⁴. Pek çok kitapta, kadınlar rejime girmeye, jimnastik yapmaya, yürümeye ve tenis oynamaya teşvik edilir; deri bakımı için masaj ve kremler tavsiye edilir. Makayaj bile, yüzyılın sonunda, *saklı* kalması ve doğal görünmesi koşuluyla, kısmen de olsa yeni bir saygınlık kazanır¹⁵; genç kızlarda kınanmakla birlikte, belli bir yaşı aşmış kadınlarda yadırganmaz. Modernlerle birlikte, "güzellik-yazgı"nın baskınlığı, yerini "güzellik-sorumluluk"a bırakır: Fiziğin mükemmelleştirilebileceği, kararlıca el atıldığı takdirde estetik yetersizliklerin üstesinden gelinebileceği fikri güçlenir. Arthur Lefebvre, bu perspektifte iki çeşit güzellik ayırt eder: Biri doğuştan gelen niteliklere dayanır, diğeri ise bireysel bir fetihten kaynaklanır¹⁶. Dişil güzellik kültürü, doğadan gelen gerçekliklere ayak uydurmayı reddetmeye dayanan modern istençcilik yolunu benimser.

İki savaş arası dönemde, kadın dergileri kozmetik ürünlerinin kullanımını yücelterek, kadınları daha cazip görünmek için her şeyi yapmaya teşvik ederek bu aktivist dinamizi biraz hareketlendirir. Güzellik artık, gerçekten kendini vermek koşuluyla her kadının soyunabileceği kişisel bir başarı olarak sunulur. *Marie-Claire*'de, Marcelle Auclair okuyucuları kaderlerini ele almaya kışkırtır: Hepiniz güzelsiniz, bunu biliyor muydunuz¹⁷?" *Vogue*'da, güzelliği tüm kadınlara açık bir olanak olarak irdeleyen makalelerin sayısı artar: "*A lovely girl is an accident; a beautiful woman is an achievement*"¹⁸." Zsa Zsa Gabor, bir süre sonra, yeni estetik optimizmi tek bir cümlede özetleyecektir: Çirkin kadın diye bir şey yoktur, yalnızca tembel kadınlar vardır." Makyajla, vücut bakımına yönelik egzersizlerle, zarafet hileleriyle, artık çirkinliğin mazereti kalmamıştır, her kadın cazip bir görüntü sunmayı başarabilir. Modern kültür estetik yazgı fikrini çürütebilmiştir: Kadınların, yararlılık ideolojisi perspektifine göre yeniden yorumlanmış güzellikle ilişkisi böyledir. Dişil güzellik artık az sayıdaki doğuştan düzgün kadına nasip olan bir doğa ayrıcalığı değil, kendine mal etme ve kendini yaratma uğraşı, her türlü kadının marifet ve yeteneklerine açık olan bireysel bir kazanımdır. "Çaba" yoluyla, her kadın çirkinlik talihsizliğinden kurtulabilir. Aristokratik ve doğal bariyerlerin

yıkıldığı demokratik çağda, dişil güzellik, *self-made man*'le (kendini yaratan insan) aynı sorunsal içinde düşünülür.

Verilenin kudretindeki gerileme, estetik yapaylığın meşrulaşması, güzelliğin kendini inşa etme gücünün kabulü gibi ideolojik çalkantılar yalnızca kozmetik sanayilerinin ticari çıkarlarıyla değil, demokratik-bireyselci çağın göndergeleriyle de örtüşür. Bağımlılıktan kurtulup ortaklaşa davranan bireylerin iktidarı ortaya çıkmadan, estetik istençcilik baş tacı edilmeyecektir. Tam bir özgür irade idealinin XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında yalnızca erkek cinsi hedef aldığı doğrudur; kadın "gerçek" bir özerk birey olarak görülmez. Yine de bireysel egemenlik ideali dişil özellikleri algılama tarzı üzerinde tamamen etkisiz değildir: En başta, geleneksel olarak ikinci cinsiyete indirgenen güzellik ideolojisini yeniden yapılandırmıştır. Özgür irade ilkesi verileni kabul etme kültürünün meşruluğunu ortadan kaldırmış, dış görünüş üzerinde söz sahibi olma istencine değer kazandırmış ve güzelliğin optimize edilmesine karşı eski dirençleri yıkmıştır. Güzelliği değiştirilmez ilahi armağan olarak tanımlayan gelenekçi şemanın yerini, dünya üzerinde sınırsız hâkimiyete ilişkin modern ilkenin ifadesi olan sahip olunabilir güzellik düzeni almıştır. Erkeklerin toplum üzerinde tüm gücünü uygulama hakkına, kadınların değişme ve dış görünüşüne hâkim olma hakkı tekabül etmiştir. Tıpkı siyasal ve toplumsal düzenin bireysel egemenlik temeli üzerinde yeniden inşa edilmesi gibi, dişil güzellik de kişinin kendisi üzerindeki tam kudretiyle ilgili modern ilkeye göre yeniden ele alınmıştır.

MEDYATİK GÜÇLER VE KADINLARA ÖZGÜ GÜÇLER

XX. yüzyıl boyunca, kadın dergileri kadınlar üzerinde müthiş bir etki gücüne erişmiştir. Moda tutkusunu yaratmış, güzellik ürünlerinin toplumsal yayılımını teşvik etmiş, dış görünüşün daha fazla sayıdaki kadın için dişil kimliğin temel bir boyutu olmasına katkıda bulunmuştur. Tıpkı modern demokrasilerdeki siyasi erk gibi, bu da kadın dergilerinin temelinde yer alır: Modern güç top-

lumun ifadesi olarak görünürken kamusal güç nasıl sürekli büyü-
yüp sivil topluma sızmışsa, kadın dergileri de kadınların kendi gö-
rünüşleri üzerindeki gücünü artırmaya çalıştıkça, onların üzerinde-
ki hâkimiyeti güçlenmiştir. Her iki durumda da, bireysel egemen-
lik ilkesi adına toplumu ve kamuoyunu yönetenlerin "dış" kudreti
artmıştır.

60'lı yıllardan bu yana, kadın dergilerinin etki gücü sayısız kez
aşağılanmıştır. Davanın aşamalarını anımsayalım. Ticari düzenin
gereklerine bağlı olan kadın dergileri kadınları tüketime zorlar;
düş imgeleri yayarak onları küçültür, yaşlanma kaygılarını yoğun-
laştırır, baştan çıkarıcı modellere benzemek gibi boş bir arzu yara-
tır; "moda ve güzellik" sütunlarına geniş bir yer vererek, uçarı ve
yüzeysel kadın klişelerini pekiştirir. Bireysel ve etnik farklılıkları
yok etme aygıtı, tekbiçimleştirme ve konformizm gücü, kadınları
dış görünüş ve baştan çıkarma normlarına bağımlı kılma aracı ola-
rak, yüzeyde hafif görünen, gerçekteyse Batılı estetik kuralların
üstünlüğünü empoze ettiği için zorba, cinsiyetçi, hatta ırkçı olan
bir basına karşı her yönden eleştiriler yağar.

Kimse karşı çıkmayacaktır: Bu çapraz ateşler çoğunlukla doğ-
ru hedef alır. Yine de her şey söylenmiş değildir. Kadın dergileri-
nin, özellikle, kitlesel bir standartlaştırma gücünü uyguladığı yadsı-
namasa da, eyleminin diğer yüzünü saklamamak gerekir. Dış görü-
nüşleri homojenleştirme uğraşlarına koşut olarak, kadın dergileri-
nin bir başka özelliği de, bireyselliğin ve kişiliğin değerini artırma
çabasıdır. Daha 1935'te, *Marie-Claire*'de "Kişiliğe hiçbir şey karşı
koyamaz" sözleri yer alır. Aynı yıl, *Vogue*'da yayımlanan bir maka-
le, güzelliğin yarı yarıya kişilikten, dörtte bir oranında makyajdan
ve yine dörtte bir oranında doğadan kaynaklandığı fikrini savu-
nur¹⁹. 60'lı yıllardan itibaren, kadın dergileri zarafeti daha erişile-
bilir, daha rahat, daha pratik bir hale getirmeye çalışır. Fantezi,
özgürlük, etkinlik değerleri baş tacı edilir: "Yeni" kadın, sevdiğini
elde eden, istediği gibi giyinen kişidir. ABD'de, *Vogue*'un 1968'de
çıkan ilk sayısı, "Artık güzellik serbest" başlığını atar. Medya hiç
kuşkusuz, giyim kuşamda daha büyük bir özgürlüğe yönelik çağdaş
hareketin kökeninde yer almasa da, toplumsal bir meşruluk kata-
rak, biçem vererek, kadınlara baştan çıkarma istemleriyle bütün-
leşme olanaklarını sunarak ona eşlik etmiştir. Ayrıca kadın dergi-

lerinin, zayıf beden normlarının toplumda yaygınlaşmasının en etkili faillerden biri olduğu pek kuşku götürmese de, bu dinamiği benzersiz bir kişiliksizleşme ve kendinden vazgeçme girişimine indirmek doğru olmaz. Daha önce gördüğümüz gibi, zayıflık yönergeleri kendi içinde, bireyselci kültürle çelişkili değildir, çünkü kadınları "kendini ele almaya", fiziksel vurdumduymazlıkla savaşımaya, bedenle ve yaşlanmanın kaçınılmazlığıyla yüz yüze gelen birer özne olarak kendini onaylamaya sevk ederler. Dolayısıyla da vücut hatlarını standartlaştırma mantıkları, aynı zamanda kadınların dış görünüşleri üzerindeki gücünü pekiştiren araçlar olarak öne çıkar. Kadın dergileri, bir yandan kadınları kendilerini bir "süs eşyası" olarak görmeye "mahkûm" ederken, öte yandan da bedene karşı bireysel sorumluluğu üstlenmeyi ve kendini inşa etme ilkesini teşvik eden bir kültürü yayarlar. Kadınların dış görünüşle ilgili kaygılarını yoğunlaştırmaları, bir düzleştirme ve dişi Öz'ü yadsıma girişimine indirgendikleri anlamına gelmez.

Çokkültürcülük davalarına maruz kalan çağdaş Amerika'da, kadın dergilerine karşı, "beyaz" standartlarının, canlı saçların, açık renk gözlerin, ince ve düzgün burunların yüceltilmesiyle kendini ortaya koyan estetik emperyalizmi kınayan eleştiriler yağmaktadır. Kadın dergilerinin, hükmeden bir güzellikle hükmedilen bir güzelliği kurumlaştırarak, etnosantrik bir güzellik modelini empoze ederek, ırkçı ve totaliter erk aygıtları gibi işlev gördükleri söylenmektedir. Bunun sonucu ise, ırklar arasındaki bariyerlerin kuvvetlenmesi, azınlık gruplarında kuşku, aşağılık hissi, kendinden nefret etme gibi duyguların vurgulanması olmaktadır²⁰.

Ancak bu suçlamalar kitlesel medyatik kültürün özünü mü, yoksa gelişiminin yalnızca bir dönemini mi hedef alıyor? Yirmi ya da otuz yıl önce bu alanda ortaya çıkan dönüşümler nasıl göz ardı edilebilir? 60'lı yıllardan itibaren, demokrasilerde estetik ölçütlerin açılımı ve çoğalması süreci başlar. "*Black is beautiful*" ("Siyah güzeldir") sloganıyla çizilen yolda, 1974'te *Vogue* ilk kez. kapağını siyah bir top modele ayırır. Aynı dönemde afro görünüş moda olur, siyahi, asyahi ve "azınlıklara özgü" güzellik imgeleri çoğalır. 1983'te, Vanessa Williams adlı bir genç Siyah kadın, ilk kez Miss America unvanını elde eder. Daha yakın bir tarihte, Naomi Campbell, yani şu kutsal "*Black Magic Woman*", *Time*'a kapak konusu

olur. "Beyaz" yüz standartları kuşkusuz hâlâ baskındır: Ne var ki hegemonyaları, değişik ırklara ait güzelliklerin kabulünü artık dışlamamaktadır. Batı'nın kendisini estetik açıdan yüceltmesiyle ilgili utkulu dönemi ardımızda bıraktık: Estetik çoğulculuk, farklılıkların yok edilmesi ve güzelliğin homojenleştirilmesinden çok, kadın dergilerinin geleceğini temsil etmektedir.

Çok sayıda süreli yayın tarafından dağıtılan üstün kadın görüntülerinin, pek çok kadının kendinden kuşku duymasını sağlama, onları bedenlerine karşı kompleksli hale getirme kapasitesine sahip olduğuna kimse karşı çıkmayacaktır. Yine de, kadın dergileri kendilerine sık sık atfedildiği gibi, alabildiğince güçlü bir karaktere sahip değildir. Öncelikle, etkileri kesinlikle kendilerinin yaratmadığı bir kadın talebine dayanmaktadır. Kadınlarda uyandırdıkları güzellik isteği, kendilerinin dile getirdiği ve vurguladığı kadar fazla değildir. Ayrıca, değer düşürücü güçlerinin önemli sınırları vardır. Gerçekten de, medyatik imgelerin sözde mutlak kudreti, soru yöneltildiğinde, çoğu kadının hâlâ kendini hoş bulduğunu belirtmesiyle nasıl bağdaştırılabilir? Güzelden çirkinde dek uzanan altı sözcük arasından görüntülerine en uygun olanı seçmeleri istendiğinde, büyük bir çoğunluk "güzel", "baştan çıkarıcı", ya da "minyon"u işaretlerken, neredeyse hiçbiri kendini "çirkin" olarak değerlendirmemektedir²¹. Kuşkusuz, aynı dönemde yapılan diğer araştırmalar, çok sayıda kadının aynada bedenlerine baktıklarında hoşnutsuz, kaygılı ya da bunalımlı olduklarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu iki saptama arasındaki çelişki, görüldüğünden daha az radikaldir. Çünkü kadınlar bedenlerinin görüntüsü hakkında sert yargılamalarda bulunsalar da, yüzleri için aynı şey söz konusu değildir. Kadınların kendilerini genelde fazlasıyla şişman ya da "kötü yaratılmış" buldukları doğrudur, ancak yine de kendilerini o kadar çirkin görmezler, yüz hatları bir şekilde manzaranın bütününe kurtarmaktadır. Kadın dergilerinin değer düşürücü eylemlerinin bir sınırı vardır: Reklamlar ve moda fotoğraflarında sergilenen mükemmel yüzlere karşın, kadınların kendi yüzlerine bakış açıları hâlâ olumlu olma eğilimindedir.

Kadın dergilerinin estetik konformite gücünü yadsımak aklımdan bile geçmez. Ancak kadın okurların, sistematik olarak edilgen, konformist ve moda fotoğraflarının parıltısı içinde kendi-

lerini değersiz gören varlıklara benzemedikleri olgusu üzerinde yeterince durulmuyor. Bu fotoğraflar aynı zamanda görüntüyü değiştirme, değerini ortaya koyma, kozlarından daha iyi yararlanma olanaklarını sunan fikir kaynakları, olumlu öneriler işlevini de görmektedir. Hiç kuşkusuz, kadınlar modellere öykünürler, ama bunlar daha çok, takdir ettikleri ve kendi imajlarına uygun buldukları modellerdir. Resimli dergi sayfalarını karıştırırken, filanca makyaj türünü, falanca saç ya da giysi modelini seçer, eleyip ayıklayarak kişiliklerine, beklentilerine, zevklerine uygun olanı ayırırlar. İmaj tüketicileri olan kadınlar, önerilen çok sayıdaki modeli kişisel ve "yaratıcı" biçimde kullanarak, aynı zamanda onların "canlandırıcısı" olurlar. Kadın dergilerini iblisleştirmekten kaçınalım: Bu dergilerin eylemini hem zevkleri topluca yönlendirme aracı olarak, hem de bir kişileşme ve kendini estetik açıdan onaylama vektörü olarak yorumlamamız gerekir.

"Femme Fatale"ın Çöküşü

Bizden önceki topluluklarda, erkeklerin dişil güzelliğe yaklaşımı dikkate değer bir sabit veri sunar: Onu yücelten övgülere her yerde sövgüler ve çoğu kez aşırı keskinlikte kadın düşmanı suçlamalar eşlik eder. İlk çağlardan itibaren, dişil güzellik sanatçılar tarafından göklere çıkarılırken aynı zamanda ölümcül bir tuzağa benzetilir. Kadınların göz kamaştırıcı güzelliği korku verir; yüceltilen nesne olarak, erkeklerde kuşku yaratır. Rönesanstan itibaren cinsi lâtife düzülen övgüler, bu karşıtlığı kesinlikle yok etmemiştir: Aslında tehlikeli güzellik izleği, yakın bir tarihe kadar törelerde, sanatta ve sistematik biçimde, kırsal kültürlerde süregelmiştir.

Bu çok uzun süreli düzenden sonra, XX. yüzyıl derin bir değişime damgasını vurur. İlk kez, kadının fiziksel özelliklerine karşı kuşkuyu besleyen temsil sistemleri ortadan kalkar; güzelliğin dehşet verici tüm imgeleri, cinsi lâtifin albenilerini gözden düşüren tüm özdeyişler geçerliliğini yitirir. Tehlike ve kötülükle geleneksel bağlarından kurtulan dişil güzellik, bundan böyle gölgesiz ve zararsız bir değer, tamamen olumlu bir nitelik olarak öne çıkar. Cinsi lâtifin demokratik dönemi, bu anlamda, iktidarının bir bütün olarak yüceltilmesini, saplantılara ve kadın düşmanı nakaratlara karşı güzellik boyutunun gelişimini, ahlaki ve dini yananamlara karşı tam özerkliği ifade eder. Dişil albenilerin unutulmaz iki yönlülüğünün sonu: XX. yüzyılla birlikte *femme fatale* sonrası çağ üstün gelir.

UĞURSUZ GÜZELLİKTEN "PIN-UP"A

Hristiyan çağlar kadının cazibesine karşı çok özel bir düşmanlık göstermiştir. Ortaçağ boyunca ve bazen XVIII. yüzyıla dek, dinbilimciler "tapınma elçisi", zehirli ve kötü yaratık, Şeytan'ın erkeği Cehennem'e atmak için yararlandığı yem olan kadına karşı kin kusarlar. XV. yüzyılın sonunda, Jacob Sprenger kadın hakkındaki şöyle yazar: "Görünüşü güzel, teması iğrenç, birlikteliği ölümcüldür." İki yüzyıl sonra, Rolet'nin saldırıları daha az şiddetli değildir: "Bu kadar iğrenç bir şeyle sevişmiş olmaktan ve bu kokuşmuş toprağın ardından binlerce kez iç geçirmekten utanmıyor musunuz?" Kötülüğü temsil eden kadın bedeni gibi, onu güzelleştiren her şey, giyim kuşam, farlar, takılar yerin dibine batırılır; kadının cazibesi ve gayya kuyusu gibi yalan dolanları bıkıp usanmaksınız saldırılara boğulur: Havva'nın kızlarında, fiziksel güzellik Cehennem belirtisidir ve ruh çirkinliğini saklar.

Dini çevreler dışında bile, dişil güzellik korku ve kuşku telkin eder. Fazlasıyla güzel bir eş namuslu kalabilir mi? Ve genç kızlar baştan çıkarıcı erkeklerin hainliğinden nasıl korunabilir? XVII. ve XVIII. yüzyılda, kadının doğal özellikleri hâlâ büyük ölçüde yıkım ve yitimle bağdaştırılır. Zengin bir genç kadın için güzellik, toplumsal ve ahlaki niteliklerini yücelten bir unsur olarak görünse de, genç bir halk kızı için öncelikle, düşkünlük tehdididir: Güzel ama servet sahibi olmayan genç kız, kaygısız baştan çıkarıcıların savunmasız avı olmaya adaydır². Üstelik dişil güzellik yalnızca erkekler için değil, bizzat kadınlar için de tehlikelidir³. "Güzellik, hırslıların altından bile daha fazla kıskırtır", diye haykırır Rosalinde, *Comme il vous plaira*'da⁴.

XIX. yüzyılda hâlâ, erkekleri mahveden lanetli güzellik izleği ön plandadır. Eski klasik çağlara kadar uzanan bir yazınsal geleneği sürdüren romantikler ve "gerilikçi" akımlar, vampiri andıran, güzel ve iffetsiz, insandışı ve uğursuz kadın tipine özel bir belirginlik katmışlardır. Carmen'den (Mérimée) Salammbô'ya (Flaubert), Cécile'den (Sue) Marie Stuart'a (Swinburne), Salomé'den (Wilde, Laforgue ya da Mallarmé) Basiliola'ya (D'Annunzio), Madame de Stasseville'den (Barbey d'Aurevilly) Hyacinthe'e (Huysmans) ka-

dar tam bir portre sergisi, tüm kötülükleri ve tüm kösnüllükleri birleştiren "acımasız kadın" figürüne örnek oluşturur⁵. Şairler, romancılar ve ressamlar "kötülüğün güzelliği"ni (Baudelaire), cazibenin ve düşkünlüğün birleşimini, trajik unsurlar, sapkınlık ve ölümle dolup taşan medüzvari güzelliği öne çıkarır. Stuck, Moreau, Knopff, Klimt'in tabloları, kadının şeytansı güzelliğine karşı bu hayranlığın kanıtıdır. Yüzyıl sonunun modern üsluplu sanatçıları, anlaşılmaz bakışları, hareketsiz ve soğuk hatları, gösterişli tavırları olan görkemli kadınları canlandırarak; kötülük yapan, erkeği duyuların anarşisine ve kaosa sürükleyerek ıstırap ve ölüme neden olan kadın denen ruhsuz yaratığın iğrenç zalimliğini ifade etmeye çalışmışlardır⁶. Modern sanat, XIX. yüzyılın son onyılarında XIV. yüzyıldan'dan miras kalan plastik uzamı yıkmayı başarmış olmakla birlikte, her şeye karşın, binyıllık şeytansı kadın arketipine sadık kalmıştır. Kültürün dünyevileştirilmesine ilişkin ilk dönemler, Havva'nın uğursuz bakışıyla karıştırılmış dişil cazibenin geleneksel düşselliğini aşamamıştır.

XIV. yüzyılda, kadın tasvirleri temelde iki büyük klasik klişenin zıtlığı etrafında dolanırdı: Saflık ve sefahat, melek ve şeytan, iffetli güzellik ve yıkıcı güzellik. Bir yanda Cabanel ya da Bouguereau'nun iffetli *Venüs*'leri, diğer yanda ise Stuck ya da Félicien Rops'un zehirli *Havva*'ları. Dişi tiplerindeki bu birbirine karşıt ikikutupluluk, merkezi karakterini ancak XX. yüzyılın son yıllarında yitirmiştir: *femme fatale* sonrası dönem işte o zaman başlar. Sinema değişikliğe damgasını vurur: Ekranlarda yeni *good-bad girl* ("iki-kötü kız") figürü, vamp görünüşlü ama yumuşak kalpli, baştan çıkarıcı ama sapkın olmayan kadın görülür⁷. Rita Hayworth ya da Lauren Bacall'ın temsil ettiği göz kamaştırıcı tarzla birlikte, yıkıcı güzellik bir zamanlar sahip olduğu şeytansı boyutundan kurtulur, saf kadınla "erkeği mahveden kadın"ın geleneksel karşıtlığı, yerini erotik görünüşle duygu cömertliğini ve seksapelle saf ruhu uzlaştıran yeni bir arketipe bırakır.

Ancak lanetli güzellik sanrısının sonunu, 40'lı ve 50'li yılların çizimcileri ve fotoğrafçıların yarattığı seksi estetikten daha iyi hiçbir şey açıklayamaz. Bu dönem boyunca yeni bir güzellik tarzı olan *pin-up* öne çıkar ve bu görüntüler yavaş yavaş takvimlerden elektrikli bilardolara, reklam panolarından kartpostallara kadar

çok çeşitli yerleri kaplar. Uzun bacakları, iri göğüsleri, göz alıcı kalçaları ile, Varga, Petty ya da Driben'in *pin-up*'ları işveli ama sapkın olmayan, kışkırtıcı ama mahvedici olmayan kadınlardır. İnce-uzun, dingin, gülümseyen *pin-up*'in hiçbir şeytani yanı kalmamıştır, peygamber devesinden çok, cinselliği çağrıştıran dik kafalı bir oyuncak bebeği andırır. Seksapel ilk kez, iyi ruh hali ve neşeli humorla birleşir: *Pin-up*, posterlerin üzerinde çeşitli kisveler altında ya da tuhaf durumlarda görünür; çapkınca, yaşamaktan mutlu, bakışında kurnaz bir parıltıyla sergilenir. *Pin-up*, dişil erotizmdir; tensel satanizmden çok sevimli bir canlılıktır.

Elvgren'in çizdiği ya da Bunny Yeager'ın fotoğrafını çektiği genç güzeller, artık ne bakire ne de fahişe modeline dayanır, birer çekici oyuncak bebek, yıkıcı tutkulardan çok sonu olmayan aşklara yazgılı birer "sevimli" baştan çıkarıcı olarak sunulurlar. 60'lı ve 70'li yılların "cinsel devrim"inden önce, *pin-up*'ın "patlayan", renkli, genç imgeleri, her türlü gizemden, her türlü hata düşüncesinden kurtulmuş bir dişi erosun ortaya çıkışını ifade eder. "Blue-jean'li Venüsler", esrarengiz olmaktan çok oyuncu, romantik olmaktan çok pop, gizemli olmaktan çok dinamik olan ergen güzeller çağı başlar. Rock, varyete müziği açısından neyse, *pin-up* figürleri de kadın estetiği açısından odur: Dişil cazibe bundan böyle modern ritm, çarpıcılık, gençlik kültürü ve onun "yaşama çılgınlığı"yla bütünleşir. Saf güzellikle sağlıksız güzelliğin karşıtlığı, yerini seksi, doğrudan, canlandırıcı ve yüceliğinden arınmış, gölgesiz ve derinliksiz bir güzelliğe bırakır.

Sinema da, çarpıcı beden hatlarına sahip, artık gizemli numarası yapmayan, seksapelli yıldızları sahneye çıkararak *pin up*'ın saltanatını onaylar. ABD'de Betty Grable, Marilyn Monroe, Jayne Mansfield; Avrupa'da ise Anita Ekberg, Sophia Loren ve özellikle de Brigitte Bardot, dekolte giysiler, daracık etek ve kazaklar, strip-tiz ve banyo sahneleri, "yakıcı" danslarla vurgulanan, dizginlenmemiş, doğal bir gençlik erotizmini yansıtan bu yeni saldırgan dişiliğe örnek oluştururlar. Sinemanın ilk dönemlerinde kösnüllük, Theda Bara, Pola Negri, Marlene Dietrich'in simgesel figürleri olduğu vamp klişesinde somutlaşmıştır. Anlaşılmaz bakışları, sofistike tavırları, uzun sigara ağızlıklarıyla vamp kadın, erişilmez ve yıkıcı bir dişiliği çağrışıyordu. Marilyn Monroe'nun efsane düzeyine yükselt-

tiği *pin-up*'ın dramatikliğinden arındırılmış estetiği artık bu tür bir çağrışım yapmıyor. Vampın kaypak iffetsizliği yok oluyor: Parıltılı narinlik, Eros satanizminin yerini alıyor, kösnül güzellik saflıkla, dürüst ve açık bir yaşama sevinciyle uzlaşıyor. Kösnüllükle masumluğun, seksapelle kırılğanlığın, cazibeyle sevecenliğin, erotizmle neşenin benzeri görülmemiş bir sentezi içinde, Hollywoodvari *sex goddess* (seks ilahesi) *femme fatale* sonrası kadının en parlak arketipini yarattı.

40'lı ve 50'li yıllardan itibaren, kadın imgeleri yüzyıllık şeytansı güzellik göndergesinden kurtuldu ve onun yerini oyuncu ve kaygısız, sütun gibi bacakları olan, ince uzun ve esnek silüetli, naif ve kıskırtıcı edalı genç kadınlar aldı. *Pin-up*'ın modernizmi ancak, aynı zamanda erkeklerin kadın bedenine yönelik "klasik" beklentilerinin önceliğiyle vurgulanan bir dişiliğin tipik özelliklerini sürdürerek gelişti: Hacimli göğüsler, yuvarlak kalçalar, cilveli pozlar, bakışın ve ağzın aşırı kösnülleşmesi. *Pin-up* ne kadar modern olursa olsun, bu açıdan açıkça erkeklerin arzu ve hayallerine göre inşa edilmiş bir "önemsiz kadın", bir "cinsel nesne"dir hâlâ. Dolayısıyla da, iki mantık arasında uzlaşmalı bir oluşum olarak ortaya çıkar. Bir yandan, zarif beden, uzun bacaklar, sürekli gülümseme, dramatikliğinden arınmış ve oyuncu bir seksapeli estetiğinde somutlaşan modern bir mantık. Diğer yandan ise, *aşkın* erotik albenilerle (göğüs, kalçalar ve kıskırtıcı pozlar) tanımlanan bir "nesne kadın"; özerk bir kadın kimliğinin onaylanmasından çok, "savaşçı uykusu"nu çağrıştıran bir dişiliği yeniden oluşturan geleneksel nitelikte bir mantık. *Pin-up*'ın özgünlüğü bu iki "heterojen" mantığın birleşmesinden ibarettir.

Cinsi lâtifin demokratik dönemi, *femme fatale* efsanesinin çöküşü ve bununla ilişkili olarak her türlü karşıt anlamından, her türlü sağlıksız, incitici olumsuzluktan arınmış güzellikle ilgili bir *keyif* kültürünün benimsenmesi anlamına gelir. Dişil albenilerle Thanatos'un binyıllık ittifakı, yerini dönüşü olmayan bir güzellik coşkusuna bırakmıştır. Artık tehlikeli güzellik imgeleri sunmayan sinema ve resim sanatı da bunun kanıtıdır: Klasik *femme fatale* izleği üzerine odaklanan filmlerde bile, kadın yıldızlar artık yıkıcı güzellik görüntüsü sunmuyorlar⁸. Gündelik kültürde, dişil cazibeye yöneltilen geleneksel suçlamalar tamamen yok oldu. "Her güzel

ayakkabı önünde sonunda postala dönüşür", denilirdi taşrada. Ya da "Gülü seven dikenine katlanır." Bu atasözleri geçerliliğini yitirdi, sona eren bir dönemin tuhaf kalıntıları gibi, bizi artık gülümsetmiyorlar. Kadının fiziksel üstünlüklerine karşı suçlamalar sona erdi; farlara ve koketliğe karşı saldırılar sona erdi: Genç kızlar bile kınanmadan makyaj yapma hakkına kavuştu. İlk kez, güzellikle ilgili sonsuz bir teşvik ve optimizasyon kültürüyle, cinsi lâtife olumlu, yalnızca olumlu yaklaşan bir kültürle karşı karşıyayız. Sfenks-kadın imgelerimiz yok oldu, yıldızların ve top modellerin ışık saçan çehrelerine sahibiz; güzellikle ilgili tehlikelere karşı savunmalarımız yok oldu, onu mükemmelleştirecek kışkırtmalarımız var. Dişil güzellik artık uçurumun değil, şöhrat ve refahın, denge ve başarının göstergesi oldu. Toplumsal imgelemimiz, Stendhal'in ünlü tanımıyla tam olarak örtüşüyor: Postmodern çağda güzellik, artık bir "mutluluk vaadi"nden ibaret. Zehirli güzelliğin kara romantizmi, yerini dingin, pürüzsüz, tekanamlı güzelliğin "mutlu son"una bıraktı.

Dişil güzelliğin bu yeni konumunun modern dünyevileşme sürecinden, onu kötülükle bir tutan Hristiyan geleneğinden kurtuluşundan, cinselliği günah sayan kültürden zevk kültürüne geçişten ayrı tutulamayacağı açıktır. Ancak bu fenomen, cinsel farklılığı algılayış biçimine kadar etkisini gösteren eşitlik hayalinin harika gelişimden de ayrı tutulamaz. Vampiri andıran güzellik temsillerinin, engelleyici kadın/erkek ayrımına dayalı toplumların örgütlenmesiyle, iki cinsi temelde bir heterojenlik ilkesine göre oluşturan eşitliksizci kültürlerle çıkar ilişkisi vardı. Dişil güzelliğe karşı suçlamalar, radikal farklılığı içinde kapalı kalan Öteki'nden duyulan korkunun belirtilerinden sadece biriydi. Şeytansı güzellik arketipinin sonu tam olarak, kadın/erkek farklılığının artık ontolojik bir ayrım gönderme yapmadığı, kadının artık "yarı tehlikeli" olarak düşünülmendiği, antropolojik ortak aidiyet duygusunun cinsel farklılık saplantısına baskın geldiği bir kültürün öne çıkışını ifade eder. Üzerine basarak doğrulanan cinsel ayrımın ötesinde, kadının çağdaş imgeleri, kadın düşmanı bir kültürün sürüp gitmesinden çok eşitlik hayalinin gelişimini yansıtır.

YILDIZLAR VE MANKENLER

Güzelliğin son aşamasında, kadının cazibesi güçsüzlük ve ölümle değil, şöhet, mutluluk, servetle bağdaştırılıyor. Bu dönü-şüme iki mükemmel örnek gösterebiliriz: Yıldız ve manken.

1910'lu yıllardan itibaren sinema, modern güzelliğin en büyük arketipini oluşturan şeyi getirdi dünyaya: Yıldız. İlahi güzelliğe sahip olmayan, kitlelerde aşırı sevgi ve hayranlık uyandırmayan tek bir yıldız yoktur. Dişil güzellik daha önce toplumsal başarı, servet, bireysel özgürlük, "gerçek yaşam"la hiç bu derece ilintilendirilme-miştir. Yıldızın klasik imajı lüksten, kutlamalardan, yolculuklar-dan, olağandışı tutkularından ayrı tutulamaz. 30'lu yıllardan itibaren sapkın vamp figürleri, yerini daha "insani", daha erişilebilir yıldız-lara bıraktı. Onların karmaşık aşk yaşamı ahlaksızlığın değil ger-çek tutku arayışının göstergesidir. Yıldız, güzel olmanın yanı sıra, "iyi" olmak zorundadır. Bu nedenle, çocuklarıyla yakından ilgilen-diğine, hayır işlerine katıldığına, soylu davalar uğruna savaşımına girdiğine tanık oluruz. Mahvedici güzelliğin karşısı olarak, yıldız, kitleler için bir ideal, yaşam modeli olarak sunulur: Artık yıkıntı simgesi değildir, yüce Olimpos'a aittir.

Yıldızların ilahlaştırılmasıyla birlikte, XX. yüzyıl güzellik de-ğerinin olağanüstü yükselişine tanık olur. Benzeri görülmemiş bir fenomen olarak, dişil güzellik, pek çok kamu erkeğine eşit, hatta onlardan daha üstün bir şöhet kazanma olanağını tanır. O zama-na dek dişil güzellikten elde edilen simgesel ve maddi yararlar çok önemliydi, ancak bunlar erkeğin toplumsal etkinliğinden ya da ko-numundan daha düşük bir bedel içermez, cinsel bir karşılığı ya da bir evlilik bağına ima ederdi. Dişil güzelliğin katma değerinin artık cinsel değil, medyatik bir pazar üzerinde somutlaştığı sinema ça-ğında böyle bir şey söz konusu değildir. Alınıp satılan kadın bedeni değil, güzellik imgesidir. Buradan dişil güzelliğin yeni bir gücü doğar: Evrensel bir şöhet kazanmak, kitlelerin hayranlığını çek-mek, toplumda kabul gören ve cinsel alışverişten bağımsız bir mes-leki etkinlik sayesinde lüks içinde yaşamak. Yıldızın demokratik çağdan ayırt edilemeyecek bir fenomen olmasının tek nedeni, için-de bulunduğu koşul ne olursa olsun herkesin medyatik şöhrete he-

ves duyabilmesi değildir, ayrıca geleneksel olarak dişil bir değer olan güzelliğin, kadınları erkeğinkine eşit bir toplumsal kabul düzeyine yükseltmesini de sağlar. Güzelliğin mutlu çağı, profesyonelleşmesinin her türlü sağlıksız ve yıkıcı imgeden arınmış olduğu, dişil cazibenin benzersiz bir toplumsal itibar, mesleki ve maddi başarı aracı haline geldiği döneme tekabül eder.

Sinemaya koşut olarak moda, fotoğraf ve reklam dünyası, modern dişil güzelliğin diğer büyük arketipini yaratır: Manken. Her zaman bakımlı, makyajlı ve zarif olan kadın manken, klasik biçimde kayıtsız bir hava, soğuk ve ifadesiz bir bakış sergiler, ama bu erişilmezlik *femme fatale* tipini kesinlikle yeniden oluşturmaz. *Femme fatale*'in gücü erkeklere yönelikken, mankenin temel hedefi bizzat kadınlardır. Erkek arzusuna değil de, modaya yönelik bir güzelliği temsil eden manken ve onun "incecik" hatları, tüketici ve dergi okurları olarak öncelikle kadınları baştan çıkaracak bir görünümdür. Toplumlarımızda, dişil cazibeyi temsil eden kişilere karşı en dikkatli kitleyi oluşturan erkekler değil, kadınlardır. Kadının estetik rolünün kapladığı seçkin yeri manken her zamankinden daha fazla korusa bile, onun aracılığıyla erkek hayallerine daha az bağımlı olan ölçütler, dişil cazibenin geleneksel belirtilerinden daha uzak bir güzellik, kadınların bakış açısından bir kabul ifade bulur. Mankenle birlikte, erkekler tarafından elde edilmekten çok, kadınlar tarafından hayran olunacak bir güzellik düzeni yerleşir.

Ölümçül güzellikten farklı olarak, manken salt simge, yüzeysel çekicilik, uçarı narsisizm olarak sergilenir. Boş bakışları ve son derece duyarsız tavrına karşın, Gustave Moreau'nun *Salomé*'si karşısında Esseintes'in sözünü ettiği "Canavar, kayıtsız, duyarsız, yanına yaklaşan her şeyi zehirleyen" bir görüntü sergilemez⁹. Katıksız moda vitrini olan manken, dış görünüşlerin bitmek bilmeyen oyununda her türlü trajik duyuyu yok eder: Ortada yalnızca masalsı zarafet, şık güzellik, moda yüzeyselliği olduğunda, sapık ya da yıkıcı olan herhangi bir şeye rastlanamaz. *Femme fatale* klişelerinde uğursuz güzellik örneği değil de, uzaktan göz kırpması, ikinci sınıf bir oyun vardır. Manken ölümçül güzellik imajını değil, *femme fatale*'in yapay ve tutkusuz bir taklidini, moda olan bir güzelliği, dış görüntüsüne indirgenmiş hoşnut bir dişiliği yaratır. Vampir güzellik yerini sadece estetikten ibaret bir övgüye, dişiye, cazibeye, gü-

zel olmanın, bunu bilmenin ve kendini teşhir etmenin narsist zevkine bırakır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında *haute couture*'le birlikte ilk mankenler ortaya çıkarken, 1923'te Powers'ın girişimiyle New York'ta ilk kapak kızları ajansı açılır. 50'li yılların sonunda, Paris'te Catherine Harlé ve Londra'da Lucie Clayton, ilk Avrupa ajanslarını kurarlar. Ancak yaklaşık bir yüzyıl boyunca mankenlik faaliyeti toplumsal açıdan değersiz kalır, herhangi bir şöhret getiremez. Söz konusu meslek, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde gençler için bir yaşam modeli haline gelerek çok sayıda insanın düşlerine girer. Bunun ardından birtakım mankenler büyük şöhrete ulaşırlar, basın aşkları hakkında yorumlar yapıp onları ilk adlarıyla, Bettina, Praline, Lucky diye anar. Poz vermek, defile yapmak, fotojenik görüntüsünü satmak gibi etkinlikler toplumda saygınlık ve itibar görür.

90'lı yıllardan bu yana, mankenlerin ve şöhretlerinin medyatikleşmesi, yepyeni bir aşamaya ulaşır. Basında çıkan söyleşileri sayılamayacak kadar çoktur; kitaplıklarda biyografileri göze çarpar; televizyon setlerinde bakanların yanında görünürler; adları şarkılara geçer. Yeni bir aylık dergi olan *Elle top-model*, tamamen mankenler dünyasına ayrılır. Hemen ardından, büyük yıldızlar şaşırtıcı sözleşmelere imza atar¹⁰: "10.000 doların altındaki bir ücret için asla yataktan kalkmayız", diyordu Linda Evangelista kısa bir süre önce. Modanın yeni esin perileri, bir zamanlar film yıldızlarına ayrılan kaide üzerine dikilmiştir. Artık siyaset dünyasındaki erkeklerden üstün olmasa da, onlarla eşit bir itibara sahiptirler.

Top modellerin toplumsal imgelerindeki bu yükseliş, özellikle film yıldızlarının eski havasını yitirmesinin yanı sıra, manken ajanslarının yeni *kişisel yönetim* politikalarının da rol oynadığı¹¹ bir fenomenler bütününden ayrı tutulamaz. Ancak ne kadar önemli olursa olsun, bu etkenler her şeyi açıklamaz. Top modellerin starlaştırılmasının ötesinde, bedenin güzelliğine ve gençliğine gitgide daha coşkulu şekilde değer veren bir kültür ifade bulmaktadır. Uzun süre film yıldızları, *haute couture*'ün saygın isimleri, moda koleksiyonları ve defileleri kadınların düş kurmasını sağlamıştı. Günümüzde modadaki yenilikler ise, onları giyen mankenlerden ve top modeller kadar ünlü olmayan yaratıcılardan daha az takdir

görüyor. Artık son moda giyinme zorunluluğu olmasa da, genç ve ince bir görüntü sunmak gitgide daha önemli bir hal alıyor. Toplumlarımızda giysinin getirdiği prestij, giyim kuşam harcamaları, alışverişe ayrılan zaman, modanın yetkinliği zayıflarken, kırıksıklıklar ve kilo fazlalığıyla mücadele etmek için harcanan enerji durmadan artıyor. Top modellerin zaferi, toplumlarımızın fiziksel görüntüye, bedenın sıkılığına, hatların gençliğine verdiği gitgide artan değeri yansıtan aynadır. Çağımızdaki genç, sıkı, yağ bağlamamış beden fetişizmi, top modellerin putlaştırılmasıyla örtüşür. Dişiden bedenın estetik ideali zorlayıcı hale geldikçe, kendini medyatik bir kabul etkeni olarak empoze ediyor: Top modellerin başarısı, çok sayıda kişiden için artık ulaşılmaz nitelikteki bir fiziksel güzellik idealinin yanı sıra, gitgide daha ısrarlı bir ebedi gençlik düşünü kapsıyor.

Yıldızları mankenlerden ayırt eden her şeye karşın, bu iki ideal dişiden figürünün ortak yanı, güzelliklerinin olağanüstü bir başkalaşım uğraşının meyvesi olmasıdır. Elbette ki hileler kadınlara her zaman ışık saçma ve "farklı" görünme olanağını tanımıştır. Ancak o zamana dek bireysel yetenek ve zevkten kaynaklanan şey, modern medyatik evrende, profesyonel bir görüntü çabasına bağlıdır. XIX. yüzyılın yarısından bu yana modern modanın kadınların süslenme inisiyatifiını istimlak edip ünlü terzinin kudretli gücünü var etmesi gibi, star sistemi de, baştan sona çekicilik uzmanları tarafından "imal edilen", yönetilen güzellik iktidarını oluşturmuştur. Top modellerin tek yaptığı, bu gösterişli süper prodüksiyon sürecini genişletmektir. Süper model Clotilde, "Ben bir göz yanılsamam" diyordu. Daha kesin konuşmak gerekirse, kadın mankenler tıpkı film yıldızları gibi, ne gerçekdişi ne de kurgusaldır: Sadece yeniden yaratılmış ve gerçeküstüdürler. Ünlü top model yakınlarında, "Uykudan uyandığımda, ben bile Cindy Crawford'a benzemem," diye itiraf etmiştir. Güzelliğinden ışıltılı evresi, tekniğinden düşsel yaratılardan daha üstün ve canlı güzellikler inşa etme olanağını tanıdığı, güzellik mitinin gerçeğinden uygun ve tensel güzelliklerin efsanevi imgeler haline geldiğinden bir döneme tekabül eder. Toplumlarımızda, dişiden güzellik artık kötülük üretmekle suçlanmıyor, kitlesel tüketim için bir düş imgesi gibi üretiliyor: Pygmalion'u girişimci olarak hayal etmek şartıyla, tanrıçalarımıza model oluşturan artık

Pandora değil, Galatea'dır. Bulanık ve lanetli güzelliğin yerini, te-
cimsel güzellik almıştır; markaları tanıtmaya ve düşsel sanayilerin ci-
rolarını artırma işlevini gören bir güzelliştir bu.

GÜZELLİK: NE PAHASINA?

Zevke, tanıtmaya dayalı güzellik. *Şiirsel* işlevin hâkim olduğu
klasik dışı simgeleri, yerini *kuralcı*, estetik zevkten çok tüketim teş-
vikine yönelik, hayranlıktan çok görüntüyü düzeltme edimini he-
defleyen imgelere bıraktı: *Venüs*'lerin "kayıtsız" güzelliği, "pragma-
tik" bir güzellikle yer değiştirdi. *Venüs* tabloları geleneksel olarak,
bir tiyatro sahnesine yerleştirilmiş gibi, uzaktan hayranlıkla izlen-
mek üzere yapılmıştı. Bu mesafeli yaklaşımın yerini, büyütülerek
çekilmiş yakın plan beden ve yüz vizyonu aldı: Dudakları ya da göz
kapaklarını, göğüsleri ve kalçaları büyüten reklamlar, parçalar ha-
lindeki bir kadın resmi, güzellikle ilgili bir yap-boz görüntüsü çizi-
yor. Söz konusu olan artık salt göz zevkine sunulan bir beden de-
ğil, düzeltme edimini, etkileyciliği ve estetik optimizasyonu gerek-
tiren bir bedendir. Reklama dayalı mozaik bedenden şu mesaj ya-
yılıyor: Bu bir imajdan ibaret değildir, güzellik istimlak edilebilir,
siz de bu modele benzeyebilirsiniz. Ölümçül güzellik gizemli, yı-
kıntı ve Eros kaosuyla eş anlamlıydı; zevke dayalı güzelliğe hük-
meden ise, bir estetik program ve edimsellik zihniyetidir. Dışıl gü-
zelliğin uğursuz imgelerinin yok oluşu, kuralcı modellerin yanı sı-
ra, estetik niteliklerin sürekli iyileştirilmesini gerektiren zorlayıcı
imgelerin yayılmasıyla atbaşı gitmiştir. Bunun sonucu ise özellikle,
kadınların fiziksel görünüşlerine karşı hoşnutsuzluğunda karşı ko-
nulmaz bir artış olmuştur.

Durum ortadadır: Cinsi lâtife yönelik kınamalar dinerken, ka-
dınların bedenlerine yönelik estetik eleştiriler yoğunlaşıyor. Gü-
zellik, erkekleri tehdit eden şeytani güç anlamını yitirdikçe, kadın-
ları daha fazla dehşete düşürüyor; "hainlik"le daha az bağdaştırıl-
dikça, kadınlar formlarına karşı daha acemasız görünüyor. Ölüm-
çül güzelliğin sonu, trajik boyutunun yok olması değil, onun içsel-
leştirilmesi, ahlaki şikâyetlere yönelik özeleştirilerin yoğunlaşması,

kadınların kafalarında bedensel görüntüleriyle ilgili kurdukları olumsuz imajın vurgulanması anlamına gelir.

Profesyonel dünya, mutluluk veren güzelliğin karanlıkta kalan yüzünü bambaşka biçimde ortaya çıkarıyor. Dişil güzellikle ilintili pek çok olumsuz klişe yok olmadı: Güzel bir kadın mesleğinde başarılı olur olmaz, hemen zaferinin ardındaki koşullar hakkında hiç de nazikçe olmayan görüşler oluşur. Güzellik, seksapel, makyaj sık sık, otorite, yetkinlik ya da liderlik etkinlikleriyle pek bağdaşmayan unsurlar olarak görülür. Erkeklerin ikinci cinsiyetin albenilerine biçtiği değer, kadın uğraşının değerini düşürmeye eğilimlidir. Kadınlar, işletme dünyasında kendilerini kabul ettirebilmek için, görünüşlerini etkisizleştirmek, kısa etekler, yüksek topuklar, dekolterler, fazlasıyla uzun saçlar, dişilik ve fanteziyi vurgulayan tüm belirtilerden kaçınmak zorunda kalıyorlar. Şirketlerde ciddiye alınabilmek için, hatlarını gizlemeleri gerekiyor. Dişil çekicilikle profesyonel uğraş arasındaki çelişki, kadınları bir *ikileme* sokuyor: Bir kadın albenilerini öne çıkarmaya çalıştığında, mesleki yetkinlik imajına zarar vermiş olur; aksine onları gizlemeye çalıştığında ise, mesleki performansları daha az göze çarpar ve dişilik imajı bundan zarar görür¹². Dişil güzelliğe yakıştırılan olumsuz klişeler, hiç kuşkusuz toplumlarımızda bir hayli azalmıştır: Özellikle genç erkekler, kadının çekiciliği ile, erkeklere özgü olanlar dahil mesleki sorumlulukların yerine getirilmesinin bağdaşmazlığına gitgide daha az inanmaktadır. Dişil güzellik, bu açıdan, kadınların toplumsal ve mesleki ilerleyişini artık yapısal açıdan etkileyemeyen *zayıf* bir klişe haline gelmeye eğilimlidir. Yine de, güzellik sorununun kadınların yaşamını ve mesleki gidişatını artık etkilemediğine inanmak safdillik olacaktır.

Bunun dışında, cinsi lâtif kültü erkek ve kadın-meslekleri arasındaki ayrımın sürdürülmesine katkıda bulunuyor. Kadınların hâlâ erkeklere oranla çok daha kısıtlı bir meslek yelpazesi içinde yoğunlaştığı biliniyor. Bu fenomen elbette ki, kökleri tarih içinde uzanan klişe ve rollerden ayrıştırılamaz. Ne var ki cinsi lâtife verilen çağdaş değer, genç kızların güzellik ve moda mesleklerine yönelmesini teşvik ederek profesyonel etkinliklerdeki bu cinsel ayrımı sürdürmekten başka işe yaramıyor. Üstelik, çekiciliğe ve görüntüye verilen önem, genç kızların, kendileriyle ilgili imgelerini ve

estetik özelemlerini fazlasıyla inciten bir dizi erkek mesleğinden vazgeçirmeye az çok dolaysız bir katkıda bulunuyor. Kadınların en fazla düşlediği ve en iyi maddi karşılığı olan etkinlikler ise, bireysel görüntünün özellikle başat bir rol oynadığı işlerdir (televizyon sunucuları, oyuncular, mankenler, halkla ilişkiler). Görüntüye dayalı olan mesleklere verilen bu değer, kadınlar için bir tuzaktır. Fransa'da 3000 mankenin bulunduğunu anımsayalım; bunların yalnızca küçük bir bölümü bu etkinlikle geçimini sağlayabiliyor. Öte yandan, bazı mesleklerde dişil güzelliğe verilen değer, bir cinsel ayrım aracı olarak işlev görüyor: Kadınları işe almayı reddeden ya da kilo ve yaş açısından "uygunsuz görüntüleri" nedeniyle onları işten çıkaran şirketlere tanık olduk¹³. Televizyon sunucuları üzerinde yapılan ünlü bir Amerikan anketi, erkeklerin % 50'sinin, kadınların ise yalnızca % 3'ünün 40 yaş üzerinde olduğunu gösterdi; erkeklerin % 18'i 50 yaşın üzerindeyken, bu yaşta tek bir kadın yoktu¹⁴. Dişil güzellik artık kötülüğü çağrıştırmasa da, iki cins arasındaki mesleki eşitlik açısından engel oluşturmayı sürdürüyor.

Demokratik çağda fotojenik dişil güzelliğin kabul gören ve bazen dikkate değer gelir kaynağı olan bir meslek haline geldiği doğrudur. Şu da var ki, dişil güzellikle ilişkili ücret ve prestij davaları, top modeller konusundaki yakın tarihli polemiklerin de kanıtı olduğu gibi, kesinlikle kapanmamıştır. Bazı yaratımcılar bu aşırı starlaşmayı yargılamakta, diğerleri ise ölçsüz tarifelere karşı baş kaldırmaktadır. Basın, kadınlar topluluğunu kendinden uzaklaştıran ve seçilmiş kadınların pek az temsil edildiği bir mesleğe ilişkin tedirginliği yansıtmaktadır. Bu tartışmalar ancak görüntüde yüzeyeldir; aslında, meritokratik esaslı bir kültürde dişil güzelliğin hâlâ sorunlu konumunu dile getirirler. Bir yandan, demokratik ve tecimsel kültür güzelliği saygınlığa, toplumsal değerini yükseltmeye çalışmakta; diğer yanda ise, demokratik toplumlar sosyal itibar kaynakları olarak, prensipte yalnızca yapıtları ve bireysel yeteneği kabul etmektedir: Övülmeye değer olan yalnızca yaptığımız şeydir. Top modellere yönelik polemik, meritokratik bir toplumun, kişinin bir anlamda doğuştan gelen gerçek değerini belirlemenin zorluğunu ifade eder. Top modellerin şu andaki konumunun film yıldızlarının pek az tanık olduğu düşmanca tepkilere yol açmasının nedeni, yıldızların yalnızca estetik bir imajı değil, aynı

zamanda bir kurgu uğraşını "satmaları"dır. Toplumlarımızda, katıksız güzelliğin konumu, kişinin yalnızca yaptığı işle toplumsal itibarı hak ettiği ilkesini ihlal ettiği için, yapısal olarak sorun yaratmaktadır. Demokratik toplumlar dışı güzelliğin kötülükle bağlarını koparmıştır; ancak bunun hâlâ rezalete ve kınamaya yol açabilecek bulanık bir mesele olduğunu kabul etmektedirler.

Cinsi Lâtifin Geleceği

Batı'da, altı yüzyıldır "cinsi lâtif" kültü parlaklığını koruyor. Bu alanda dikkat çekici olan, demokratik dünyanın yükselişinin, kadının estetik açıdan putlaştırılmasını kesinlikle geriletmeyip paradoksal olarak şiddetlendirmesidir. XVIII. yüzyılın ortasında Winckelmann, güzelliği yalnızca çıplak kadının temsil edebileceğini savunurken, bir sonraki yüzyılda "büyük vazgeçiş", erkek uçarılığının modern bastırılışı yer alır. Efsanevi eşitlik çağıyla birlikte, iki cinsiyetin güzellik açısından belirgin eşitsizliği derinleşir; kadınlar çekicilik, zarafet, kendini öne sürme amblemlerini tekeline alır. *Haute couture*, kadın dergileri, güzellik kurumları ve yarışmaları, kadının kozmetik tüketiminin genelleşmesi, cinsi lâtif kültürünün kazandığı modern gücün belirtileridir. XIX. ve XX. yüzyıllarda, güzellik gitgide kadının belirgin mülkiyeti olarak öne çıkar.

Yüzyıl sonunda bu bakımdan neredeyiz? Otuz yıldır cinsiyetlerin görüntüyle ilişkisini az çok yeniden yönlendiren yeni davranışlar karşısında bu soruyu sormamak mümkün müdür? 60'lı yıllardan itibaren, feminist hareketler güzellik zorbalığına ve kadın dergilerinin aktardığı estetik klişelere karşı şiddetli eleştiriler yöneltti. Erkeğin birkaç yüzyıllık "daha güzel nesne" konumunu reddeden öfkeli kadınlar, simgesel olarak sutyenlerini yaktılar. Amerikalı feministler, 1968'de "No more Miss America" diye haykırdılar. Aynı zamanda, erkekler giyim kuşamlarına ve fiziksel görüntülerine daha fazla özen gösterdiler, erkek modası daha fantezist oldu, erkek kozmetik ürünleri yeni bir kariyer başlattı.

Bu değişikliklere nasıl bir sosyal anlam verilebilir? Kısa menzilli bir yön değişikliği mi, yoksa iki cinsiyetin güzellik değeriyle ilişkisinde temel bir çalkantı mı? Bu sorunun içinden, cinsi lâtif

ideolojisinin tarihi yazgısıyla ilgili soru çıkmaktadır: Gündemdeki "demokratik devrim" cinsi lâtifin eşitlikli konumunu yıkıyor mu, yoksa onun yeniden inşasına katkıda mı bulunuyor? İki cins arasındaki eşitlik anlayışıyla işlenmiş bir kültürde, dişil güzelliğin geleneksel üstünlüğü nasıl düşünebilir?

CİNSİ LÂTİFİN SÜREKLİLİĞİ

Modern burjuva dönem erkekleri çekiciliğin parıltılı izlerinden arındırmaya çalışmış, postmodern çağ ise, onları görüntüyle uzlaştırma sürecini başlatmıştır. 60'lı yıllar, erkek güzelliğinin toplumsal açıdan yeni yükselişinin başlangıç noktasıdır. Magazinlerde erkek modası ve görüntüsü hakkında makaleler çoğalır. Erkeklerle yönelik estetik tavsiyelerde bulunan yapıtlar yayımlanır. Erkeğin çekiciliği, toplumsal bir yengi ve başarı aracı olarak sunulur: Televizyondaki ünlü Kennedy-Nixon buluşması vesilesiyle, siyaset adamlarının dış görünüşünün yarattığı etki hakkında ilk araştırmalar başlatılır². Erkekler moda ve fiziksel görünüle ilgilenme "hakkı"nı yeniden elde ederken, kadınlar da, erkeklerde yakışıklılığa geçmişe oranla daha fazla değer verdiklerini kabul ederler.

Kozmetik tüketimin evrimi de, erkek görüntüsünün postmodern rehabilitasyon sürecine örnek oluşturur. 1965'te erkeklerle yönelik parfüm ve bakım ürünleri, kozmetik sektöründeki toplam cironun % 5,7'sini temsil ediyordu; otuz yıl sonra, bu ürünlerin payı % 10'u aştı. Losyonlar ve kolonyalar, 1965'te alkollü parfümlerin global satışlarının % 10'unu, 1995'te ise % 30'dan fazlasını oluşturuyordu. 1973'te erkek kozmetiğinin 266 milyonluk cirosu, 1995'te 3 milyara çıktı.

Son otuz yılda, yakışıklılık hem erkeklerin hem de kadınların gözünde yadsınmaz biçimde daha büyük bir değere ulaştı. Ama aynı ölçüde dikkate değer olan şu fenomenin de altını çizmek gerekir: Erkek görüntüsünün bu toplumsal yükselişi, kesinlikle dişil cinsin geleneksel estetik üstünlüğünü sarsmamıştır. Erkekler görünüşlerine daha fazla özen gösterebilirler de, estetik rollerde hiçbir eşitleme olmamıştır. Defalarca ifade edilen bir fikrin aksine, top-

lumlarımızın dinamiğini belirleyen, güzellik değeri açısından cinslerin birbirine karışması ya da birleşmesi değil, ayrılıkların sürüp gitmesidir. Bugün göz ardı etme ya da bilmezden gelmeye fazlasıyla eğilim duyulan temel fenomen burada yatar: Bu alanda ortaya çıkan değişiklikler ne kadar önemli olursa olsun, güzelliğin iki cinsiyet açısından anlamı hâlâ simetrisiz, *yapısal olarak* eğitsizliktir.

Kanıt mı isteniyor? Bir sürü kanıt var. Güzellik, temelde, doğar doğmaz kızlara yansıtılan bir niteliktir: Kızlar hemen, anne-babaları tarafından güzel, nazik, minyon olarak tanımlanırken, erkek bebekler gürbüz, iri, "topuz gibi" diye değerlendirilir. Mavi giysili bir bebek g  l  ve etkin olarak tanımlanır; pembe giysili aynı bebek ise ince ve narin g r l r³. Dişil güzelliğin önceliği, küçük kızların oyuncak sa takımları, Barbie tarzı manken bebekler, küçük elbise dolapları, s s aksesuarları, makyaj masaları ve malzemeleriyle oynadıkları oyunlara dek uzanır. Yaşamın diğer ucunda, iki cinsin benzersizliği daha az belirgin değildir. Elbette ki kadınlar gibi erkekler de yaşlandıkça daha az çekici bulunur, ancak dış görünüşün değer yitimi kadınlarda erkeklerden daha önce başlar. Bu konudaki hükümler pek az değişiklik göstermiştir: Yaşlanma ve kırışıklıkların kadının çekiciliğine zarar verdiği, erkeğe ise "yakıştığı" söylenir. Kadında gençlik, güzellik açısından erkeğinkine göre daha gereklidir. Saına ak düşmüş aktörlerin baştan çıkarıcı rolleri canlandırmaya devam ettiği görülürken, aynı şey kadın yıldızlar için geçerli değildir. 40 yaşını aşmış kadın televizyon sunucuları, erkek meslektaşlarına oranla çok daha azdır. Bu eğilim reklamlara da yansır: Otuz yıl içinde, reklamlarda yer alan 4 kadından 3'  30 yaşının altında ve yalnızca % 4'  40 yaşının üstünde g r nmektedir⁴.

Güzellik, erkek ve kadın açısından aynı toplumsal anlama sahip değildir. Hangi erkek güzel kadınlarla birlikte görünmeyi d şlememiştir? Dişil güzellik erkeklerin değerini ve konumunu yükseltir: Güzel bir kadına eşlik eden erkek, pek güzel olmayan bir kadının yanında görülen erkeğe oranla daha zeki, daha yetkin, daha önemli olarak değerlendirilir. Kadınlarda böyle bir şey söz konusu değildir: Erkeğin yakışıklılığı, ona eşlik eden kadının görünüşünün iyileştirmeyi. Ayrıca, erkeklerle kadınlar birlikte oldukları kişinin güzelliğini aynı şekilde değerlendirmeyi ve fiziksel görünüş

konusunda aynı beklentileri göstermezler. Hiç kuşkusuz, günümüzde genç kadınlar, erkeklerde fiziksel çekiciliğe kapıldıklarını geçmişe oranla daha fazla kabul etmektedirler. Yine de bir erkekte aradıkları nitelikleri öncelik sırasına göre sınıflandırmaları istendiğinde, zekâ en başta, güzellikse beşinci sırada yer alır⁵. Erkek tercihlerinin sıralaması bariz biçimde farklıdır: Erkeklerin karşı cinsten güzellik beklentisi kadınlarınkinden yüksektir; eşlerinin estetik niteliklerine kadınlara göre daha fazla önem verirler ve bu, her yaş için geçerlidir. İkinci baharındaki erkeklerin kendilerinden genç, bazen çok daha genç kadın kadınlarla evlendiğine her zaman tanık olunur. Bunun tersi istisna oluşturur ve toplum tarafından hâlâ kötü karşılanır.

Üstelik, kadınlarla erkekler kendi fiziklerini aynı sertlikte yargılamazlar. Erkeklerin kendilerine yönelttikleri estetik eleştiriler genellikle belirli bölgelerini (göbek, saç dökülmesi, yüz kırışıklıkları) aşmamakla birlikte, kadınların eleştirileri her bölüme, yüz ve bedenlerindeki en ufak kusura dek uzanır: Tedirginliğe yol açan, güzelleşme isteğini ve uygulamalarını doğuran, kadının tüm fizikiğidir. Kadınlar, erkeklere kıyasla bedenlerinden çok daha hoşnutsuz görünürler: 3 kadından 1'e karşı, 10 erkekten 1'i bedeninden hiç hoşnut olmadığını belirtmektedir. Erkekler bedenlerindeki kusurlara az çok olumlu yaklaşırken, kadınlar olumsuz yönde, özellikle de kendilerini fazlasıyla şişman bularak tepki verirler⁶. Ayrıca, erkeklerde aşırı kilo, kadınlara göre daha hoşgörülü karşılanır; hem de her iki cins tarafından. Şişman erkekler çoğunlukla "babacan", sevimli, kolay temas kurulan ve sıcakkanlı olarak tanımlanır. Aşırı kilolu kadın ise daha ziyade iradesiz, kendine hâkim olmaktan âciz görülür. Şişmanlığın erkekten çok kadın güzelliğini mahvettiği değerlendirilmesi, estetik ağırlıkla ikiye katlanan büyük bir "ahlaki" ağırlıktır.

Kozmetik uygulamalar gibi moda da, kadının estetik üstünlüğünün kalıcılığını gösterir. Erkek modasının şu andaki en büyük fantezisi ne olursa olsun, kadın modasının parıltısıyla karşılaştırıldığında makul ve silik kalır. Kadın dergilerindeki "Moda" başlıklarının benzeri, erkek dergilerinde yoktur. Kuşkusuz, erkek parfüm ve bakım ürünleri piyasasının genişlediği doğrudur; yine de bu olgunun sınırlarını gözden kaçırmamak gerekir. 1985'e dek, erkek

ürünlerinin satışları kadın ürünlerine göre çok daha hızlı artmıştır (her yıl ortalama olarak yaklaşık % 5 oranında). Daha sonra bu hız yavaşlamıştır ve günümüzde iki pazar arasındaki fark hemen hemen sabittir. 1982'de, erkek kozmetik ürünlerinin satışı toplam 11 milyarlık cirodan 1 milyara yükselmiş; 1995'te ise, 30 milyara yakın bir ciro içinde yaklaşık 3 milyarı bulmuştur: Demek ki otuz yılda, global pazar açısından erkek tüketiminin payı hiç değişmemiş, bütünün % 10'u civarında gerçekleşmiştir. Yalnızca salt anlamıyla "güzellik ürünleri" göz önünde bulundurulduğunda, bu oran çok daha zayıftır. Güzellik ürünleri sektörünün global cirosu 1995'te 10,7 milyara yükselmiş, bunun içinde erkeklerle yönelik satışlar ancak 115 milyonu, yani toplamın ancak %1'ini bulmuştur! Tıraş sonrası ürünler, deodorantlar, erkek parfümleri büyük bir gelişme kaydetmiştir; buna karşılık makyaj ise, bilindiği gibi, erkekler için hâlâ neredeyse kesin bir *yasaktır* ve bu, erkeklerle kadınların estetik rollerindeki yapısal simetrisizliğin devam ettiğini gösteren kanıtlardan biridir. Estetik rollerdeki cinsel ayrımın ya da "kültürün dişileşmesi"⁷ndeki karşı konulmaz yükselişin sona erdiği savını destekleyebilmek için, bugün erkeklerin zayıflık ve modaya gösterdikleri yeni ilginin yanı sıra, erkek kozmetik tüketimindeki yükselişin altını çizmekle yetiniliyor. Söylenenlere göre, erkeklerin % 25'i artık bir nemlendirici krem, % 20'si de dudak kremi kullanıyormuş⁸. Olabilir. Ama hangi sıklıkta? Sözgelimi 1995'te, toplam 7,3 milyarlık bakım ürünleri satışı içinde yalnızca 110 milyon erkek ürünleriyle ilintili oluğu bilindiğine göre, bu istatistikler büyük bir titizlikle kullanılmalıdır. Bu rakamlar "kadınlara özgü" diye sınıflandırılan bazı ürünlerdeki erkek tüketimini hesaba katamasa da, şimdiye dek salt kadınlara özgü olan uygulamaların erkekler tarafından benimsenmesine dayalı bir kültürden çok uzağız.

Erkek güzelliğine yönelik çağdaş rehabilitasyon hareketinin, iki cinsin estetik rolleri ve konumlarındaki simetrisizliğin azalması anlamına kesinlikle gelmediğini saptamak zorundayız. Çünkü erkeklerin görüntü kaygısını eskiye oranla daha fazla belli ettikleri doğru olsa da, aynı süre içinde kadınlar, estetik uygulamalar (rejimler, bakım ürünleri, spor yapma) konusundaki çabalarını iki katına çıkarmıştır. Her iki cinsin davranış, beklenti ve endişelerindeki ayrım, bu açıdan, azalmamıştır. Cinsi lâtifi temsil eden hâlâ ka-

dındır. 1921'de ABD'de ortaya çıkışından bu yana, güzellik yarışmaları neredeyse yalnızca kadınlara yönelik olarak devam etmektedir. Erkek top modeller elbette toplumsal bir itibar kazanmıştır, ancak onların şöhreti büyük kadın önderlerinkine karşılaştırılmaz: Kanıtı ise kazançlarının, kadın süper mankenlerinkine göre beş ya da altı kat düşük olmasıdır. Estetik cerrahi demokratlaşmaktadır, ancak Fransa'daki müdahalelerin % 85-90'ı ve ABD'dekilerin % 75'i kadınlara yapılmaktadır. Dün olduğu gibi bugün de, estetik övgüler her şeyden önce kadınlara yöneliktir: Heteroseksüel bir erkeğin bir başka erkeğin yakışıklılığı karşısında duyduğu hayranlığı ifade etmesine hâlâ ender rastlanır. Bir kadının topluluk içinde ayna karşısında "kendini güzelleştirmesi" hiç şaşırtıcı değildir; bir erkeğin kendi görüntüsünün üzerinde yoğunlaşması ise gülümsemelere yol açar.

Bunların tümü, görünüş alanında meydana gelen değişikliklerin anlamını göreceleştiren gözlemlerdir. Erkekler görüntüye karşı eskiye oranla daha dikkatli görünseler bile, baskın olgu hâlâ estetik rollerdeki cinsel ayrımın sürmesi, kadının cinsi lâtif olmaya devam etmesidir. Kadınların payına hâlâ estetik rol düşmektedir, güzellik ürünlerinin en büyük tüketicileri uzun süredir onlardır, fiziksel kusurlardan psikolojik olarak en çok etkilenen de onlardır. Demokratik eşitliğin ivme kazanması ve yakışıklılığın yükselişi, cinsi lâtifin evrenini oluşturan yapısal eşitsizliği kesinlikle yok etmemiştir.

GÜZELLİK YA DA KADININ GELECEĞİ

Cinsiyetler arası estetik hiyerarşisinin demokratik toplumların tam kalbindeki bu türeyişi nasıl açıklanabilir? Eşitlikçi istekler durmaksızın gelişirken, kadının estetik üstünlüğü neden parlak biçimde onaylanmayı sürdürmektedir? Dışının süregelen baskınlığını, binyıllık bir geçmişin ağırlığından, kökleri tarihin çok uzun sürecine uzanan cinsel rollerin gücünden ayırt etmek doğal olarak olanaksızdır. Ancak kalıtım her şeyi açıklamaz: Bu fenomenin böylesine büyük bir güçle devam etmesinin nedeni, modern kültürün kendisinden kaynaklanan değer ve özelemler tarafından des-

şelerden yararlanacağımızı varsayabiliriz⁸." Cinsler arası bölünmenin kapsamları bir kültürden diğerine değişir, cinsel farklılık ve ayırım süreçleri ise evrenselidir. Toplumlarmız artık cins klişelerini ve cinsiyetler arası eşitliksizci ayrımları ortaya koysalar da, cinsiyet kategorilerinin oluşumundan ve cinsel klişelerin birbiriyle bağlantılı inşasından kaçınabileceklerini sanmak safdillik olur. Toplumun eşitlik arzularını itiraf etmesi, cinsel kimlikleri şu ya da bu şekilde kodlama ya da doğrulama gereksinimini ortadan kaldırmaz. Dişil cinsin estetik üstünlüğü, toplumlarımızda, kadınların gitgide erkeklerle aynı etkinlikleri ve sorumlulukları talep ettikleri bir dönemde cinsel farklılığı işaretleme işlevini yerine getirmektedir. Cinsiyetler arası eşitlikçi normlar ilerleme kaydettiği için, paradoksal olarak, dişil güzelliğin eşitliksizci ideali sürmektedir. Kadınların payına zorunlu olarak "ağır" sosyal roller ne kadar az düşerse, "hafif" rollerdeki ayrıksılığın devam etme şansı o kadar çok olacaktır.

Dişil güzelliğe verilen aşırı değer böylece, cinsel rollerdeki çağdaş istikrarsızlık sürecini dengeleme olanağını tanımaktadır. Günümüzde bireysel özerklik taleplerinin, cinsel farklılığın estetik amblemleriyle birlikte geliştiklerini fark etmemek mümkün değil: sutyenleri yakma gösterileri yok oldu ve üniseksin yayılması kısıtlandı. Tam tersine genç kızların iç gıcıklayıcı çamaşırları, Wonderbra'yı, kısa etekleri, makyajı baş tacı etmesine, sıksalık estetiğinden uzaklaşmış seksapelli top modellere tanık oluyoruz. Moda, makyaj, kadınsı hatların "geri dönüşü", bu açıdan eşitlik uğraşının sınırına işaret ediyor: Devrimci ideolojilerin tükenmesiyle, kadınlar dişiliklerini silip atmaya hiç niyetli görünmüyorlar. Şimdi, farklılığın estetik işaretlerini, yadsımanın değil, kimlikleri yeniden onaylamanın zamanı. Kadınlar erkeklerle eşit biçimde davranabilmek istiyorlar. Yine de onlara benzemek istemiyorlar. İktidar dünyasından dışlanmalarından, "çift mesai"den, ücret eşitsizliklerinden yakınıyor, ancak paylarına düşen estetik rolü genelde o kadar şiddetle reddetmiyorlar. Eşitlik isteği artık estetik farklılık istemleriyle uzlaştı. Dişil güzelliğin süregelen üstünlüğü bir arkaizm oluşturmuyor, durağanlıkla değil, daha çok yeni kimlik gereksinimleri ve farklılıkların postmodern rehabilitasyonu ile uyumlu olarak devam ediyor.

Günümüze özgü başka etmenler, dişil güzelliğin baskınlığını devam ettiriyor. Bunların arasında kadınların mesleki etkinliği de yer alıyor. Yüzyılın başlangıcında, çoğu kişi kadınların çalışmasıyla güzellik ideali arasında çelişki olduğunu düşünüyordu: "Mesleğin de bunalan geleceğin kadını, boş zaman bulamayacağından, güzelliğini korumak için gereken bakımları yapamayacaktır"⁹. Oysa böyle bir şey olmadı: Kadınlar gitgide profesyonel etkinliklere giriyor ve estetik meşguliyetleri kesinlikle azalmıyor. Aslında, profesyonel motivasyonları arttıkça, görüntüye gösterdikleri özen de geliyor. Çalışan kadınlar, faal olmayan kadınlara göre daha sık makyaj yapıyor, süslenmeye daha fazla zaman ayırıyor, kuaföre daha sık gidiyor, daha fazla spor ve egzersiz yapıyor, ev kadınlarına kıyasla gençleşmek için estetik cerrahiye başvurmayı daha fazla onaylıyorlar¹⁰. İş yaşamı artık, kendini daha iyi sunma amacıyla zaman, çaba ve para yatırmaya yönelten fazladan bir etken işlevi görüyor ve bu yatırım, kadınlara özgü pek çok meslekte dış görünüş özel bir anlam taşıdığı için giderek artıyor. Günümüzdeki etkin yaşam koşulları, kadınların görünüşe yaptığı yatırımı zayıflatmak bir yana, pekiştiriyor. Topluca ücretli işlere girdikleri bu dönemde, kadınlar maddi açıdan özerk ama çekici, profesyonel açıdan eşit ama estetik açıdan farklı, başarılı ama güzel olmak istiyorlar. Meritokratik bireyselci kültürün yükselişi eskiyle yeniye uzlaştırma olanağını tanıdı; öne çıkışı, dişil güzellikle çalışma, estetik narsistlikle üretken etkinlik arasındaki geleneksel çatışmayı yok etti.

Bütün bu nedenlere bir de, kadınlarla erkeklerin baştan çıkarma oyununu kazanmak için aynı silahlara sahip olmadıkları gerçeği ekleniyor. Eski çağlardan bu yana, erkekler, kadınları elde etmek için çeşitli olanaklardan yararlanırlar: Zenginlik, mevki, prestij, kuvvet, zekâ, güç, mizah. Başlıca "silahı" her zaman için görüntü olan kadınlar içinse aynı şey geçerli değildir. Erkeklerde güç, şöhret ya da para pek çekici olmayan bir fiziği telafi edebilir; kadınlarda ise bunun söz konusu olmadığını kabullenmek zorundayız. Servet fiziksel kusuru telafi edemez, kadının prestiji onu ne arzu edilebilir ne de çekici hale getirir. Bu baştan çıkarma eşitsizliğinin hâlâ son derece istikrarlı olduğunun altını çizmek önemlidir. Günümüzde hâlâ yaşlı erkekler genç kadınlarla birlikte görülür, tersi ise geçerli değildir; ve dün olduğu gibi bugün de, kadınlardan

çok erkekler eşlerinde güzellik arayıp buna değer verir. Eşitlikçi dinamik iki cinsin cazibe konusundaki bu simetrisiz düzenini hiç değiştirmedir ve eğilimlerde gerçek bir yön değişikliğinin görülmesine izin verecek hiçbir belirti yok. Erkekler öncelikle kadınlarda görünüşün cazibesine kapılıyor ve bu nedenle kadınlar güzelliğine özellikle önem veriyor. Bu koşullar altında dişil güzelliğe verilen geleneksel değeri zayıflatabilecek bir şey görünmüyor. Ne eşitlik dinamiği, ne bireysel özerkliğin kaydettiği ilerleme, ne de güzellik piyasasının gelişimi görünüş konusunda kadının baskınlığını sona erdirebilecek gibi. Demokratik devrim burada bir sınıra varıyor. Yarın güzelliğe verilen değer kadın ve erkek açısından aynı olmayacak: Eşitlikçi değerler sarmalının, estetik rollerin cinsel eşitlişizliğini yok etme şansı hiç yok.

III

EV KADINI SONRASI

Evde Oturan Annenin Kutsanması

Çağdaş Batılı demokrasilerin çehresini yeniden çizen ağır bir eğilim var: Kadınların profesyonel etkinliğinin yükselişi. Otuz yıldır, kadınlar gitgide daha yoğun ve daha sürekli olarak iş yaşamında boy gösteriyorlar. 1960'da, etkin Fransız kadınların sayısı 7 milyonun altındaydı, bugün ise 11 milyonu aştı; o sırada etkin nüfusun % 34'ünü temsil ediyorlardı, 1994'te bu oran % 45'e yaklaştı. Günümüzde, 30 yaşındaki 10 kadından yalnızca 1'inin hiçbir işte çalışmadığı görülüyor; 25-49 yaş arası kadınların etkinlik oranı 1968'de % 46 iken, 1996'da % 78'i aştı. Kadınların iş piyasasına bu yoğun katılımı yalnızca Fransızlara özgü bir olgu değil: Etkinlik oranları bir ülkeden diğerine önemli derecede değişse de, Batılı demokrasilerin tümünde benzer bir evrim gözlemleniyor¹.

Kadınların kazandığı ücret oldukça yükselmekle kalmadı, ayrıca yeni etkinlik davranışları ortaya çıktı; evlendikten, birinci ve ikinci çocuğunu doğurduktan sonra çalışmaktan vazgeçmeyen kadınların sayısı gitgide arttı: İki çocuklu 3 kadından 2'si artık etkin durumda. Geçmişten farklı olarak, kadının çalışmasının sürekliliği baskın norm olarak kendini kabul ettirdi ve her ikisi de etkin olan çiftlerin sayısı, yalnızca erkeğin çalıştığı ailelerin sayısını fazlasıyla aştı. Çalışan kadın yeni bir yaşama hakkından yararlanırken, kadınlar prensipte tüm iş sektörlerine erişiyor ve gitgide erkeklere ait burçları kuşatıyorlar. Demokratik toplumların tarihinde yeni bir devir başladı: Çalışan kadın devri.

Bu fenomen yalnızca iş dünyasını değil, aynı zamanda kızların öğrenime karşı ilgilerini, cinsiyetler arası ilişkileri, çift içindeki iktidarı da altüst etti: Doğum kontrolüne koşut olarak dişil etkinlik,

kendi kendini yöneten kadının tarihi yükselişinin yanı sıra, dişil kimliğin yeni yerini ifade eder. Bu açıdan, toplumlarımızda kadınların çalışma şekli, eskiye kıyasla bambaşkadır. Zira unutmamalıyız ki, kadınlar geçmişte de hep çalışmışlardır. Sanayi öncesi toplumlarda, ailenin tüm üyeleri, yaş ve cinsiyete göre değişen verimli işlerle uğraşırlar. Kırsal kesimde olduğu gibi kentte de, evlenmemiş kızlar ya baba evinde, ya da hizmetçi, çiftlik kâhyası veya çırak olarak başka ailelerinin yanında çalışırlar. Çiftliklerde, evli kadınlar hayvanlar ve bostanla ilgilenir, ürünleri satar, bazen tarlayı ekip biçer, hayvanları koşarlar. Kentte, zenaatçıların eşleri, ürünleri hazırlayıp tamamlamakta kocalarına yardım eder, alışverişleri kotarıp hesap tutarlar². Evlilik, her iki eşin de üretime yönelik çalışmasını gerektiren bir birlik gibi işlerken, kimse kadının görevinin ailenin ekonomik işleyişine katkıda bulunmak olduğu fikrini sorgulamaz: XVIII. yüzyılda ergen kızlara yönelik bir yapıtta, "Ekmeğin kazanılmasına katkıda bulunmayacak bir kadınla evlenmek için aptal olmak gerekir", denilir³.

XIX. yüzyıldan itibaren, sanayileşme süreci kadının ücretli çalışmasını teşvik etmiştir. Gitgide artan sayıdaki kadın için çalışmak, gerek işçi, gerekse hizmetçi olarak bir ücret kazanmakla eş anlamlı hale gelir: 1851'de, İngiltere'de çalışan kadınların % 40'ı hizmetçidir⁴. Fransa'da, yüzyıl içinde kadınların etkinlik oranı % 29'dan, Birinci Dünya Savaşı öncesi % 36'ya çıkar. Kadınlar o sırada etkin nüfusun üçte birinden fazlasını temsil eder. 1906'da, etkin kadınların yaklaşık % 36'sı evinde, % 17'si ise hizmetçi olarak çalışır; % 25'i işçi, % 8'i de memurdur. Kadınların çalışması çoğu kez geçicidir; çocuk sahibi olur olmaz, tam günlük işten ayrılıp yan etkinliklerle uğraşır, yakın çevrede ya da evde çalışırlar.

Ev dışındaki dişil etkinliklerin artışına, zararlarını sergileyen bir sürü söylev eşlik eder. Michelet'nin "'emekçi kadın', dine aykırı sözcük" ve Jules Simon'un "Emekçi kadın artık kadın değildir" vecizeleri bilinmektedir⁵. Kadınların fabrikada çalışması cinsel başıbozukluk ve ailenin yozlaşmasıyla ilişkilendirilir; alçaltıcı, kadının doğal yeteneğine aykırı olduğu düşünülür. Burjuvazide, kadının kazandığı maaş yoksulluk belirtisi olarak dehşet yaratır. Kuşkusuz, herkes kadının durumunun ücretli çalışmakla bağdaşmadığını düşünmez: İşçi sınıfında genç bir kızın aile kaynaklarına katkıda bu-

lunması onur kırıcı bulunmaz. Ancak evli kadının çalışması hep ikinci plandadır, temel niteliğindeki anne ve eş rolünü tehlikeye atmaması gereken bir yan etkinlik olarak düşünülür. Kadının kimliğine temel oluşturmadağı için, ikinci cinsiyetin çalışması erkeğinkinden düşük düzeyli görülür ve ast görevlerle sınırlanır. Demokratik toplumların ilk dönemi, kadının çalışmasının toplum içindeki reddiyle atbaşı gitmiş, üretken erkeklerle ev kadınının yapısal ayrımı çevresinde oluşmuştur. Dişilik ve çalışma, annelik ve ücret arasında çelişki olduğı fikri baskındır. Modernler iş değerini kutsallaştırmakla birlikte, kadının üretken etkinliğinin değerini sistematik olarak düşürmeye çalışmışlardır. Kadın, ancak kocası ailenin ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa çalışmalıdır, onun gerçek yeri "yuvası"dır. Ev kadını kültü tarihi kariyerini başlatmıştır. Artık gerilerde bıraktığımızı göre, "kadınların modern tarihi"nin anahtar niteliğindeki bu bölümünden hiç gocunmaksızın mantık ve anlamı çıkarmak gerekir.

EV KADINININ GİZEMİ

Bilinen tüm toplumlarda, çocuk bakımı ve ev işleri değişmez bir biçimde kadınlara düşer. Xénophon'a göre, erkek dışarıdaki işlevlere mahkûmsa, kadının payına da doğal olarak içeridekiler düşer. Kadın rollerinin bu unutulmaz sürekliliğı yine de, ev kadını diye adlandırdığımız şeyin "ebedi" bir düzenle bir tutulmasına izin vermez. Premodern toplumlarda, gerçekten de, salt ev işleri kadın etkinliklerinde baskın bir yer kaplamaktan uzaktır. Halk katmanlarında, kadınların temel görevleri, evin içinden çok dışına yöneliktir. Yemekler pek az karmaşıktır; süpürmek, toz almak, yatakları düzeltmek, içeriği temizlemek, tarla işleri ve hayvanları beslemekten sonra gelir⁶. XVIII. yüzyıla kadar, halkın yaşayış biçimlerinde ev işlerine çok az zaman ayrılır⁷. Kadınlar süt bebeğinin rahatına, bilinçlenmesine, kişiliğinin oluşmasına çok az önem verirler. Köylü kadınlar saatlerce evden uzak kalır, bebeklerinin altını geniş aralıklarla değiştirir, onları beşiklerinde ağlarken bırakır, onlarla çok az konuşurlar. Zanaatçıların ve küçük tüccarların karıla-

rı, kocalarına dükkânda ya da atölyede yardımcı olabilmek için çocuklarını sütanneye bırakırlar⁸. Çiftliği idame etmek, dokuma işinde kocaya yardımcı olmak, çocuk bakımından önce gelir. XIX. yüzyılın yarısına dek, Kuzeyli burjuva kadınlar dükkânla, hesap işleriyle, işletmenin organizasyonu ile ilgilenirler⁹. Ev işlerine mahkûm olan kadın bile, kelimenin tam anlamıyla "ev kadını", bir başka deyişle salt ev işleri ve çocukların gaspı altında değildir. Bir zamanlar karanlıkta bırakılan, hayatını çocuklara ve ailenin mutluluğuna adanmış eş-anne-ev kadını idealize eden dişil görevleri bir kaide üzerine oturtan yeni bir kültür doğar. Kadına düşen artık, diğer etkinlikler arasında ev işleriyle de uğraşmak değildir: Bundan böyle, canla başla, kutsal bir görev gibi kendini buna adamak zorundadır. Ruskin, bu zihniyetle, yuvayı bir "rahibe manastırı"yla, rahibe-eş tarafından korunan "kutsal yer"le kıyaslar. Kadına düşen görevler artık, "narin yuva"yı çekip çevirmek, çocukları eğitmek, aile üyelerine sıcaklık ve şefkat dağıtmak, herkesi rahatlatıp avutmaya özen göstermektir. "Aynı alanlar" doktriniyle, iş ve aile radikal biçimde birbirinden ayrılmış olur: Erkek iş alanına, kadın ise "yuvaya, güzel yuvaya" layık görülür.

Bu model başlangıçta burjuva sınıflarını kapsasa da, hızla tüm toplumsal katmanlara kendini bir ideal olarak kabul ettirir. Bir yüzyıl boyunca, kadınlarla erkekler, burjuvalarla işçiler, dindarlarla serbest düşünenler, aynı mesleksiz kadın arketipini geniş bir uzlaşma içinde kutsallaştırırlar. Feministler kuşkusuz cinsiyetler arasında ücret eşitliği için savaşım verir, ama kadının her şeyden önce annelik ve ev işleriyle ilgili görevlerini yerine getirmesi gerektiği fikrini ender olarak sorgularlar; marksistler kuşkusuz kadınların ücretli işe girişinin, gelişimlerinin zorunlu geçiş noktası olduğunu önc sürer, ancak bunların etkisi, en azından 1914 savaşına kadar zayıf kalır. Art arda yapılan kongrelerde, işçi militanlar, "kadının yerinin atölye ya da fabrika değil, ev işleri, ailenin içi"¹⁰ olduğunu savunurlar. 1920'li yıllara kadar, sendikacılar annelik ve ev işleriyle birbirine karışmış kadın imgesine bağlılıklarını ifade ederler. 20'li yılların "erkek gibi kız"la, özgür kadınla ilgili romanesk izleşimi yanlış bir yola açmamalıdır; ekonomik bağımsızlığı talep edenler, birkaç devrimci feministten ibarettir. Gerçekte, iki savaş arası dönemde gazetelerde, romanlarda, ders kitaplarında, resmi söylevlerde gök-

lere çıkarılan 'evde oturan anne' klişesi neredeyse hiç tartışılmaz. Kendini yalnızca yavrularına adayan, onların sağlığını, bilinçlenmesini, okul ödevlerini gözetleyen eş-anne ideali gitgide baskın hale gelir. 50'li yıllar bu devrin son dönemi ve durma noktası olacaktır. Demokratik toplumlar ideolojik ve radikal toplumsal çatışmalardan yola çıkarak kurulmuş olmakla birlikte, birlik marşları okumuş, bir yüzyıl boyunca, içerideki kadını aynı ilahi ezgiyle övmüşlerdir.

Sanayileşmenin doğuşu fabrika işçisini yaratırken, kadının üretli çalışması ahlakçılık, çiftlerin istikrarı, kadınların sağlığı, çocukların iyi eğitilmesi adına isyan fırtınalarına yol açar. Aynı zamanda annelik görevleri, misyon ve özveri anlayışı olarak gitgide göklere çıkarılır¹¹. Çocuk doğurması, onları besleyip eğitmesi gereken anne, kendini tamamen bu göreve adanmak, kişisel tutkularından vazgeçmek, aile ocağı için özveride bulunmak zorundadır. XX. yüzyılın başlangıcına dek, kadınlar hakkındaki kitaplar, kızlara yönelik ders kitapları, bencillik gösterilerini ayıplayarak annelik görevlerini göklere çıkarıp feragat anlayışını teşvik ederler. Yuvarının meleği kutsamasının yerleşmesi, ahlakçı ve özverici bir retorik aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Kendisi için varolmayan eş-anne-ev kadını, soyut, özerk, kendine ait bir birey olarak görülmez: Bir kadın, "birey" değil de, *kendi dışında* ve başkaları için yaşayan eşsiz varlık olmak koşuluyla her zaman mutlu olabilir¹². Erkek serbest, kayıtsız, kendine hâkim birey figürünü temsil ederken, kadın hâlâ doğal olarak bağımlı, başkaları için yaşayan, aile düzeni içine gömülmüş olarak düşünülür. Evde oturan kadın ideolojisi, modern bireyselci toplumun ilkelerini genelleştirmenin reddi içinde gelişmiştir. Özgecilik ve aile topluluğuyla özdeşleştirilen kadın, toplumun sözleşmecî düzenine değil, ailenin doğal düzenine bağlıdır. Bu nedenle kadın, siyasi hakların yanı sıra entelektüel ve ekonomik bağımsızlık haklarından da yoksun kalacaktır¹³. Kadını özerk bir birey olarak kabullenmek; onun doğasını değiştirmek, aile düzeninin çöküşünü hızlandırmak, cinsiyetler arasında karışıklık doğurmak anlamına gelecektir. Kadının dışarıda çalışmasıyla kızların eğitilmesinin benimsenmemesi, siyasi alandan dışlanma, kadının kocasına boyun eğmesi, kadının ve annenin acizliği: Bunların tümü, cinsiyetler arası

eşitliğin aynı reddini, bireyselci demokratik toplumun ilk dönemine özgü olan özne-kadının aynı inkârını belirtir.

Her şeye karşın, ev kadını modeli yalnızca öğütçü bir ideolojiye dayanmaz. İki savaş arası dönemde, özellikle ABD’de, bağımlık anlayışından çok, çekicilik, tüketici mutluluk, geleneksel âdetlerden kurtulmanın izini taşıyan içerideki kadınla ilgili yeni bir imge gelişir. İlanlarda elektrik süpürgesi, çamaşır makinesi, gaz ocağı, buzdolabı, konserve yiyecekler, kadını serbest bırakan âletler olarak yüceltilir¹⁴. Aynı zamanda kozmetik ürünler, gençliği ve karı-koca yaşamını koruyabilecek araçlar olarak övülür. Bundan böyle, tüketim, gençlik, güzellik, ev kadınının yeni vecibelerini oluşturur. İyi eş ve anne ideali, doğal olarak hiçbir şekilde yok olmaz, ancak o zamana dek ona eşlik eden mağduriyet retoriği, iyi yaşama ve çekicilik gibi bireyselci normlarla gizlenmiş olur. Tasarruf ve ödün verme ahlakının yerine tüketim teşvikleri, parlak mal vaatleri, yeniliklerin büyüleyiciliği geçer. Ev kadınıyla tüketimin ortak yaşamını devreye sokan yeni bir devir başlar: Satın almayla ilgili iyi kararlar, zaman ve zahmetten tasarruf, çocuğun tüketim ürünleriyle gelişmesi, fiziksel cazibe, modern eş-annenin yeni vecibeleri olarak ortaya çıkar. 50’li yıllarda baskın hale gelecek olan şey, 20’li yılların tecimsel retoriğinde çoktan filizlenmiştir: Bağınazlık gerileyerek, yerini neşeli, koket, gülümseyen, konfor "mucizeleri"yle mutlu olan kadın imgelerine bırakır. Tüketici kadının bu yükselişi çok büyük önem taşır; kadına özgü yeni bir yaşam tarzından daha fazlasını temsil etmenin yanı sıra, ileride göreceğimiz gibi, ev kadını idealinin aşılmasına katkıda bulunan şeydir.

EV KADINININ MODERNİTESİ

Modern dönemlerin çağdaş bir eğilimi olan evde oturan eş modeli, ayrıca geleneksel toplumların karakteristik ilkelerinin izini de taşır. İçerideki kadın ideolojisi, görüldüğü gibi, eşit ve bağımsız olan birey kadının reddinde gelişmiştir. Özgür iradeyi yücelten modern değerlerin tersine, evi yöneten kadın, aile topluluğu düzeyine içine sokulmuştur: Kendine değil, kutsal normlarla doğrudan

bağlantılı olarak "doğası gereği" aileye aittir. Öte yandan, kadını içerideki görevlerin sınırı içinde tutan, onu ekonomik bağımlılığa mahkûm eden bu model yalnızca, kadının geleneksel yerini ve cinsiyetler arası hiyerarşi ilkesini sürdürmeye yaramıştır. Bu bakış açısından, ev kadını düzeni tarihi bir yenilikten ziyade, çok uzun bir süreklilik anlamına gelir.

Bununla birlikte, bir başka açıdan, işsiz kadın demokratik moderniteye özgü toplumsal bir oluşumun özelliklerini sergiler. O zamana dek işsizlik, üst sınıflarda her iki cins için de geçerli olan aristokratik bir ayrıcalıktır. Bu soylular sınıfının mantığına göre, faal/işsiz ayrımı artık cinsiyet kıstasına dayalı olmadığından, ev kadını düzeni yadsınmaz bir kopuşun temelidir. Verimlilerle verimsizler arasındaki bölünme ilkesi olarak artık mevki ve doğuştan gelen ayrıcalık değil, yalnızca cinse dayalı kadın/erkek farklılığı; artık aristokratik bir ethos değil, ahlaka ve aile yaşamına saygının yanı sıra kadının sağlığıyla kimliğinin korunmasını salık veren aklın evrensel normları söz konusudur. Kuşkusuz, yoksul çevrelerdeki kadınlar çalışmayı sürdürmüşlerdir: Yine de soyluluk ayrımlarını, düzenlerin ve birliklerin ayrıcalığını reddeden bir dünyanın değerlerine uygun olarak, ev kadını ideali, prensipte her türlü koşul altındaki tüm kadınları hedef alır. Ev kadını, bir yanda binlerce yıllık bir geleneği sürdürmekte; diğer yanda ise, "aklın" ve doğanın gereklerinden kaynaklanan açık ve basit ikili toplumsal normların aracılığıyla, modern bir düzeni temsil etmektedir.

Ev kadınına özgü verimsizliğin, üst ve orta sınıflarla işçi sınıfları arasındaki sosyal ayrılığın ya da uzaklığın dile getirilmesini mümkün kılan ayırt edici işlevini gördüğü kuşku götürmez. Ayrıcalıklı sınıflar, kadının işsizliği aracılığıyla hem toplumsal farklılıklarını ifade etmiş, hem de soylu sınıflarda açıkça yürürlükte olan savurganlık normunu bir şekilde sürdürmeye çalışmışlardır¹⁴. Ancak bu, işsiz kadın figürünü hep aynı şekilde boş zamanlı aristokratik kültürün uzantısına yerleştirme yetkisini vermez. Ev kadını, XIX. ve XX. yüzyıllarda düşünüldüğü şekliyle, gerçekten de baştan sona modern çağa özgü idare, çalışma ve verimlilik ilkeleleriyle bağdaştırılır. Payına düşen görevler bunun kanıtıdır: Evi akılcıca çekip çevirmek, tutumlu ve iyi yönetici görünmek, yuvada düzen ve temizliğin hüküm sürmesini sağlamak, çocukların toplumsal

piramit içinde yükselmesi için her şeyi yapmak söz konusudur. İşsizliğini ilan etmek bir yana, asla işsiz kalmamalıdır; "incelemelerde hiçbir amacın, hiçbir uzak hedefin keşfedilmediği"¹⁵ bir yaşam tarzını sergilemek bir yana, çocukların, ailenin ve ulusun geleceği açısından son derece önemli bulunan sorumlulukları üstlenir. İçerideki kadın modeli, aristokratik kültürden miras kalan onurlu bir temsil mantığının ötesinde, modern eğilimlere ve ayrıcalıklara örnek oluşturur: Eğitim ve hijyenin önemi, çocuğun gelişiminde annenin rolünün kabulü ve artışı, ailelerin çocuğa yaptıkları gitgide artan yatırım. Ücretli işten yoksun bırakılsa da, eş-anneye yararlı ve "verimli" bir misyon yüklenir: Tutumlu olmak, evi idare etmek, çocuklara daha iyi bir gelecek hazırlamak. Bu toplumsal oluşumun karma niteliği de buradan kaynaklanır. Bir yanda, ailenin kutsallığı kendince savurganlık normunun aristokratik ethosunu sürdürse de, diğer yanda bu, ev yaşamının, aile hijyeninin, eğitim kaygısının, çocuğa ve geleceğine verilen önemin rasyonalizasyonu ile hedeflenen modern esaslı bir eğilimdir.

Belki de haklı olarak, ev kadını idealinin kadınları ailenin kapalı mekânı içinde tutmaya, onları kamu görevlerinden uzaklaştırmaya, kızların yüksek öğrenim görmelerini engellemeye katkıda bulunduğunun altı sık sık çizilmiştir. Şu da var ki, bu "kapalılık", kadınların geleneksel bilgi ve yöntemlere açılmasını başlatan eşzamanlı bir süreci kesinlikle engellememiştir. Öncelikle kızları Kili-se'nin etkisinden koparmak amacını güden Okul; sonra da bebekleri besleme, yıkama ve kundaklamaya ilişkin yeni kuralları annelere aşılarmayı iş edinen tıbbi camia etkisini gösterir. Giderek, kadınları bilimsel bilgilerle eğitmek, geleneksel yöntemleri bertaraf etmek, çocuk bakımı ve hijyenle ilgili yeni kuralları öğretmek kadınları yönlendirmek söz konusu olur. Yüzyılın başlangıcından itibaren, özellikle iki savaş arası dönemde, kadınlar doktorlar tarafından tamamen ele alınır; hatta bu bağlamda kadınları kültürlü kılmaya yönelik gerçek bir girişimden söz edilebilir¹⁶. Kadınlar ev işlerine layık görüldükçe, atalardan kalma şartlanmalardan "kurtulup" tıp camiasının dikte ettiği normlara daha fazla açılırlar; annenin doğal rolü yüceltildikçe, "annelik içgüdü" bilimsel ve tıbbi organizmaların talimatlarıyla çerçeve içine ve disiplin altına alınırlar. Ev kadını konusunda geleneksel kapalılıktan söz etmek, bu anlam-

da, bir yarı gerçekten ibarettir; çünkü aynı zamanda kadınların dışarıya açılması, "rasyonel" normların yayılması, annelik davranışlarının yeniden biçimlendirmeye, geçmişten miras kalınmış düşünce tarzlarını değiştirmeye yönelik tamamen modern istenç devreye girer.

Bu tarihi düzeni bir *modern icat* olarak düşünmek gerekse de, bu açıdan yine, annelik işlevinin idealleşip toplumda değer kazanmasına yönelik olağandışı bir süreci beraberinde getirmiştir. İnsanlığın varoluşundan bu yana, dişil etkinlikler sistematik olarak küçümsenmiş ya da sessizce geçirtilmiştir. Kuşkusuz doğurganlık, toplumsal değerini korumuştur, ancak anne sevgisi ve bakımı, doğal ve kendiliğinden davranışlarla bir tutulduğu için hiçbir özel övgü getirmemiştir. Ancak XVIII. yüzyılın ortasından itibaren bir kopuş gerçekleşir ve annelik ilk kez toplumsal coşku yaratır. Önce Rousseau sonra da Pestalozzi, çocukların eğitiminde annenin vazgeçilmez rolünü vurgulayarak, yeni idealizasyonu güçlendirirler¹⁷. XIX. yüzyıl annenin bu yeni yerini sağlamlaştırıp sistematize eder: Anne sevgisine adanan ilk şiirler gün ışığına çıkar; çocuklarını emziren, beşikte sallayan, giydiren, onlarla oynayan anneleri sergileyen tabloların sayısı sayılamayacak kadar artar; annenin "doğal" eğitimci olarak başat önemini vurgulayan bir sürü kitap çıkar. Annenin imajı her yerde iyilik, şefkat, sevecenlik işaretleri altında göklere çıkarılır. Anne prensipte babanın otoritesi altında olmayı sürdürse de, eğitim gitgide annelerin hâkimiyeti ve denetimi altındaki bir işlev olur, bu arada kendileri de büyük ölçüde bu misyonla özdeşleşir. Michelet, annelerin "tek olası eğitimci" olduğunu ilan eder, kadını "bir din [...] erkeği kaldırmak, çocuğu yetiştirmek, aileyi kutsamak ve soylu kılmak için canlı bir şiir" olarak yüceltir¹⁸. Analık sadakati ve çocukların ilk eğitimci olarak annenin rolü, bundan böyle lirik sevgi gösterisi içinde yüceltilir: Modernlerle birlikte anne, laik kült nesnesi haline getirilir.

Demokratik modernitenin ilk dönemleri anne sevgisini bir kaide üzerine dikmekle kalmamış, ev işleri gibi mütevazı etkinlikleri saygınlaştırmaya da çalışmıştır. İyi bakılan, temiz, sevimli bir yuvanın kocayı bağlı tuttuğu söylenir; babayı meyhaneden ve dışarının çekiciliğinden alıkoyar; aileyi canlandırır. Çocukların sağlığı hijyen

kurallarına bağlıdır; ailenin maddi güvencesi iktisat erdemlerine bağlıdır; ailenin refahı, müstakbel yurttaşların ahlakı, ulusun geleceği "yuva"nın düzenine ve temizliğine bağlıdır. Ev işi, ailenin ve ulusun moralini yükseltici etken olarak toplumsal bir itibar kazandırır. 1880'li yıllarda kızların okul programları, ilköğretim ve liselerde ev işleri eğitimini öngörür. 1907'de, ev ekonomisi dersi genç kızların devam ettiği lise ve kolejlerde zorunlu olur. Yüzyıl dönümünde, popüler ve burjuva genç kızlara yönelik olarak pratik yemek, ütü, dikiş, ev hijyeni derslerinin sayısı artar¹⁹.

Aynı dönemde feministler, ev işiyle anneliğin tam günlük işler olarak kabul görüp o şekilde ücretlendirilmesini önerirler. Fransa'da, 1935'te kurulan profesyonel ev kadını sendikası, bir ev işi maaşının ödenmesini talep eder. Çok sayıda söylev kadınları, ev işlerinin sıkıcı ve tekdüze olmak bir yana, bilgi, zekâ ve düşüncüyü seferber eden yaratıcı etkinlikler olabileceği konusunda ikna etmeye çalışır. Durum, ev işinin rasyonalizasyonunu öven hareketlerle sonuçlanacak bir "temizlik bilimi"nden söz edilmesine kadar varacaktır. ABD'de, Domestic Science Movement (Ev Bilimi Hareketi) 1914'ten önce doğar ve temizlik salonlarını organize eden, bilim ve tekniğin ev işlerine uygulanması için savaşım veren çeşitli kurumlar aracılığıyla 20'li yılların Avrupası'nda sürdürülür. Kadınları kendi içlerine kapatmaya pek meraklı olan modern ideoloji, ev işinin değerini yükseltmeye, geleneksel olarak aşağı görülen bir uğraşı saygınlaştırmaya, "ev meleği"ni yüceltmeye özen gösterir.

Ev kadını modelinin tarihsel iki yanlılığı buradan kaynaklanır. Bu model bir yanda, modern eşitlik ilkelerine karşı kürek çekerek her iki cinsiyete ait roller arasındaki maksimal bir farklılığı yeniden inşa etmiş; diğer yanda ise, eşitlikçi toplumlardan ayrı tutulamayacak nitelikteki dişil işlevlerin kabulü ve kutsanması sürecini beraberinde getirmiştir. Eş, anne, eğitmen, ev kadını: Kadının çıkarılacağı sergilenen, saygıyla karşılanan, prensipte erkeğin payına düşenlere eşit bir değerle donanmış olan rolleri işte bunlardır. Simgesel modern eşitlik uğraşını çözümleyerek Tocqueville'i yeniden okuyalım: "O halde Amerikalılar kadınla erkeğin aynı şeyleri yapma görevine ve hakkına sahip olduğuna inanmamakta, ama her ikisinin rolüne aynı saygıyı göstermekte ve onları değeri eşit, ancak yazgısı farklı varlıklar olarak görmektedirler²⁰." Eşitliği baş-

latan çağ "iki alanın" eşitliksizci örgütlenmesini meşrulaştırmakla birlikte, kadının toplumsal imajına ve hak ettiği saygıya itibar kazandırmıştır. Bu nedenle ev kadını, demokratik evrenin açıkça yadsınmasından çok, onun tamamlanmamış ifadelerinden birini temsil etmektedir.

İş Kadını

İçerideki kadının altın çağını artık arkamızda bıraktık. Etkin kadının küçümsenmesinin izini taşıyan bir yüzyıldan sonra, onun toplumsal kabulünün ve değerlendirilmesinin hüküm sürdüğü bir devir başladı. Postmodern demokrasiler kadın tarihinin yeni bir bölümünü, ev kadını sonrasını kaleme almaktalar.

60'lı yıllar, yeni devrin tetiğini çeker. 1963'te, Betty Friedan'ın 1,5 milyon satan *Gizemleştirilen Kadın* adlı kitabı, büyük Amerikan banliyölerindeki ev kadınının "tarif edilemez rahatsızlığı"nı, yalnızlığını ve endişelerini, varlığının boşluğunu, kimliksizliğini gündeme getirerek bir şok etkisi yaratır. Yuvanın perisi ideali artık oybirliğiyle karşılanmaz: Basında içerideki kadının hoşnutsuzluğunu, hüsrانlarını, yaşamının tekdüzeliğini dile getiren makalelerin sayısı artar. İşsiz kadının şikâyetleri artık dinmek bilmeyecek ve yeni feminist akımlar tarafından radikalleştirilecektir. Genelleşmiş karşı çıkma ortamında, cinsel rollerin eşitliksiz dağılımı ve kadınların ev işlerine layık görülmesi şiddetle eleştirilir. Radikal hareketlerin gözünde devrim, kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla yetinemez; aile uğraşındaki cinsel ayrımı, ev kadını anne klişesini, ikinci cinsiyetin eve bağımlılığını da yıkmak gerekir. Evde oturan eş ve anne imgesi eskiden ortak bir düşün temsil ederdi; şimdi ise isyan halindeki yeni kadınlar için kâbusla eşanlamlı oldu.

Bu anlamda kamuoyu, kadının profesyonel çalışmasını onaylama açısından büyük bir gelişme gösterdi. ABD'de, 1979 yılında beyaz kadınların % 80'i kadının evde oturmasının "çok daha iyi" olduğuna inanıyordu; sekiz yıl sonra ise, böyle düşünenlerin sayısı % 50'yi geçmiyordu¹. 1969'da, Fransızların % 46'sı "yalnızca erkeğin çalıştığı ve kadının evde oturduğu bir aile" ideale sahip oldu-

ğunu kabul ediyordu: Bu oran 1978'de % 30'a indi. O zamandan bu yana, kadının ücret karşılığı çalışmasının meşruluğu iyice vurgulandı. Günümüzde Fransız kadınlarının % 77'si, "hem kadının hem de erkeğin aile kaynaklarına katkıda bulunmak zorunda olduğu" fikrini onaylıyor. Dahası, bu konuda cinsiyetler arasında ne evlilik statüsü ne yaş açısından önemli bir ayrım gözlemleniyor². Kadının profesyonel rolünün toplum içinde kabulü, her yerde öne çıktı ve bu, yoğun ve ısrarlı bir işsizliğe karşı gerçekleşti; 80'li yılların başında, Avrupalıların % 59'u "işsizliğin kol gezdiği dönemlerde, erkeğin bir işi kadından daha fazla hak ettiği" fikrini onaylıyordu; on yıl sonra, % 55'i bu fikri reddediyor³. Kuşkusuz, iki cinsin ücret karşılığı çalışmasının eşit derecede onaylanmasından henüz uzağız: Küçük çocukların varlığı hâlâ kadının çalışması açısından kısıtlayıcı koşullar yaratıyor⁴. Ne var ki bu, daha önce hiç görülmemiş bir meşruluğa kavuştu: 1978'le 1989 arasında, kadınlara istedikleri anda çalışma özgürlüğünü tanıyan kişilerin oranı, % 29'dan % 43'e yükseldi⁵. "Seçme hakkınız olsaydı, hangisini yeğlerdiniz: Profesyonel bir etkinliğinizin olmasını mı yoksa olmamasını mı?" sorusuna ise, Fransız kadınların % 80'i olumlu bir yanıt veriyor. Kadının profesyonel etkinliği doğal bir hak haline geldi, artık meşru bir değer ve özlem, kadın yaşamının normal bir koşulu oldu. Kadının postmodern durumunu, salt annelik ve eşlikten oluşan bir kimliğin reddi belirliyor.

Kızların eğitime verilen önem, kadının çalışmasına karşı yeni olumlu tavra bir başka açıdan örnek oluşturuyor. "Nitelsiz kadınlar"a yöneltilen alaycı eleştiriler dönemi sona erdi. Kızların eğitimlerini bir koca bulmak için sürdürdükleri ve evlenir evlenmez üniversiteyi terk ettikleri dönem de sona erdi. Kızlar artık çalışmak ve ekonomik bağımsızlıklarını güvence altına almak için eğitim görüyorlar. 60'lı yıllardan farklı olarak, aileler günümüzde kızlarla erkek çocukların eğitime eşit derecede önem verdiklerini belirtiyor ve çoğunluğu, kızlarının iddialı bir profesyonel kariyer edinmesini diliyor⁶. Ailelerin kız ve erkek çocuklarıyla ilgili arzu ve projeleri hâlâ farklı olsa da, başlangıç eğitimiyle ilgili yaklaşıma eşitlikçi bir model hükmediyor. Kızların gördüğü öğrenim, ev ka-

dını modelinin etkisizleşmesiyle orantılı olarak toplumsal bir meşruluğa kavuştu.

PROFESYONEL KİMLİK VE ÖZNE-KADIN

Yakın bir tarihe kadar evli kadınların çalışması, zorlayıcı maddi koşulların empoze ettiği yan etkinlikle bir tutulurdu. Yine 60'lı yılların başında kadınlar, profesyonel etkinliklerini haklı göstermek için ekonomik gerekçeler öne sürerdi: Aile bütçesini iyileştirmek, çocuklara öğrenimlerini sürdürme olanağını tanımak. Zevk için ya da bağımsız olmak uğruna çalıştığını kabul eden kadınların sayısı çok azdı⁷. Ev dışındaki çalışma çoğunlukla ikincil görülür, aileyle ilgili rollere bağımlı olduğu düşünülürdü. Aileyi geçindirmek için gerekli olduğunda bile, kadının profesyonel etkinliği değersiz, başlı başına bir kimlik oluşturmaktan aciz görülürdü.

Kadının çalışmasına karşı bu yaklaşım, çağdaş demokratik toplumlarda baskın olmaktan çıktı. Birçok olgu buna kanıt oluşturuyor. Öncelikle, evliliğin ve doğumların kadının profesyonel yaşamını, en azından üçüncü çocuğa kadar gitgide daha az kesintiye uğrattığı gözlemleniyor: Dişil etkinliğin bu sürekliliği iş yaşamına daha derin, daha özdeş bir bağlılık anlamına geliyor. Öte yandan kadınlar, ücretli etkinliklerinde kişisel gelişimle ilgili isteklerini eskiye oranla daha sık dile getiriyor. Artık, profesyonel inisiyatif ve sorumluluk gibi, "iş kazancı" da faal kadınların birincil beklentileri haline geldi⁸. Kadının çalışması artık bir "kötünün iyisi" gibi değil de, bireysel ve kimliksel bir gereklilik, bir kendini gerçekleştirme koşulu, bir kendini onaylama aracı olarak görülüyor. 1990'da, 10 Fransız kadından 9'u, bir kadının meslek sahibi olmadan hayatta başarıya ulaşamayacağını düşünüyordu. Kadınların profesyonel etkinliği, toplumlarımızda aile yaşantısından büyük ölçüde bağımsız oldu; bir değer, kişisel bir başarı aracı, artık katlanılan değil talep edilen bir etkinlik haline geldi.

Çeşitli incelemeler, kadının çalışmaya başlamasının artık ev yaşamının kapalılığından kaçma isteğine ve bununla ilişkili olarak

toplumsal yaşama açılma istencine karşılık verdiğini gösteriyor⁹. Buna bir de kocaya bağımlılığın reddi, aile içinde özerklik istemi ve geleceği "güvence" altına alma ekleniyor. Bunların tümü, kürtaj, doğum kontrol, cinsel özgürlük, evliliklerde ve kalabalık ailelerde gerileme, kadınların inisiyatifleriyle boşanma talepleri gibi davranışlara koşut olarak, bir dişil bireyselciliğin yükselişini ifade ediyor: Kadının kendi yaşamına hâkim olma istenci her yerde ortaya çıkıyor. Kadının işe yaptığı yatırımda, ev "getto"sundan kaçma isteğinden öte bir şey, özne kimliğini onaylamaya yönelik yeni bir gereksinim var.

Kadının çalışmasında özne kadın sorununun rol oynadığı doğru olsa da, bireyle Özne'yi. Ben'le birinci şahsı ayıplanacak biçimde birbirine karşıt kılan yakın tarihli kuramların açmazını vurgulamak zorundayız. Çağdaş bireyselciliği narsizme ya da pasif tüketiciye indirgemek ve aygıtların gücüne karşı direnç, piyasanın gereklerine ve yerleşik toplumsal rollerin hâkimiyetine karşı savaşım olarak tanımlanan Özne'yi ona karşıt göstermek çok kısıtlayıcı bir görüşür¹⁰. Bu ikili model, kadının çalışmasının yeni anlamını hesaba katmaya çalışıldığı anda, çabucak sınırlarını ortaya koyar. Bu fenomen, birey/özne karşıtlığı çerçevesinde nasıl düşünülebilir? Postmodern bireyselciliğin ortaya çıkışı olarak mı? Kadının iş dünyasına bağlılığı bir özkaygıya, içtenlikli konuşma ve davranma isteklerine karşılık verdiği sürece, elbette. Kendi yaşamından sorumlu tek kişi olarak kabul görme istencinin devreye girmesi koşuluyla da, evet. Şu da var ki, bireysel özerkliğin elde edilmesi, burada, toplumsal yaşamın normlarına ve zorlamalarına karşı savaşım ile kesinlikle bağdaşmaz. Kadının çalışması meselesiyle birlikte, özneyle bireyin ayrılması içeriksiz kalır, çünkü dişi özne mevcut düzenin parçalanmasında ve sarsılmasında değil, "nesnel" toplumsal rollerde gelişir; kadının öznel özerkleşmesi, iş dünyasının yadsınmasında değil, rasyonalizasyonunun artışıyla genelleşir.

Birinci şahsın fethi, düzen ve iktidar mantıklarının reddini ön görmez. Profesyonel etkinliğe giren kadınlar, kişisel yaşamda bir anlam arayışını, toplumsal dünyanın nesnel mantıkları çerçevesinde olsa da kendi varlığının öznesi olma isteğini ifade eden tavırları benimsemektedir. Bireyselcilik nasıl pasif tüketimle eşanlamlı değilse, özne de başkaldırmayla bir tutulamaz. Çağımızda kadının ça-

lışması meselesi, öznelleştirmeyele sosyalleştirmeyi birbirine kökten karşıt kılan, öznel özgürlüğü ancak kolektif kurallara boyun eğme bağlamında düşünen bir kuramın açmazlarını sergiliyor. Tarih ölçüğünde, üretim-tüketim-iletişim dünyasını örgütleyen sosyal rasyonelizasyon süreci, birinci şahsı mahveden ya da tehdit eden şey değil, daha çok, göreceğimiz gibi, özne kadının isteklerini genellettiren ve genişleten şeydir.

Kadınların çalışma arzusu yeni bireyselci dinamiğin temel bir belirtisi olsa da, onu bireysel özerklik ve daha geniş ilişkiler istemiyle bir tutmak kadar indirgeyici bir şey olamaz. Yalnızca doğal doğurganlık işlevlerine layık görülmeyi reddeden kadınlar, şimdi erkeklerle aynı işleri ve ücretleri talep ediyor, beceri ve yetenek açısından onlarla aynı "nesnel" ölçütlere göre değerlendirilmek istiyorlar. Yeni çalışma kültüründe, kadınlar bütüncül bir profesyonel kimlik elde etme istencini ve daha geniş ölçüde, "doğaları gereği" oldukları şeyle, yani kadın olarak değil, *yaptıkları* işle kabul görme isteğini dile getiriyorlar: Ev kadını sonrası dönem, geleneksel olarak erkeklere özgü rekabetçi ve meritokratik evrende dişi cinsin bocalamasına yol açtı. Başkalarıyla boy ölçüşmek ve kendini onlara kabul ettirmek, iş dünyasındaki zorlukların üstesinden gelmek, çalışmasıyla "başarıya ulaşmak": Bireyselci-rekabetçi-meritokratik değerler kadınlara kadar yayıldı; artık onlar erkeklerle açıkça rekabet halinde ve profesyonel değerlerini kanıtlama, "yaptıklarıyla" toplumsal takdir kazanma, profesyonel konumlarını ve kimliklerini erkeklerle aynı ayarda tutma zorunluluğuna teslim olmuş durumdalar.

Eskiden kadının çalışması bir yan ücret olarak görülür, yaşanan ve kabul gören bir profesyonel kimlik üretmezdi. Kadınların sürekli olarak profesyonel yaşama katıldığı ve yalnızca ailevi rollerden oluşan bir kimliği reddettikleri dönemde, durum artık böyle değildir. Temel değişiklik şudur: Toplumlarımızda, çalışma kadınların toplumsal kimliğinin önemli bir dayanağı haline geldi. Dolayısıyla da sanayi sonrası toplumların belirleyici özelliğinin, işin hizmete yönelmesi ve iğretileşmesi çağında, çalışmanın bütünleştirici işlevlerinin küçümsenmesi ve profesyonel kimliklerin zayıflaması olacağı fikrinin üzerinde durmak gerekir¹¹. Niteliksiz işlerin çoğalması, mevkisiz çalışanlar sarmalı, sınıf aidiyeti hislerinin zayıflama-

sı gibi görüntüler karşısında, elbette ki bu pek kuşku götürmeyen, ancak yine de işle özdeşleşme süreci açısından –yaklaşık 2 işten 1’ini temsil eden– kadının çalışmasının yeni anlamını yeterince hesaba katmayan bir saptamadır. Bu bakımdan, çalışma aracılığıyla kültürel entegrasyonun gerilemesinden çok, benzeri görülmemiş bir profesyonel sonuca, ekonomik etkinlikle daha büyük bir özdeşleşmeye tanık oluyoruz. Bu yönden çağımızda baskın olan, kadının iş yaşamına yaptığı yatırım ve bununla ilişkili olarak yalnızca ev işlerine dayanan bir kimliğin reddidir. Şu sonuca varmak zorundayız: Toplumda yalnızca anne ve eş rollerinin meşru olduğu eski zamanlara kıyasla, kadınların sosyal kimliği çalışmaya daha fazla dayalıdır. Kadınlara göre, çalışmanın "sosyalleştirici kapasitelerinin zayıflaması"¹²ndan çok, profesyonel kimliklerin güçlenmesi söz konusudur.

Kuşkusuz kadınların profesyonel yükümlülük üstlenme tarzları birbirinden çok farklıdır: Bir pazarlama yöneticisinin yatırımıyla bir hipermarket kasiyerinin motivasyonları arasında dağlar kadar fark vardır. Niteliksiz kadın işçiler için, çoğu kez maaş hâlâ tek motivasyondur; ikramiyenin olmayışı, alınan ücretin düşüklüğü, aile sorumluluğu kadın işçilerin evde oturmaya diğer kadınlardan daha fazla özlem duymasını sağlar¹³. Ancak iş dünyasından geleneksel uzaklaşma modelinin bu sürekliliği, kadının çalışma boyutuna dayalı bir kimlik arayışıyla ilgili yeni eğilimini gizlememelidir. Günümüzde genç kızlar bir kariyer elde etme amacıyla diploma sahibi olmak istiyorlar; kadınların büyük çoğunluğu, ücretli etkinlikte yaşamda başarıya ulaşmanın gerekli bir koşulunu görüyor; kadın elemanlar, belli bir yaştaki kadın memurlar, hatta kadın işçiler işsizliği tıpkı erkekler gibi bir utanç, kişisel güçsüzlük, toplumdan dışlanma duygusuyla yaşıyorlar¹⁴. Toplumlarımızın belirgin özelliği artık kadınların iş yaşamından "geri çekilmesi"¹⁵ değil, iş yaptıkları yatırımdır. Önceki çağlarda, annelik ve ev etkinlikleri kadının yaşamını doldurmaya yetiyordu: Çalışma normunun, genç ya da pek de genç olmayan kadınlar tarafından yoğun bir biçimde içselleştirildiği günümüzde ise, durum artık böyle değildir.

KADININ ÇALIŞMASI, TÜKETİM TOPLUMU VE CİNSEL ÖZGÜRLÜK

Kadınların ücret karşılığı çalışmasıyla ilgili bu tavır değişikliğine hangi olaylar dizisi yol açmıştır? Kadınların çalışmasını meşrulaştırma hareketi, siyasal haklarını elde etmelerine kıyasla daha geç ortaya çıktığına göre, bu sorulması gereken bir sorudur. Kadınların oy hakkı İngiltere ve Polonya'da 1918'de, ABD ve Belçika'da 1920'de ve İrlanda'da 1992'de elde edildi. Dişil etkinliğin değer kazanması ise, ancak yarım yüzyıl sonra gerçekleşti. Siyasal özgürlükle kadınların ekonomik bakımdan özgürleşmesi arasındaki bu tarihsel tutarsızlık nasıl açıklanabilir?

Eş-ev kadını klişesinin gerilemesini hızlandırmaya katkıda bulunan yapısal etkenler arasında, en başta, okulun taşıdığı önemin altını çizmemek olanaksızdır. XX. yüzyılın belirgin özelliği, gerçekten de, dişil cinsin hem orta hem de yüksek öğrenime yaptığı giderek artan yatırım ve elde ettiği diplomalardır: 1971'ten itibaren kızlar, lise ve yüksek öğrenim düzeyinde erkekleri yakalamıştır. Kadınlar ne kadar eğitimliyse, çalışmaya o kadar yatkın ve faal olmuşlardır: Öğrenim düzeyiyle dişil etkinlik oranları arasındaki bu ilişki, gelişmiş ülkelerin tümünde gözlemlenir. Kadınların eğitim düzeyinin sürekli yükselişinin profesyonel etkinliğe karşı tavır değişikliklerinde temel bir rol oynadığı hiç kuşku götürmez.

Bununla birlikte, kadının çalışmasına yöneltilen yeni bakış, eğitimdeki gelişmenin mekanik etkisi olarak yorumlanamaz. Unutmayalım ki, kızların orta ve yüksek öğrenimi uzun süre evde oturan eş idealiyle birlikte barınmıştır. Öğrenimlerini sürdürseler bile, kızların hedefi evlenmek ve kendilerini çocuklarına adamaktır. ABD'de, 50'li yılların ortasında, 10 kız öğrenciden 6'sı evlenmek için üniversite öğrenimini yarıda bırakıyordu¹⁵; Fransa'da, 1962'de, yüksek öğrenim diplomasına sahip olan 40 yaşını aşmış kadınların yaklaşık yarısı hiçbir işte çalışmıyordu. Bu modele kıyasla, tanıgı olduğumuz tersine dönüş tamamlanmıştır; kızlar artık kültürlü görünüp arzuladıkları gibi bir koca bulmak için değil, kalıcı bir işe girmek için diploma sahibi olmak istiyorlar. Ayrıca, ücretli etkinliğe elverişli olduklarını söyleyen artık yalnızca kendileri

değil, bizzat erkeklerdir. Yani, kızların eğitiminde kaydedilen gelişme, eve kapanma sonrası kadının ortaya çıkışında ancak kısmi bir rol oynar.

Büyük ekonomi sektörlerindeki önemli değişiklikler de kadının çalışmasını teşvik etmiştir. Özellikle, hizmet sektörünün büyümesi, kadınlara daha uygun iş türleri yarattı. Büro işleri ve ticaret, sağlık ve eğitim mesleklerinin yükselişi kadınların iş olanaklarını çoğalttı: Hizmet sektörü geliştikçe, bu tür işlerdeki kadınların sayısı arttı. Ancak yine de bu gelişme, kadının ücret karşılığı çalışmasına karşı çıkan bir kültürden bunu destekleyen bir kültüre geçişi açıklayamaz. Örneğin, erkekler eşlerinin profesyonel etkinliğini değerlendirme tarzlarını neden değiştirmişlerdir? Yalnızca el işlerinden yeni mesleklere geçiş değil, kadının çalışmasına verilen değerde niteliksel bir değişiklik de gerçekleşmiştir. Bu çalkantı, ekonomik etkinliklerin yapısındaki değişikliklerin yansıması değildir: Dişil bağımsızlığın onaylanmasına yeni bir anlam katmayı başarmış olan yeni kültürel değerlerle ortaya çıkmıştır.

Çalışan kadının imaj değişikliğiyle, kitlesel tüketim toplumunun ortaya çıkışı, sonra da yüzyılın yarısından itibaren yükselişi arasında ilgi kurmamak mümkün müdür? Meselenin özü buradadır: Ev kadının yüzyıllık prestijine son veren, temelde *varsıl toplumdur*. Bu bakımdan birbirini izleyen iki fenomen dizisi vardır. İlk önce, teşvike ve durmaksızın yeni gereksinimlerin yaratılmasına dayalı bir ekonomi, bolluk toplumunun düşlerine katkıda bulunmak için gerekli olan ek gelir kaynağı olarak, kadının çalışmasını desteklemeye eğilimlidir. Nesnelerin, hizmetlerin, eğlencelerin arzı çoğaldıkça, tüketicilik idealine erişmek amacıyla ailenin gelirlerini, sözgelimi kadının kazanacağı ücret aracılığıyla artırma gereği şiddetlenir. Daha sonra, tüketim toplumu ev kadını kültürüyle çatışan bir değerler sistemini genelleştirmiştir. Tüketim çağı, refah, eğlence, bireysel mutluluk değerlerini o zaman dek görülmemiş bir ölçekte yaygınlaştırarak, "mükemmel ev kadını" modelini destekleyen özveri ideolojisini bertaraf etmiştir. Zevk ve cinsellik, eğlence ve bireysel özgür seçim üzerine odaklanan yeni kültür, kendinden çok aileye yönelik bir dişil yaşam modelini gözden düşürüp kendisi için ve kendi olanaklarıyla yaşama isteklerini meşrulaştırmıştır. Kadının çalışmasının toplum tarafından kabulü, gün-

delik yaşamda özgürlüğü ve bireysel refahı yücelten bir kültürün doğrudan uzantısı olarak "kendine ait yaşam" ve ekonomik bağımsızlık hakkının benimsenmesini yansıtır. Kadınları ev işini erkeğe karşı yabancılaşma ve bağımlılık olarak görmeye, erkekleri ise özerklik ve kendini gerçekleştirme aracı olarak kadının ücret karşılığı çalışmasının yasallığını kabul etmeye yönelten, bu bireyselci göndergeler sarmalıdır. Kadının çalışması eskiden yoksulluk belirtisiydi: Bireyselci tutkuların ivmesiyle toplumsal yaşama açılma, kişiliğin gelişmesi, özgür irade hakkı haline geldi. Kitlese tüketim evreni ilk zamanlarda ev kadını imajını pekiştirmeye katkıda bulunmuş olsa da, aynı zamanda onun temelini oluşturan değerler sistemini çökerttiği gözden kaçırılmamalıdır.

Gereksinimlerdeki devrim, cinsel devrim: Kitlese tüketim döneminin belirgin özelliğı yalnızca ürünlerin hızla çoğalması değil, ayrıca cinsiyetle ilgili gösterge ve göndergelerin bolluğudur. 50'li yıllar reklamlarda erotik bir tırmanışa tanık olur, doğum kontrol hapı ve protestocu akımların baskını 60-70'li yılların töreler devrimini başlatmadan önce, Eros hemen hemen tüm filmlerde ve magazinlerde öne çıkar¹⁶. Cinselliğın bu yükselişı son derece önemlidir. Çünkü, erkeklerin eskiden kadının çalışmasına karşı çıkmalarının nedeni, bu durumun özellikle cinsel sefahatla, "fahişeliğın karartısı"¹⁷yla bağdaştırılmasıydı. Kadının cinsel özgürlüğü bir ahlaksızlık belirtisi olmaktan çıktııkça, dişı cinsin profesyonel etkinliğı çok daha hoş karşılanmaya başladı. Kadının çalışmasının toplumsal kabulüyle cinsel özgürlük arasında çıkar ortaklığı vardır. Kadınların çalışma "hakkı"nın siyasi haklardan çok daha sonra kabul görmesinin temel nedeni, kadın özgürlüğünün özellikle de cinsel açıdan yarattığı geleneksel korku, erkeklerin maddi ve cinsel yaşamın "duyarlı" alanlarında dişı cinsin özerkliğini kabullenmeyi yadsıması, dişı bedeni denetleme ve zayıf cinsiyeti güçlü cinsiyete tabi kılma ilkesini sürdürme istencidir. Gündelik yaşamı ve kadınlarla erkeklerin kimliklerini doğrudan ilgilendiren bir özgürlüğe karşı direnmelerin, siyasal yaşama katkıya karşı direnmelerden çok daha kuvvetli olduğı açıktır. Kadının çalışmasının meşru hale gelmesi, çalışma değerinin yıprandığı dönemde değil¹⁸, kitlese tüketim ve iletişim dinamiğinin desteklediğı kültürel liberalizmin cinselliğı ahlaktan özerkleştirdiğı, özgür irade ilkesini genelleştirip kadının

erkeğe bağımlılığı şemasının değerini düşürdüğü sırada gerçekleşmiştir.

Üçüncü Kadın

Ev kadını sonrası dönem, çalışan kadınların toplum içinde kabulüne, eskiden erkeklerin sahip olduğu etkinliklere ve eğitimlere erişmelerine tekabül eden devirdir. Ancak bu değişiklikler, üç temel fenomenin yer aldığı daha geniş bir bütünün parçasıdır: Kadının doğum kontrol konusundaki gücü, ailenin "kurumsallıktan kurtulması"¹, karı-koca arasında eşitlik anlayışının yükselmesi. Yani, ev kadını sonrası, kadınların ev ve ekonomik yaşam tarihinde yeni bir evreden çok daha fazlasını ifade eder. Ortaya çıkan şey, hem dişil kimliğin hem de cinsiyetler arası ilişkilerin oluşum şeklinde bir kopuşu gözle görülür hale getirir. Çağımız, kadının sosyalleşme ve bireyselleşme tarzında benzeri görülmemiş bir kargaşayı, kendi kendini özgürce yönetme ilkesinin genelleşmesini, kadına ait güçlerin yeni bir ekonomisini başlattı: Bu yeni tarihsel modele, üçüncü kadın adını veriyoruz.

İLK KADIN YA DA KÜÇÜMSENEN KADIN

Ezelden beri, insan topluluklarını evrensel bir ilke organize eder: Erkeğe ve kadına atfedilen rollerdeki toplumsal ayrım. Bu görev dağılımının kapsamı bir toplumdan diğerine değişse de, cinsiyete göre bölme ilkesi hiç değişmez: Bir cinsiyetin konumu ve etkinlikleri daima diğerinkinden ayrıdır. Bu ayrılık ilkesine, yine evrensel nitelikteki bir başka ilke eklenir: Erkeğin kadın üzerindeki toplumsal egemenliği. En eski çağlardan bu yana, "cinsiyetleri birbirinden ayırt eden valans"², erkeği kadınınkinden üstün bir değer-

le donatarak cinsiyetler arası hiyerarşiyi kurar. Değerli bulunan etkinlikler, her yerde erkeklerin yaptığı işlerdir; mitler ve söylemler her yerde kadının alt düzey yapısını anımsatır; erkek her yerde olumlu değerlere, kadın ise olumsuz değerlere sahipmiş gibi gösterilir; erkeğin kadın üzerindeki üstünlüğü her yerde geçerlidir. Evlilik ilişkileri, değer verilen görevler, savaş ve siyasetle ilgili soylu etkinlik erkeklerin elindedir. Kadınlar kültürel etkinliklere çoğunlukla, ikinci sınıf oyuncu olarak katılırlar. Bu sistematik değer yitiminden yalnızca tek bir işlev kurtulur: Annelik. Ancak kadın yine aşağı ve bağımlı bir "öteki" olmayı sürdürür, yalnızca dünyaya getirdiği çocuklar değer taşır. Kadınların üreme işlevini kutsama törenleri ise annenin, örneğin Greklerde, göğsüne bırakılan bir yavruyu emziren kişiden ibaret olduğu fikrini kesinlikle engellemez; üremede esas rol, erkeğe aittir. Erkek üstünlüğünün yüceltilmesi, kadınların saygın alanlardan dışlanması, dişinin aşağılanması³, ikinci cinsiyetin kötülük ve düzensizlikle bağdaştırılması: Toplumların en genel yasası, tarihte çok uzun süre boyunca erkeklere toplumsal, siyasal ve simgesel egemenlik sağlar.

Bu, kadınların gerçek ve simgesel güçlere sahip olmadığı anlamına gelmez. Küçümsenen ya da değersiz görülen, soylu işlevlerden uzak tutulan kadınlar, yine de korkutucu güçlere sahiptir. Tekvin'de anlatılan vahşi efsanelere, gizemli ve uğursuz kudret olan kadın izleği hâkimdir. Karanlık ve şeytansı unsur, cazibe ve hilelerden yararlanan varlık olan kadın, kötülük ve kaos güçleriyle, sihir ve büyücülük girişimleriyle toplumsal düzeni bozan⁴, birikimlerin ve gıda ürünlerinin çürümesini hızlandıran, ev ekonomisini tehdit eden kuvvetlerle ilişkilendirilir⁵. Erkek otoritesi ve üstünlüğü ilkesi kuşkusuz sorgulanmamıştır, ancak ikinci cinsiyetin toplumsal koşulları mutlak bir bağımlılık haline indirgenemez. Kimi ilkel toplumlarda, kadınlar mal varlığı, aile yaşamı, eğitim, gıda dağılımı gibi konularda göz ardı edilemeyecek haklara ve güçlere sahiptir. Bazen kadınların çalışmasını yaşlı kadınlar yönetir ve onlar savaş projesi konusunda bir veto hakkına sahiptir⁶. Kırsal toplumda, kesenin ağzı çoğunlukla kadınların elindedir, aile ekonomisiyle ilgili satınalım kararlarını onlar alır, kocaya cep harçlığı verir, ayrıca çamaşırhanede ya da fırında bir araya gelerek, sözlerin, duyumların ve dedikoduların karşı-gücünü kullanırlar⁷.

Ancak kadınlar belirli sayıdaki güçlerini kullansalar da, hiçbir yerde en saygın görevleri, en yüksek itibarı getirebilecek siyasal, askeri ve kutsal işlevleri üstlenmezler. Yalnızca erkeklerin etkinlikleri şan ve şöhret kaynağıdır. Eski insanlar birtakım kadınları örnek erdemleri nedeniyle elbette övmüştür, ama bu, kadın türünün ev yaşamının prestijsiz görevlerine daha az layık görüldüğü anlamına gelmez. Kadınların büyük bir özgürlüğe kavuştuğu ve en geniş haklardan yararlandığı Roma İmparatorluğu'nda, siyasal haklardan yoksundurlar ve üst düzey görevlere erişemezler; aşağı ve küçük görülen, önemli tarihî metinlerinde yer almayı hak etmeyen varlıklar olarak kalırlar. Yalnızca siyasal olaylar ve büyük askeri harekâtlar bunu hak edip bellekte kalma iddiasında bulunabilir. Ölümsüz şöhret, kamusal onurlar, toplumsal başarı erkeklerle aittir. Kadınların payına ise alt düzey kişilere layık olan karanlık ve unutulma düşer. Perikles'e atfedilen deyişe göre, "kadınların en iyisi, hakkında en az konuşulandır". İnsanlık tarihinin en uzun döneminde bu böyle olacaktır. Erkekler kadınlar hakkında, çoğunlukla kusurlarını kınamak için konuşurlar: Aristophanes'ten Senecus'a, Plautus'tan Hristiyan kâhinlere kadar, aldatıcı ve düzen bozucu, istikrarsız ve cahil, kıskanç ve tehlikeli kadına karşı bir yergi ve hiciv geleneği baskındır. Parlak olmayan etkinliklerle sınırlanmış gerekli kötülük, erkekler tarafından sistematik olarak değeri düşürülen ya da küçümsenen aşağı varlık olan kadın: "İlk kadın" modeli işte budur.

İKİNCİ KADIN YA DA YÜCELTİLEN KADIN

İlk kadın figürü, çok uzun bir tarihsel sürece aittir: XIX. yüzyılın başlangıcına dek, toplumlarımızın bazı düzlemlerinde varlığını korumuştur. Bununla birlikte Orta Çağ'ın ikinci kısmından bu yana, kadınlara yöneltilen ebedi sövgüleri sürdürmek bir yana, rollerini ve güçlerini açığa çıkarmaya çalışan bir başka model görülür. XII. yüzyıldan itibaren, sevilen Kadın ve onun kusursuzluklarıyla ilgili bir kült gelişir; XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Güzel Kadın göklere çıkarılır; XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, kadınların ye-

teneklerini ve erdemlerini yücelten ve örnek kadınları öven söylemler çoğalır; Aydınlanma'ya birlikte, kadınların töreler, kibarlık, yaşama sanatı üzerindeki yararlı etkilerine duyulan hayranlık ifade edilir; XVIII. ve özellikle XIX. yüzyılda, eş-anne-eğitmen kadın kutsallaştırılır. Birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, bu düzenlerin ortak noktası kadını bir tahta oturtmaları, doğasını, imajını ve rolünü büyütmeleleridir. Sevilen kadın erkeğin efendisi olur. Cinsi lâtîfin kutsallığa erkekten daha yakın olduğu ilan edilir; anne lirik sevgi gösterileriyle yüceltilir. Birtakım sızlanmalar sürse de, kadın artık övgü ve onurlara boğulur. Agrippa'dan Michelet'ye, Novalis'ten Breton'a, Musset'den Aragon'a, kadın hiç bu kadar sayılmamış, sevilmemiş, idealize edilmemiştir: Üstün ve ilahi yaratık, "erkeğin hedefi" (Novalis), yüce anne, "erkeğin geleceği" (Aragon), esin perisi, "erkeğin en büyük şansı" (Breton) olan kadın, erkeği büyüten, onun donuk evrenini aydınlatan ve ısıtan ışık huzmesi olarak övülür. Geleneksel değer düşürme düşkünlüğünün yerini, kadının kutsanması alır.

Kadının bu ölçsüz idealizasyonu, cinsiyetler arası toplumsal hiyerarşinin gerçekliğini elbette yok etmez. Önemli kararlar hâlâ erkek işidir, kadın siyasal yaşamda hiçbir rol oynamaz, kocaya itaat etmek zorundadır, ekonomik ve entelektüel özgürlüğü yadsınır. Kadının gücü yalnızca düşünme, söylemler ve ev yaşamı alanlarının içinde sınırlı kalır. Ancak kadın eşit ve özerk kişi olarak kabul görmese de, yazgısı olan karanlıktan ve kınanmadan kurtulur: Erkeği yükseltme – "Ebedi kadın bizi yüksellere sürüklüyor", diye yazar Goethe–, genç erkekleri eğitime, davranışları medenileştirme, dünyadaki önemli olaylar üzerinde gizli bir etki gücünü kullanma gibi payeler verilir kendisine. XVIII. yüzyıldan itibaren, zayıf cinsiyetin kudretinin müthiş olduğu, görüntülere karşın, çocuklara söz geçirerek, önemli erkekler üzerinde etkili olarak gerçek gücünü kullandığı fikri yayılır⁷. Töreleri medenileştiren kudret, erkek düşlerinin hâkimi, "cinsi lâtîf", çocukların eğitmeni, "ev meileği" olan kadına özgü güçler, geçmişin aksine, yüceltilip bir kaide üzerine oturtulur. Kadının lanetli kudretinden sonra, yüceltilen, putlaştırılan "ikinci kadın" modeli gelişir ve feministler bu modelde erkek egemenliğinin en son şeklini göreceklerdir.

ÜÇÜNCÜ KADIN YA DA BELİRSİZ KADIN

Kadının toplumsal yerine ve yazgısına hükmeden artık yeni bir modeldir. Bu yeni modelin özelliği, kadının sanal-toplumsal tanım ve anlamlarının, erkeklerin geleneksel etkisinden özerkleşmesidir. İlk kadın iblisleştirilmiş ve kınanmış; ikinci kadın övgüye boğulmuş, idealize edilmiş, tahta oturtulmuştu. Ancak her iki durumda da, kadın erkeğe bağımlı olmuş, onun tarafından düşünülmüş, onunla kıyaslanarak tanımlanmıştı: Erkek ne olmasını istiyorsa ondan ibaretti. Bu erkeklere bağımlılık mantığı, Batılı demokrasilerde kadının yaşam koşullarını derinden yöneten şey değildir artık. Ev kadını idealinin sönükleşmesi, kadının eğitim görüp çalışmasının meşruluğu, oy hakkı, boşanma, cinsel özgürlük, doğum kontrol, kadınların tüm alanlarda tam anlamıyla özgür iradelerine kavuşmalarının belirtileri, "üçüncü kadın" modelini oluşturan düzenlerdir.

Günümüze dek, kadının yaşamı her zaman toplumsal ve "doğal" olarak önceden çizilmiş yollara göre düzenlenmiştir: Evlenmek, çocuk sahibi olmak, sosyal topluluk tarafından tanımlanan ast görevleri yerine getirmek. Bu dönem gözlerimizin önünde sona eriyor: Ev kadınından sonra, dişi cinsin yazgısı ilk kez bir tahmin edilmezlik ve yapısal açılım çağına girdi. Nasıl bir eğitim görmeli? Hangi meslek hedeflenmeli? Hangi kariyer planı benimsenmeli? Evlenmeli mi yoksa birlikte mi yaşanmalı? Boşanmalı mı boşanmamalı mı? Kaç çocuk yapmalı ve ne zaman? Evlilik kurumu çerçevesinde mi yoksa evlilik dışı mı? Yarım gün mü yoksa tam gün mü çalışmalı? İş yaşamıyla anneliği nasıl bağdaştırmalı? Kadının yaşamında her şey tercih, sorgulama ve arbitraj nesnesi haline geldi; prensipte hiçbir etkinlik artık kadınlara kapalı değil, toplumsal düzende artık hiçbir şey onların yerini tepeden inme bir şekilde belirlemiyor; onlar da tıpkı erkekler gibi, kendi yaşamlarını baştan sona tanımlamak ve yaratmak gibi modern bir zorunluluğa teslim olmuş durumda. Kadınların siyasal ve ekonomik iktidarın dizginlerini elinde tutmadığı doğru olsa da, kendini yönetme gücünü kazandıkları kuşku götürmez. Kadınlara atfedilen eski büyü, gi-

zemli, uğursuz güçlerin yerini kendini yaratma gücü, belirsiz bir geleceği tasarlama ve inşa etme gücü aldı. İki gibi ikinci kadın da erkeğe bağımlıydı; üçüncü kadınsa kendine tâbidir. İkinci kadın erkeklerin ideal bir yaratımıydı, üçüncüsü kadının bir özyaratımıdır.

Kadınlar tarihinde önemli bir kopuşu gerçekleştirmekle birlikte, üçüncü kadın modelinin, özellikle eğitime yönelme, aile yaşamı, iş, ücret gibi konularda cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin yok oluşuyla kesinlikle örtüşmediğinin altını çizmek gerekir. Bazıları, eşitsizliklerin sistematik türeyişini kaydederek, "kadın ve erkek konumları arasındaki yapısal ayrımın değişmezliği" tezini savunmaya çalışmıştır. Bu teze göre son zamanlardaki değişiklikler cinsler arasındaki "benzersizlik endeksini" küçültmemiş; gitgide daha az göze çarpan eşitsizliklere karşın, iki cinsiyet arasındaki ayırt edici uzaklık korunmuş hatta artmıştır⁸. Bu yorumun kabul edilebilir gibi görünmemesinin nedeni, yalnızca kadınların bir zamanlar erkeklere ayrılmış olan alanlarda ilerlemesi değil, aynı zamanda ve özellikle, üçüncü kadınla onu oluşturan belirsizlik süreci arasındaki yeni ilişkidir. Cinsel ayrımların yeniden gündeme girmesine karşın, kolektif zorlamaların yerine olasılıkların geçtiği günümüzde, her iki cinsin artık kendini yaratma açısından "yapısal olarak" benzer bir durumda olduğunu saptamak zorundayız. Bu açıdan bakarsak, her iki cinsiyete de kendini yönetme, kendine ve geleceğine sahip çıkma özgürlüğünü tanıyan bir kültür gündemde olduğuna göre, kadın ve erkek konumları arasındaki simetrisiz uzaklığın değişmez biçimde yeniden üretilmesine değil, iki cinsin koşullarında bir eşitlenme sürecine tanık oluyoruz.

Ancak üçüncü kadın yadsınmaz bir tarihi kopuşu işaret etse de, onu geçmişi kökünden silip atan bir değişime benzetmekten kaçınmalıyız. Cinsiyetler arası ilişkilerin geleceği konusunda, ne cinsler arasındaki simetrisizliğin aynen devam edeceği yorumu; ne de cinsel rollerdeki toplumsal ayrımın sona ereceği⁹ yorumu kabul edilebilir. İki cinsiyetin dokunulmaz konumları ilkesinin gayri meşrulaşması da, iş ve aile alanına karşı tavırlardaki değişiklikler de, cinsel rollerin belirsizliği tezini inanılır kılamaz. Kadınlarla erkeklerin bireysel yazgılarına hâkim oldukları artık elbette kabul görmektedir; ancak bu, rollerinin ve konumlarının yer değiştirebil-

mesiyle eş anlamlı değildir. Hemen hemen her yerde konum farklılıkları, özellikle bir cinsiyete atfedilen alanların gerilemesine koşut olarak yeniden oluşmaktadır. Eşitlik uğraşının sınırları, yadsınmaz ilerleyişi kadar anlamlıdır: İster duygu alanında olsun, ister dış görünüş, öğrenim, profesyonel çalışma, aile alanında; yönelme, değerlendirme ve zevklerdeki eşitsizlikler, eskiye göre daha belirsiz bir şekilde olsa bile, yine gündemdedir. Cinsiyet değişkeni yaşamları yönlendirmeyi, duyarlılık, yöntem ve arzulardaki farklılığı üretmeyi kesinlikle sürdürmektedir. Yenilik, üniseks bir evrenin ortaya çıkışında değil, çoğul ve seçici normlara heterojen stratejilerin, serbestlik ve belirsizlik marjlarının eşlik ettiği "açık" bir toplumda yatmaktadır. Belirlemeler eskiden düzeneğe bağlıyken, şimdi tercihler ve bireysel değerlendirmeler söz konusudur. Toplumsal modeller eskiden rolleri ve konumları zorla kabul ettirirken, artık yalnızca ihtiyari yönelmeler ve istatistik tercihler yaratıyor. Kesin rollerin yerini tercihe bağlı yönelmeler, bireylerin serbest seçimleri, açılan fırsatlar aldı. Cinsel rollerin benzerliği değil, toplumsal modellerin buyurgan olmayışı ve buna bağlı olarak, kendi yazgısını belirlemenin ve iki cinsin öznel belirsizliğinin gücü baskın geldi. Kendini yönetme özgürlüğü artık ayırım gözetmeksizin her iki cins için de geçerli, ancak hâlâ, gelecekte yok olacağına dair hiçbir belirtinin bulunmadığı farklı normlar ve toplumsal rollerden yola çıkarak, "duruma göre" oluşuyor.

İş-Aile: Olmayan Eşitlik

Kadınların iş ve aile dünyasındaki çağdaş yeri, eşitliğin ilerlemesiyle eşitsizliğin devamının karışımı olarak, üçüncü kadın figürüne örnek oluşturuyor. Günümüzde, kadınlar ekonomik bağımsızlığın yanı sıra, tüm işleri ve tüm sorumlulukları yerine getirme hakkını elde ettiler, yine de erkek işi/kadın işi farklılığı büyük ölçüde devam ediyor; kadınların çoğunluğu faal olsa da, ev alanındaki baskınlıkları hâlâ bariz görünüyor. Ev kadını sonrası dönemde, kendine tamamen hâkim olma konusundaki eşitlikçi ilkenin kabulü, cinsel roller açısından birbirine benzemeyen mantıkların sürmesini kesinlikle engellemiyor. Bu durumda, eşitlik ve eşitsizliğin yarı yolunda üçüncü kadın figürünün tarihteki yeri ne olabilir? Geçmişin kalıntısı mı, yoksa geleceğin modeli midir? Eşitlik ve kişilerin özerkliği istemlerinin baskın olduğu dönemde, cinsel rollerdeki toplumsal ayrımın bu sürekliliği nasıl anlaşılmalıdır?

ERKEK İŞİ KADIN İŞİ

Kadının çalışması hiç kuşkusuz geriye dönüşü olmayan bir meşruluğa kavuşmuştur ama, konumunun erkeğine hâlâ benzediği de doğrudur. Ev kadını modeline pek de bağlı olmayan topluluklarda bile, kadının ücret karşılığı çalışması ender olarak kocaninkine kadar önemli bulunur. Genellikle erkeğin çalışması kadınınkinden önce gelir; kocanın kariyeri gerektiriyorsa, mesleğini

bırakmak kadına düşer; kadının işi kocaninkiyile rekabete girdiği takdirde, önceliğin kocaya verilmesi gerektiği fikri baskındır¹. Üstlerine düşen ailevi görevler nedeniyle, kadınlar erkeklerle göre çalışmaya daha az elverişlidir ve hareket kabiliyetleri daha azdır; erkeğe kıyasla iş nedeniyle evlerinden daha kısa süre ayrılırlar ve eşlerine göre eve daha yakın yerlerde çalışırlar². Çocuklar hastalandığında, çoğunlukla başlarında duran annelerdir. Aynı nedenlerle, yarım günlük iş arayan kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazladır: Bu tür işlerin 10'da 8'i kadına aittir. Ailede 3 çocuk varsa, kadınların etkinlik oranı ancak % 50'ye yükselir. Yani kadınla erkeğin rollerinin yer değiştirebilirliği modeline rastlanamaz. İki cinsin toplumsal konumları arasındaki mesafe kesinlikle daralmıştır; kadının profesyonel etkinliği artık toplumda kabul görmüştür ve dişil kimliğin bir parçasıdır. Bununla birlikte, kadının çalışması, günümüzde hâlâ erkeğinkiyile eşdeğer görülmez. Rollerin yer değiştirebilirliği görüntüsünün ardında, her iki cinsiyetin çalışma ve aile konusunda birbirinden farklı toplumsal yerleri yeniden düzenlenmektedir..

Kadının çalışması konusundaki çekincelerle duraksamaların tümü belirtilmemiştir. 1990'da, Fransız kadınlarının 3'te 1'i hâlâ, işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde, bir işte önceliğin kadına değil erkeğe verilmesi fikrini az çok onaylıyordu. Fransızların çoğunluğu (% 53'ü) hâlâ, ya küçük yaşta çocukları olan kadınların çalışmaları gerektiğini, ya ancak aile tek maaşla geçinmiyorsa çalışmaları gerektiğini, ya da asla çalışmamaları gerektiğini düşünüyor. 10 Fransız'dan 4'üne göre, her iki ebeveynin çalışması, küçük yaştaki bir çocuğu gereğince yetiştirme olgusuyla "tamamen bağdaşmaz" ya da "zor bağdaşabilir" niteliktedir³. Üçüncü kadın dönemi böylece, eşitlikçi bir modeli eşitsizlikçi bir modelle birleşmektedir: İki cinsiyete özgü "ayrı alanlar" ideolojisi elbette ki geçersizdir ama bu arada kadınlar hâlâ öncelikle aile alanına layık görülmektedir; çalışma erkekler için olduğu kadar kadınlar için de meşru bir etkinlik olsa bile, iki cinsin iş konusundaki yaklaşımlarının farklı olmadığını söyleyemez.

Çok sayıda kadının ücretli çalışması, kariyerlerin her iki cinsiyete açılması, ev kadını idealinin çöküşü, kadınlarla erkekler açısından, iş yaşamı/aile yaşamı eklemlemesinde yapısal bir farklılığın

sürdürülmesini kesinlikle engellemez. Erkeklerde, iş ve aile kutupları birbirinden ayrı; kadınlarda ise birbirine bitişiktir. Erkeklerde iş projesi babalık projesine göre her zaman önce gelirken, genç kadınlarda bu, çoğunlukla anneliğin ilerideki engelleri özümseyerek hazırlanır⁴. Güçlü cinsiyet için, "ikili yaşam"ın kesintiye uğraması doğaldır; diğer cinsiyet içinse, çatışmalara ve sorgulamalara, sık sık suçluluk ve tatminsizlik duygusunun kaynağı olan bir uzlaşma arayışına eşlik eder. Kuşkusuz yeni bireyselci kültür cinsel rollerdeki köklü ayrımları azaltma eğilimini taşır: Bir yandan, erkeğin özel yaşama verdiği önemi artırır; diğer yandan da kadını iş yaşamına yatırım yapmaya iter. Ancak bu dinamik her iki cinsiyete ait rollerin homojenleşmesini sağlamaz: Aile kutbu hâlâ erkekten çok kadın için öncelik taşır; iş kutbu ise kadından çok erkeğe özgü bir ayrıcalıktır; bizi yöneten cinsiyetler arası bir tersine çevrilebilirlik modeli değil, kadın/erkek ayrılığını toplumsal açıdan yeniden doğrulayan bir *bireyselci ikili modeldir*. Aile alanında, kadının bireyselliği erkeğinkinden daha merkezci, iş alanında ise daha merkezkaçtır.

Üstelik, iş yapıları, profesyonel nitelikler, meslekler ve ücretler cinsiyete göre eşitsiz biçimde dağılmaktadır. Tipik olmayan işlerde kadınların sayısı erkeklerden daha fazladır: 1994'te, faal kadınların % 28'i yarım günlük işlerde çalışırken, bu oran erkeklerde yalnızca % 4,6'ydı. Kadınların daha az nitelikli işlerdeki oranı erkeklerden daha fazladır; eşit nitelikteki işlerde, cinsiyetler arasındaki ortalama ücret farkı % 5'le % 18 arasındadır. Ayrıca kadınlar, erkeklerden daha kısıtlı bir iş yelpazesi içinde yoğunlaşırlar: 1990'da faal kadınların % 47'si 20 meslekte buluşurken, toplam 316 meslekte kadınların varlığı % 10'un altındaydı⁵. Erkeklerle ait çeşitli kalelerin düştüğü ve kadınların ekonomik yaşamın birtakım alanlarına gitgide daha fazla girdikleri doğrudur⁶. Ancak bu eğilimin iş yaşamının karmalaşmasını sağladığı söylenemez. Sekreterlik işleri % 97 oranında kadınlara aittir ve hastabakıcıların % 90'ı kadındır. Buna karşılık, 1994'te, kadınlar nitelikli işçilerin yalnızca % 16'sını, ustabaşlarının ve kalfaların % 7'sini temsil ediyordu; inşaat sektöründeki varlıkları ise % 5'in altındadır. 10 mühendisten yalnızca 1'i kadındır. Askerlik, polislik, ulaşım, teknisyenlik gibi meslekler kadınlara ancak marjinal olarak açıktır. Şu saptamayı yap-

mak zorundayız: Ekonominin hizmete yönelmesine ve kızların akademik gelişimine karşın, yirmi ya da otuz yıldır, kadınlarla erkeklerin iş dünyasının farklı sektörlerindeki dağılımı önemli bir değışikliğe uğramamıştır.

Bu ısrarlı cinsel simetrizlik karşısında, "iyimser" yorumlar, tarihin basit kalıntılarıyla baş başa olduğumuzu, zamanın ve eşitlikçi dinamğin bunu yok etme görevini üstleneceğini ileri sürüyorlar. Her şey iyice tartıldığında bu hiç de kesin değildir: Verilerin ayrıntılı analizi çok daha temkinli yargıları gerektirir. Birincisi, en ileri teknolojilerin devreye girmesinin, çalışmanın cinsel yönden farklılaşmasını ve kadınların saf dışı edilmesini geriletmek bir yana, bunları yeniden kurgulayabileceği gözlemlenmiştir⁷. Bu koşullar altında, erkek meslekleriyle kadın meslekleri arasındaki uçurum, geçmişin bir kalıntısından çok, şimdiki zamanın içinde vargücüyle işleyen bir süreç olacaktır. Öte yandan, akademik yönelimler, kızlarla erkeklerin izlediği yollar ve beslediği özelemlerin hâlâ birbirinden son derece farklı olduğunu göstermektedir. Profesyonel eğitimin bünyesinde karmalığa dün olduğu gibi bugün de rastlanamamaktadır. İnşaat ve sanayi dallarında erkeklerin; kuaförlük, sekreterlik, giyim, sağlık mesleklerine götüren uzmanlık alanlarında ise kızların baskınlığı göze çarpar. Aynı şekilde, yüksek eğitim düzeyinde, "eyleme ve insana dayalı" dallarda erkek çocuklar; eğitim, ilişki ve sağlık dallarında ise kızlar çoğunluğu oluşturur⁸. Hiçbir dala salt erkeğin uzmanlık alanı gözüyle bakılamasa da, kızlar üniversiteye erkekler kadar yüksek sayıda erişebilse de, cinsiyete göre yönelim ayrımı her yerde belirgindir. Hızı yavaşlamış arkaik davranışları, bir başka çağın kalıntılarını anımsatarak sorundan kurtulamayız; aslında, günümüzdeki arzuları ve zevkleri karşılayan eğilimler söz konusudur. Cinsiyet klişelerini, "ilerleme"nin tamamen doğıal bir biçimde yok edeceği geçmişten kalma mirasla bağdaştırmamalıyız: Modern eşitliğin ve özgürlüğün açık dünyasında bunlar canlı biçimde yeniden oluşmaktadır. Eşitlik dinamığının aynı cinsiyetten bir evren hazırladığını sanmak büyük bir yanılgıdır: Cinsel farklılığın sosyal türeyişi hâlâ, postmodern dönemlerle eşzözlü bir süreçtir.

HANGİ ÇİFT? HANGİ ANNE? HANGİ BABA?

Karı-koca arasında her iki cinsiyete düşen rollerin hiç sorun yaratmadığı dönemler pek de uzak sayılmaz. Koca, 1950'li yıllara kadar, prensipte ailenin gelirlerini temin etmekle görevlidir ve aileyi yönetir. Kadın ise, aile üyelerinin duygusal birlikteliğinden sorumludur ve hem evle hem de çocuklarla ilgilenir. Kocaya verilen görev dış işler, kadına verilen görev ise iç işlerdir; birine araçsal roller, diğerine anlatımsal roller düşer: Kendini ev işlerine adanmış yalnızca kadındır, çünkü bebeğe bakmak ve evle ilgilenmek koca için onur kırıcıdır. Yasa tarafından "ailenin reisi" olarak kabul gören, geniş ayrıcalıklar ve sorumluluklarla donatılmış olan erkek, hem çocukları hem de karısı üzerinde otorite sahibidir.

Normlardan oluşan bu sistem ne kadar gerçek olursa olsun, daha karmaşık bir toplumsal gerçekliğin yalnızca bir parçasıdır. Örneğin, erkeğin eskiden aileyi geçindirmeyi üstlenmiş olması, her yerde kadının boyun eğmesine ve erkek emperyalizmine yol açmamıştır. Burjuva ailelerde, koca elbette büyük kararlardan sorumludur ve her ay eşine gerekli harcamaları karşılayacağını düşündüğü miktardaki parayı vererek evin mali işlerini yönetir. Ancak işçi dünyasında, bütçe çoğunlukla kadınların elindedir: XIX. yüzyılın ortasından itibaren, Fransa'da, pek çok emekçinin evin "patronu" olarak kabul gören eşine maaşını teslim etmesiyle, bir "bütçe anaerki" devreye girmiştir⁹. 1880'li yıllarda Chicago'da orta sınıfları inceleyen Richard Sennet, iradeli, dinamik ve saldırgan kadınlara karşı, yumuşak, uysal, güçsüz ve edilgen babalar keşfetmiştir: Aile içinde otoriteyi ve erki temsil eden kadınlardır¹⁰. Bu yeni "anaerki"ne, Fransa'da Jules Vallès, Jules Renard, François Mauriac ya da Hervé Bazin'in çizdiği zorba ve iğdiş edici anne imajları tanıklık eder. İki savaş arası dönemde, anne aynı zamanda İngiliz işçi ailelerinin merkezi figürü olarak görünür; en otoriter, "dediğim dedik" kişilik odur¹¹. Aynı dönemde Amerika'da, romanlar ve medya; iyi, uysal, nazik, aile içindeki otoritesinden vazgeçerek üstünlüğü anneye devreden baba imajlarını çoğaltır¹². Evde oturan eşle ilgili modern ideal, her zaman kadınları sürgün cezasına çarptırma ara-

cı olmamıştır; aslında, en azından bazı çevrelerde, baba otoritesinin çöküşünü ve kadının anne, yönetici ve tüketici olarak baskınlığını da beraberinde getirmiştir¹³. Ataerkil ailenin gerilemesi, erkeğin yuvanın tek efendisi ve yöklencisi olarak sunan modelin kendi içinde, yörüngesini başlatmıştır.

Şu da var ki, aile içindeki rollerin bu eşitliksiz dağılımı, tüm bu süre boyunca, tam bir toplumsal meşruluğa kavuşmuştur. Değişiklik işte buradadır: Çağımız, otuz küsur yıldır, benzeri görülmemiş bir ailevi rollerin sorgulanması sürecine tanık olmuştur. Doğal olan şey, bir tartışma, hatta çatışma dönemine girmiştir. Kadının çalışmasının bir değer olarak görüldüğü ve kadının erkeğe bağımlılığı ilkesinin meşru olmaktan çıktığı anda, değişik bir çift modeli ortaya çıkmıştır. Erkek artık "ailenin reisi" değildir ve işinden gelir eden kadın, çift içinde karar alma gücünün artışına tanık olur. Eşitlikçi ideal, maço davranışların gözden düşmesi, kadınların ekonomik özgürlüğü, dişil özerkliğin ve önemli kararlarda iki tarafın da katılımının vurgulandığı yeni bir model oluşturma eğilimindedir. Bundan böyle, örneğin bir daire alımı, ev eşyaları ya da çocukların geleceğiyle ilgili önemli kararlar, her iki eş tarafından gitgide daha eşitlikçi biçimde alınmakta¹⁴ ve 10 kadından 6'sı aile hesaplarıyla tek başına ilgilendiğini belirtmektedir. Ataerkil ailenin gerileyişine, yakın tarihli bir başka eğilim de örnek oluşturur: ABD'de, gerek erkeğin gerekse kadının yüksek ücret elde ettiği bazı evlerde, her biri kaynaklarını ve bütçesini ayrı ayrı idare etmektedir¹⁵. Bu ayrı hesap tutma eğilimi, Fransa'daki birtakım genç çiftlerde de görülüyor. Üçüncü kadın dönemiyle, hem eşitlikçi-katılımcı çift hem de her koyun kendi bacağından asılır ilkesi, yani çiftler arasında yönetime yönelik bireysellik baş gösteriyor.

Öte yandan, birlikte yaşamaya başlayan genç çiftlerde, ev işlerinin neredeyse tamamını kadına yükleme ilkesi eski geçerliliğini yitirdi. Her iki tarafın da elinden geldiğince ev işlerine katkıda bulunması gerektiği fikri güçleniyor. Önceki dönemlerde çift içindeki görev dağılımları geleneğin aktardığı normlardı, şimdi ise kadınla erkek arasında tartışma ve pazarlıklara tabi oldu. Böylece bir zamanlar salt kadınlara özgü olan etkinliklerin (yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, cam temizlemek, evi süpürmek, alışveriş yapmak) erkekler tarafından gerçekleştirildiğine tanık oluyoruz; üstelik er-

kegin eğitim, kadının da da faaliyet düzeyi arttıkça buna daha fazla rastlanıyor: Lise ya da üniversite diplomasına sahip olan üç erkekten biri, "aktarılabılır" denilen bu görevleri üstlenmektedir.¹⁶ Avrupa'da, erkeklerin yaptığı ev işleri arasında, tercih sırasına göre şunlar yer alıyor: Alışveriş yapma, bulaşık yıkama ve çocukları taşıma¹⁷. Ayrıca, çocuk bakımında babaların daha büyük bir ilgisi ve katılımı söz konusu; bebeğinin altını değiştirmeyi, onu sallamayı, ona biberon vermeyi artık utanç verici bulmayan ünlü "yeni babalar" buna kanıt oluşturunur.

Bu değişiklikler son derece önemlidir, ancak her şeye karşın yavaş, sınırlı, kadınlarla erkekleri aile içi bir demokrasiye yaklaştırmaktan aciz görünür. En dikkat çekici olan, sonuçta rollerin altüst olmak yerine, güçlü biçimde süregelmesidir. Üst üste yapılan anketlerde, aynı gerçek ortaya çıkıyor: Çocukların eğitimi ve ev işleriyle ilgili sorumlulukların en büyük bölümünü yoğun bir biçimde üstlenmeyi sürdüren kadınlardır. Ev işi, faal bir kadının yaşamında her hafta ortalama 35 saat, faal bir erkeğinkinde ise 20 saat tutmaktadır. Anneler her gün çocukları yıkama, giydirme, beslemekte babalara göre iki kat fazla zaman harcamaktadır¹⁸. Kazanç elde eden kadınlar her gün kırk beş dakikalarını ev temizliğine ve bir buçuk saatlerini yemek pişirme ve bulaşığa harcarken, erkekler aynı işlere sırasıyla yedi ve yirmi beş dakikalarını ayırmaktadır¹⁹. ABD'de, faal kadınlar ev işlerinin % 75'ini yapmakta ve kocalarından günde ancak yarım saatlik yardım görmektedir²⁰: Yirmi yılda, erkeklerin ev işlerine katkısı ancak % 10 oranında artmıştır. Günümüzde İspanyol kadınların % 79'u, İngiliz ve Almanların % 70'i, Fransız ve İtalyanların % 60'ı, kocalarının hiçbir ev işi yapmadığını belirtmektedir²¹. Ev işini her yerde, hâlâ büyük ölçüde cinsiyetler arası farklılık yapılandırıyor: İki cinsiyetten biri ya da diğeri tarafından eşit biçimde gerçekleştirilen bir ev işi yok sayılır, bu işlerin her biri, bir cinsiyetle bağdaştırılmayı sürdürüyor: Çamaşır yıkamak, ütü yapmak, dikiş dikmek, temizlik gibi işleri neredeyse tümüyle kadınlar üstleniyor²².

Erkekler aileyle ilgili etkinliklere eskiye oranla daha fazla katılsalar da, günlük yaşamın idaresi, hâlâ öncelikle kadınlara düşüyor, hem de tüm çevrelerde. Erkekler kadınlara daha fazla yardımcı olmakla birlikte, çocukların temel sorumluluğunu ya da işlerin

icrasını düzenlemeyi kesinlikle üstlenmediler. Katılımları tek amaca yöneliktir ve cender olarak yapısalıdır; ev işlerine ilk elden ya da sorumlu olarak değil, daha çok ikinci elden ya da yardımcı olarak katkıda bulunurlar. Değişmiş olan, ailevi rollerle ilgili cinsel ayırım mantığından ziyade, erkeğin işbirliğine daha yatkın hale gelmesidir. Çocukların etkinliklerini tasarlamak, zamanı planlamak, götürüp getirmeleri düzenlemek, yemekleri, alışverişleri ve yapılacak başvuruları düşünmek gibi zaman tablolarında ölçülmeyen tüm bu "zihinsel yük"²³, hâlâ temelde kadınların üzerindedir. Eşitlikçi dinamik, erkeğin otoriteyle ilişkilendirilmesini gözden düşürmeyi başardı ama kadınların ailevi sorumluluklarla ilişkilendirilmesini yok edemedi.

Bununla birlikte kadınların ücretli etkinliği, üstlendikleri ev işi üzerinde etkisiz kalmadı. Faal kadınların ev işlerine ve çocuklarına, evde oturan kadınlara kıyasla daha az zaman ayırmaları bunun kanıtıdır²⁴. Bir zamanlar temelde anne tarafından yapılan ev işlerini (yemek, ütü, çocukların korunması, bilinçlendirilmesi ve eğlendirilmesi) üzerinden atmaya yönelik bir hareket de gözlemlenmektedir. Geleneksel olarak aileyle ilgili pek çok etkinlik böylece devredilmiş; sanayiler, hizmet girişimleri, kamu dernekleri ya da kurumları tarafından üstlenilmiştir. Oysa bu, kadınları ancak görünüşte serbest bırakır. Zira onlar hazır yemekler, mikro-dalga fırınlar sayesinde yemek pişirmeye daha az zaman ayırmakla birlikte, bilgi edinmeye, çocukların eğitimini destekleyen sportif ve kültürel etkinlikler düzenlemeye daha fazla zaman harcıyorlar. Kadınların üzerindeki fiziksel yük azalırken, zihinsel yük artıyor. Ev işleri daha az çaba gerektiriyor, ama başvurular, organizmalarla temaslar, bilgi arayışı, faaliyetlerin planlanması, çocukların bilinçlenme etkinlikleriyle ilgili taşıma sorunları artıyor. Ev uğraşındaki değişiklikler aile içindeki rollerin sürekliliğini derinlemesine etkilemedi; aile yaşamı açısından iki cinsiyetin konumları arasındaki benzersizlik, rollerin birleşmesini fazlasıyla bastırdı. Her iki eş de faal olduğunda bile, eşitlikçi dinamiği başarısızlığa uğratan ikili yasa doğrulanıyor: İş alanında erkeğin baskınlığı, ev mekânında kadının üstünlüğü.

Babaların çocuklarla ilişkisi ailevi rollerdeki eşitsizliğin sürekliliğine bir başka örnek oluşturmaktadır. Çalışan anneler, 2 yaşın

altındaki çocuklarına günde iki buçuk saat, babalar ise kırk beş dakika ayırıyor. 1975’le 1986 arasında, babaların ilk çocuklarına ayırdıkları zaman otuz dakikadan kırk beş dakikaya çıktı. ABD’de, eşinin çocuklarla eşit biçimde ilgilendiğini düşünen kadın sayısı 3’te 1’den daha az. Önemli olan, "yeni babalık tarzı"nın gerçekliğini yadsımsızın, her iki cinsiyete ait rollerin toplumsal düzenlemesi konusunda bundan radikal sonuçlar çıkarmamaktır. Boşanmış çiftlerde babaların tavrı, bazılarının erkeğin dişileşmesi ve kadının erkekleşmesi olarak nitelediği hareketin karşılaştığı sınırların kanıtıdır. Evli olmayan babalar arasında çocuklarını kabul edenlerin oranı gitgide artmaktadır: İlk yılın sonunda % 85. Aynı zamanda, boşanma aşamasında olan gitgide artan sayıdaki baba, çocuğun velayetini üstlenme talebinde bulunuyor. Bununla birlikte, boşanmadan sonra, çocukların yaklaşık yarısı babalarını ya hiç görmüyor, ya da çok az görüyor²⁵. Boşanma aşamasında, babaların yalnızca % 23’ü, annelerin ise % 62’si çocuklarını yanında tutuyor²⁶. Avrupa ülkelerinde, boşanmış çiftlerde çocukların bakımı, 90 vakanın 75’inde anneye veriliyor. Yargıçların geleneksel şemalara bağlılığı yüzünden mi? Hiç de değil: İstemlerin çoğu anne-baba arasındaki anlaşmaya dayanıyor ve babaların yalnızca % 15’i mesken üzerinde hak iddia ediyor²⁷. Bunların tümü annelik ve babalık rollerindeki ayrımın kuvvetli biçimde süregeldiğini ortaya koyan verilerdir: Dün olduğu gibi bugün de, "kadının anneliği erkeğin babalığından üstündür²⁸". Babanın üstlendiği nafakanın yalnızca üçte birinin ödenmesi de bu fenomeni doğruluyor; kalan üçte iki ya ancak kısmen ödeniyor ya da hiç ödenmiyor. Çalışan anneler, çocuklarla daha büyük bir özenle ilgilenen babalar: Bu, konumların yer değiştirebilmesiyle ilgili bir mantığa değil, cinsel rollerdeki ayrımın örtbas edilmesine işaret ediyor.

AİLE İÇİNDEKİ ROLLERİN UZUN VE SAKİN IRMAĞI

Demokrasilerde cinsel rollerin bu şekilde sürüp gitmesi nasıl yorumlanmalı? Bu soruyla karşılaşıldığında, çoğunlukla kültürel

alışkanlıkların durağanlık gücü, zihniyetlerin tutuculuğu, tarihten miras kalan rollerin ağırlığı tarafından desteklenen "varkalım" ya da tarihi "geri kalmışlık" fikri öne sürülür. Eşitlik ve özerklik değerlerinin gelişmesini engelleyen atalardan kalma miras, aile içindeki rollerle ilgili cinsel ayrımı sürdürecektir; hem de çocukların sosyalleşmeye başladıkları andan itibaren. Bu nedenle küçük kızlardan, evi temizlemeleri, bulaşık yıkamaları ya da küçük kardeşlerle ilgilenmeleri, erkekle göre daha sık istenir²⁹. Aynı şekilde yemek yapma ve "küçük anne olma" oyunları, onları gelecekteki anne-ev kadını-tüketici rolüne hazırlar³⁰. Aile içi rollerin sürekliliği ilkesi açısından, göreneklerin ve klişelerin ağırlığı toplumların bin yıllık tarihlerinde kök salmıştır.

Bu tür bir açıklamanın, yadsınmaz bir gerçeklik payı taşımakla birlikte yetersiz olduğu kabul edilmelidir. Zira bizim toplumlarımızda, gelenekten miras kalan ve kesinlikle baskın olmaktan çıkmış birçok rol vardır. Dolayısıyla da sorulacak sorular bellidir. Diğer geleneksel sosyal normlar yok olurken, aile içi rollerdeki cinsel ayrım neden bu kadar şiddetli bir biçimde süregelmektedir? Kadının aile alanındaki baskın konumu devam ederken, örneğin ikili cinsel ahlak ya da evde oturan kadın klişesi neden çökmüştür? Geleceğe yönelme, yeni kimlik biçimleri arama, geçmişten gelen normlara karşı çıkma gibi özellikleri olan hareketli toplumlar söz konusu olduğunda, kültürel durağanlık ilkesini öne sürmek yeterli olamaz.

Bu sorunla ilgili olarak, kadınlar sık sık, erkeklerin "kötü niyeti", ev işlerini üstlenmeyi reddetmeleri üzerinde duruyorlar. Sonuçta, erkeğin ilgisizliğine, aileyle ilgili sorumlulukların en büyük bölümünü kendileri benimseyerek karşı koymak zorunda kalıyorlar. Kadınların aileye olan ilgisiyle, "kazanılmış üstünlükler"ine bağlı kalan erkeklerin ilgisizliği birlikte düşünülmelidir, deniyor. Olabilir. Ancak bu gerekçeler sorunun temelini aydınlatır mı? Bu hiç de kesin değildir, çünkü o zaman kadınlar erkek bencilliğinin kurbanlarıyla özdeşleştirilmiş olur, aileye karşı ayrıcalıklı ilgileri bir dış engel oluşturur. Bu açıklama belirli bir dış gizemden vazgeçtiği için değer taşır, ama kadınların aile içi rollerin toplumsal türetiminde üstlendikleri etkin payı fazlasıyla göz ardı etme sakıncasına sahiptir. Dış engellerin ve yüklerin yadsınmaz varlığının ya-

nı sıra, rolleri benimseme, geçmişten alınana göre kendine yeniden sahip çıkma ve kendini yeniden yaratma süreci de devreye girer. Aileyle ilgili görevlere yaklaşımlarında, kadınlar ayrıca tasarılarını, bireysel stratejilerini, kişisel bir yazgı yaratma istemlerini canlandıran oyunculardır. Bir cinsiyetin diğeri üzerindeki egemenliği mantuklarının ve kültürel belirleyicilerin ağırlığının ötesinde, kadınların ev işlerini üstlenmesinde bir anlam arayışının, güç stratejilerinin, kimlik hedeflerinin rol oynadığı bir fenomeni görmek gerekir.

Kadının aile alanındaki baskınlığının etkileri, artık klasik olan sosyolojik incelemelere konu olmuştur. Özellikle de, evlilik yaşamının erkeğin profesyonel kariyerinde bir hızlanmayı beraberinde getirmekle birlikte, kadının içinde bir yavaşlamaya neden olduğu gösterilmiştir³¹. Ancak kadınlar tarafından yerine getirilen ailevi sorumlulukların profesyonel bir bedeli olması, hiçbir öznel yarar getirmedikleri sonucunu doğurmaz elbette. Çocuğa karşı ilginin niteliği, bir varlığın bilinçlenmesine ve mutluluğuna katkıda bulunmanın sevinci, vazgeçilmez olduğunu hissetmenin hoşnutluğu, görevin önemli olduğu duygusu, çocuğun bugünü ve geleceği üzerinde etki gücü, kadın-anne kimliğinin hayata geçirilmesi: Anneliğin "dışarıdan" empoze edilen rollere bağımlılık şeklinden öte ve başka bir şey olduğunu görmemek için kör olmak gerekir. Çocuklarla ayrıcalıklı ilişkileri kadınların profesyonel yatırımını azaltmakla birlikte, duygusal yaşamlarını zenginleştirir; hiyerarşik konumları elde etmelerini engellese bile, özellikle yoğun bir anlam boyutunun varlığını doldurur. Ailevi rollerde kadınların baskın yerinin korunmasını sağlayan yalnızca kültürel ağırlıklar ve erkeklerin "sorumsuz" davranışları değil, ayrıca annelik işlevlerine eşlik eden anlam, güç, özerklik boyutlarıdır.

Kadınların aile içindeki öncelikli yeri, elbette ki erkeğin sosyal gücünü doğuran bir araç olarak irdelenebilir. Ancak, fenomeni bu tekanamlı işleve indirgeme yetkisini vermez. Zira kadının aile alanına bağlılığı, aynı zamanda bazı güç biçimleriyle at başı gider ve bunlar özel olmakla birlikte, XIX. ve XX. yüzyıllarda pek çok romanın gösterdiği gibi, başat bir öneme de sahiptir. Günümüzde annelik gücü meselesi tüm keskinliğini hâlâ koruyor. Pek çok kadın, eşlerinin evle ve çocuklarla "fazlasıyla" ilgilenmesini kötü kar-

şılıyor: 80'li yıllarda, Amerikalı kadınların % 60 ila 80'i babalarının daha büyük bir katılımını gerekli bulmuyordu. Başka anketlere göre, erkeklerin ailevi işlerle ilgilendiği modern ailelerde, annelerin hoşnutsuzluğunun yanı sıra evlilik içi sürtüşmeler de sürmektedir³². Élisabeth Badinter haklı olarak, bu fenomenin, baskın bir konumun gerilemesine bir tepki, birçok kadının paylaşmak istemediği annelik gücünün kaybına karşı bir direnç olarak yorumlanması gerektiğini vurguluyor. Bunun dışında, yeni orta katmanlarda, anneler bazen profesyonel işle annelik görevlerini birlikte yürütme yeteneklerinden gurur duyuyorlar. Kadınlar, profesyonel organizasyon ve inisiyatif becerilerini aile alanına aktararak, profesyonel çalışma ve "aile işletmesi"³³ evrenlerinin ikisine birden hâkim olmaktan çifte tatmin duyuyorlar. Annelerin toplumlarımızda çeşitli zevkleri, anlam perspektiflerini, güç konumunu, kimlik onayını, örgütleyici özerkliği beraberinde getiren yeri, geçmişin basit bir kalıntısı olarak açıklanamaz.

Haklı olarak, annelerin çocukla ilişkisinde rol oynayan şeyin, ev işleri gibi pek de iç açıcı olmayan görevlere daha zor uygulandığı itirazında bulunulabilir. Ortalığı süpürmek, çamaşır yıkamak, alışveriş yapmak ve her gün yemek pişirmek gibi etkinliklerin anlam taşıdığı pek söylenemez. Ne var ki buradan, her türlü kimlik, güç ve özerklik boyutunun eksik olduğu sonucuna varılamaz. Ev işleri gerçekten de, özdeş ve kişisel alanlar oluşturma; kendi ölçütlerini, tamamen kendine özgü davranma ve düşünme biçimlerini kabul ettirme; aile organizasyonu, temizlik, düzen, beslenme ya da dekorasyonla ilgili kendi görüşünü geçerli kılma olanağını tanır³⁴. Kadınların aile yaşamı içindeki merkezi yerinin tarihten miras kalan normlarla ilişkilendirilmesi gerektiği kuşku götürmez; ancak bu konumun günümüzde devam etmesinin nedeni, kadınların bunun aracılığıyla sınırlarını belirleyebilmeleri, zevklerine uygun bir iç düzen kurabilmeleri, bir gündelik etkinlikler bütününde söz sahibi olarak öne çıkabilmeleridir. Ev işleri angarya gibi hissedilse de, bunların bir bölgeyi kontrol etme, kendine özgü bir dünya kurma biçimleri olduğu söylenebilir.

Bu durumda, kadınların aile mekânındaki baskın konumunun henüz çökmeyeceğini düşünmek için her türlü nedenimiz var. Postmodern toplumlarda, ifade ve özyönetime engel oluşturan

kültürel kodlar etkilerini yitirirken, ailevi sorumluluklar gibi özdüzenlemeyi, kendi evrenine hâkim olmayı, yakın, duygusal ve iletişimsel bir dünya kurnayı mümkün kılan kodlar etkisini sürdürüyor. Pek çok kadın "çift mesaii gün"den yakınıp iki taraf arasında daha iyi bir görev dağılımı olmasını dilerken, yalnızca çok küçük bir azınlık çocuklarla ilgilenmeyi, onları beslemeyi, yıkamayı, eğitmeyi sıkıcı ya da itici buluyor³⁵. Pek çok faal kadın, onlarla daha fazla ilgilenememenin üzüntüsünü dile getiriyor. Gitgide daha fazla kadının bir profesyonel etkinliği sürdürdüğü, doğumların tercihe göre yapıldığı, aile boyutunun küçüldüğü günümüzde, annelik görevleri bir külfet değil bir kendini güçlendirme aracı olarak, bir "kölelik" değil bir anlam kaynağı olarak, kadınları vuran bir "haksızlık" değil bireysel özerkliğe artık engel oluşturmayan bir kimliğin hayata geçirilmesi olarak düşünülmektedir. Bunların tümü, aile yaşamında dişil üstünlüğün sona ermesini pek olası kılmayan özelliklerdir.

Kadınlar bazen erkeğin durumuna imrenmekle birlikte, fazlasıyla tek boyutlu olduğunu düşündükleri erkek yaşamıyla özdeşleşmekte zorlanıyorlar. Çift mesaiye isyan etseler de, çoğunlukla erkeklerin profesyonel alana "gömülme"lerine, özel yaşama elverişsiz oluşlarına karşı çıkıyorlar. Kadın eleştirmenlerin, hemcinslerinin aileyle ilişkilerinin merkeziliğindeki gerilemeyi inandırıcı kıldıkları söylenemez. Üstelik kadınların aile alanındaki ayrıcalıklı yerleri, günümüzde iş yaşamı ve bireysel özerklikle bağdaşabilir hale geldi. Bir norm, geleneksel olsa bile, bireysel arzulara göre yeniden şekillenebiliyorsa, onun yok olmaya mahkûm olduğunu düşünmek için çok az neden vardır. Kadınlar iş yaşamında gitgide daha fazla yer alsalar da, erkekler aileyle ilgili görevleri daha fazla üstlenseler de, kadının aile alanındaki üstünlüğü hâlâ geleceğin en olası figürüdür. Demokratik toplumların ufkunda iki cinse ait ailevi rollerin birbiriyle yer değiştirmesi değil, gelenekle modernitenin birleşmesi, cinsellikle ilgili ayırt edici normların yeniden düzenlenerek, özerklik dünyasının normları tarafından geri dönüştürülerek sürdürülmesi görünüyor. Eşitlik devrimi, rollerdeki cinsel ayrımın mezar kazııcısı değil, onu modernitenin idealleriyle uyumlu kılan şeydir.

IV

İKTİDARDA BİR DİŞİLEŞMEYE DOĞRU MU?

Yönetici Kadınlar Siyaset Kadınları

Kadının iktidarı meselesi erkek imgelemine kurcalayıp duruyor. Birtakım ilkel söylenceler kadın üstünlüğünün izini taşıyan ve başlangıçtan beri süregelen durumları çağrıştırıyor; dişi canavarları, küçük çocukları yiyen dev anneleri, büyücülerin şeytani kudretini ortaya seren efsaneler de 'eksik' değil. *Vagina dentata*, peygamber devesi, *femme fatale*: En eski zamanlardan bu yana, kadının ölümcül gücü konusu işleniyor.

Modernler de dişil erki büyük ölçüde kabul etti: Güzel kadınların sevgilileri üzerindeki egemenliği, gölge yönetimi, annelerin çocuklar üzerindeki etkisi, kadınların töreler ve biçimler üzerindeki iktidarı. XIX. yüzyılda bunlara, siyasal iktidarın tarihöncesi çağlarda kadınların elinde olduğunu iddia eden ilkel anaerk doktrini de eklendi. Modernler hiç kuşkusuz kadınları sistematik olarak siyasal ve ekonomik iktidardan uzak tuttu, ama dişil güçler özel alanda, önceki çağlarda hiç görülmemiş bir toplumsal itibar ve saygınlık kazandı.

Bugün ne durumdayız? Bu soru elbette ki yeni bağlamlarda soruluyor ve hiç olmadığı kadar yoğun biçimde ele alınıyor. En eski çağlardan bu yana, kadınların yüksek iktidar alanlarından dışlanması doğaldır: Buna duyulan öfke artık hiç dinmiyor. Kadınların "evde" kalmaları normal bulunurdu; şimdi ise Parlamento'da bu kadar az kadın milletvekili bulunmasının utanç verici olduğu düşünülüyor. Siyasi kurullarda cinsiyetler arası eşitliğin gözetilmesine yönelik eylemler çoğalırken, kadınların siyaseti canlandıracağı ve şirketlerde yetki kullanımını değiştireceği fikri üstün geliyor. Kadını ikincil rollere layık gören dönem sona eriyor. Günümüzde, er-

kekler oylarını kadınların siyasal yaşama tam katılımından yana kullanyor ve profesyonel ortamda bir kadına itaat etmeyi artık onur kırıcı bulmuyorlar. Erkeklerle eşit düzeyde erk isteyen, kadınları kazanma keyfi ve rekabet düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışan, onları eski yasaklarından kurtularak hiyerarşinin fethine çıkmaya davet eden yeni bir feminizm gün yüzüne çıkıyor. Mağduriyet feminizminden sonra, "iktidar feminizmi"¹ zamanı başladı.

Kuşkusuz, Atlantığın her iki yakasında, birtakım demeçler kadınların suçlanmasına ilişkin yeni girişimleri, "fetihiçi" yıllardaki kazanımların sorgulanmasını, ikinci cinsiyeti mağdur eden "haksız kazancı" gözler önüne seriyor. Aynı zamanda yükselen başka sesler, "cinsler arası deprem"i, erkek egemenliğinin kaçınılmaz gerilemesini, kadınların hem ekonomik hem de siyasal iktidar alanlarında yükselişini ilan ediyor. Dolayısıyla çeşitli feministler tarafından vurgulanan "kadınlara karşı savaş", aynı zamanda "erkeklerle karşı savaş"ın da izini taşıyan daha karmaşık bir gerçekliğin ancak bir yüzü olabilir. *The Economist*, kısa bir süre önce, uzmanların gelecekle ilgili olarak, biraz da zafer edasıyla, karar merkezlerinin kadınlar tarafından fethine dair tahminlerde bulundukları bir sırada, "Erkeğin tedirginliği: Yarının ikinci cinsiyeti" başlığını attı: Yakında, "kadınların zirveye ulaşmasının gözle görülemeyen bir tavan tarafından sonsuza dek engelleneceğine inanan 80'li yılların erkekleriyle kadınlarının saflığıyla alay edilecek"². Kırılğan erkekler, performans gösteren kadınlar; demokrasilerin ufkunda, modern eşitlikçi dinamiğin son evresi olan iktidarın dişileşmesi görülebilir.

Bu iyimser perspektifi destekleyen unsurlar da var. Gelişmiş ülkelerde artık, kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerden daha fazla, kızlar geleneksel olarak erkeklere ait alanlara gitgide daha fazla giriyor ve ticaret okullarındaki öğrenci sayısının yaklaşık yarısını onlar oluşturuyor. Şirketlerde, kadrolu kadınlar, birçok OECD ülkesinde kritik kütleye ulaşmış ya da yaklaşmış durumdadılar. Yönetici konumlarındaki oranları, 1974'le 1986 arasında, Kanada'da 15,9'dan 34,5'e, İsveç'te 8,8'den 20'ye, ABD'de 18,5'tan 37,05'e, Batı Almanya'da 15'ten 20,9'a yükseldi. Fransa'da, 80'li yıllar boyunca, yeni kadroların yaklaşık yarısına kadınlar yerleşti. 1968'le 1990 arasında, "serbest ve bordrolu işler"deki kadınların oranı % 18'den % 30,7'ye çıktı. Buna bir de kadın girişimciliğinin

yükselişi eklendi: Kanada'da kadınların kurduğu firma sayısı, erkeklere oranla 3 kat fazla; daha 80'li yılların sonunda, 3 şirketten birinin sahibi bir kadındı, 2000 yılında 2 şirketten birinin sahibi olacak.

Kadınların bu ilerleyişine, hiyerarşi basamaklarını tırmanmaya yönelik yeni teşvikler eşlik ediyor. *Yönetici kadınlar* için dergiler hazırlanıyor, kadınlara ilerlemeleri için "reçeteler" öneren, karar makamlarına erişmeleri için pratik ve psikolojik tavsiyeler veren çarpıcı yayınlar çoğalıyor. Silik ve uysal kadın modeli, "savaşımıcı" kadın modeliyle gitgide daha fazla rekabet halinde. Meydan okuma ve kariyer stratejisinin rekabetçi kültürü, kadınların evrenine girmiş bulunuyor. Örgütlerde başarılı olmak, sorumluluk makamlarını nişan almak, kadınların dolaylı ve toplumsal açıdan meşru bir hedefi haline geldi.

Öyleyse gelecek, kaçınılmaz olarak iktidarın dişileşmesinin işaretlerini mi veriyor? Güncel veriler incelendiğinde, bu hiç de kesin görünmüyor. Çoğu ülkede, siyaset hâlâ büyük ölçüde kadınlara kapalı bir alan: Kuzey ülkeleri dışında, Avrupa ülkelerindeki kadın milletvekillerinin oranı % 6 ile 20 arasında değişiyor. Avrupa'nın her yerinde, kadınlar siyasi parti üyelerinin üçte birini oluşturuyor, ancak neredeyse hiçbir yerde partilerin yönetim kadrolarında yeterince temsil edilmiyorlar. İskandinavlar dışındaki tüm hükümetlerde, kadınlar azınlıkta ve çoğu kez "kadına özgü" olduğu düşünülen sektörlerden sorumlu oluyor. Sıradan bir saptama: Siyaset erkek işi olmayı sürdürüyor.

Kadınların kenarda kalması iş dünyasında daha az belirgin değil. Şirketlerde kadın çalışanların sayısının durmaksızın arttığı doğru olsa da, hiyerarşinin yüksek kademeleri hâlâ erkeklere ait. ABD'de, kadınlar yönetim makamlarının % 30 ila 40'ını kaplıyor, ama bu oran büyük şirketlerin yönetim danışmanlığı ve genel müdürlüklerinde % 5'in altına düşüyor³. 1989'da, *Fortune 500*'ün, yani en büyük 500 Amerikan şirketinin tepesinde ancak 3 kadına rastlanıyordu. Kamu işletmeleri yönetiminde ise kadınlar yüksek hiyerarşinin yalnızca % 1'ini temsil ediyor. Yılda 200.000 dolardan yüksek kazanç elde eden kadroların ancak %1'i kadınlardan oluşuyor. Yönetim makamlarında bu kadar az kadının bulunmasının belirgin özelliği, bunun her ülkede geçerli olmasıdır. Almanya'da

ya da İngiltere’de olduğu gibi Kanada’da da, yönetim danışmanlığında erkeklerin oranı % 95’i geçiyor; en büyük 100 İngiliz şirketinin yönetim danışmanlığında görev alan 30 kadından 26’sının karar yetkisi yok. En büyük 100 İngiliz firmasının 800 yöneticisi içinde, kadınların sayısı 12 ve bunların hiçbirisi en yüksek maaşı alan 20 ücretli arasında yer almıyor.

Fransa’da –Almanya’da ya da İngiltere’de olduğu gibi– hiçbir kadın ilk 200 şirketten birini yönetmiyor. İlk 300 Fransız grubundan yalnızca % 5’inin genel müdürlüğünü bir kadın yürütüyor. Yönetici kadrolar kategorisinde kadınların ancak % 5’i yer alırken, % 60’ın üzerindeki özel şirketlerin yönetim makamında tek bir kadın yok. İlk 200 Fransız şirketinin 2261 yönetim yardımcılığından 58’i kadınlara verilmiş⁴. Kamu şirketlerinde, yönetici kadınların oranı yine çok az: SNCF (Demiryolu İşletmeleri) ve EDF-GDF’de (Elektrik ve haberleşme ağları) % 1; RATP’de (Paris toplu taşımacılığı) %3 kadar⁵. Piramidin tepesinde kadınların marjinal varlığı çok belirgin, bu hem kamu sektöründe hem de özel sektörde kendini gösteren evrensel bir fenomen: Hiyerarşik basamakta yükseldikçe, kadınların sayısı azalıyor.

Üstelik, yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısındaki sürekli artışın tersine, bu alanda yirmi yıldır hiçbir önemli gelişme görülüyor. ABD’de, 1978 yılında, büyük sorumluluk taşıyan ve en yüksek kazancı elde eden 6400 yönetici içinde 10 kadın bulunuyordu; 1990’da, sayıları 4000’de 19’du. Aynı yıl, kadınlar ve azınlıklar en yüksek yönetim makamlarının % 5’inden azını temsil diyordu. Quibec’te kamu işletmelerinin yüksek yönetim makamında kadınların varlığı yılda ancak % 1 oranında yükseliyor ve bu hız 1983’ten bu yana yavaşlama eğilimi gösteriyor. Kendi şirketini kuran kadınların sayısı kuşkusuz artıyor, ancak bunlar, 5 ücretliden fazlasını ender olan istihdam eden, ticaret ve hizmet sektörlerinde çok sık rastlanan belirgin bir biçimde küçük şirketlerdir: Kanada’da, 80’li yılların ortasında, bu şirketlerin % 50’sinin cirosu 100.000 doların altındaydı⁶.

Şu saptamayı yapmak zorundayız: Maço kültürünün gözden düşmesine, kadınların diploma sahibi olmasına, canlılık ve iletişime yönelik bir liderliğin teşvik görmesine karşın, kadınların kararlardan sorumlu çevreye katılımında neredeyse hiçbir şey değişmi-

yor. Kumanda makamları hâlâ henien hemen tamamen erkeklerin elinde, her şey belli bir düzeyden sonra sanki bir "cam tavan" (*glass ceiling*) kadınların önünü kapatıyormuş gibi olup bitiyor. En dikkat çekici olgu kadınların zirveye varışı değil, saf dışı edilmelerinin ve erkek iktidarındaki sosyal türeyişin sürekliliğidir.

Kadınların yönetici alanlardan bu ısrarlı dışlanması nasıl yorumlanmalı? Gelişmeci bir rasyonalizm, bu fenomende yalnızca, modernite kuvvetlerinin baskısı altında yavaş yavaş yok olmaya mahkûm olan bir arkaizm görmeye davet ediyor: İktidarın, tıpkı diğer alanlar gibi, artık acımasızca tek bir cinsiyetin tekelinde olmaması gerekir. Gerçekten de, zihniyetlerin durumu, kadınların akademik ve profesyonel niteliklerinin evrimi göz önüne alındığında, hiyerarşinin tepesinde böylesine küçük oranda kalacakları pek düşünülemez: Yönetim makamlarında ilerlemeleri yüksek bir olasılıktır. Ancak nasıl bir ilerleme? Büyük çalkantı yaratacak türden mi, yoksa her iki cinsin konumunu suya sabuna dokunmadan değişikliğe uğratacak sınırlı bir ilerleyiş mi? Tüm sorun işte burada: "Demokratik devrim" erkeklerin iktidar alanlarına geleneksel el koyuşuna son vermeyi başarabilecek mi? Öngörülebilirin ölçeğinde, siyaset ve ekonominin seçkin tabakasında gerçek bir kadın-erkek birlikteliğini gerçekleştirebilecek mi?

İŞLETME KADINLARA KARŞI MI?

Glass ceiling (cam tavan) fenomeni sık sık, belki de haklı olarak, kadınları belirli makamlardan uzak tutan, onları toplum içinde kabul edilebilir bir davranışlar repertuarının içine kapatan, dışlıkla yetkinlik arasında rol çatışmaları yaratan, performanslarının değerlendirilmesini deforme eden cinsel klişelerin sürekliliğinden yola çıkarak açıklanıyor. Yani kadrolu erkekler profesyonel başarıyı her zaman erkeklere atfedilen niteliklerle ilişkilendirmeyi sürdürüyorlar⁷; yani kadınlar hâlâ "fazlasıyla" duygusal, erkeklerden daha az savaşmıcı, üretim birimlerinin çerçevesine uyum sağlayamayan, inisiyatif ruhuyla düşünemeyen, daha az girişken olarak değerlendiriliyor. Bunların tümü, özellikle karar veren kişilerin ka-

dınların beceri ve performanslarını "nesnel olarak" değerlendirmelerini engelleyen seksist imajlardır⁸. Üst makamların kadınların potansiyeli hakkında sahip oldukları görüşü deforme eden cinsel klişeler, onların ilerleyişini kösteklemekte, onları "iki ağırlık, iki ölçüt" uygulamasına maruz bırakmakta ve daha az değerli, daha az değişken, daha az karar gerektiren görevlere atamaktadır. Ayrıca, yöneticiler bir kadının performanslarını eleştirmekte, erkekinkileri eleştirmekten daha fazla zorlandıkları için⁹, kadın çalışanlar daha az geribildirim almakta, daha az öğrenme, kendini düzeltme ve ilerleme olanağına sahip olmaktadır.

Eşeyli önyargılar yalnızca kadının dikey devingenliğinin önüne baraj dikmekle kalmayıp, yatay devingenliğine de engel oluşturur. Pek çok incelemenin gösterdiği gibi, kadın çalışanlar, geleneksel olarak dişi cinsle uygun olduğu düşünülen işlevsel görevlerde (insan kaynakları, iletişim, bilgi-işlem, planlama, maliye) bir araya getirilirler. Enerji, savaşımçılık, karar, işin olabildiğince içine girme gibi erkeksi özelliklerle bağdaştırılan harekâtlarla ilgili görevlerde (üretim, ticaret) çok daha ender görülürler. Kadınların önemli bir yer kapladığı pazarlama, bu kuralın tek istisnasıdır. Onun dışında ayrımcı mantık belirgindir: En büyük 500 Amerikan şirketinde, üst makamlardaki kadınların sayısı İnsan Kaynakları bölümlerinde, Üretim bölümlerine kıyasla 10 kat fazladır. Fazlasıyla duyulu olduğu, saldırgan bir dünyaya uyum sağlayamadığı, şirketin değişik ortakları tarafından kabul görmediği düşünülen kadınlara işlevsel sorumluluklar verilir ve harekâtlarla ilgili mevkilere geçtikleri pek sık görülmez. Oysa harekâtlarla ilgili mevkilerde edinilen deneyim, genellikle hiyerarşinin üst basamaklarını tırmanmanın soylu olarak düşünülür: Kadınların şirketlerdeki piramidin içinde tıkanıp kalmalarının belirleyici nedenlerinden biri, işte burada yatar¹⁰. İşlevsel kariyerlerle sınırlandırılan, şirketin hayati merkezine yerleşmelerini sağlayacak geniş ve değişken bir deneyimden yoksun kalan kadınlar, hiyerarşinin zirvesine ancak istisnai olarak erişebilirler: *Cam tavan*, ilk önce bir *cam duvardır*¹¹.

Kadınların aleyhine olan toplumsal yargıların derin kökü tarihe uzanmakla birlikte, bu yargılar örgütsel yapılar ve uygulamalar tarafından da pekiştirilebilir, hatta üretilebilir. Hem kadınların kendi tutumu hem de erkeklerin kadınlara karşı tutumu konusun-

da örgütlerin özgül gerekçiliğinin gözler önüne serilmesini Rosa-beth Moss Kanter'in artık klasik olan çalışmalarına borçluyuz. Yönetim hiyerarşisinin en yüksek düzeyinde kadınların bu kadar az oranda yer alması, kesinlikle onların özgün kişiliğine değil, örgütlerdeki grupların heterojenliğini reddetme eğilimine dayanır. Sorumluluk gerektiren alanlarda değerlendirme ve iletişimin belirsizliğini azaltmak için çaba harcayan şirketler, öğelerinde homojenlik arar; cins, zihniyet, davranış, görünüş olarak kendilerine benzenenleri işe alır, seçer, terfi ettirir ve "farklı" görünenleri dışlarlar. Kararların belirsizliği zirvede bir benzerlik baskısı yaratır, bu ise "öteki" olarak görülen, şirket içinde daha az güdümlü, anlaşılabilir ve öngörülmez nitelikteki kadınları mağdur eder. Kumanda makamlarında çok az kadının bulunması, modern büyük örgütlere özgü olan "homoseksüel ve homososyal türetim" mekanizmalarının yarattığı bir sonuç olabilir¹².

Aynı şekilde, kadınların yönetim makamlarına ulaşmaktaki zorluklarını anlamak için de, onların şirket içindeki sayısal dağılımından, daha doğrusu azınlık durumlarından yola çıkmak gerekir. Kadın/erkek farklılığıyla kesişen bu azınlık/çoğunluk şeması, erkekleri kadınlarla aralarındaki farkı abartmaya, kadınları bazı rollerde hapsedmeye, onları birer birey olarak değil de dışı cinsiyetin birer simgesi olarak görmeye yöneltir¹³. Azınlık grubu olan kadınlar, erkeklerden daha fazla göze çarpar, davranışları sistematik olarak incelenir, fark edilir ve yargılanır. Herkesin hedefi olmak-tan, kadın kimliklerinin saldırıya uğradığını görmekten çekinen pek çok kadın, çatışmalı durumlardan ve risklerden kaçıp düşük, silik, geleneksel dışı klişesine uygun bir profil benimserler. Bunun sonucu ise göz ardı edilmek, vasat bir yetkinlik imajına sahip olmak, üstlerin gözüne çarpmamaktır. Kadınların sayıca eksik temsili, bir geri çekilme, silinme eğilimini doğurur: Kadınları cezalandıran "başarı korkusu" değil, "göze çarpma korkusu"dur.

Grupların sayısal yapısının sonuçları burada bitmiyor. Azınlık durumu; öğrenme ritleri, davranış normları, değerleri, varoluş biçimiyle erkekler için özgü olan yönetim dünyasına kadınların ayak uydurmasını daha da zorlaştırır. Erkeğin yönetim "aşıret"ine yabancı olan¹⁴, otomatik olarak kuşku yaratan, itibar kazanmak için erkek meslektaşlarına göre daha fazla performans göstermeye zor-

lanan kadınlar, özdeşleşme modellerinden yoksun kalırlar. Erkekler tarafından yönetilen bir dünyada evrilen kadınlar, kendilerini gayri resmi iktidar ağlarından dışlanmış, ayrıcalıklı bilgilerden yoksun bırakılmış, şirket içindeki oyunlara ve siyasal stratejilere, yönetim mevkilerine erişimi sağlayan lobi ve pazarlıklara hazırlıksız durumda bulurlar. Gayri resmi iletişim ve destek bağlantıları koparılan kadınlar, çoğunluğu erkek olan akıl hocaları ve sponsorların desteğinden erkeklerle göre daha zor yararlanırlar. Profesyonel başarıyla destekleme arasındaki bağ, uzun süre önce gösterilebilmiştir. 70'li yıllarda, en büyük Amerikan şirketlerinde 3 yöneticiden 1'i, en azından bir akıl hocası tarafından desteklendiğini ve bunun özellikle, daha hızlı biçimde daha yüksek bir ücret elde etmelerine yol açtığını kabul ediyordu¹⁵. 1990'da yapılan üst düzey kadın yöneticilerle ilgili bir ankete göre, içlerinden % 72'si en azından 1 akıl hocasının korumasından ve öğütlerinden yararlanmış, % 30'u kariyerleri süresince en azından 4 hâmi tarafından desteklenmiştir¹⁶. Ancak kadınlar bir erkek hâminin deneyiminden yararlanma olanağına, erkeklerle göre daha az sahiptirler, çünkü bu yaklaşımlar cinsel türden yargılara yol açar. Yalnız bırakılan, *şirket oyunlarına* ve kuruluşun gizli boyutlarına pek az aşına olan kadınların, yönetici rolünde sosyalleşmeleri engellenir.

Zayıf klişelere doğru

Cinsel klişeler kadınların hiyerarşide yükselişine karşı sürekli bariyerler oluştursa da, hiçbir şeyin değişmediği söylenemez. Aslında, cinsel klişeler hiç bu derece eleştirilip kınanmamıştır. Artık ev kadını idealiyle özdeşleşmeyen kadınlar, erkeklerle profesyonel çeşitlik, "kariyer edinme hakkı", her türlü işi ve sorumluluğu yerine getirme hakkı talep ediyorlar. Profesyonel bir tutkuya sahip olmak, gücünü göstermek artık dişil özlemlere ters düşmüyor. Dolaşısıyla da, hiyerarşik üstünlük artık "doğal olarak" erkek cinsiyete bağlı değil. 60'lı yıllara dek, Fransa'da erkeklerin % 80'i, kadının kumandası altına yerleştirilme fikrini reddediyordu¹⁷. Aynı dönemde, ABD'de 3 erkek çalışandan 2'si, bir kadının otoritesi altında çalışmaktan rahatsız olacağını itiraf ediyordu; erkeklerin %

50'si, kadınların mizaç olarak işveren makamlarına elverişsiz olduklarını belirtiyordu¹⁸. Bu klişelerin tümü geçerliğini yitirmiş olmasa bile, aşağıya doğru bir eğim izlediklerini görmemek mümkün değil: Quebecililerin % 66'sı ve Fransızların % 60'ı (her iki cinsiyetten çalışanlar ve öğrenciler), öteden beri hiyerarşik bakımdan kendi üstünde yer alan kişilerin cinsiyetlerine karşı kayıtsız olduğunu belirtiyor. Yalnızca % 2'sinin "hiyerarşik otorite erkeklerin işidir" diye düşünmesi, bu gelişmeyi doğruluyor; yönetim makamına ulaşmış bir kadının "kadın olmanın avantajını kullanabildiğini" savunanlara, eğitimli nüfusun ancak % 5,5'inde rastlanıyor, çoğunluk tam tersine, onun "yetkin" olduğunu¹⁹ düşünüyor. Maço kurallarının gözden düşmesiyle, eşitlikçi ve rekabetçi değerler sarmalının –ama iktidardaki kadınların sayısal dağılımındaki değişikliğin değil– çapraz hareketi altında, iktidar = erkek denklemi eski geçerliliğini yitirdi. Meritokratik eşitlik cinsiyetler arası hiyerarşi modelini ve başkan erkek klişesini saf dışı etmeyi başardı. İktidarın artık tamamen erkeklere özgü olarak düşünülmediği, kadınların kurumsal otoritesinin gerek kendileri gerekse erkekler tarafından prensipte karşı çıkmaya yol açmadığı bu istisnai tarih dönemini yaşıyoruz.

Yine de seksist imajlar, bireyselci töreler geliştikçe ve yüksek makamlardaki kadınların sayısı arttıkça mekanik olarak yok olacak arkaizmler değildir. Klişeleri, bitmiş bir dönemin "artıkları" olarak görmek, tamamen işlevsel bireylerden oluşan hiperrasyonel bir toplumun, cinsiyetler arası farklılığın her türlü "gelişigüzel" sosyal kodlamadan kurtarılarak sadece anatomik farklılığa indirgeneceği bir toplumun ütopyasını kurmak anlamına gelir. Bu tuhaf bir hipotezdir çünkü her iki cinsiyete tipik özelliklerin atfedilmesi, bizzatı insan toplulukların kurulmasıyla eştözlü, evrensel bir fenomen gibi görünür. Akademik gelişmelerin ve eşitlikçi ideallerin, hatta işletmelerdeki kadın sayısının artışının, cinsiyetlerin toplumsal markajına ilişkin tarihî yasaya son verebileceği nasıl düşünülebilir? Araçsal ve meritokratik rasyonalitenin egemen olduğu dönem, seçici beklentileri ve cinsiyete bağlı ayırt edici imgeleri yok etmeyecektir. Düşsel ve simgesel cinsiyet ayrımının ötesinde işleyen saydam şirket, tıpkı sınıfsız toplum gibi modern bir mittir.

İktidarın temsilleriyle ilgili yakın tarihli bir değişiklik, toplumlarımızın kendi içinde cinsel klişelerin yeniden oluşturulması sürecinin kuvvetini gösteriyor. Birkaç yıldır, kuruluşlar içindeki kadın erkinin özgüllüğünü yücelten yeni bir söylem tarzı belirdi. Yönetimle ilgili görevleri yerine getiren kadınlar, daha "demokratik" bir idare modelini yeğliyor, erkeklerden daha kolektif biçimde davranıyor ve sorunların insani boyutunu daha fazla göz önüne alıyorlarmış. İktidarı paylaşma istemi, insanlara değer verme çabası, kişiler arası ilişkilere duyarlılık; kadına özgü yönetim işte böyle oluyormuş²⁰. Kadınların işletmeyi insani hale getireceği, daha uyumlu ve parlak, daha az otokratik ve daha iletişimli iş yerleri yaratacağı fikrine dayanan yeni bir mit oluşuyor. Burada ilginç olan, söz konusu mitin duyarlılık, sezgi, başkalarını düşünme, kişilere yönelme gibi geleneksel olarak kadınlara atfedilen niteliklere dayalı oluşudur. "Kadınların yönetme biçemi" konusu, gerçek gözlemlere dayanan bir saptama gibi değil de, tipik biçimde cinsel klişeler zemininde gelişen yeni bir sosyal düşlem gibi görünüyor²¹. Kadın liderliğin toplumsal bir meşruluk kazandığı dönemde, ayrımcı klişeler yok olmak bir yana, yeniden oluşuyor: Doğası gereği erkeğe boyun eğen kadın klişesi çökerken, hemen bir diğeri çıkıp prensipte artık kadınlara açık olan iktidar alanında cinsiyetler arası farklılığı yeniden kuruyor. Her şey, sanki kadın erkinin toplumsal açıdan, ancak dişinin arketip niteliğindeki imajıyla yoğrularak doğrulanabilirmiş gibi olup bitiyor. Meritokratik rasyonalite dünyası cinsiyetler mitini yok etmediği gibi, onları yeni demokratik feminist ideallerle devreye sokarak geri dönüştürmeyi de başarıyor.

Gün ışığına çıkan yeni bir şey yok mu? Elbette yok. Cinsel klişelerin yok oluşu fikrinin hiçbir geçerliliği olmamasına karşın, her şey onların hareket tarzının, etki ve ayırt etme gücünün tıpatıp aynı biçimde türemediğini gösteriyor. Dönemin özgünlüğü saydam işletmelerin devreye girmesinde değil, cinsel klişelerin daha az küçümseme, sınıflandırma ve dışlama kapasitesine sahip olacağı erk yapılarının ortaya çıkışındadır. Şimdiden, kadının liderliği keskin ve düşmanca yargılara çok daha az yol açıyor; bu hareket, kadınların yüksek öğrenim diplomaları almalarının yanı sıra eşitlikçi ve meritokratik göndergelerin yükselişiyile de yoğunlaşacaktır. Önyargıların büyük harflerle belirtildiği ortamlarda, kadınların gelenek-

sel olarak erkeklere özgü sektörlere ve mevkilere erişiminin önünü kesin biçimde kapatmayan *zayıf betimlemelerimiz* olur: Postmodern kültürün özelliği, cinsiyetlere ilişkin "hazır düşünceler" in etkisindeki olası azalma sürecidir; bu kültür *yumuşak* klişelerin gelişmesine tekabül eder. Cinsiyete dayalı cezalandırma ve kesin sınıflandırmalar çağında, bunun yerini öznelere *kişiliğine* gitgide öncelik veren bir kültür alır. Cinsel klişelerin hükmünün azalması, bireyselliğe ve bireyin yeteneklerine verilen ağırlığın artışı; yeni bireyselci çağların çizdiği eğim budur işte. Bu dönüşüm, kadınların en yüksek basamaklara erişimini engelleyen barajların ortadan kalktığı anlamına kesinlikle gelmez, yalnızca bunların artık aşılmasız nitelikte olmadığını gösterir. Kadının üst düzey makamlarındaki yeri daha uzun süre erkekler tarafından dikilmiş bilinçli ya da bilinçsiz engellere bağlı kalacak olsa da, gitgide kadınların kendi motivasyon ve zevklerinin, tercihlerinin ve seçtikleri yaşam tarzlarının işlevi olacaktır.

Ayrıca cinsel klişeler tepeden çok temelde varlığını koruyor: İcra işleri cinsel klişelerin izini üst düzey görevlerden daha fazla taşıyor. Sonuçta bir kadının devlet başkanı olması, duvar ustası ya da itfaiyeci olmasından daha az hayret uyandırıyor; şirket yöneten bir kadın, bir inşaat boyacısından daha az şaşırtıcı oluyor; işletme okulunda eğitim gören bir kız öğrenci, elektrik ya da mekanik tezi hazırlayan bir genç kıza göre çok daha az olay yaratıyor. Üniversite eğitim dalları, profesyonel eğitime göre daha düşük düzeyde olsa da, hiç kuşkusuz cinsiyet ayrımının izini taşıyor (teknik dallar erkeklerin, "dil ve edebiyat" ise kızların egemenliğinde). 1968'de kızlar, mühendis okullarının öğrenci sayısının % 5'ini oluşturuyordu. Kızların erkeklere ait yüksek burçlara sızışı, yavaş ve sınırlı olsa da, gözle görülür bir hal alıyor. Simgelerin ve özdeksiz şeylerin yönlendirmedeki payı arttıkça, klişelerin gücü azalıyor; üretim süreçlerinin özdekselliği doğrulandıkça, seksist düzenekler egemen oluyor. Klişeler artık hiyerarşinin üst basamaklarından çok alt basamaklarında ayrıma yol açıyor.

Kadın düşmanı imgeler, işletmede yok olmayacak ama kadınların yönetim makamlarına yükselişini engelleme gücünü giderek yitirecektir. Bu hipotezi yetkin kılan yalnızca törelerin daha eşitlikçi evrimi değil, yetenek birikiminden yoksun kalmama, en iyi ele-

manları işe alıp koruma kaygısını taşıyan yeni yönetim tarzının gerekleridir. Güncel laytmotiv şudur: Başarılı bir işletme esnek olmalı, kadınların karşılaştığı zorlukları geçici olarak gidermeli, hiyerarşinin üst düzeylerinde onların daha fazla temsil edilmesini sağlamalı, insan kaynaklarının tam potansiyelini geliştirmek amacıyla kendi yapılarını, kültürünü, yönetim uygulamalarını değiştirmelidir. Çeşitli Amerikan işletmeleri, kadın kadroların yararlanması için, "olumlu ayırım" politikaları güdüyor. Diğerleri, cinsel klişelerle savaşmak, görüşleri ve değerleri değiştirmek, kadın-erkek arası gerilimleri azaltmak amacıyla, personeli duyarlı kılma programları düzenliyor. Başkaları ise, kadınların deneyimini pekiştirmek ve ilerlemelerini sağlamak için, onların işlevsel mevkilerden harekâtla ilgili mevkilere geçmesini teşvik ediyor. Sağda solda, sorumluların ücret artışını kadınların yükselmesini gözle görülür hale getirmelerine bağlı kılan *mentoring programs* (akıl hocalığı programları) ve diğer *accountability programs* (yükümlülük programları) ortaya çıkıyor. İşletmenin kendi kurumsal meşruluğunu inşa edip dış ve iç imajını değerlendirmek, yaratıcılık madenlerini olabilecek en iyi duruma getirmek zorunda kaldığı bir dönemde, yeni gereksinimlere karşılık veren, kadınların kariyer gelişimini teşvik eden bir dinamik göze çarpıyor.

İşletmelerdeki bu yeni yönelimler semptom değeri taşıyor: Cinsel klişelerin yönetim dünyasındaki meydan okumalar, "gizli bedeller", işletmenin ileri görüşlülük ve uyum sağlama zorunluluklarına engel oluşturan katılıklar gibi görünmekte olduğu anlamına geliyor. Cinsiyetler arası hiyerarşi klişeleri uzun süre, modern işletmelerin bürokratik rasyonalitesiyle uzlaşabildi: Öncelikle ailenin sorumluluğunu taşımaya mahkûm edilen kadınlara ast görevler; erkeklere ise kumanda görevleri düşüyordu. Nesnel kurallara ve cinsel konumlarına gönderme yapmaksızın, kişilerin yalnızca becerisine dayanan bir rasyonel hiyerarşi idealinin aksine, erkeğin baskınlığını güvence altına bu dağılım, en azından her iki cinsiyete atfedilen "doğal olarak" farklı roller dolayısıyla rasyonel açıdan meşruluk kazanabiliyordu. İşletme, tarafsız ve meritokratik ilke olarak, kadının erkeğe bağlılığına ilişkin geleneksel şemayı sürdürüyordu. Cinsel klişelerin, performansları olabildiğince geliştirme zorunluluğuna karşıt "akıl dışı" bariyerler olarak kabul görmesiyle,

bu devir artık sınırlarına ulaştı. *Cam tavan* şikâyetleri hem eşitlikçi isteklerde yeni bir ivmeyi, hem de "arkaik" olan cinsiyetler arası hiyerarşi ilkesinden artık kurtulmak üzere olan araca yönelik rekabetçi rasyonalite dinamiğini yansıtıyorlar. Girişimci rasyonalite, en azından ilkeler açısından, cinsel rollerdeki farklılıkla ilgili toplumsal mantığına kendi kuralını dikte etmeyi başardı.

Kadrolu kadınların artışı, cinsel klişelere karşı savaşım ve olumlu ayırım önlemleri "cam tavan"ı kırmayı başarabilecek mi? Bu hiç de kesin değil. İlk olarak, kadınların işletmeler içindeki azınlık konumu, Rosabeth Moss Kanter'in anladığı şekliyle, ilerlemelerine zarar veren klişeleri tek başına açıklamaz: Bunların kökü, cinslerin yeni bir sayısal dağılımının mekanik olarak yok etmeyeceği kimliksel ve kültürel mantıklara uzanmaktadır. Ayrıca, kadınları yönetim makamlarına ulaştırmayı hedefleyen olumlu eylem programları, hem işletme hem de bizzat kadınlar açısından aynı anlamı taşıyan bir çözüm oluşturmamaktadır. Kota sistemleri gerçekten de erkeklerde kırgınlığa yol açıp içlerinden bazılarının kendilerini haksız yere cezalandırılmış hissederek kaçmalarına neden olabilir. İşletmeler, en iyileri ödüllendirmeye izin vermeyen bu yola kalıcı olarak girecekler mi? Bundan kuşku duyulabilir. Üstelik nicel hedeflere uymak zorunda kalan yöneticiler, terfi etmiş kadınların ilerleyişinin gerçek vasıflarından çok programın elverişliliğine dayalı olduğunu düşünerek, yeteneklerini her zaman gereğinden az kullanabilirler. Son olarak, tercihe dayalı davranış politikalarından yararlanan kadınlar, bazen bir suçluluk duygusunun, özsaygı kaybının, yeteneklerini küçümseme ve yönetimin beklentilerini gözünde büyütme eğiliminin baskısı altında kalarak, örgütsel başarının getirdiği en iyi psikolojik koşullara sahip olduklarını hissetmeyeceklerdir²². Bunların tümü, işletme tarafından alınan iyi niyetli önlemlerin, kadınların büyük bir kısmının karar alma makamlarına erişmelerini sağlamak için yeterli olmayacağını düşünmeye yönelten gerekçelerdir. Bu konuda işletmenin sorumluluğu bulunsa da, kadınlara da bir o kadar sorumluluk düşüyor. "Cam tavan"ı geri çekecek olan yöneticilerin "iyi niyet"i değil, kadınların piramit yarışına girme kararlılığıdır. Kota darbeleriyle seçkinler yaratılmaz: "Cam tavan"ın çöküşü, ancak kadınlar yönetimin en üst konumlarını ele geçirmeyi anlamlı bulup bu yola kendilerini tam olarak

adadıkları zaman başlayacaktır. İktidarın sonuncu halkası düzeyinde, hiçbir örgütsel önlem konumların cinsel dağılımını değiştirmeyi başaramayacak ve özne-kadının daha yüksek makamlara kendiliğinden yükselme istencinin yerine geçemeyecektir.

Günümüzde hâlâ iktidar yarışlarında kadının ve erkeğin yeri eşit değilse, bu durum işletmelerdeki seksizmden çok, sosyalleşme normlarının ve kadınlara düşen evcil rollerin sonucudur. Dolayısıyla, göreceğimiz gibi, bu simetri bozukluğu ortadan kalkma noktasında değildir. Yine de tanıdığı olduğumuz yapısal ve kültürel dönüşümler, erkeğin "cam tavan" kalesinde, daracık da olsa bir gedik açma olanağını görmemizi sağlıyor. İşletmelerin kadınlara kariyer fırsatları açmaya yöneldiği, erkeğin artık yasal otoriteyi tek başına elinde tutmadığı, cinsel klişelerin artık yasaklayıcı olmadığı, kadınların erkeklerle aynı vasıflara sahip olduğu, rekabetçi değerlerin ikinci cinsiyet tarafından içselleştirildiği bir çağda yaşıyoruz. Bunlar öylesine önemli çalkantılar ki, hiyerarşinin zirvesindeki kadın sayısının daha uzun süre bu kadar düşük oranda kalması pek mümkün değildir.

KADINLAR VE SİYASİ TEMSİL

Ekonomik alanda karar makamından dışlanan kadınlar, siyasi temsil dünyasında da aynı durumdadırlar. Fransa'nın bu konudaki içler acısı durumunun üzerinde durmak artık gereksizdir. Kadınların Millet Meclisi'nde % 5,5, Senato'da ise % 4,9'u oluşturduğu Fransız parlamentosunda, 1996 yılında 1946'dakine kıyasla daha az kadın yer alıyordu. Eski Kıta'nın kırmızı feneri olan Fransa, bu açıdan, birçok Afrika, Asya ya da Latin Amerika ülkesinin gerisindedir, yetmiş ikinci sırada görünüyor. Bununla birlikte, "gelişmiş" ülkeler arasında bile, hiçbir yerde parlamentolar eşit oranda kadın ve erkekten oluşmadığına göre, Fransa yalnızca görece bir istisnadır. 1993'te, ABD'nin seçilmiş meclislerinde kadınların sayısı % 10,8'di; İngiltere'de bu oran % 9,2'ye, İspanya'da % 16'ya, Almanya'da % 20,5'e yükselir. Yalnızca kuzey ülkeleri çok daha iyi du-

rumda olsa da, her yerde siyasi meclislerde kadının yetersiz temsili egemendir.

Siyasi temsilin erkekler tarafından bu müsaderesi karşısında sık sık, siyaset dünyasının erkeğin en son kalesi, en maço, kadınlara en kapalı alan olduğu fikri öne sürülür. Erkek meslektaşlarının koruyucu ya da saldırgan tepkilerini, tepeden bakan kibarlıklarını, kendilerine birer siyasi sorumlu olarak değil de birer kadın olarak bakma tarzlarını gözler önüne seren siyaset kadınlarının tanıklıkları birbirine çok benziyor. Buna bir de, seçimlere adaylığını koyma ve kabul görme anında karşılaştıkları barajlar ekleniyor. Bunların tümü, siyaset dünyasını "arkaik", "iş dünyasına göre çok geri kalmış"²³ bir alana benzetiyor. Kadrolu kadınlarla siyaset kadınlığının kendi dünyalarını aynı şekilde değerlendirmemeleri de bu hükmü destekliyor. Siyaset kadınları, istisnasız olarak, partilerinin maçoğundan yakınıyor. İşyerinde ayrımcı uygulamalarla karşılaşmadıklarını bildiren genç, iyi eğitilmiş, mevki sahibi kadınlar ise hiç de o kadar katı görünmüyorlar²⁴. İş dünyasında, kariyer güzergâhlarının erkeklerinkine kıyasla hiçbir önemli farklılık göstermediğini kabul eden yönetici kadınlar da yok değil²⁵. Buradan da, siyaset dünyasının lider kadınların ilerlemesine karşı daha dayatıcı olduğu, kadınlarla erkekler arasında eşitliği sağlayacak son yer olduğu fikri çıkıyor ortaya.

Bu bakış açısı tartışılabilir. Geneviève Fraisse, kadınların sivil erklerini siyasi erklerinden daha kolay kullandıklarını ve iş idaresine erişimin siyasi temsile göre daha az kapalı olduğunu savunuyor²⁶. Olgular, Fransa'da bile, bu görüşü tam olarak doğrulamıyor. 200 Fransız işletmesinin birine bile komuta eden tek bir kadın yok. En büyük grupların genel müdürlüğünde mevki sahibi kadınların oranı % 5'in altında ve bunlar özellikle iletişim, insan kaynakları ya da araştırma gibi sorumlulukları yerine getiriyor. Yönetim danışmanlıklarında, kadınların varlığı pek az. Aslında, büyük işletmeler dünyası, siyaset alanına göre erkek egemenliğinin süregelenine daha iyi bir örnek oluşturuyor. Kadınların siyasal marjinalizasyonunda istisnalar görülürken, "cam tavan" fenomeni evrensel nitelikte. Demokratik ülkeler bazen kadınları hükümetin başına getiriyor; büyük işletmeler dünyasında aynı şey geçerli değil. İsveç'te, parlamento koltuklarının % 40'ı kadınlara ait ve 1994'ten

bu yana hükümet eşit sayıda kadın ve erkekten oluşuyor ve kadınların elinde önemli portföyler bulunuyor. Buna karşılık, bu ülkede hiçbir büyük firma bir kadın tarafından yönetilmiyor. Norveç'te, milletvekillerinin % 35'i kadın, ve bakanlık görevlerinin yarısından fazlası onlara düşüyor. Ancak büyük grupların yönetimi hâlâ erkeklerin elinde. Holding ve çokuluslu şirketlerin başkanlığını yapan kaç tane büyük patron kadın var? Dişi Yurttaş Kane'lere nerede rastlanıyor? Sık sık ifade edilen bir fikrin aksine, kadınlar siyasi iktidara iş dünyasının zirvesinden daha kolay erişiyorlar, en uzak tutuldukları alan ise ekonomik iktidar.

Daha önce de söylendiği gibi, bu durumun böyle devam etme olasılığı çok az. Kadınlar kaçınılmaz olarak işletmelerin ve parlamentoların beyin takımında daha fazla yer alacak. Ancak psikolojik, ideolojik ve siyasi etkenler nedeniyle her şey, gelişmenin siyasi alanda, ekonomik alandakine göre daha hızlı ve daha önemli olacağını gösteriyor. Psikolojik etkenler: Bu kitapta "kadın doğası" ideolojisini yeniden canlandırmaya değil, yalnızca verili bir kültürde ve verili bir zamanda gözlemlenebilen fenomenlerden siyasi sonuçlar çıkarmaya çalışıldığından emin olabilirsiniz. Bizi ilgilendiren açıdan, çoğu siyaset kadınının tanıklıkları birbirine uyuyor: Motivasyonları gibi siyasi iktidarla ilişkileri de erkek meslektaşlarınınkiyle aynı değil. Bu farklılıklar sık sık tanımlandı: Siyaset kadınları erkeklere göre daha pragmatik ve daha az kariyer düşkünü, iktidar oyunları onları daha az büyülüyor, mevki elde etmekten çok fikirlerini geçerli kılıp somut adımlar atma kaygısını taşıyorlar²⁷. Bu, kadınların tutku sahibi olmadığı anlamına değil, bu tutkunun "konum" ve onur elde etmekten çok sonuca varma istencine bağlı olduğu anlamına geliyor: İktidar kendi başına bir amaçtan çok, bir araç olarak algılanıyor.

İktidar için iktidar tutkusu lider kadınların büyük bir kısmını heyecanlandıran şey olmasa da, kadınların ileride, işletmelerin pek fazla anlam taşımayan zirvesi için mücadeleye girmekten çok, ortak çıkara hizmet etmek için kullanılan siyasi sorumluluk mevkilerini ellerinde tutmaya yatkın olacakları hipotezi öne sürülebilir. Lider sorumluluklarının özel yaşama gözle görülür biçimde daha az yer bıraktığı ölçüde, kadınların bu "özveri"yi kudret için kudret zevkini öne çıkaran görevlerden çok, "başkaları için" ilerleme anla-

mını taşıyan davalar adına kabul edecekleri konusunda bahse girilebilir. Yer kapma yarışının yapmacıklığı ve siyaset dünyasına egemen olan erkek cephesi ne olursa olsun, bu dünyanın, büyük firmaların zirvesindeki rekabete oranla, kadınların katılımını hemen seferber etme şansı daha fazladır. Siyasi alan ve büyük grupların ekonomik yaşamı, yarın kadınlara daha büyük bir yer ayıracaktır, ancak gelişme hiç kuşkusuz ekonomik yaşamda daha yavaş görülecektir. Bunun nedeni ise falokratik dirençten çok, asgaride kalan dışıl yatırım; kadının yasaklanmasından çok, kudret mantığının anlam mantığına fazlasıyla baskın çıktığı görevlerde göreceli geri çekilmesi olacaktır.

Başka fenomenler de aynı sonuca götürüyor. Batılı demokrasilerde yeni bir olgu çıktı ortaya: Siyaset meclislerinde kadının yetersiz temsili utanç verici hale geldi, tartışmalara ve canlı protestolara konu oldu. Büyük bir kısmı kadınların siyasi yaşama yükselmesi amacını taşıyan gönüllü eylemleri desteklediğini belirtirken, partiler –imaj gereği– bu sarsıcı durumun değişmesi için önlemler önermek zorunda kalıyorlar. "Cam tavan" konusunda ise kesinlikle böyle bir şey söz konusu değil. Fenomen fırtınalar koparmadan süregeliyor: Kısa süre içinde her şeyin değişeceği güvencesini veren ekonomiden sorumlu önemli kişilerin yatıştırıcı görüşlerinden başka bir şey yok ortada. Siyasette cinsiyet eşitliği konusunda büyük kamu tartışması; büyük işletmelerin beyin takımlarında kadınların bulunmaması konusunda sessizlik: Siyaset kadınlarını teşvik edecek çarpıcı bir çelişkidir bu. Sandıktan çıkan karara boyun eğmek ve sivil toplumdan gelen istekleri göz önüne almak zorunda olan siyasi partilerin, bu ideolojik ve kolektif baskılara çok daha az maruz kalan büyük özel gruplar dünyasına göre, kadınların ilerlemesini daha hızlı ve daha etkili biçimde sağlamaları gerekecektir.

Buna bir de, feminizmin yeni ruhu ekleniyor. Bugün Fransa'da, kadınların millet meclislerinde bu kadar az yer kaplamasının nedeni yalnızca kamu yaşamı üzerindeki erkek tekeli geleneği değil, ayrıca, daha az ölçüde olsa da, kadınların özel yaşam hakkına ilişkin sorunlar üzerinde seferber olan neofeminizmin, koruyucu egemenliğin ve baskının damgasını taşıyan kirliliği olarak görülen iktidara katılımı talep etmemiş olmasıdır. Bu dönem aşıldı: Siyasette kadın/erkek eşitliği için feminist savaşımın zamanı baş-

ladı. Bu tavır değışikliğinin kadınların kamu yaşamındaki yeri üzerinde etkili olmaması mümkün değil. Yalnızca maço değerler çöktüğü için değil, kadınlar artık bu hedef uğruna savaşım verdikleri için, yarın siyaset alanında kadınların oranı daha fazla olacaktır. Ekonomideki seçkinleri hedef alan bunun benzeri hiçbir toplu istem gözlemlenmiyor: Avantajlı olan yine siyasi alan.

Eşitlik ve üçüncü kadın

Bu yeni bir durum. Bugün erkeklerin siyaset alanına el koyuşu kabul edilmez bir hal aldı. Demokratik ideal işini tamamladı, yurttaşların büyük bir çoğunluğu kadınların kamuyla ilgili önemli kararlara katılımını son derece arzu edilir bir şey olarak görüyor. Fransa'da bu çatışmalı alanda tek bir temel sorun kaldı: Kadınların siyasi yaşamda ilerlemesi nasıl sağlanabilir? Anayasayı gözden geçirip seçim yasasına tam eşitliği katarak zorunlu kotalar mı belirlemeli, yoksa hak eşitliği geleneğimizin çiğnenmesi gibi görünen bir şeyi red mi etmeli? Feminist ayrımcılığın siyasi taleplerine karşı mükemmel itirazlar öne sürüldü²⁸. Modern yurttaşlığın temeli olarak insan türünün birliği fikrine, hukuk kuralının evrenselliğine bağlı olduğumuzdan, bu itirazları benimsiyoruz. Tam eşitlik olgusu arzu edilir bir şeydir, hukukta tam eşitlik ise değildir. Seçilmiş meclislere eşit sayıda erkek ve kadını empoze etmek mi? Bu durumda, aynı ilkenin toplumsal yaşamla ilgili diğer topluluklarda ve diğer sektörlerde, tüm mesleklerde, tüm düzeylerde kısa sürede uygulanmasını talep edilmemesi için bir neden olabilir mi? Ayrıca ülkenin siyasi temsilcilerinin dağılımını önceden düzenleyen bir önlem nasıl benimsenebilir? Demokrasilerde temsilcilerin seçilmesi bir topluluğa ya da bir cinse ait olmaya değil, yeteneğe, rekabete, meritokratik eşitliğe dayanır. Siyasi seçkinlerden mücadele etmeleri ve kendi sorumluluklarını üstlenmeleri beklenemeyecekse, kimden beklenebilir?

Konumunu cinsiyete bağlı bir tür "rant"a, bir güvence ve koruma sistemine borçlu olan kadın milletvekillerinin imajı ne olur? Kotalar daha fazla kadının siyaset meclislerine katılabilmesini sağlayacak, korunma gereksinimi duyan kırılgan kadın klişelerini geri-

letmeye ise yaramayacaktır. Eşitlik adına, cinslerin temsilinde eşitsizlik yeni bir soluk bulacaktır. Pek çok kadın, haklı olarak, kendini siyaset sahnesine kabul ettirme acizliğini ifade eden önlemleri küçük düşürücü hatta aşağılayıcı buluyor. Özsaygı ve itibarın önemi üzerinde durulan bir çağda, yeni feminist istekler kadının imajını "zayıf cinsiyet" olarak yeniden belleklere kazıyor; bu, cinslerin eşit kabulüne, yeni bir kimlik bilincinin yükselişine, cinsel klişelerin gerileyişine pek uymayan bir imajdır.

Ne olursa olsun, kadınların siyasetin dışında bırakılması, sivil toplumun evrimine hiç uymadığından sarsıcı, kabul edilmez, son derece arkaik bir hal aldı. Bu durumu ayrımcılık döngüsüne düşmeden düzeltmek için, cumhuriyetçilik geleneğinden yana olanlar tam eşitliği anayasal bir ilke değil, süresi kısıtlı bir istisnai önlem haline getirmeyi öneriyorlar²⁹. Bu şekilde sunulduğunda, eşitlik projesi, gerçekten de değerlerimizin evrensellik temeline darbe indirmez. Ne var ki, hangi hükümetin on yıl içinde yerleşmiş kotaların geçersiz olduğunu ilan edecek siyasi cesarete sahip olacağı bilinemez: İstisnai yasa, tepeden inme kural haline gelecektir. Siyasi iktidarın cinsiyetler arasında dağıtılması isteniyorsa, belki de erkeklerin yararlandığı bir himayeler yığını olan, Fransızların bu özel durumuna kızmakla işe başlamak gerekir. Himayelerin ve işlevlerin derhal kısıtlanmasını sağlayacak yasa, Cumhuriyet'in evrenselci temelini yadsımadan ve kadınları ikinci sınıf milletvekilleri haline getirmeden, erkeklerin el koyduğu yerleri serbest bırakmanın saygınlığına sahip olacaktır.

Zorunlu eşitlik, insanı erkek ya da kadın, Siyah ya Beyaz olarak değil, kendine has özelliklerinin ötesinde insan olarak tanıyan modern yurttaşlık fikrine göre, natüralist bir gerilemeden ibarettir. Bu hukuksal-felsefi gerilemenin, bir çeşit kimlikssel ya da toplumsal-tarihsel gerilemeyle ikiye katlandığını da ekleyelim. Kotalar hukuku ya da siyasette eşitlik, aslında kadınları bir topluluk olarak yeniden tanımlamak, onları gene yeri önsel olarak siyasi düzenlemeyle belirlenmesi gereken bir kategoriye yerleştirmek anlamına gelir. Bir başka deyişle, üçüncü kadın modeli bir toplumsal ve kimlikssel *belirsizlik* mantığı uyarınca kullanıldığında, geleneksel bir ilke olan toplumsal önbelirlleme bir şekilde sürdürülmüş olur. Sivil toplum kolektif belirleme düzeniyle yapılandırılan dünyadan az

çok kurtulurken, eşitlikçi demokrasi, cinsiyetler arası eşitlik adına olsa da, bizi oraya yeniden batırmaktadır. Kotalar ve tam eşitlik, cinsiyetler arası farklılığın mülkiyet alanını yeniden düzenleyerek, tanımlanmamış kimliğin ve kendi kendini yaratmanın açık mantığından destek alan üçüncü kadın modeline karşı, eski "korunan" kadın tasvirini aktarır. Bu, empoze edilen eşitlik ya da siyasetin sivil topluma göre "geri kalmışlığı"nı türetmenin yoludur.

İktidar ya da Erkeğin Sonsuz Dönüşü

Gelecekte kadınların üst düzey sorumluluk makamlarını daha fazla işgal edeceğini belirtmek, aşırı bir riski göze almak değildir. Halen kadınların vasıflarıyla hiyerarşideki konumları arasında öylesine büyük bir tutarsızlık var ki, zirvede ilerlemeleri neredeyse kaçınılmaz oldu. Ancak bu, fenomenin yeni boyutu hakkında bir şey ifade etmez. Büyük, düzenli, erkek üstünlüğünü sarsabilecek bir sıçrama mı, yoksa gıdım gıdım ve sonuçta sınırlı bir ilerleme mi beklenmelidir? Büyük örgütlerin karar merkezlerinde kadın ve erkek konumlarının simetrisizliğini açıklayan temel gerekçeler irdelendiğinde, bir senaryo diğerlerinin tümünü bastırır, zafer edalı iktidarın dişileşmesi tezlerine birkaç vurgu eklemeyi gerektiren bir senaryodur bu.

KAMUSAL BAŞARIYA KARŞI ÖZEL BAŞARI

Kadının kariyeri ve aile yaşamı

Evlilik ve anneliğin kadın kariyerlerinin üzerindeki engelleyici etkileri defalarca vurgulanmıştır. Eş ve anne olmanın iş yaşamında bir bedeli vardır. Evli kadınlar, her yerde, bekâr kadınlara göre diplomalarından daha az yararlanırlar. ABD’de, yönetici kadınların % 70’i bekârdır; British Institute of Management’in üyeleri arasında, erkeklerin % 93’ü, kadınların ise yalnızca 58’i evlidir.

Çocuk sahibi olmak yüksek düzeylere erişimi zorlaştırır: ABD’de, yönetici kadrolar arasında, erkeklerin 90’u, kadınların ise ancak % 35’i çocuk sahibidir. Kadın ne kadar çok çocuk sahibiyse, kariyeri o kadar zarar görür; birkaç çocuğu olan evli kadınların ortalama ücreti, aynı eğitimi almış olan çocuksuz kadınlarınkinin altında kalmaktadır¹.

Hiç kuşkusuz, bazı incelemeler evlilik ve çocukların üst makamlardaki kadınların ücret düzeyi üzerindeki olumsuz etkilerine karşı çıkabilir². Quebec’te yapılan başka incelemeler de, devlet idaresinde yüksek mevkilerdeki kadınların, nüfus ortalamasına göre daha yüksek bir evlilik ve doğurganlık endeksine sahip olduklarına dikkat çekmektedir³. Yine de, bu veriler kadınların aileyle ilgili görevlere bağlı bir engele takıldıkları fikrini geçersiz kılmaz. Doğumlar yüzünden işe ara verilmesi, çocuklara ve ev işlerine ayrılan zaman, annelik sorumluluklarına bağlı zihinsel yük, kariyerinde ilerlemek isteyen kadınları cezalandırmaktadır. Annelik sorumluluğu ile profesyonel sorumluluk arasında çekiştirilen kadınlar, kariyer tasarımlarını kendi kendine kısıtlayıp erkeklere göre daha az devingen ve daha verimsiz, işyerinde daha az mevcut, örgütlerde yükselmeye daha az istekli hale gelmelerini sağlayan özveri stratejilerini benimsemektedir. Kadınların zirvede yetersiz temsili, kadın düşmanı bir baraj etkisinden önce, aile yaşamıyla iş yaşamı arasında bir denge kurma istencinden kaynaklanır.

Kadınlar öncelikle ailevi sorumluluklara layık görüldükçe, büyük ekonomik örgütlerin yönetim kadrolarında bir kadın-erkek eşitliğinin ortaya çıkması olasılığı zayıftır. Ev işinin cinsel dağılımında temel değişimler görülebilir mi? Kesinlikle hayır. Kadının özgürleşmesinin postmodern dinamiği, iki cinsin rollerinde homojenleşme değil, kadının aile alanındaki öncelikli rolünün bireysel özerkliğin yeni gerekleriyle birleşmiş olarak süregelmesine işaret eder. Her şey, kadınların aile alanında baskın bir konumu koruduğunu ve koruyacağını göstermektedir. Bu fikir, daha da geliştirildi: Toplumlarımızda, kadınların yeni arzuları geleneksel ailevi sorumluluklarına zarar vermiyor. Modern rollerle "eski" roller birlikte barınmakta ve buna, kadının aile alanına yaptığı yatırıma özerklik ve anlamın, iktidar ve yakın ilişkinin eşlik etmesi neden olmaktadır. Kadının aile topluluğu içinde artık bireysel göndergelerle bağ-

daşabilen baskın konumu, süregelmek zorundadır. Bu koşullar altında, ekonomik dünyanın en yüksek basamaklarında kadın-erkek konumlarının eşitsizliği, hemen giderilecek gibi görünmüyor.

Kuşkusuz çocuk yuvaları, aile yardımları ve hizmetçiler, mevki sahibi kadınlara kariyerini ilerletme olanağını tanıyabilir ve tanıyabilecektir. Ayrıca, işletmeler artık, kadınların iş ve ailenin getirdiği zorunlulukları bağdaşturmalarına yardımcı olmak amacıyla, sosyal politikalar geliştirmektedir (çocuk bakım merkezleri, hasta çocuklar için acil servisler, iş bölümü). Ancak, bu düzenlemelerin, ailevi sorumlulukların oluşturduğu engelin üstesinden gelebileceği kuşkuludur. Kadının kendini kariyerine tam olarak adanması, erkeklerin aksine, en azından kısmen aileye karşı görevlerine zarar verecek şekilde gerçekleşmektedir. Erkeğin liderliği, babalık rolünden hiçbir özveri gerektirmez; kadının ki ise annelik işlevleri konusunda çatışmaları ve suçluluk duygularını beraberinde getirir. Bu koşullar altında, erkeklerle kadınlar arasında eşit silahlı bir rekabetin ortaya çıkması hayal edilebilir mi? Avantajlı olan erkeklerdir ve daha birçok kuşak boyunca öyle kalacaktır, çünkü aile alanına erkekten çok kadının kadının yatırım yapmayı sürdürmesi olasıdır.

Kadının aileye karşı rolünü içselleştirmesi o kadar önemlidir ki, çocuklu kadınlar stratejik mevkilere ulaşmış olsalar bile, çocuk sorumluluğu taşımayanlara göre yükselme şanslarına daha az inanır, iş değiştirmeye daha az istekli, daha az gözü pek görünürler⁵. Çifte görevleri nedeniyle, çalıştığı şirketten ayrılan kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazladır ve birçoğu, hem annelik hem de iş kadını rolünü daha ahenkli bir biçimde yerine getirebilmek için kendi hesabına ve kendi yerinde⁶ iş yapmayı yeğlemektedir. Ayrıca kadınlar şirket kurma dalgasını başlatmış olmakla birlikte, mütevazı gelirli küçük işverenler olarak kalıyor ve çoğu kez işletmelerinin fazla büyümesini istemiyorlar. Kadın girişimciliğindeki patlama; bir iktidar arayışından çok, özgürlük, maddi rahatlık ve kendi geçimini sağlama isteğini, daha iyi bir zaman yönetimini, iş yaşamıyla aile yaşamını bağdaştırmanın yeni bir şeklini yansıtır⁷: ABD’de, kadınların yönettiği ve sahip olduğu işletmelerin yarısının yerleşim yeri, kendi konutlarıdır. Kadınlar artık işe büyük bir yatırım yapsalar bile, aileyle iş arasında denge kurma istekleri, ka-

riyer ve iktidar saplantısından daha ağır basan temel bir eğilim gibi görünmektedir.

Toplumsal başarı ve duygusal başarı

Aile yaşamının getirdiği zorunluluklar ve bununla ilgili roller, kadınların örgütlerde en yüksek düzeylere ulaşamamalarının tek nedeni değildir. İki cinsiyetin toplumsal hırs, ekonomik ve profesyonel başarıyla ilişkisini belirleyen normlar, tamamen birincil bir rol oynar. İktidarın, üstün bir hiyerarşik işleve indirgenemeyeceğini herkes bilir: İktidar insani bir tutkudur, felsefi gelenek bunu uzun süredir *libido dominandi*, şan şöhret düşkünlüğü, onurlandırılma ve itibar görme isteği olarak tanımlar. Toplumsal görkem ve saygınlık isteği, kuşkusuz yalnızca erkeklere özgü değildir. Ancak, bizimki de dahil olmak üzere, toplumlarda kadınlarla erkekler unvan ve mevki arayışına eşit biçimde "teşvik" edilmez, prestij yarışlarında kadınla erkeğin imajı aynı değildir. İktidar "yazgı"larının cinsel yönden farklılığını destekleyen, toplumsal başarıyla ilgili bu ayırıcı değerlendirme sistemleridir. Feministlerin erkek iktidarına karşı yıllardır sürdürdüğü saldırılardan sonra, profesyonel ve maddi başarı hâlâ kadına değil de erkeğe daha olumlu, daha değerli ve değer verici görünmektedir. Bir kocanın, eşine göre daha üstün bir toplumsal mevki sahibi olması doğal gelir; tersi ise her zaman öyle görünmez. İki cinsiyetin evlilikle ilgili beklentileri de aynı doğrultudadır: Zengin bir erkekle evlenme umudu, toplumsal açıdan hâlâ zengin bir kadınla evlenme umudundan daha yaygın, daha meşrudur. Ayrıca mevki sahibi erkekler yüksek ücretlere, uzun süreli kariyer hedeflerine, ilerleme olanaklarına kadınlara göre daha fazla değer verir; kadınların öncelikleri arasında ise daha çok içerik, işyerinin kalitesi, havası, kişiler arası ilişkiler yer alır⁸. Çeşitli araştırmalar, elbette ki kadınlarla erkekler arasındaki motivasyon benzerliklerinin artık farklılıklardan çok daha baskın olduğunu göstermektedir. Ancak şu da var ki, erkeklerin toplumsal başarısının getirdiği prestij, genellikle iş yaşamının dış motivasyonlarına (mevki, ücret) kadınlardan daha fazla ağırlık vermelerine yol açar.

Başarı, toplumsal açıdan hâlâ bir cinsiyet mantığına göre tak-

dir görür. Erkeğin iş alanına yaptığı aşırı yatırımla ilgili suçlamalar zayıftır; oysa kadınların sahip olduğu profesyonel hırs karı-koca arasındaki denge ve çocukların eğitimi konusunda önyargıyı da birlikte getirdiği için, onlara yöneltilen eleştiriler serttir. Daha geniş bir ölçekte, kadının başarısı ilk önce özel değerlere göre yargılanır. Genç erkekler başarılı yaşamı toplumsal başarıyla özdeşleştirirken, genç kızların büyük çoğunluğunun tercihi *duygusal başan-*dan yanadır⁹. Anne-babalar kızlarının maddi başarısından çok gelecekteki duygusal ve ailevi mutluluğuna önem verirken, oğulları için besledikleri profesyonel hırs kızları için beslediklerine oranla daha fazladır: Kızlarıyla ilgili dilekleri arasında ilk önce annelik yaşamıyla bağdaşabilecek ilginç bir iş; oğullarıyla ilgili olanlar arasında ise iş güvencesi ve kariyer perspektifi yer alır. Eşitlikçi kültürün attığı adımların ardında, beklentiler ve cinsel rollerdeki simetrisizlik, geleneksel kamu erkeği/özel kadın ayrımını yeniden oluşturmaktadır.

Yanılıya yer yok. Kadını aile alanına kapatıp siyasi topluluktan uzaklaştıran dönem kesinlikle aşılmıştır. Ancak bu müthiş devrim, özel/kamusal konusunda iki cinsiyetin birbiriyle yer değiştirebilmesi anlamına kesinlikle gelmez. Yeninin altında, eski devam etmektedir: Cinsel açıdan özel/kamusal ayrım artık büyük harflerle yazılmasa da, iki cinsin çok sayıdaki arzusuna ve davranışlarına hükmetmeyi sürdürüyor. Aslında, aile yaşamı, yakın ilişki gibi alanlarda kadının hükmü geçerken; mevki, profesyonel rol, iktidar, başarı gibi konularda erkeğin üstünlüğü söz konusudur. Yüzeysel olarak, cinsel rollerin tersine çevrilebilirliğinin etkisindeyiz; gerçekte ise, özel ve kamusal rollerdeki cinsel ayrım, üstü örtülü veya açık bir biçimde, yine devam ediyor.

Anlam ve anlamsızlık arasındaki iktidar

Bu simetri bozukluğuna, iki cinsiyetin tasarıları, iddiaları ve profesyonel özlem düzeylerinde hâlâ rastlanıyor. Kadınların genelde erkeklerinki kadar hırslı olmayan profesyonel tasarılar oluşturduğu bilinir, kendilerini onlar gibi doğal biçimde ve kendiliğinden, örgütün üst basamaklarında hayal etmezler. Kızlar, lise eğitimi bit-

tiğinde, sosyal statü açısından mütevazı mesleklere açılan dalları erkeklere göre daha sık seçerler¹⁰. Ayrıca ticaret ya da mühendislik okullarındaki kız öğrenciler arasında, ileride kendini başkan ya da genel müdür olarak hayal eden ve kendi şirketini kurmayı düşünenlerin sayısı erkeklere göre çok daha azdır¹¹. Büyük firmalarda çalışan kadınlar, genellikle en yüksek basamaklara tırmanmaya hevesli görünmezler¹². Elbette ki bu, kadınların toplumsal ve profesyonel hırstan yoksun olduğu anlamına gelmez, ancak bu hırs her şeyden önce belirli bir alanda, ender olarak da mutlak kudretli "siyasi" projelerde yetkin, profesyonel olma istencinden kaynaklanır. Çalışan kadınlarda kariyer hırsı, bir yaşam modeli ve birincil bir varoluşsal projeden çok, özel yaşamdaki hoşnutsuzluğun bir telifisi, gidericisi olarak görünür¹³. Aslında, kadınların profesyonel özlemleri görkem, prestij ve aşırı hâkimiyetten ziyade, erkeklerle eşitliği hedefler¹⁴. Cinsel klişeler, özel başarının kamusal başarı üzerindeki baskınlığı, sonuçta kadınların hırslarını kısıtlayıp mutlak kudret ve başkaları üzerindeki güçle ilgili projelerden kaçınmalarına yol açar. Sosyal açıdan özel değerlere öncelik vermeye yatkın olan kadınlar, birkaç istisna dışında, iktidar arayışında olduklarını kabul etmezler; kudret için kudret, kendini derin bir varoluşsal erek olarak empoze edemez.

İşte bu nedenle, "başarı korkusu"nu kadınların yöneticilik konumlarının eşğinde durmalarını açıklayan ilke olarak gören kuramları benimseyemeyiz. Erkek hiyerarşisi bilinen bir gerçek gibi görüldüğü, kadının başarısı toplumsal protesto şekilleri ve katlanılmaz rol çatışmaları yarattığı sürece, kadınlara özgü bir kişilik vasfı olarak sunulan ünlü başarı korkusu (*fear of success*)¹⁵, hiç kuşkusuz profesyonel hırslarını önemli ölçüde dizginliyordu. Artık bunlar geride kaldı. Kızların "silikleşmek", hem yüksek eğitimden hem de sorumlu mevkilerden vazgeçmek zorunda oldukları dönem sona erdi. Ancak birtakım çekinceleri olsa da, kadının başarısı artık sosyal uzaklaştırma kararına yol açmıyor. Kadının başarı korkusunu kalıcı bir veri olarak değil de, artık gerilemekte olan bir kültürün psikolojik etkisi olarak irdelemek gerekir. Günümüzde, kadınlar başarmaktan korkmuyorlar: Zirveye çıkma konusundaki sosyal motivasyonları erkeklerinkinden farklıdır. Kadınları iktidardan uzak tutan artık psikolojik bir iç yasaklama değil, kamu ala-

nında kendini kabul ettirme dürtüsünün çok zayıf olması ve örgütsel başarıdan çok özel başarıya, hiyerarşik egemenlikten çok ilişki zenginliğine değer veren bir sosyalleşmedir.

Kadınlar örgütlerin en üst basamaklarını tırmanmaya ender olarak kararlı görünmekle birlikte, mevki ve onur peşinde koşmaya, güçlü cinsiyete can katan kariyerizmi ve oportünizme eleştirel bir gözle bakıyorlar. Kadınların iktidar mücadelelerinden uzak duruşu, ilişkisel ve duygusal değerlere dayanan, "özel" paydalı bir sosyalleşmeden ayrıştırılamaz. Sosyalleşmelerinin dayanağı olan kişilere yönelme, mevki ve kudret mücadelelerine karşı çıkmaya yatkın olmalarına yol açar, iktidar için iktidar arayışının *varoluşsal anlamını* boşaltır ve erkeklerden farklı olarak, aile yaşamlarına zarar verecek olursa kariyerlerini feda etmeyi düşünmelerine neden olur. Kamu erkeği/özel kadın ikiliği, iktidar arayışını birincisi için anlamla donatan, ikincisi için de anlamsız bırakan bir aygıt gibi işler. Varoluşsal anlam öncelikle kişiler arasındaki bağların niteliğiyle özdeşleştiğinde, bir sanayi imparatorluğu kurmak, bir topluluğu dünya önderi düzeyine yükseltmek, yöneticiler çevresinde gitgide daha yukarılara çıkmak, birincil idealler olarak zor kabul görür: Kudret istenci tek boyutlu, baskın, duygusal bağları olmayan bir yaşam tarzıyla bağdaştırıldığından, yüklü bir anlamdan yoksundur. Kadınların erk kullanımıyla pek ilgilenmemelerinin tek nedeni, toplumsal başarının onlara daha az prestijli görünmesi değil, aynı zamanda, kişiliğin "anamlı" boyutuna dayalı olan sosyalleşmelerinin, egemenlik ve kudret tasarılarına kendini adamanın boş olduğunu düşünmelerini sağlamasıdır. Dişil savaşımclığa yapıştırılan olumsuz imajlar kadınların iktidar fethine karşı ortaya koydukları otosansürü kısmen açıklayabilse de, işin aslı başkadır. Kadınların iktidardan uzak durmalarını sağlayan, psikolojik barajlardan (rol çatışmaları, kendini ifade etme korkusu, dişilikten arındırılmış imaj) önce, bir *anlam tukanmasının* etkisi, örgüt egemenliğinin varoluşsal anlamını değersizleştiren özel, iletişimsel ve anlatımsal bir değerler enflasyonu gibi görünmektedir.

Yine de kadınların kendilerini kuruluşların tepesinde hayal etme zorluğunu, Ödip tutsaklığını vurgulayarak, kadının iktidar motivasyonunu "imkânsız bir davranış ve aşılmaz bir engel¹⁶" olarak irdeleyen psikanalitik projektörün ışığında yorumlamaktan ka-

çınalım. Burada kuram, tarihsel oluşumla aynı düzlemde değildir artık. Sözde "mümkün olmayan", aslında pek güzel olmuştur. *Cam tavan*'ın eleştirildiği ve feministlerin siyasi meclislerde cinsiyet eşitliği taleplerinde bulunduğu bir dönemdeyiz. Kadın iktidarının meşrulaştığı ve hak olarak öne sürüldüğü bu tarihi süreç, prensipte ontolojik olarak onları birbirinden uzaklaştıran Bilinçaltı, Fallus ve Ödip ekonomisiyle nasıl bağdaştırılabilir? Gündemdeki dönüşümleri hesaba katmaktan aciz olan metapsikolojik yaklaşımdan vazgeçmek zorundayız. Kadınların günümüzde hâlâ yüce iktidarı ele geçirdiklerini ender olarak hayal etmelerinin nedeni, kesinlikle kutsal ve ihlal edilemez olduğu düşünülen "erkek iktidarı tabusu" değil, dişi benliğin yaşamın özel boyutlarına yaptığı yatırıma değer katan toplumsal-tarihsel normlardır. Artık iktidar kapıları aralanmaya başlıyor ve kadınların karar makamlarına erişmesinin önündeki engeller mutlak olmaktan çıktı. Geriye yalnızca kadınları genelde hiyerarşinin en yüksek düzeylerini fethetmekten vazgeçiren, öncelikle yaşamın özel alanına atanmaları sorunu kaldı.

Özel kadın/kamu erkeği ayrımı, kadınları erkeklerle iktidar yarışında bir başka şekilde aşağılar. Her türlü iktidar konumu, zor tercihleri, meydan okumaları ve risklere girmeyi içerir. Kuşkusuz bunlar hesaplanmış risklerdir. Ne var ki girişimci ruh, cüret ve serüven ruhundan, zevk ve meydan okumadan, kazanan kişi ve "oyuncu" olma istencinden tam olarak ayrıştırılamaz. Toplumsal değer biçmenin farklı sistemleri göz önüne alındığında, erkeklerle kadınlar bu eylem ve karar boyutuyla eşit biçimde yüzleşiyorlar mı acaba, diye sorulabilir. Birtakım analizler bunu uzun süredir gözlemliyor: Erkek ve kadın yöneticilerde risk anlayışının aynı olmadığı görülüyor¹⁷; erkekler riskin taşıdığı değer açısından farklı görüşlere sahip olmakla birlikte, kadınların bakış açısı çok daha olumsuz görünüyor, onlar riski itibar ve iktidara ulaşma fırsatından çok bir başarısızlık olasılığı olarak yorumluyor. Bugün hâlâ, çok sayıda insan kaynakları yöneticisi, erkeklerin riske atılmaya kadınlardan daha hazırlıklı olduğunu düşünüyor¹⁸. Buna şaşırma mıyız? Elbette hayır, çünkü riske olumlu yaklaşmakla toplumsal başarıya verilen değer birbirine koşuttur. Hegelci ders unutulmamalıdır: Erkekler şöhret ve prestij için kendi aralarında savaşıp ölüm riskine meydan okurlar. Bu düşünce işin özüne inmektedir:

Kendini başkalarına kabul ettirme ve saygı görme isteği, risk inisiyatiflerini akla getirir. Toplumsal itibar gereksinimi ne kadar görkemliyse, meydan okuma ve risk o kadar olumlu anlama bürünür. Günümüzde hâlâ, sosyal ve profesyonel statüye tanınan prestijin erkekleri daha açıkça meydana okuma ve riske girme davranışlarına yönelttiği rahatça düşünülebilir. Tam tersine, kadınların riskten o kadar zevk almıyor görünmeleri, en azından kısmen, yükselme ve kazanma güdüsünü daha az veren özel rollerine bağlıdır. Başarının yararını erkeklere göre daha az gören kadınlar, olayların ve işlerin gidişatına meydan okumaya daha az eğilimli görünürler.

Kamu erkeği/özel kadın: Gelecekte ne olacak?

Kamu erkeği/özel kadın simetrisizliğinin evrim perspektifleri nelerdir? Rekabetçi ve meritokratik düşlemin gücündeki artış, bu ayrımı çözmeyi, erkeklerle kadınları profesyonel ve sosyal başarıyla ilgili değerler karşısında eşit kılmayı başarabilecek midir? Hiç de kesin görünmüyor. Kuşkusuz, annelik işlevi daha uzun süre, cinsiyetler arası rollerin homojenleşmesine temel bir engel oluşturmaktadır. Kadının profesyonel başarısına verilen değerin daha düşük olması, kesinlikle çocukların bakımını üstlenmeye dayanan dişil rolle ilişkilidir. Kadınlar annelik görevlerine atandığı süreçte, profesyonel performansları ve kamusal rolleri pek az sosyal prestij görecektir: Bu iki fenomen at başı gider. Bilinen tüm toplumlarda bu böyle olmuştur; yarın da böyle olacaktır. Kadının yaşam koşullarında ortaya çıkan olağanüstü çaptaki değişiklikler (doğum kontrol, doğum oranlarındaki düşüş, yüksek eğitim, kadının ücretli çalışmasının meşruluğu) bu sabit değeri bozmayacaktır. Görüldüğü gibi, kadınların ev alanındaki baskınlığı tarihi bir geri kalmışlıkla karşılaştırılamaz, çünkü bireyselci değerlerin kendisi, kadınları geleneksel özel "alan"larına yeniden yatırım yapmaya, ona yeniden sahip çıkmaya yöneltir. Bu, annelik rolünde, profesyonel değerlerin lehine işleyen aşamalı bir gerileme midir? Kadrolu kadınlar çocukların eğitiminde birincil sorumluluğu üstlenmeye devam edip profesyonel rolleriyle annelik rollerini uzlaştırmaya can attığı süreçte, bunun doğrulanması olanaksızdır. Annelik rolüyle ilgili mode-

lin aktarılmaması değil, tarihsel geri dönüşümü söz konusudur. Yüksek eğitim ve kariyer dışı cinsin yaşamında önem kazansa bile, annelik kadının özel yaşam alanında simgesel bir çağrışım kaynağını oluşturduğu sürece, iki cinsiyetin başarı ve hırsla eşit derecede değer vermesi pek düşünülemez. Kadınlar çocuklara daha az zaman ayırsalar da, anne-çocuk arasındaki özgül bağ anlamındaki toplumsal "engel", yok olmayacaktır. Bir kültürün annelik işlevine köklü bir anlam vermemesi, dünyaya çocuk getirme olgusunu değerler sistemine ve yaşam tarzına aktarmaması mümkün müdür? Meritokratik göndergelerin gücü, babaların aile yaşamına belki de daha etkin katılımı, kadınların geleneksel olarak özel roller atanmasını derinlemesine değiştirmeyecektir.

Bu açıdan, demokratik toplumların ufku daha farklı, zaman zaman belirtildiğinden daha az bulanık görünmektedir. Özel kadın/kamu erkeği karşıtlığını sosyal yaşamdaki arkaik bir ayrım olarak düşünmekten vazgeçmeliyiz, çünkü postmodern çağ bir biçimde, onu kendi hareketiyle yeniden kurmaktadır. Kadınların artık yalnızca özel yaşama indirgenmediği elbette ki yadsınamaz; kamusal ve profesyonel rolleri artık toplum içinde oldukça meşru görülmektedir. Sonuçta, kadınların hiyerarşik iktidar basamaklarında "yükselişi", yalnızca başlangıç evresindedir. Ancak kadını "özel" alana yerleştiren kuvvetler, erkeklerin örgütlerdeki üstünlüğü çökmek üzere olmadığına göre, istikrar kazanmaktadır. İktidarın cinsel bakımdan ortak iyeliği, ne sınıfsız toplumların ne de demokratik toplumların geleceğidir. İktidarın, en azından ekonomik iktidarın, kadınlarla eşit biçimde paylaşılmaktansa, erkeklerin elinde kalması daha olasıdır. Cins ayrımları tarihinin sona ermesi değil, daha ziyade erkek egemenliğinin, eskiye göre daha az gösterişli ve prensipte kadınların yeni hırslarıyla rekabete açık biçimde de olsa, yeniden başlaması söz konusudur.

ERKEKLER OYNAR VE KAZANIR

Şirketlerde erkek üstünlüğünü daha uzun süre olası kılacak başka etmenler de vardır. Bunlar kişilik vasıflarını, her iki cinsiyete uygun görülen zevkleri ve davranışları düzenleyen, cinsiyetler ve sosyalleşme normlarıyla ilgili ideallerdir. Erkek çocuklara erkek gibi, kızlara da kız gibi davranmayı öğreten sosyalleşme modelleri, ilerideki iktidar ve toplumsal kudret savaşımına bir cinsiyeti diğerine göre daha iyi hazırlayan tavırları ve ruh hallerini yaratır. Cinsiyet özelliklerinin belirlenmesiyle birlikte, iktidar karşısında cinsiyetler arası eşitsizliğin sosyal oluşum süreci başlar.

Birçok gözlem, eğitime bağlı olarak bağımsızlık ve rekabet ruhunun erkeklerde kızlara göre nasıl daha iyi geliştiğini göstermiştir. Erkek çocuklardan daha kırılğan ve daha narin görülen kızlar, onlara göre daha fazla korunur ve gözetlenir. Erkek çocuklarsa daha sık cezalandırılır ve eleştirilir; zor bir görevle karşı karşıya kaldıklarında, anne-babalarından kızlara göre daha ender yardım görürler. Bunun yanı sıra, kızlara göre daha geniş bir alanda serbestçe dolaşmalarına daha erken izin verilir; ergenlik çağında, anne-babalar kızların dışarı çıkmasını erkeklerle göre daha zor kabul edilir. Bunların tümü, kızların özerkliğe kavuşmasını geciktiren ve tam tersine, erkeklerde risk ruhunu, daha yüksek bir özgüveni, çok daha az edilgenliği, önde gitmekten pek korkmamayı teşvik eden ayırt edici normlardır.

Erkek çocukları bağımsızlığa iten bu eğitim mantığının üstüne, erkeğe özgü rekabete, saldırganlığa, meydan okuma ve başkalarına kafa tutmaya yönelik bir sosyalleşme ve psikolojik bir işleyiş biner. Kızların aksine, erkek çocuklar kavga edip birbirini kışkırtmaya, birbirine üstünlük taslamaya daha eğilimlidirler, "daha güçlü olan" kıstasına göre hiyerarşiler oluşturur, "kılıbık" muamelesi görmekten çekinir, böbürlenme yarışına girer, grup içinde emirler verip tehditlere başvururlar¹⁹. Ergenlik çağında, ikili grup baskısı ve topluca yapılan sporlar birleşerek bir yarışma, rekabet, ötekileri geçme ortamı yaratırlar. Arkadaşlarından kabul görmek, kızların dikkatini çekmek, değerlerini ortaya koymak amacıyla, gençler birbiriyle boy ölçüşüp güçlerini, mükemmelliklerini, erkekliklerini

kanıtlamak isterler. Spor kültürüne özgü saldırgan oyunlar, medyanın aktardığı erkeksi imgeler taşıyan kavgalar, ifşa edilen aşk fetihlerinde ileri sürülen cinsel sömürüler; bunların tümü, erkek kimliğinin oluşumunda rekabet ve yarış değerlerinin önemine işaret eder. Kazanmak, en güçlü olmak, ötekileri geçmek, erkek idealinin merkezini oluşturur. Bu koşullar altında, erkeklerin iktidar alanlarındaki baskın konumuna şaşırmak mümkün müdür? Kadınlara göre, saldırganlığa doğal olarak daha fazla teşvik edilen, bir rekabet kültüründe sosyalleşen, ötekileri yenmekten gurur duymaya kıskırılan, üstünlüklerini kanıtlamaya teşvik edilen erkekler, egemenlik savaşımalarında kendilerini ikinci cinsiyete göre daha fazla ortaya koyarlar.

Erkekler belki de iki kat avantajlıdır. Onlar, liderlik için gerekli olan iddiaları, güveni ve kendine aşırı değer vermeyi geliştiren daha rekabetçi bir kültürün içine saplanırken, kadınlar daha düşük bir özsaygıya yol açan aşırı koruyucu bir sosyalleşmenin "engelleri"yle karşılaşır. Çok sayıda araştırma, kadınların daha az hırslı tasarımlarının yanı sıra, yönetimin üst kademelerinde daha az yer almalarını, özgüven eksikliklerine bağlıyor. Bu o kadar önemli bir noktadır ki, özsaygı düzeyi, kadrolu erkekler ve kadınlarla ilgili araştırmalardan çıkan en ayırt edici özellik olarak görünmektedir.²⁰ Kadrolu kadınların çoğu bizzat, bu psikolojik boyutu başarılarının temel nedenlerinden biri olarak düşünür. Oysa, fenomenle ilgili daha ince bir gözlem, bu ifadelerden kuşku duyulmasını sağlar. Ergen kızlar, erkeklere göre kendileri hakkında daha olumsuz bir imgeye sahipmiş gibi görünseler de, kadrolu kadınlar için aynı şey geçerli değildir. Gerçekten de, eşit ücret alan erkekler ve kadınlar, aynı yetkinlik hissine sahip olurlar; duygusal kuvvetlerini algılayış tarzlarının yanı sıra, üstleri ve astlarıyla ilişkilerinde kendileriyle ilgili görüşleri açısından, cinsiyetler arasındaki benzerlikler farklılıklardan daha anlamlıdır: Kadrolu kadınlar, kendilerine erkek meslektaşları kadar olumlu bir gözle bakarlar.²¹ Kadınların hiyerarşinin tepesinde bu kadar az temsil edilmesinin nedeni, profesyonel başarıya göre gelişebilen ve zaten değişken bir duygu olan özgüven eksikliğinden ziyade, "özel" damgasını taşıyan rolleri ve rekabetçi karşılaşmalarda kendini ortaya koymaya pek az yönelik olan bir sosyalleşme tarzıdır.

Toplumlarımızda elbette ki kızlar rekabetçi değerleri gitgide içselleştiriyor. Ne var ki tek bir sosyalleşme modeline kesinlikle yönelmiyoruz. Kadın hâlâ büyük ölçüde ilişkisel, psikolojik, mahrem olana, duygusal, evcil ve estetik uğraşlara; erkek ise "araçsallığa", teknik-bilimsel olana, ayrıca şiddet ve kudrete yönelik. Kadınların gitgide daha fazla etkinleştiği sporda bile, rekabetçi gönderge dağılımı erkekte ve kadında aynı şekilde olmuyor. Erkekler hâlâ rekabete dayalı sporları, kızlar ise egzersiz ve formu koruma etkinliklerini yeğlediğini belirtiyor. Bunun yanı sıra erkeklerde performans, kızlarda ise biçim teşvik ediliyor. Şampiyon kızlar, erkeklerinkine benzer bir şöret ve saygınlığa ulaşamıyor; gençlere kendilerini özdeşleştirecek modeller olarak kabul ettirmeyi pek beceremiyorlar²². Son olarak, genç erkek atletler doping yapmaya kızlara göre daha meraklı görünüyor²³. Şu saptamayı yapmak zorundayız: Kadınlar sportif etkilere gitgide daha fazla girseler de, rekabetçi ruha erkeklerinkinden değişik bir anlam ve önem veriyorlar. Kadınlar için, başkalarını yenmek fiziksel etkinliğin kendisine göre daha önemsiz görünüyor; erkekler içinse rekabet kendi başına bir tutku: Başkalarıyla yarışmak, kazanmak, en iyi olmak başlı başına bir amaç ya da bir değer olarak ortaya çıkıyor.

Erkeği tercihen rekabete ve sonuçlara, kadınları ise ilişkiye ve yakınlığa yönlendiren bu toplumsal ve kimliksel normlar, erkeğe hiyerarşi basamaklarını tırmanma avantajını tanıyor. Üstün gelmek, başkalarına hâkim olmak, erkekler için başlı başına bir amaç, bir kimliksel ideal; kadınlar içinse değil. Erkeklerin, bu iktidar jokerini korumaları gerekiyor. Meritokratik kültürün etkisi gitgide genişleyebilir, ancak rekabetçi değerlerin her iki cinsiyet tarafından benzer biçimde içselleştirebileceği ve kadınları aile, ilişki ve cazibe alanına yerleştiren normların yok olacağı pek düşünülemez. Yeni psikolojik ve iletişimsel göndergelerin erkek kimliğinin rekabet eksenini yıkabileceğini düşünmek de yanıltıcıdır. Anneliğin kadını özel alanla bağdaştıran sürekli bir etken olması gibi, bugün artık açıkça sergilenmesi hoşla gitmeyen erkek cinselliği ve eril fiziksel güç de, egemenliğin sanal-toplumsal değerlendirmesinin "yapısal" vektörleri işlevini görüyor. İnsan topluluklarında tüm farklılıklar büyütülmeye ve dönüştürülmeye mahkûmdur. Erkeksi kuvvetin, saldırganlığın, cinsellikle ilgili "nesnel" farklılıkların sosyal ve

psikolojik açıdan tamamen anlamsız kalmasının, toplumsal çağrışımlara, değer biçmelere ve farklılaşmalara yol açmaması pek mümkün değildir. Can çekişen kimlikle, erkeğin cinsel ve fiziksel güç sanrısı arasında ilgi kurulmadıkça, gelecekte erkeksi, savaşkan ve rekabetçi idealin baskınlığı kuşkusuz devam edecektir. Eşitlikçi baskılar, cinsiyetler arası farklılığa ilişkin sosyal kodlamalara, klişelere ve düşsel çağrışımlara son vermeyecektir. Bireyselci-demokratik kültür, her iki cinsiyete ait rollerin ve zorunlulukların dengesini elbette ki bozmaktadır. Ancak bu süreç, kadınlara erkeğin rollerini ve davranışlarını sosyal ve kimliksel açıdan ayırıştırma gereğiyle engellenmiş durumda. Bu engelden kurtulmuş bir sosyal düzen kesinlikle düşünülemez.

Mevcut eğilimlerin ışığında, "erkeklerin bozgunu" tezleri ancak kuşku uyandırabilir. Başkalarıyla yüzleştiklerinde "ben"lerini öne sürmeye sosyal açıdan hazırlıklı olan erkekler, güç ve şöhret oyununu kazanmaktaki ayrıcalıklı konumunu yitirmedi. Yalnızca maço değerler, erkeksiliğin en vurgulu belirtileri değer kaybına uğradı. Önemli olan, erkeklik krizi değil, üstüne geçirdiği örtmeceli kalıpların ötesindeki kimliksel sürekliliğidir. Hâkim olma istenci, başkalarıyla boy ölçüşme, kazanmak için kazanmaktan alınan tat, kadından çok erkek tarafından içselleştirilen ilkeler olmayı sürdürüyor. Hegel'in görmüş olduğu gibi, erkeğin öznelliği, insanlar arasındaki itibar ve prestij çatışmasında oluşuyor. Bu model geçerliliğini yitirmedi, savaşçı boyutu kalmamış olsa da, devam ediyor. Tarihin "başlangıç"ından günümüze dek, erkek kendini sınıf ayrımını gözetken karşılaşma ve rekabetlerde ortaya koyuyor. İncinmiş olmaktan çok yeniden yönlendirilmiş olan erkek kimliği, açık toplumlarda, erkeklere her zaman iktidar alanlarında baskın olma olanağını sunuyor²⁴. "Erkeklik krizi" derin bir toplumsal fenomen olmaktan çok, yazınsal bir imgedir: Demokratik çağların geleceğinde, yine ısrarla erkek ve erkeğin iktidarı görünmektedir.

NOTLAR VE KAYNAKLAR

1. BÖLÜM: CİNSELLİK, AŞK VE CAZİBE

1. *Sevmek, Dedi Kadın*

- 1) Niklas Luhmann, *Amour comme passion*, Paris, Aubier, 1990.
- 2) Bu dönemler için, bkz. Niklas Luhmann, *a.g.e.*
- 3) Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, Paris, Seuil, 1977.
- 4) *De l'amour*, I. Cilt, VII. Bölüm.
- 5) *Le Gai Savoir*, V. Cilt, 363.
- 6) *A.g.e.*
- 7) *Le Deuxième Sexe*, Paris, Gallimard, 1949, II. cilt, XII. Bölüm
- 8) Évelyne Sullerot'nun değinisi, *Histoire et mythologie de l'amour'da*, Paris, Hachette, 1974, s. 204.
- 9) Edmond ve Jules de Goncourt, *La femme au XVIIIe siècle* (1862), Paris, Flammarion, 1982, s. 181-188.
- 10) Diderot, *Sur les femmes*, in *Oeuvres*, Paris, Gallimard, la Pléiade, s. 949.
- 11) Rousseau, *Emile*, Gallimard, Folio Essais, s. 582.
- 12) Pierre Roussel, *Système physique et moral de la femme* (1755) Ed. de Paris, 1860, s. 36.
- 13) Maurice Dumas, *La Tendresse amoureuse, XVIe-XVIIIe siècle*, Paris, Perrin, 1966, s. 176.
- 14) Michelet, *L'amour* (1855), Paris, s. 61.
- 15) *Emile*, *a.g.e.*, s. 539.
- 16) Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, *a.g.e.*
- 17) Anne-Marie Thiesse, *Le Roman du quotidien*, Paris, Le Chemin Vert, 1984, s. 125-127.
- 18) Anne Martin-Fugier'nin değinisi, *La Bourgeoise*, Paris, Grasset, Biblio-Essais, 1983, s. 292 ve 289.
- 19) *La Femme européenne*, Paris, Laffont, 1970, s. 218.
- 20) Colette Dowling, *The Cinderella Complex*, New York, Pocket Books, 19981.
- 21) Françoise Picq, *Libération de femmes: les années mouvement*, Paris, Seuil, s. 74 ve 81.
- 22) Fransa'da, Anne-Marie Dardigna, *Femmes, femmes sur papier glacé*, Paris,

- Maspéro, 1974; ABD'de, Germaine Greer, *La Femme eunuque*, a.g.y., s. 218-240.
- 23) Roland Barthes, *Fragments d'un discours amoureux*, Paris, Seuil, 1977, s. 207-211.
- 24) *Les Comportements sexuels en France*, derl. Alfred Spira, Paris, La Documentation Française, 1993, s. 123.
- 25) a.g.e. s. 175.
- 26) Talcott Parsons ve Robert Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, New York, Free Press of Glencoe, 1955.
- 27) Bu görüş, Gladys Swain tarafından, *Dialogue avec l'insensé*'de vurgulanmıştır, Paris, Gallimard, 1994, s. 215-226.
- 28) Diderot, *Sur les femmes*, a.g.e., s. 952.
- 29) A.g.e., s. 958.
- 30) Tek taraflı boşanma taleplerinin 10'da 7'si kadından kaynaklanıyor (bkz. *Les Femmes*, Insee, Contours et caractères, 1991, s.28.) ABD'de de, kadınların boşanmayı başlatma girişimlerinin oranı % 55 ile % 65 arasında seyrediyor.
- 31) "Kadının trajedisi" / "erkeğin dramı" karşılığı hakkında, bkz. Irène Théry, *Le Démariage*, Paris, Odile Jacob, 1993. s. 242-266.
- 32) Evli olmayıp birlikte yaşayan çiftlerde bu oranlar erkeklerde %13'e, kadınlarda ise %7'ye çıkıyor (André Béjin, "Les couples français sont-ils fidèles?" *Panoramas*, no. 25, 1966, s. 71).
- 33) *Les Comportements sexuels en France*, a.g.e., s. 134.
- 34) A.g.e, s. 126, 145 ve 200.
- 35) *Marie-Claire*, no. 392, Nisan 1985.
- 36) *Les Comportements sexuels en France*, a.g.e., s. 157 ve 202.
- 37) Elisabeth Badinter, *L'un et l'autre*, Paris, Odile Jacob, 1986.
- 38) Marcel Gauchet'nin "Tocqueville, l'Amérique et nous", başlıklı klasik çözümlemesi kabul gördü, *Libre*, no.7, 1980.
- 39) Robin Morgan'ın ünlü formülü; bkz. "Theory and Practice: Pornography and Rape" in *Going Too Far: the Personal Chronicle of a Feminist*, New York, Random House, 1977.
- 40) Pascal Bruckner ve Alain Finkielraut, *Le Nouveau Désordre Amoureux*, Paris, Seuil, 1977, s. 71-73.
- 41) Lisa Polac, "How Dirty Pictures Changes My Life", *Debating Sexual Correctness* (Derl. Adele M. Stan), New York, Delta, 1995, s. 244.
- 42) Naomi Wolf, *Fire with Fire*, Londra, Vintage, 1994, s. 239-241.
- 43) Diderot, *Sur le femmes*, a.g.e., s. 950.
- 44) Evelyne Sullerot'nun yaptığı alıntı, *Histoire et mythologie de l'amour*, a.g.e., s. 203.
- 45) Simone de Beauvoir, *Le Deuxième Sexe*, a.g.e, s. 478-480,
- 46) Bu bakış açısından, bkz. Georges Duby, "Le modèle courtois", *Histoire des femmes*, c. II, s. 261-276 ve Michèle Sarde, *Regard sur les Françaises*, Paris, Stock, 1983.
- 47) René Nelli, "L'amour courtois", *Sexualité humaine*, Paris, Aubier, 1970, s. 109.

- 48) Bu konuya Luc Ferry'nin savunduğu konumdan yaklaşmak gerekir. Ona göre, modernite heteronomi kalıplarının ortadan kaldırılmasıyla değil, vicedan özgürlüğüne uygun açıdan yeniden oluşturulmasıyla tanımlanır (bkz. *L'Homme-Dieu*, Paris, Grasset, 1996).

2. Baştan Çıkarmanın Geleceği

- 1) Georges Duby, *Le Chevalier, La Femme et le Prêtre*, Paris, Hachette, 1981, s. 43-46.
- 2) *L'art d'aimer*, Birinci Cilt.
- 3) Denis de Rougemont, *L'Amour et l'Occident* (1939), Paris, UGE. coll. 10/18, p. 206-207.
- 4) Molière, *Don Juan*, II. perde, IV. sahne.
- 5) Françoise Barret-Ducrocq, *L'Amour sous Victoria*, Paris, Plon, 1989, s. 117-144.
- 6) Pascal Bruckner ve Alain Finkielkraut, *Le Nouveau Désordre amoureux, a.g.e.*, s. 292.
- 7) Vance Packard, *Le Sexe sauvage*, Paris, Calmann-Lévy, 1969, s. 147.
- 8) "Kadınların % 32'si erkeklerle birlikteyken önce konuşmaktan, % 19'u gülmekten, % 15'i sevişmekten, % 15'i hafta sonu geçirmekten hoşlanıyor" (Gérard Mermet, *Franco-scopie 1993*, Paris, Larousse, 1994, s. 139). Fransız kadınlar artık birlikte oldukları erkeklerin fiziksel görünüşü ya da toplumsal başarısından çok, mizah anlayışına hayran olduklarını bildiriyorlar. Hayran olunan nitelikler sıralamasında mizah, zekânın hemen ardından geliyor. Önde gelen baştan çıkarıcılar listesinde, Fransız kadınlar Thierry Lhermitte'yi, Kevin Costner ya da Richard Gere'in önünde bir numaraya yerleştiriyor. (*Questions de femmes*, sayı 1, Nisan 1996).
- 9) Daniel Bell, *Les Contradictions culturelles du capitalisme*, Paris, PUF, 1979, s. 117-127.
- 10) Simmel'e göre, "Kadında koketliğin özü, imalı bir kabulle imalı bir geri çevirme karşıtlığına, son eyleme kadar gitmesine izin vermeden erkeği kendine çekmeye ve tüm umudunu yok etmeden onu itmeye dayanır" ("*La sociabilité*", *Sociologie et Epistemologie*, Paris, PUF, 1981, s. 130).
- 11) Michèle Fitoussi, *Le Ras-le-bol des superwomen*, Paris, Calmann-Lévy, 1987, s. 107.
- 12) Gençlerin % 23'ü hiç kız tavlamadığını, % 48'i ise ender olarak tavladığını belirtiyor (*Vingt ans*, Kasım 1993).
- 13) Robert Bly, *L'Homme sauvage et l'Enfant*, Paris, Seuil, 1992.
- 14) *A.g.e.*, s. 92.
- 15) Françoise de Singly, "Les habits neufs de la domination masculine", *Esprit*, Kasım 1993, s. 60-61.
- 16) Thorstein Veblen, *Théorie de la classe de loisir*, Paris, Gallimard, 1970, s.23.
- 17) Bu nokta *L'empire de l'éphémère* adlı yapıtımda işlenmiştir; Paris, Gallimard, 1987, s. 203-27.

- 18) OMS'ye göre, erkeklerle kadınların %15 ila %20'si cinsel arzu duyamıyormuş.
- 19) Evelyn Sulerot, *Demain les femmes*, Paris, Laffont-Gonthier, 1965, s. 106.
- 20) Pascal Bruckner ve Alain Finkielkraut, *a.g.e.* s. 292 ve 299.
- 21) "Bir kadınla birlikteyken, erkeklerin % 30'u önce sevişmekten, % 21'i hafta sonu geçirmekten, % 19'u aynı hobiye paylaşımdan, % 18'i konuşmaktan, % 10'u da gülmekten hoşlanıyor" (Gérard Mermet, *Francoscopie* 1993, *a.g.e.*).

3. *Feminizm ve Cinsiyetler Arası Savaş*

- 1) Kate Millett, *La Politique du mâle*, Paris, Stock, 1971.
- 2) Janine Mossuz-Lavau, *Les Lois de l'amour; les politiques de la sexualité en France (1950-1990)*, Paris, Payot, 1991.
- 3) Geneviève Fraisse, "Sur l'incompatibilité supposée de l'amour et du féminisme", *Espri*, Mayıs 1993, s. 75.
- 4) Örneğin Marilyn French, *La Guerre contre les femmes*, Paris, L'Archipel, 1992.
- 5) 70'li yıllarda Susan Brownmiller, tecavüze uğrayan iki kadından birine tanıdığı bir erkek tarafından tecavüz edildiğini açıklıyordu. (*Against our Will: Men, Women and Rape*, New York, Simon and Schuster, 1975).
- 6) *Ms. Magazine*'in 1985'te yayımlanan ünlü anketinin sonuçları.
- 7) Bu nokta Charles Krauthammer tarafından çok iyi sergilendi ("La déviance redéfinie à la hausse", *Le Débat*, no.81, Eylül-Ekim 1994).
- 8) Naomi Wolf, *The Beauty Myth*, Londra, Vintage, 1990, s. 167.
- 9) Fransa'da şikâyet sayısı, 1970'de 1038, 1984'de 1859, 1990'da ise 4582'di. Öte yandan, 20 kadından 1'i, baskı altında ilişkiye katlandığını bildiriyor (*Les Comportements sexuels en France, a.g.y.*, s. 216).
- 10) Mona Ozuf, *Les Mots des femmes; essai sur la singularité française*, Paris, Fayard, 1995; Elizabeth Badinter, "L'exception française", *Le Débat*, sayı 87, Kasım-Aralık 1995, s. 123-126.
- 11) Bu sorunla ilgili olarak, bkz. Tzvetan Todorov'un uyarıcı makalesi, "Du culte de la différence à la sacralisation de la victime", *Espri*, Haziran 1995; aynı makale sonradan *L'Homme dépaycé*'de yayımlandı, Paris, Seuil, 1996, s. 213-230.
- 12) Wendy Kaminer, "The Privacy Problem", *Debating Sexual Correctness, a.g.y.* s. 138-143; Camille Paglia, *Vamps & Tramps*, New York, Vintage, 1994, s. 23.
- 13) Burada Claude Lefort'un klasik analizinde yer alan satırları alıntılanıyor (*L'Invention démocratique*, Paris, Fayard, 1981).
- 14) Micher Feher, "Identités en évolution: individu, famille, communauté aux Etats-Unis", *Espri*, Haziran 1995, s. 130.
- 15) Nadine Zaretsky-Lambert, "Le harcèlement sexuel aux Etats-Unis", *Gazette du Palais*, 21 Kasım, 1992.
- 16) Françoise Dekeuwer-Defossez, "Le harcèlement sexuel en droit français: discrimination ou atteinte à la liberté?", *La Semaine juridique*, Ed. G. sayı 13.
- 17) Joëlle Pralus-Dupuy, "Le harcèlement sexuel: commentaire de l'article 222-23 du nouveau code pénal et de la loi no. 92-1179 du 2 novembre 1992", *Actualité législative Dalloz*, 1993, 6. cilt.

- 18) Saldırgan rollerinin gizlenmesi üzerine, bkz. Sylvie Cromer, *Le Harcèlement sexuel en France*, Paris, La Documentation Française, 1995, s. 52.
- 19) Alain Ehrenberg, "Le harcèlement sexuel, naissance d'un délit", *Espirit*, Kasım 1993.
- 20) Jean Baudrillard, "La sexualité comme maladie transmissible", *Libération*, 4 Kasım, 1995.
- 21) Micher Feher, "Érotisme et féminisme aux Etats-Unis: les exercices de la liberté", *Espirit*, Kasım 1993, s. 128.
- 22) Katie Roiphe'in değinişi, *The Morning After*, Londra, Hamish Hamilton, 1993, s. 99-100.
- 23) A.g.y.
- 24) C. Robertson, C. E. Dyer ve D. Campbell, "Campus Harassment: Sexual Harassment Policies and Procedures at Institutions of Higher Learning", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, sayı 13, 1988, s. 792-812.
- 25) J. A. Livingston, "Responses to Sexual Harassment on the Job: Legal, Organizational and Individual Actions", *Journal of Social Issues* 38, sayı 4, 1982, s. 5-22.
- 26) Stephanie Riger, "Gender Dilemmas in Sexual Harassment. Policies and Procedures" in Edmund Wall, *Sexual Harassment: Confrontation and Decisions*, New York, Prometheus Books, 1992, s. 208.
- 27) Edmund Wall, a.g.y., "Talking Dirty", s. 227-228.
- 28) Camille Paglia, "Rape and the Modern Sex War" in Adele M. Stan, *Debating Sexual Correctness*, a.g.y., s. 21-25.
- 29) Proudhon, *Confessions d'un révolutionnaire* (1849), B. Vuyenne'in seçtiği metinler, Club Français du Livre, s. 169.
- 30) Evelyn Sullerot, *Demain les femmes*, Paris, Laffont, 1965, s. 232-233.
- 31) İktidar feminizmi sorunsalı hakkında, bkz. Naomi Wolf, *Fire with Fire*, Londra, Vintage, 1994, s. 147-155.
- 32) Andrea Dworkin, *Pornography: Men Possessing Women*, Londra, Plume Book, 1979.
- 33) Doğaldır ki püritenlikle Amerikalıların cinsellik kültürü arasındaki ilişkilerin ayrıntılı analizi, bu çalışmanın sınırları içinde kendine bir yer bulamazdı. Temel bir yaklaşım için, bkz. örneğin, Robert Döle, *Le Cauchemar américain; essai sur les vestiges du puritanisme dans la mentalité américaine actuelle*, Montréal, VLB, 1966.
- 34) Eric Fassin, "Pouvoirs sexuels. Le juge Thomas, la Cour suprême et la société américaine", *Espirit*, Aralık 1991, s. 126-129.
- 35) Françoise Gaillard, "La démocratie et le sexe", *Les Lettres Françaises*, sayı 19, 1992.
- 36) Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, Paris, Gallimard, c.1, 11. bölüm.
- 37) Philippe d'Iribarne, *La Logique de l'honneur*, Paris, Seuil, 1989, s. 133-176.

II. BÖLÜM: CİNSİ LATİF

1. "Cinsi Lâtif'in İcadı

- 1) André Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'art occidental*, Paris, Mazenod, 1971.
- 2) Jacques Cauvin, *Les Premiers Villages de Syrie-Palestine du IXe au VIe millénaire avant Jésus-Christ*, Lyon, Maison de l'Orient méditerranéen ancien, 1978; aynı yazardan, "L'apparition des premières divinités", *La Recherche*, sayı 194, Aralık 1987.
- 3) Margaret Mead, *Mœurs et sexualités en Océanie*, Paris, Plon, 1963.
- 4) Igor de Garine, "Massa et Moussey; la question de l'embonpoint", *Autrement*, sayı 91, Haziran 1987, s. 108.
- 5) P. ve F. De Dekker, *Ta'arua, l'univers polynésien*, Brüksel, Crédit Communal, 1982.
- 6) Carol Beckwith ve Marion Van Offelen, *Nomads of Niger*, Londra, William Collins Sons & Co, 1984.
- 7) Jean-Louis Flandrin, *Les Amours paysannes (XVIe-XIXe siècle)*, Paris, Gallimard, 1993, s. 166-169.
- 8) Françoise Héritier, *Masculin/Féminin*, Paris, Odile Jacob, 1996, s. 230.
- 9) *A.g.y.*, s. 259-268.
- 10) Claude Levi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Paris, Plon, 1962.
- 11) Pierre Clastres, *La Société contre l'Etat*, Paris, Minuit, 1974.
- 12) Thorstein Veblen, *Théorie de la classe des loisirs*, Paris, Gallimard, 1970.
- 13) Nicole Loraux, "Qu'est-ce qu'une déesse?", *Histoire des femmes*, Paris, Plon, 1991, I. cilt, s. 29; Catherine Fouquet ve Yvonne Knibiehler, *La Beauté pour quoi faire? Essai sur l'histoire de la beauté féminine*, Paris, Temps Actuels, 1982, s. 18-26; baştan çıkarma ve ölüm figürleri olarak Denizkızları ve Calypso hakkında, bkz. Jean-Pierre Vernant, *L'Individu, la mort, l'amour*, Paris, Gallimard, 1989, s. 144-152.
- 14) Sappho, *Poésies*, I, 27, çev. Reinach.
- 15) Henri-Irénée Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*, Paris, Seuil, coll. Points, I. cilt, 1981, s. 67.
- 16) K. J. Dover, *L'Homosexualité grecque*, Grenoble, La Pensée Sauvage, 1982, s. 23-29.
- 17) François Lissarrague, "Femmes au figuré", *Histoire des femmes*, a.g.y., I. cilt, s. 222-223.
- 18) K. J. Dover, *L'Homosexualité grecque*, a.g.y., s. 139-154.
- 19) *A.g.y.*, s. 148.
- 20) François Lissarrague, "Femmes au figuré" adı geçen makale, s. 220 ve 224.
- 21) Platon, *Charmide*, 154 cd.
- 22) Henri-Irénée Marrou, *Histoire de l'éducation..*, a.g.y., s. 202.
- 23) Bernard Grillet, *Les Femmes et les Fards dans l'Antiquité grecque*, Lyon, CNRS, 1975.

- 24) İlkçağda Ovidius, kadınların güzelleşme olanaklarını teşvik eden ve değerlendiren ender yazarlardan biridir.
- 25) Corinne Caponnière, *Le Mystère féminin*, Paris, Orban, 1989, s. 15-24.
- 26) Jean Delumeau'nun değinisi, *La Peur en Occident*, Paris, Fayard, coll. Pluriel, 1978, s. 409.
- 27) *Le Champion des femmes, qui soutient qu'elles sont plus nobles, plus parfaites, et en tout plus vertueuses que les hommes*, Paris 1618, Pierre Darmon'un değinisi, *Mythologie de la femme dans l'Ancienne France*, Paris, Seuil, 1983, s. 18.
- 28) "Kadın yeryüzü cennetindeki melekler gibi oluşturuldu" diyordu Henri Corneille Agrippa, *De l'excellence et de la supériorité de la femme*'da (1529).
- 29) "Cinsi latif'in kutsanması ne Michel-Angelo'nun çıplak erkek hakkında "ilahi unsur" gibi değerlendirmelerde bulunmasına, ne de genel beden ideallerinin orantıları üzerine spekülasyonlara ve hesaplamalara engel olmuştur (bkz. Erwin Panofsky, *L'Œuvre d'art et ses significations*, Paris, Gallimard, 1969, s. 83-99).
- 30) Montaigne, *Les Essais*, III. Cilt, XII. bölüm.
- 31) *Commentaire au "Banquet"* (1469), André Chastel'in değinisi, *Marsile Ficini et l'art*, Cenevre, Droz, 1975, s. 88. Ficini'nin neoplatonizmi hakkında, bkz. ayrıca Erwin Panofsky, *Essais d'iconologie*, Paris, Gallimard, 1967, s. 203-211.
- 32) Gabriel de Minut, aynı anlayışla, 1587'de *De la beauté, discours, divers... voulant signifier que ce qui est naturellement beau est aussi naturellement bon* adlı bir yapıt yayımlar.
- 33) Pierre Francastel, *La Figure et le Lieu: l'ordre visuel du Quattrocento*, Paris, Gallimard, 1967, s. 280.
- 34) Kenneth Clark, *Le Nu*, Paris, Livre de Poche, 1969, c.1, s. 168.
- 35) Ficini, *Commentaire au "Banquet"*, Erwin Panofsky'nin değinisi, *Essais d'iconologie*, a.g.y., s. 225.
- 36) Evelyne Sullerot'nun *Histoire et mythologie de l'amour*, a.g.y., s. 90'daki değinisi.
- 37) J. Bousquet, *La Peinture maniériste*, Neuchâtel, 1962.
- 38) Sara F. Matthews Grieco, *Ange ou diablesse: la représentation de la femme au XVIe siècle*, Paris, Flammarion, 1991, s. 96.
- 39) Erwin Panofsky, *Essais d'iconologie*, a.g.y., s. 222.
- 40) Uzanmış ya da uyuyan kadın imgesi, ayrıca XVIII. yüzyıl romanında "güzel kadın"ın tanımlanmasına da model oluşturmuştur. Roman yazarları kadını, aynen özentili tablolarla sunulduğu gibi betimler. Özentili resim sanatının ve Fontainebleau ekolünün güzelliğin yazınsal kuralları üzerindeki etkileri için, bkz., Jean Serroy, "Portraits de femmes; la beauté féminine dans *L'Astrée*", in *Études sur Etienne Dolet*, Cenevre, Droz, 1993.
- 41) Corinne Chaponnière, *Le Mystère féminin*, a.g.y., s. 117-127.
- 42) Arthur Marwick, *Beauty in History*, Londra, Thames and Hudson, 1988. III. Bölüm.
- 43) A.g.y., s. 60-62.
- 44) A.g.y., s. 15-17.
- 45) A.g.y., VIII. Bölüm.

- 46) Firenzuola'nınkinin yanı sıra, Federico Luigini'nin *Il Libro della bella donna* (1554); Nicol  Campani'nin *Bellezza della donna* 1566); Lodovico Domenichi'nin *La Nobilit  delle donne* (1549) adlı kitaplarını da saymalıyız.
- 47) Norbert Elias, *La Dynamique de l'Occident*, Paris, Calmann-Lévy, 1975.
- 48) François Boucher, *Histoire du costume en Occident de l'Antiquité à nos jours*, Paris, Flammarion, 1965, s. 191-198.
- 49) Sara F. Matthexs Grieco, *Ange ou diablesse...*, a.g.y., s. 147.
- 50) Jean-Paul Desai , "Les ambiguïtés du discours littéraire", *Histoire des femmes*, c.III, s. 275-277; Francette Pacteau, *The Symptom of Beauty*, Londra, Reaktion Books, 1994, s. 26-30.
- 51) Michèle Sarde, *Regard sur les Françaises*, a.g.y., s. 307-317.
- 52) Cinsi l tiffin kutsanmasıyla ilgili bu yorum, Marcel Gauchet ve Gladys Swain'in klasik  a da  ılgınlı ın "büyük i e kapanı ı" hakkındaki   z lemelerinde  nerdikleri g r  le aynı yöndedir (*La Pratique de l'esprit humain*, Paris, Gallimard, 1980, s. 489-501).
- 53) Kim Chernin, *The Obsession: Reflections on the Tyranny of Slenderness*, New York, Harper Perennial, 1981, s. 36.
- 54) G rard Apfeldorfer, *Je mange, donc je suis*, Paris, Petite Biblioth que Payot, 1993, s. 51-53.
- 55) *50 Millions de consommateurs*, Mart 1995.
- 56) Roberta Pollack Seid, *Never Too Thin*, New York, Prentice Hall, 1989; B. Silverstein, B. Peterson, L. Perdue, "Some Correlates of the Thin Standart of Bodily Attractiveness for Women", *International Journal of Eating Disorders*, sayı 5, 1986.
- 57) Susan Faludi, *Backlash*, Paris, Des femmes, 1993, s. 249.
- 58) Jacques Bichot ve Philippe Sentis, *Activité féminine et statut social de la mère de famille*, Paris, rapport CNAF, Mart 1989.
- 59) Kim Chernin, *The Obsession...*, a.g.y., s. 42-44.
- 60) Susan Bordo, *Unbearable Weight*, Berkeley, University of California Press, 1993, s. 68.
- 61) Naomi Wolf, *The Beauty Myth*, a.g.y., s. 86-130.
- 62) Joan Jacobs Brumberg, *Fasting Girls: the Emergence of Anorexia Nervosa as a Modern Disease*, Cambridge, Harvard University Press, 1988, s. 46.
- 63) Bkz.  zellikle, Susan Bordo, *Unbearable Weight*, a.g.y.
- 64) Gérard Apfeldorfer, *Je mange, donc je suis*, a.g.y. s. 234-237.
- 65) Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1975, s. 140.
- 66) A.g.e., s. 30 ve Gérard Apfeldorfer, *Je mange, donc je suis*, a.g.y., s. 283.
- 67) Claude Fischler, *L'Homnivore*, Paris, Odile Jacob, yeniden basım, coll. Points, 1993, s. 212-216.
- 68) Robin Tolmach Lakoff ve Raquel L. Scherr, *Face Value: the Politics of Beauty*, Boston, Routledge & Kegan, 1984, s. 18-20 ve 40-43.
- 69) A.g.e., s. 277.
- 70) T. Cash, D. Cash, J. Butters, "Mirror-Mirror on the Wall: Contrast Effects and

Self-Evaluation of Physical Attractiveness", *Personality and Social Psychology Bulletin*, c. IX (3), Eylül 1983.

- 71) K. Thompson, "Larger than Life", *Psychology Today*, Nisan 1986, s. 39-44.
- 72) Susan Bordo, *Unbearable Weight, a.g.y.*, s. 140 ve 154.
- 73) Naomi Wolf, *The Beauty Myth, a.g.y.*, s. 49.
- 74) *A.g.y.*, s. 20-57.
- 75) Rita Freedman, *Beauty Bound*, New York, Lexington Books, 1986, s. 34.
- 76) Carole Lamoureux ve Line Cardinal, "Femmes cadres et estime de soi", *Tout savoir sur les femmes cadres d'ici*, Montréal kolokyumunun raporları, Montréal, Les Presses HEC, 1988, s. 65-73.
- 77) H. Lanier ve J. Byrne, "How High School Students View Women: the Relationship between Perceived Attractiveness, Occupation and Education", *Sex Roles*, 7, 1981, s. 145-148.
- 78) Marianne Ehrlich ve Geneviève Vinsonneau, "Observation de quelques stéréotypes liés au sexe et étude de leur impact sur la prise des rôles hiérarchiques au cours de l'accomplissement d'une performance de tâche", *Le Sexe du pouvoir*, Paris, Desclée de Brouwer, 1986, s. 274-278.

3. Estetik Aktivizm ve Kadın Dergileri

- 1) Évelyne Sullerot, *La Presse féminine*, Paris, Armand Colin, 1966, s. 52-56.
- 2) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'de 6 kadından 5'i düzenli olarak bir kadın dergisi okuyordu (bkz. Cynthia Leslie White, *Women's Magazines 1639-1968*, Londra, Joseph Michael, 1970, s. 216). Fransa'da, 80'li yıllarda 2 kadından 1'inin kadın dergileri okuduğu tahmin ediliyordu (bkz. Samza-Martine Bonvoisin ve Michèle Maignien, *La Presse féminine*, Paris, PUF, 1986, s. 75).
- 3) Évelyne Sullerot, *La Presse féminine, a.g.y.*, s. 291-295. Çağdaş kadın dergilerinde, "Moda ve güzellik" sütunları toplam sayfaların %30'una yaklaşarak ya da aşarak, çoğu kez daha önemli bir yer kaplar (bkz. Samza-Martine Bonvoisin ve Michèle Maignien, *La Presse féminine, a.g.y.*, s. 92).
- 4) Pascal Lainé, *La Femme et ses images*, Paris, Stock, 1985, s. 52 ve 60. 1989'da, hijyen reklamları ve güzellik Amerikan dergilerine 650 milyon dolar getirdi; bu, ev bakımı ürünlerine ayrılan ilan getirilerinin altı katıydı (bkz. Naomi Wolf, *The Beauty Myth, a.g.y.*, s. 65).
- 5) Lola Montès'in 1879'da yayımlanan ünlü kitabı, yine *L'Art de la beauté chez la femme: secrets de toilette* başlığını taşıyor.
- 6) Gilles Lipovetsky, *L'Empire de l'éphémère, a.g.y.*, s. 107-110.
- 7) Stuart Ewen'in alıntısı, *Consciences sous influence: publicité et genèse de la société de consommation*, Paris, Aubier, 1983, s. 178 ve 56.
- 8) Jean Chrysostome bu geleneksel tavrı çok güzel özetliyor: "Doğuştan güzel olan kadının yapmacık yöntemlere ihtiyacı yoktur; çirkin kadına gelince, far kullanması boşunadır çünkü güzelleşmek için bin bir hileye başvurursa da, bunu başaramaz" (Bernard Grillet'in alıntısı, *Les Femmes et les fards, a.g.y.*, s. 148).

- 9) Baudelaire, "Makyaja Övgü", *Le Peintre de la vie moderne, Œuvres complètes*. Paris, Gallimard, La Pléiade. 1951, s. 95-906.
- 10) A.g.y. s. 905.
- 11) Norville kontesi, *Les Coulisses de la beauté*, Paris, 1984; O. de Jalin, *Les Secrets de la beauté*, Paris, 1904; Garches markizi, *Les Secrets de beauté d'une Parisienne*, Paris, 1894.
- 12) Blanche de Géry, *Leçons de coquetterie et d'hygiène pratique*, Paris, 1885, s. 45.
- 13) Philippe Perrot, *Le Travail des apparences ou les Transformations du corps féminin, XIII-XIXe siècle*, Paris, Seuil, 1984, s. 182-183.
- 14) Arthur Marwick, *Beauty in History*, a.g.y., s. 222.
- 15) Philippe Perrot, *Le Travail des apparences...*, a.g.y., s. 139-156.
- 16) Athur Lefebvre, *L'Art d'être belle*, Paris, 1901.
- 17) Eveyne Sullerot'nun değinisi, *La Presse féminine*. a.g.y., s. 237.
- 18) "Hoş bir kız kaza eseridir; güzel bir kadın ise varılan bir sonuçtur." Robin Tolmach Lakoff ve Raquel L. Scherr'in değinisi, *Face Value...*, a.g.y., s. 81.
- 19) A.g.y., s. 81.
- 20) A.g.y., s. 24269, ve Susan Bordo, *Unbearable Weight*, a.g.y., s. 24-25 ve 254-265.
- 21) Robin Tolmach Lakoff ve Raquel L. Scherr, *Face Value...*, a.g.y., s. 140.

4. "Femme Fatale" in Çöküşü

1. L. S. Rolet, *Le Tableau des piperies des femmes mondaines*, 1685, Pierre Darmon'un alıntısı, *Mythologie de la femme*, a.g.e., s. 52.
2. Véronique Nahoum-Grappe, "La belle femme", *Histoire des femmes*, c.III, s. 99-100.
3. *La Légende dorée à Blanche-Neige*'de, güzel kadının maruz kaldığı tehlikenin altını çizen masa! ve efsaneler eksik değildir.
4. Shakespeare, *Comme il vous plaira*, 1. perde, 3. sahne.
5. Mario Praz, *La Chair, la Mort et le Diable dans la littérature de XIX. siècle*, Paris Denoël, 1977.
6. Claude Quiguer, *Femmes et machines de 1900; lecture d'une obsession modern style*, Paris, Klincksieck, 1979.
7. Bu benzersiz kadın tipi ilk kez Nathan Leites ve Martha Wolfenstein tarafından çözümlenmiştir (*Movies*, Glencoe, 1950); bkz., ayrıca Edgar Morin, *Les Stars*, Paris, Seuil, coll. Points, 1972, s. 27-28.
8. Louis Malle'nin *Fatale* adlı filminde, Juliette Binoche yıkıcı cazibe görüntüsüne kesinlikle sahip değildir.
9. Karl-Joris Huysmans, *À rebours*, Paris, Gallimard, coll. Folio classique, 1977. s. 145.
10. Cindy Crawford ve Claudia Schiffer, Revlon'la, sırasıyla 7 milyon ve 10 milyon dolara varan sözleşmeler imzaladı.
11. Philip Souham, *Top-models, ces nouvelles stars*, Paris, Zelig, 1994.
12. Rita Freedman, *Beauty Bound*, a.g.e., s. 102-103.
13. Shelley Bovey, *The Forbidden Body*, Londra, Pandora Press, 1994, s. 36-44.

5. Cinsi Lâtifin Geleceği

1. Gerçekten, 1914'ten itibaren, Amerikalı feministler mitinglerde "modayı gözardı etme hakkı"nı talep ettiler (bkz. Nancy Cott, *The Grounding of Modern Feminism*, New Haven, Yale University Press, 1987, s. 12).
2. Güzellik kültürü açısından 60'lı yılların önemi hakkında, bkz. Arthur Marwick, *Beauty in History*, a.g.e., s. 343-396.
3. Zella Luria, "Genre et étiquetage: l'effet Pirandello", *Le Fait féminin*, derl. Évelyne Sullerot, Paris, Fayard, 1978, s. 237.
4. P. England, A. Kuhn ve T. Gardener, "The Ages of Men and Women in Magazine Advertisements", *Journalism Quarterly*, sayı 58, 1981, s. 468-471.
5. H. Sigall ve D. Landy, "Radiating Beauty: Effects of Having a Physically Attractive Partner on Person Perception", *Journal of Social Psychology*, sayı 28, 1973, s. 218-224.
6. Jean-Claude Hagège, *Séduire*, Paris, Albin Michel, 1993, s. 62.
7. Naomi Wolf, *The Beauty Myth*, a.g.e., s. 94.
8. Eleanor E. Maccoby, "Le sexe, catégorie sociale", *Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 83, 1990, s. 16-25.
9. Marcel Braunschwig, *La Femme et la Beauté*, Paris, Armand Collin, 1928, s. 241.
10. Pierre Bourdieu, *La Distinction*, Paris, Minuit, 1979, s. 226.

III. BÖLÜM: EV KADINI SONRASI

1. Evde Oturan Annenin Kutsanması

1. 1992'de, 25-49 yaş arası kadınların etkinlik oranı Danimarka'da % 88'i, İngiltere ve Almanya'da yaklaşık % 74'ü, İtalya'da % 56'yı, İspanya'da % 53'ü bulmuştur.
2. Sanayi önceki toplumlarda kadınların çalışması hakkında, bkz. Louise A. Tilly ve Joan W. Scott, *Les Femmes, le Travail et la Famille*, Paris, Rivage, 1987. 1. bölüm.
3. Katherine Blunden'ın alıntısı, *Le Travail et la Vertu*, Paris, Payot, 1982, s. 134.
3. Louise A. Tilly ve Joan W. Scott, *Les Femmes, le Travail et la Famille*, a.g.e., s. 90.
4. Joan W. Scott, "'L'ouvrière', mot impie, sordide", *Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 83, Haziran 1990, s. 2-15.
5. Martine Segalen, *Mari et femme dans la société paysanne*, Paris, Flammarion, coll. Champs, 1980, s. 100.
6. Olwen Hufton, "Women and the Family economy in Eighteenth Century France", *French Historical Studies*, sayı 1, 1975.
7. Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, a.g.e., s. 210-237.

8. Bonnie Smith, *The Ladies of the Leisure Class. The Bourgeoises of Northern France in the XIXth Century*, Princeton, University Press, 1981.
9. 1879'daki işçi kongreleri, Michelle Perrot'nun değinişi, "L'éloge de la ménagère dans le discours des ouvriers français au XIXe siècle", *Romantisme*, sayı 13-14, 1976.
10. Élisabeth Badinter, *L'Amour en plus*, Paris, Livre de Poche, 1980, s. 342-348.
11. Yvonne Sarcey, Anne Martin-Fugier tarafından yapılan altınıt, *La Bourgeoise*, Paris, Grasset, coll. Biblio-Essais, 1983, s. 314.
12. Pierre Rosanvallon, *Le sacre du citoyen*, a.g.e., s. 130-145.
13. Stuart Ewen, *Consciences sous influence*, a.g.e.
14. Bu sorunsal hakkında, bkz. Katherine Blunden, *Le Travail et la Vertu*, a.g.e., s. 32-34.
15. Thorstein Veblen, *Théorie de la classe des loisirs*, a.g.e., s. 55.
16. Catherine Fouquet ve Yvonne Knibiehler, *L'Histoire des mères*, Montalba, 1980, s. 290-298; Françoise Thébaud, *Quand nos grandes-mères donnaient la vie: la maternité en France dans l'entre-deux-guerres*, Presses universitaires de Lyon, 1986.
17. Catherine Fouquet ve Yvonne Knibiehler, *L'Histoire des mères*, a.g.e., s. 138-148 ve 174-189.
18. Michelet, *La Femme*, Paris, Flammarion, coll. Champs, s. 119.

2. Çalışan Kadın

1. Pierre Roussel, *La Famille incertaine*, Paris, Odile Jacob, 1989, yeni basım, coll. Points, s. 239.
2. Elena Millan Game, "Masculin/féminin", *Les Valeurs des Français*, derl. Hélène Riffault, Paris, PUF, 1994, S. 235. 60'lı yılların başında kadınların çalışması konusunda kadın-erkek görüşleri arasında net bir karşıtlık olduğunu anımsayalım: kadınların % 56'sına karşılık erkeklerin yalnızca % 26'sı buna taraftardı. Bkz. Évelyne Sullerot, *Histoire et sociologie du travail féminin*, Paris, Gonthier, 1968, s. 355.
3. Elena Millan Game, "Masculin/féminin", a. g. makale, s. 243.
4. Etkin kadınların 10'da 6'sı, yarım günlük çalışmanın bir aile annesi için en iyi çözüm olduğunu düşünüyor.
5. Georges Hatchuel, "Les Français et l'activité féminine. Travailler ou mater?" *Consommation et modes de vie*, Paris, Credoc, sayı 58, Nisan 1991.
6. Marie Duru-Bellat, *L'École des filles*, Paris, L'Harmattan, 1990, s. 101.
7. Évelyne Sullerot, *Histoire et sociologie du travail féminin*, a.g.e., s. 354-355; Menie Grégoire, "Mythes et réalités", a. g. makale, s. 233; Jean-Marie Toulouse ve Robert Latour, "Valeurs, motivations au travail et satisfaction des femmes gestionnaires", *Tout savoir sur les femmes cadres d'ici* kolokyumunda sunulan bildiriler, Montréal, Les Presses HEC, 1988, s. 132-133.
8. Jacques Commaillie, *Les Stratégies des femmes: travail, famille et politique*, Paris, La Découverte, 1992, s. 19-23.

9. Alain Touraine, *Critique de la modernité*, Paris, Fayard, 1992.
10. Robert Castel, *Les Métamorphoses de la question sociale*, Paris, Fayard, 1995, s. 413-474; Bernard Perret ve Guy Roustang, *L'Économie contre la société*, Paris, Seuil, 1993.
11. Bernard Perret ve Guy Roustang, *L'Économie contre la société*, a.g.e., s. 11.
12. Jacques Commaille, *Les Stratégies de femmes*, a.g.e., s. 25.
13. Dominique Schnapper, *L'Épreuve du chômage*, Paris, Gallimard, coll. Idées, 1981, s. 32-37.
14. Renaud Sainsaulieu, *L'Identité au travail*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1988, s. 111-112 ve 161-165.
15. Betty Friedan, *La femme mystifiée*, Paris, Denoël, 1964, s.8.
16. 1950 ile 1960 arası, cinselliğe yapılan göndermeler, Amerikan medyasında % 250'lik bir artış gösterir (Betty Friedan, *La Femme mystifiée*, a.g.e., s. 198).
17. Évelyne Sullerot, *Histoire et sociologie du travail féminin*, a.g.e., s. 35-37.
18. Bu hipotez Évelyne Sullerot tarafından öne sürülmüştür, "Les rôles des femmes en Europe à la fin des années 70", *Le Fait féminin*, derl. Évelyne Sullerot, Paris, Fayard, 1978, s. 491.
19. Evlenmeden birlikte yaşamının ve evlilik dışı doğumların yükselişini işaret eden bu kavram, Pierre Roussel tarafından geliştirilmiştir, *La Famille incertaine*, a.g.e., s. 105-132.

3. Üçüncü Kadın

1. Françoise Héritier, *Masculin/Féminin*, a.g.e., s. 24-27.
2. İnsan anatomisi hakkında yazılanlar bile, Antik Grek çağından XVIII. yüzyılın doğuşuna kadar, kadın bedeninin, erkek bedeninin temsil ettiği kurallara uygun gövdenin daha az mükemmel, daha az sıcak, daha az güçlü bir versiyonu olduğu fikrini iletmislerdir. Burada, Thomas Laqueur'un "tek cinsiyet modeli" diye adlandırdığı şey söz konusudur (*La Fabrique du sexe; essais sur le corps et le genre en Occident*, Paris, Gallimard, 1992).
3. Georges Balandier, *Anthropologiques*, Paris, PUF, 1974, 1. bölüm.
4. Yvonne Verdier, *Façons de dire, façons de faire*, Paris, Gallimard, 1979, s. 19-74.
5. Françoise Héritier, *Masculin/Féminin*, a.g.e., s. 214.
6. Martine Segalen, *Mari et femme dans la société paysanne*, a.g.e., s. 130-154.
7. Aslında, ilk çağlardan beri bu etkinin altı çizilmiştir. Caton, bunu ünlü bir latifeye ifade eder: "Her yerde erkekler kadınlara emir veriyor; bizse tüm erkeklerle emir veriyor ama kadınlara itaat ediyoruz" (Plutarque, *Vie de Caton*, VIII-2). Eski çağdakiler kadınlara özgü bu koyu karanlık yönetimi doğal olarak daha sert bir biçimde yargıyorlardı.
8. Bu tezi Rose-Marie Lagrave savunmuştur, "Une émancipation sous tutelle: éducation et travail des femmes au XXe siècle", *Histoire des femmes*, a.g.e., cilt V, s. 431-462.
9. Élisabeth Badinter, *L'Un est l'autre*, a.g.e.

4. İş-Aile: Olmayan Eşitlik

1. François de Singly, *Fortune et infortune de la femme mariée*, Paris, PUF, 1987, s. 138.
2. *A.g.e.*, s. 64-65.
3. Georges Hatchuel, "Les Français et l'activité féminine...", a. g. makale.
4. Annette Langevin, "Régulation sociale du temps fertile des femmes", *Le Sexe du travail*, Grenoble, PUG, 1984, S. 110; Michèle Ferrand, "Paternité et vie professionnelle", *Le sexe du travail, a.g.e.*, s. 130.
5. *Les Femmes*, Paris, INSEE, coll. Contrours et caractères, 1995, s. 120. ABD'de, faal kadınların % 80'i sekreter, memur ve satış elemanıdır.
6. 1982 ve 1990 arasında, kadınların varlığı serbest mesleklerde % 55, eğitimde % 76, yönetici ve ticari kadrolarda % 90, enformasyon ve gösteri mesleklerinde % 43 oranında artmıştır.
7. Margaret Maruani ve Chantal Nicole, *Au labeur des dames*, Paris, Syros, 1989, s. 17-72.
8. Christian Baudelot ve Roger Establet, *Allez les filles!*, Paris, Seuil, 1992.
9. 60'lı yılların başlarında, burjuva çiftlerin % 13'ünde, orta sınıf çiftlerin % 53'ünde, işçi ailelerin % 78'inde, aile bütçesi kadın tarafından idare ediliyordu.
10. Richard Sennett, *La Famille contre la ville*, Paris, Recherches, 1980, X. Bölüm.
11. Elisabeth Roberts, *A Women's Place. An Oral History of Working Class Women, 1890-1940*, Oxford, Basil Blackwell, 1984.
12. Geoffrey Gorer, *Les Américains*, Paris, Calmann-Lévy, 1949, s. 43-69.
13. İki savaş arası dönemde, Amerikan istatistikleri aileyle ilgili satın alımların dörtte üçünden fazlasının kadınlar tarafından yapıldığını saptıyor (Geoffrey Gorer'nin deşinisi, *Les Américains, a.g.e.*, s. 61).
14. Michel Glaude ve François de Singly, "L'organisation domestique: pouvoir et négociation", *Économie et statistique*, sayı 187, Nisan 1986, s. 3-30.
15. R. Hertz, *More Equal than Others*, Berkeley, University of California Press, 1986.
16. Bernard Zarca, "Division du travail domestique; poids du passé et tensions au sein du couple", *Économie et statistique*, Ocak 1990, sayı 228, s. 29-30.
17. *Les Femmes, a.g.e.*, s. 170-171.
18. Caroline Roy, "La gestion du temps des hommes et des femmes, des actifs et des inactifs", *Économie et statistique*, sayı 233, Temmuz-Ağustos 1989, s. 5-11.
19. *Les Femmes, a.g.e.*, s. 173.
20. Arlie Hochschild, *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*, New York, Viking Penguin, 1989, s. 4.
21. *Les Femmes, a.g.e.*, s. 171.
22. Bernard Zarca, "Division du travail..." a. g. makale, s. 30.
23. Monique Haicault, "La gestion ordinaire de la vie en deux", *Sociologie du travail*, sayı 2, 1984, s. 268-277.
24. Annelerin her gün ev işlerine ayırdığı zaman (1 çocuk varsa) beş saat ve (3 ço-

- cuk varsa) altı saattir; evde oturan anneler için bu, sırasıyla sekiz ve dokuz saat on beş dakikadır (Caroline Roy, "La gestion du temps...", adı geçen makale).
25. Évelyne Sullerot, *Quels pères?*, Paris, Fayard, 1992, s. 103-104 ve s. 113; Henri Levidon ve Catherine Villeneuve, "Constance et inconstance dans la famille", INED, Travaux et Documents, 1994.
 26. Irène Théry, *Le Démariage*, a.g.e., s. 229.
 27. Hugues Fulchiron'un değinisi, "Une nouvelle réforme de l'autorité parentale", XXV. kronik, Sirey, *Recueil Dalloz*, 1993, 16. defter, s. 121.
 28. Évelyne Sullerot'nun haklı olarak belirttiği gibi, *Quels pères?... a.g.e.*, s.258.
 29. Martine Segalen, *Sociologie de la famille*, Paris, Armand Colin, 1984, s. 253.
 30. Elena Gianini Belotti, *Du côté des petites filles*, Paris, Éditions des Femmes, 1974, s. 107-123.
 31. François de Singly, *Fortune et infortune...*, a.g.e., s. 65-76.
 32. Élisabeth Badinter'in değindiği işler, *XY: de l'identité masculine*, Paris, Odile Jacob, 1992 s. 270-271.
 33. Jacques Commaille, *Les Stratégies des femmes*, a.g.e., s. 38-39.
 34. Jean-Claude Kaufmann, *Sociologie du couple*, Paris, PUF, 1993, s. 88-103.
4. BÖLÜM: İKTİDARIN DİŞİLEŞMESİNE DOĞRU MU?

1. *Yönetici Kadınlar, Siyaset Kadınları*

1. Naomi Wolf, *Fire with Fire*, a.g.e.
2. John Naisbitt ve Patricia Aburdene, *Méga Tendances 1990-2000; ce qui va changer*, Paris, First, 1990, s. 245.
3. A. M. Morrison, "Women and Minorities in Management", *American Psychologist*, Şubat 1990; G. N. Powell, "One More Time: Do Female and Male Managers Differ?", *Academy of Management Executive*, IV, 3, 1990.
4. *Le Monde*, 8 Mart 1996.
5. Hélène Y. Meynaud, "L'accès au dernier cercle", *Revue française des affaires sociales*, sayı 1, Ocak-Mart 1988, s. 67-88.
6. Hélène Lee-Gosselin ve Monica Belcourt, "Les femmes entrepreneurs", *Prendre sa place: les femmes dans l'univers organisationnel*, Ottawa, Agence d'Arc, 1991, s. 55-88.
7. V. E. Schein, "Relationships between Sex Roles Stereotypes and Requisite Management Characteristics among Female Managers", *Journal of Applied Psychology*, cilt XXXI, 1975, s. 259-268; O. C. Brenner, J. Tomkiewicz, V. E. Schein, "The Relationship between Sex Roles Stereotypes and Requisite Management Characteristics Revisited", *Academy of Management Journal*, cilt XX-XII, sayı 3, 1989, s. 662-669.
8. E. D. Pulakos ve K. N. Wexley, "The Relationship among Perceptual Similarity, Sex and Performance Ratings in Manager-Subordinate Dyads", *Academy of Management Journal*, cilt XXVI, sayı 1, 1983, s. 129-139; T. L. Ruble, R. Co-

- hen ve D. N. Ruble, "Sex Stereotypes" *American Behavioral Scientist*, XXVII, 3, 1984, s. 339-356.
9. A. Harlan, C. L. Weiss, "Sex Differences in Factors Affecting Managerial Career Advancement", P. A. Wallace, *Women in the Work Place*, Boston, Auburn House, 1982.
 10. "Cam tavan"ı kıran kadınlarla ilgili bir Amerikan anketine göre, bunların 4'te 3'ü 1990 yılında işletmeyle ilgili görevlerde bulunuyordu (bkz. Terri A. Scandura, *Breaking the Glass Ceiling in the 1990s*, Department of Labor, Women's Bureau); L. Larwood ve V. E. Gattiker, "A Comparison of the Career Paths Used by Successful Women and Men", B. A. Gutek ve L. Larwood, *Women's Career Development*, Nexbury Park, Sage, 1987, s. 129-156.
 11. "On the Line: Women's Career Advancement", *Catalyst*, 1992, s. 12-20.
 12. Rosabeth Moss Kanter, *Men and Women of the Corporation*, New York, Basic Books, 1977, s. 63.
 13. Azınlık durumundaki "kurnaz kadın"ın belirgin özellikleri Rosabeth M. Kanter tarafından tanımlanmıştır, *a.g.e.* s. 206-242.
 14. Kadınlar ve yönetimle ilgili erkek kültürü hakkında, bkz. Gladys Symons, "Coping with the Corporate Tribe: How Women in Different Cultures Experience the Managerial Role", *Journal of Management*, XII, 3, Ağustos 1986, s. 279-390; "Corporate Culture, Managerial Women and Organizational Change", *Proceedings of the International Conference on Organizational Symbolism and Corporate Culture*, II. cilt, Montréal, UPUAM, 1986, S. 95-108.
 15. Mary Ann Devanna'nın değindiği anket, *Male/Female Careers. The First Decade*, Columbia University, 1984, s. 50.
 16. Terri A. Scandura, *Breaking the Glass Ceiling in the 1990s*, Department of Labor, s. 28. Akıl hocalarının ve kadınlarda karşılaştıkları zorlukların önemi hakkında, bkz. K. E. Kram, "Phases of the Mentor Relationship", *Academy of Management Journal*, XXVI, 1983, s. 608-625; G. F. Dreher ve R. A. Ash, "A Comparative Study of Mentoring among Men and Women in Managerial, Professional and Technical Positions", *Journal of Applied Psychology*, LXXV, 1990, s. 531-546; D. J. Brass, "Men's and Women's Networks: A Study of Interaction Patterns and Influence in an Organization", *Administrative Science Quarterly*, 1985, s. 327-343.
 17. P.-H. Chombart de Lauwe, *Images de la femme dans la société*, Paris, Les Éditions Ouvrières.
 18. Rosabeth Moss Kanter'in değinişi, *Men and Women of the Corporation*, *a.g.e.*, s. 198.
 19. Françoise Belle, *Les Femmes cadres: motivations au travail et images du pouvoir. Une comparaison France/Québec*, Direction des Enseignements supérieurs, yayınlanmamış bildiri, 1994.
 20. *Gérer au féminin*, derl. Micheline Plasse ve Carole Simard, Montréal, Agence d'Arc, 1989; Judy B. Rosener, "Ways Women Lead", *Harvard Business Review*, Kasım-Aralık, 1990, s. 119-125.
 21. Bu mesele hakkındaki deneysel araştırmaların sonuçları çoğunlukla birbiriyle

- çelişir. Bazı incelemeler kadını bir yönetim tarzı olduğunun altını çizirken, diğerleri kadınlara özgü hiçbir özel biçime işaret etmez. Farklılıklar ortaya çıktığında, bunlar bir incelemeden diğerine homojen olmaktan uzaktır; bkz. G. H. Dobbins ve S. J. Platz, "Sex Differences in Leadership: How Real Are They?", *Academy of Management Review*, XI, 1986, s. 118-127; A. M. Morrison, R. P. White ve E. Van Velsor, "Executive Women: Substance Plus Style", *Psychology Today*, Ağustos 1987, s. 18-26; W. R. Todd-Mancillas ve Ana Rossi, "Gender Differences in the Management of Personnel Disputes", *Women's Studies in Communication*, 8, 1985, s. 25-33; G. N. Powell, "One More Time...", a. g. makale, s. 68-74.
22. Carole Lamoureux ve Line Cardinal, "Femmes et gestion: du succès organisationnel au succès psychologique", *Prendre sa place*, a.g.e., s. 269-270; J. D. Yoder, "An Academic Woman as a Token", *Journal of Social Issues*, cilt XLI, sayı 4, 1995, s. 61-72.
 23. Mariette Sineau tarafından değinilen görüş, *Des femmes en politique*, Paris, Économica, 1988, s. 26.
 24. L. E. Falkenberg, "The Perceptions of Women Working in Male Dominated Professions", *Canadian Journal of Administrative Sciences*, c.2, 1988, s. 77-83.
 25. Terri A. Scandura, *Breaking the Glass Ceiling in the 1990s*, adı geçen bildiri, s. 26.
 26. Geneviève Fraisse, *Muse de la Raison: démocratie et exclusion des femmes en France*, Paris, Gallimard, coll. Folio, 1995, s. 321-354.
 27. Mariette Sineau, *Des femmes en politique*, a.g.e., III. bölüm; Évelyne Tardy, "Regards critiques de militantes sur des organisations syndicales et politiques, *Prendre sa place*, a.g.e., s. 293-30; Françoise Giroud, *La Comédie du pouvoir*, Paris, Fayart, 1977; ve daha yakın tarihte, Élisabeth Guigou, *Être femme en politique*, Paris, Plon, 1997, s. 150-160.
 28. Évelyne Pisier, "Universalité contre parité", *Le Monde*, 8 Şubat 1995; Élisabeth Badinter, "Non aux quotas des femmes", *Le Monde*, 12 Haziran 1996.
 29. Olivier Duhamel, "Guérir le mâle par le mal", *L'Express*, 6 Haziran 1996.
2. *İktidar ya da Erkeğin Sonsuz Dönüşü*
1. François de Singly, *Fortune et infortune...*, a.g.e., s. 65-76.
 2. Mary Ann Devanna, *Male/Female Careers...*, a.g. bildiri.
 3. Sylvie Paquerot, "Les femmes cadres dans la fonction publique du Québec", *Actes du colloque "Tout savoir sur les femmes cadres d'ici"*, Montréal, Les Presses HEC, 1988, s. 243-256
 4. Yüksek ticaret ya da mühendislik okullarından mezun kadınlar, çocuk sahibi olduklarında haftada ortalama kırk üç saat, erkekler ise kırk dokuz saat çalışıyor (Le Monde araştırması/Média PA, *Le Monde*, 16 Haziran 1993).
 5. Terri A. Scandura, *Breaking the Glass Ceiling in the 1990s*, a.g. bildiri, s. 32.
 6. Marie-Françoise Marchis-Moreau ve Francine Harel Giasson, "Faire carrière

- autrement: quitter l'organisation pour se lancer à son compte", *Prendre sa place*, a.g.e., s. 119-145.
7. Hélène Lee-Gosselin ve Monica Beicourt "Les femmes entrepreneuses", a.g. makale, s. 60-61 ve 77-79.
 8. Jean-Marie Toulouse ve Robert Latour, "Valeur, motivation au travail et satisfaction des femmes gestionnaires", "Tout savoir sur les femmes cadres d'ici", a.g. kolokyum, s. 123-137; O. Brenner, A. Blazini, J. Greenhaus, "An Examination of Race and Sex Differences in Managerial Work Value", *Journal of Vocational Behavior*, 32, 1988, s. 336-344.
 9. Bianca Zazzo, *Féminin-masculin à l'école et ailleurs*, Paris, PUF, 1993, s. 175.
 10. Marie Duru-Bellat, *L'École des filles*, a.g.e., s. 88
 11. *Le Point* araştırması, 25 Nisan 1992.
 12. Nicole Aubert, *Le Pouvoir usurpé? Femmes et hommes dans l'entreprise*, Paris, Laffont, 1982.
 13. A.g.e., s. 193-195. Germaine de Staël'in ünlü ifadesini anımsatalım: "Şöhret bir kadın için ancak mutluluk dolu bir yas olabilir."
 14. Jacqueline Huppert-Laufer, *La Féminité neutralisée?*, Paris, Flammarion, 1982.
 15. Matina S. Horner, "Toward an Understanding of Achievement-Related Conflicts in Women", *Journal of Social Issues*, cilt XXVIII, 2, 1972.
 16. Nicole Aubert, *Le Pouvoir usurpé?...*, a.g.e., s. 234.
 17. Margaret Hennig ve Anne Jardim, *The Managerial Woman*, New York, Pocket Books, 1976, s. 47-50.
 18. "Women in Corporate Management", *Catalyst*, 1990, s. 13.
 19. Eleanor Maccoby, "La psychologie des sexes: implications pour les rôles adultes", *Le Fait féminin*, a.g.e., s. 243-257.
 20. Carole Lamoureux ve Line Cardinal, "Femmes cadres et estime de soi", a.g. kolokyum "Tout savoir sur les femmes d'ici"den, s. 66.
 21. Aynı eser, s. 69-74; Françoise Belle, *Être femme et cadre*, Paris, L'Harmattan, 1991, s. 198 (10 kadrolu kadından 9'dan fazlası, kendini erkek meslektaşları kadar yetkin görmektedir).
 22. Michèle Metoudi, "Les femmes dans l'héroïsme sportif", *Esprit*, Kasım 1993, s. 29-40.
 23. Suzanne Laberge ve Guy Thibault, "Dopage sportif: attitudes de jeunes athlètes québécois et significations dans le contexte d'une éthique postmoderne", *Loisir et société*, Presses de l'Université de Québec, Sayı 2, Ağustos 1993, s. 366-371.
 24. Kadınlar karar makamlarına, yani üst düzey yönetime yükseldiğinde bile, içlerinden çok azı zirveye ulaşıyor, yine hiyerarşinin alt konumlarında kalıyorlar (bkz. Sylvie Paquerot, a.g. makale, s. 250). Bilindiği gibi, erkeğin baskınlığını sürdüren bu hiyerarşi içindeki hiyerarşiye, işletmeler dünyasında ve hükümetlerin çoğunda rastlanmaktadır.

YAZAR HAKKINDA

Gilles Lipovetsky, 24 Eylül 1994'te Fransa'nın Aveyron kentinde, Millau'da doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nin felsefe bölümünden mezun olduktan sonra 1969-1993 arasında lise öğretmenliği yaptı.

İlk kitabı *L'Ere du vide*'de özgün savlarıyla dikkat çekti. Küresel ideolojik açıklamaların önemini yitirdiği bir ülkede, bu gerilemeye yol açan en büyük nedenlerden birinin, inancın yerine cazibe ilkesinin geçirilişi, kayıtsızlık, ilgisizlik gibi yeni tavırların yükselişi olduğunu açıkladı.

Yazara göre, birey artık ilk önce bir topluluk aidiyeti, değer ve inançlarıyla değil, bu aidiyeti maddi ve manevi refahı için kullanma istenciyle tanımlanıyor. Bireyin özerklik, arzu, mutluluk haklarını baştacı eden postmodern demokrasi çağında yaşıyoruz.

Hiçbir ekole bağlı olmayan Lipovetsky, demokrasiye ve erdemlerine saygınlık kazandırmaya çalışan felsefeci ve tarihçiler akımı içinde, Tocqueville, Constant ya da Rawl'u yeniden irdelemekle yetinmeyip onlardan yola çıkarak bir tür Batılı toplumsal gerçekçilik düşüncesini göze alan tek kişidir.

Diğer yapıtları: *L'Ere du vide*, 1983, Gallimard; *L'Empire de l'éphémère*, 1987, Gallimard, *Le Crépuscule du devoir*, 1992, Gallimard.

VARLIK / DENEME

Son yarım yüzyıl kadınların yaşamında çok büyük değişiklikler yarattı; evinin, kocasının, çocuklarının kölesi olan kadın, artık çalışıyor, cinsel özgürlüğünü yaşıyor, erkeklerin yaptığı işlere talip oluyor. Bütün bunlarda, postmodern toplumların mantığı izlenebilir.

Aşk, baştan çıkarma, güzellik; iş, aile ve iktidar ilişkisi gibi alanlarda bireyleri ve yaşam tarzlarını yakından inceleyen Lipovetsky, postmodernitenin yükselişinde farklılığını sürdüren ve bireysel planda yenilenen başat bir unsuru ele alıyor: Kadın. Postmodern toplumlar cins ayrımlarını azaltmaya çalışsa da, bunları yok edemiyor. Erkek hâlâ kamusal ve "araca yönelik" rollerle, kadın ise özel, estetik ve duygusal işlevlerle bağdaştırılıyor. Demokratik dinamik, geçmişten kopmayı gerçekleştirmek bir yana, onu sürekli olarak geri dönüştürüyor ve iktidar gelecekte de erkeklerin elinde olmayı sürdürecektir gibi görünüyor.

